

ISSUE №25

Part №3

International periodic scientific journal

—*ONLINE*

www.moderntechno.de

Indexed in
INDEXCOPERNICUS
(ICV: 87.25)

MODERN ENGINEERING AND INNOVATIVE TECHNOLOGIES

Issue №25
Part 3
February 2023

Published by:
Sergeieva&Co
Karlsruhe, Germany

Editor: Shibaev Alexander Grigoryevich, *Doctor of Technical Sciences, Professor, Academician*

Scientific Secretary: Kuprienko Sergey, *PhD in technical sciences*

Editorial board: More than 200 doctors of science. Full list on page:

<https://www.moderntechno.de/index.php/swj/about/editorialTeam>

Expert Board of the journal: Full list on page:

<https://www.moderntechno.de/index.php/swj/expertteam>

The International Scientific Periodical Journal "**Modern Engineering and Innovative Technologies**" has been published since 2017 and has gained considerable recognition among domestic and foreign researchers and scholars.

Periodicity of publication: Quarterly

The journal activity is driven by the following objectives:

- Broadcasting young researchers and scholars outcomes to wide scientific audience
- Fostering knowledge exchange in scientific community
- Promotion of the unification in scientific approach
- Creation of basis for innovation and new scientific approaches as well as discoveries in unknown domains

The journal purposefully acquaints the reader with the original research of authors in various fields of science, the best examples of scientific journalism.

Publications of the journal are intended for a wide readership - all those who love science. The materials published in the journal reflect current problems and affect the interests of the entire public.

Each article in the journal includes general information in English.

The journal is registered in IndexCopernicus, GoogleScholar.

UDC 08

LBC 94

DOI: 10.30890/2567-5273.2023-25-03

Published by:

Sergeieva&Co

Lußstr. 13

76227 Karlsruhe, Germany

e-mail: editor@moderntechno.de

site: www.moderntechno.de

UDC 159.9.316.6

RESEARCH OF THE LEVEL OF FORMATION OF THE DIALOGICAL COMPETENCE OF THE FUTURE PSYCHOLOGIST ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ СФОРМОВАНOSTІ ДІАЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПСИХОЛОГА

Teslyuk V.M. / Теслюк В.М.

c.psihol.s., as.prof. / к. психол.н.

ORCID: 0000-0003-1112-428x

Samoilenko O.M. /Самойленко О.М.

bachelor/бакалавр

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine,

Kyiv, Heroes of Defense 15, 03041

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Київ, Героїв Оборони 15, 03041

Анотація. У статті висвітлено дослідження рівня сформованості діалогічної компетентності майбутнього психолога. Проаналізовано поняття «компетентність», «діалогічна компетентність». Підтверджено, що розуміння є внутрішнім підґрунтям психотерапевтичного контакту, що відображає його глибинний діалогічний характер. Встановлено, що основними компонентами діалогічної компетентності є компетентність-в-іншому, Я-компетентність та компетентність-у-ситуації.

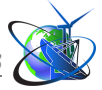
Ключові слова: компетентність, діалогічна компетентність, майбутній психолог, рівень сформованості діалогічної компетентності.

Вступ.

Враховуючи тенденцію сучасних запитів психологічної науки та практики, досягнення високого рівня діалогічної компетентності майбутніх фахівців у процесі професіоналізації обумовлює їх здатність до професійної діалогічної взаємодії та вирішення широкого кола особистісних і міжособистісних проблем, що постають перед сучасним суспільством. Зважаючи на це, необхідність формування діалогічної компетентності майбутніх психологів у системі професійної освіти набуває пріоритетного значення.

Проблемі діалогу присвячена велика кількість вітчизняних і зарубіжних досліджень, що мають міждисциплінарний характер і вивчаються на філософському (М.М.Бахтін, В.С.Біблер, М.Бубер, Г.Гегель, Ю.М.Лотман, Платон, Сократ, Л.Фейєрбах, Т.О.Флоренська, К.Ясперс), соціально-психологічному (Б.Г.Ананьєв, О.О.Бодальов, С.Л.Братченко, В.А.Кан-Калик, Б.Ф.Ломов, А.В.Петровський, Л.А.Петровська, С.О.Шейн) та психолого-педагогічному рівнях (С.В.Васьковська, П.П.Горностаї, Н.І.Пов'якель, Н.В.Чепелєва, Т.С.Яценко).

Особлива увага приділяється також проблемам компетентності: визначенню поняття компетентність (Л.В.Долинська, Ю.М.Ємельянов, С.Д.Максименко, Л.А.Петровська); гранично широкому трактуванню категорії компетентності, що здійснює продуктивну розробку складної структурної будови професійної компетентності (К.О.Абульханова, О.О.Бодальов, А.О.Деркач, С.О.Дружилов, В.Г.Зазикін, Є.О.Клімов, А.К.Маркова, І.Н.Семенов, С.В.Цимбал, М.А.Чошанов та ін.); осмисленню змістових аспектів

професійної компетентності психолога (Н.І.Пов'якель, Н.В.Чепелєва). Окремим аспектам проблемі дослідження діалогічної компетентності присвячені праці А.М.Акуліна, М.Р.Мінігалієвої.

Основний текст.

Теоретичний аналіз дослідження проблеми компетентності та діалогічної компетентності, зокрема, дав підстави констатувати, що компетентність – це складна діяльнісно-особистісна якість, яка включає комплекс специфічних особистісних, соціально-психологічних і фахових складових – компетентностей, зміст яких визначається конкретними умовами самої діяльності. Компетентність фахівця – це не тільки знання, уміння та навички, наявність яких є обов'язковою за кваліфікаційними вимогами, вона також містить і особистісний компонент, який інтегрує певні психічні якості особистості фахівця, системи соціально зумовлених і професійних алгоритмів дій та позицій, формуючи на основі принципів соціальної взаємодії здатність діяти самостійно і відповідально [2; 3; 6].

Діалогічну компетентність у структурі професійної компетентності психолога, розглядають як професійно значущу якість фахівця, яка характеризується комплексом знань, умінь, навичок та цінностей, що забезпечують можливість сприймати, розуміти, інтерпретувати тексти, що містять смислову інформацію, яка стосується об'єкта його професії, а також усвідомлювати власну смислову структуру задля побудови загального смислового простору, діалогічного розуміння [1; 5; 4]. Діалогічна компетентність виступає одночасно як: ціннісно-смислова основа професійної діяльності, показник високого рівня професіоналізму, функціональний засіб діяльності.

Поняття «діалогічна компетентність» є недостатньо дослідженим із позиції змістового аспекту. Заслуговує на увагу аналіз змісту діалогічної компетентності представлений М.Р.Мінігалієвою. Авторка з позиції ситуативного підходу визначає її основні компоненти: компетентність-в-іншому, Я-компетентність та компетентність-у-ситуації. Розвиток розуміння людиною самої себе та світу є важливою складовою процесу вдосконалення діалогічної компетентності особистості, її «культури сумісності». Забезпечення можливості діалогічної взаємодії – одна з основних функцій процесу розуміння. Розуміння, як і «передача бажання зрозуміти», є способом організації ефективного спілкування, що створює умови для особистісного зростання його суб'єктів, тобто психотерапевтичних, допомагаючих відносин [1].

Тобто, розуміння є внутрішнім підґрунтям психотерапевтичного контакту, що відображає його глибинний діалогічний характер. Розуміння (взаєморозуміння) – це форма власне людського пізнання людиною себе та світу, що у соціально-психологічному плані представлено як процес і результат осмислення суб'єктами взаємодії своїх та чужих переживань, уявлень та вчинків у ситуації спілкування [1].

Із метою дослідження діалогічної компетентності майбутнього психолога ми скористалися методикою діагностики діалогічної компетентності психолога І.В.Михайлюк [1]. Емпіричне дослідження проводилося зі студентами 3-го

курсу спеціальності «Психологія» гуманітарно-педагогічного факультету Національного університету біоресурсів і природокористування України (всього 44 особи).

Зазначена методика включала три блоки питань:

1 блок: питання на виявлення уявлень студентів про діалог, конструктивну діалогічну взаємодію, діалогічні уміння, професійний діалог психолога, планування та прогнозування ситуації професійної взаємодії, що стосувались структурної аналітико-прогностичної складової діалогічної компетентності;

2 блок: питання на виявлення уявлень студентів про діалогічну установку та роботу зі смисловою сферою Іншого, що стосувались структурної мотиваційно-ціннісної складової діалогічної компетентності;

3 блок: питання на виявлення оцінки рівня сформованості власних діалогічних умінь, що стосувались структурної операційно-поведінкової складової діалогічної компетентності.

Методика дала можливість визначити рівні сформованості діалогічної компетентності майбутніх психологів (див. рис.1).

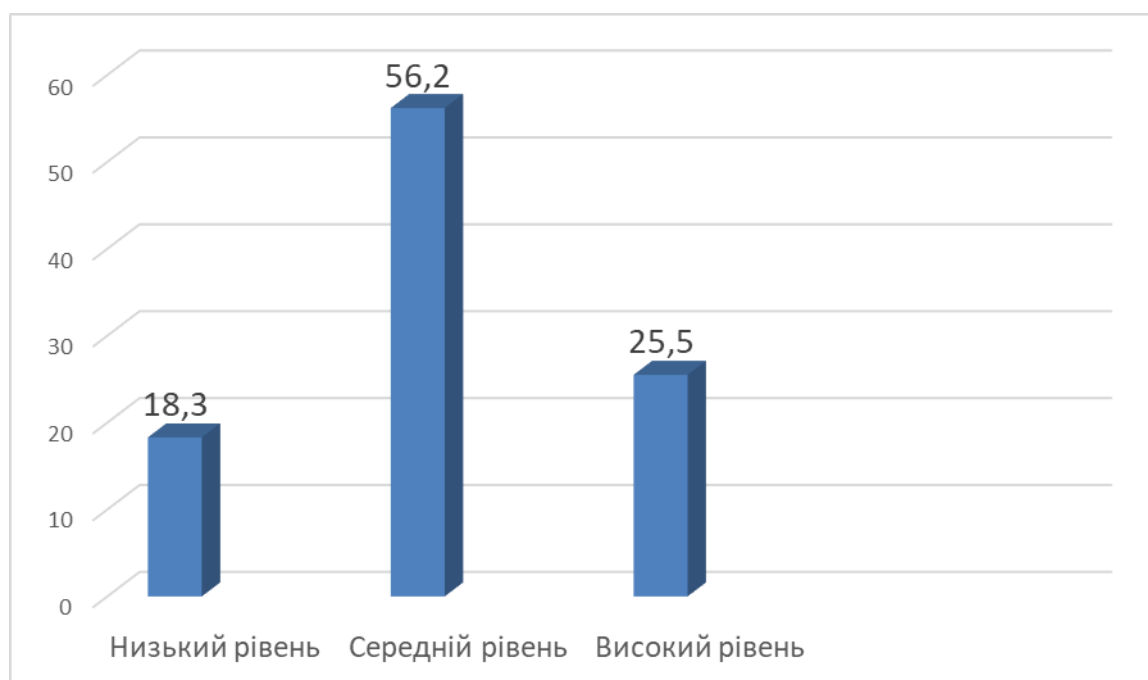
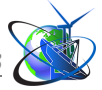

Рисунок 1. Рівні сформованості діалогічної компетентності майбутніх психологів

Встановлено, що у 18,3% досліджуваних простежується низький рівень, у 56,2 % середній рівень сформованості діалогічної компетентності. Лише 25,5% студентів-психологів мають високий рівень сформованості діалогічної компетентності.

Висновки.

Таким чином, експериментальне дослідження показало, що у більшій частини майбутніх психологів переважає середній рівень сформованості діалогічної компетентності, що потребує створення спеціальної програми формування діалогічної компетентності та провадження її у навчальний процес

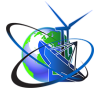
підготовки майбутніх психологів. Перспективним напрямком дослідження з даної проблеми є дослідження складових діалогічної компетентності, визначення психологічних умов формування її у майбутніх фахівців.

Література:

1. Михайлюк І. В. Емпіричне дослідження структурно-функціональних компонентів діалогічної компетентності майбутніх психологів. *Актуальні проблеми психології: Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія* : зб. наук. праць Ін-ту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Київ : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2016. Т. X, вип. 28. С. 286–295.
2. Теслюк В.М. Індивідуальний стиль педагогічного спілкування викладача : теоретико-методичний аспект : монографія. Видавництво : ПП Савлук М. М., 2015. 252 с.
3. Теслюк В.М., Петрух Р.Б. Компетентнісний підхід у вищій професійній освіті. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. Київ, 2010. С.153-158.
4. Теслюк В.М. Структурні компоненти індивідуального стилю професійно-педагогічного спілкування. *Науковий вісник Національного аграрного університету*. Київ, 2005. Вип.88. С.245-255.
5. Теслюк В.М. Технології соціально-педагогічної діяльності : навч. посіб. Київ : НАУ, 2008. 431 с.
6. Теслюк В.М. Технології соціально-педагогічної діяльності : термінологічний словник-довідник. Київ : НАКККиМ, 2011. 145 с.

References:

1. Mykhailiuk I. V. (2016). Empirychne doslidzhennia strukturno-funktsionalnykh komponentiv dialohichnoi kompetentnosti maibutnykh psykholohiv [Empirical study of structural and functional components of dialogic competence of future psychologists] in Aktualni problemy psykholohii: Psykholohiia navchannia. Henetychna psykholohiia. Medychna psykholohiia [Actual problems of psychology: Psychology of learning. Genetic psychology. Medical psychology] : zb. nauk. prats In-tu psykholohii imeni H. S. Kostiuks NAPN Ukrainy. Kyiv : DP «Informatsiino-analitychne ahentstvo». T. X, vyp. 28. S. 286–295.
2. Tesliuk V.M. (2015). Indyvidualnyi styl pedahohichnoho spilkuvannia vykladacha : teoretyko-metodychnyi aspekt : monohrafiia [Individual style of pedagogical communication of the teacher: theoretical and methodological aspect: monograph]. PP Savluk M. M. 252 s.
3. Tesliuk V.M., Petrukh R.B. (2010). Kompetentnisnyi pidkhid u vyshchii profesiinii osviti [Competency approach in higher professional education] v Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy. Kyiv. S.153-158.
4. Tesliuk V.M. (2005). Strukturni komponenty indyvidualnoho styliu profesiino-pedahohichnoho spilkuvannia [Structural components of the individual style of professional and pedagogical communication] v Naukovyi visnyk Natsionalnoho ahrarnoho universytetu. Kyiv. Vyp.88. S.245-255.
5. Tesliuk V.M. (2008). Tekhnolohii sotsialno-pedahohichnoi diialnosti : navchalnyi posibnyk [Technologies of socio-pedagogical activity: teaching, manual]. Kyiv : NAU. 431 s.
6. Tesliuk V.M. (2011). Tekhnolohii sotsialno-pedahohichnoi diialnosti : terminolohichnyi slovnyk-dovidnyk [Technologies of socio-pedagogical activity: terminological dictionary-reference]. Kyiv : NAKKKiM. 145s.

Abstract. *The article covers the study of the level of formation of the dialogical competence of the future psychologist. The concepts of "competence" and "dialogical competence" are analyzed. It has been confirmed that understanding is the inner basis of psychotherapeutic contact, which reflects its deep dialogic character. It was established that the main components of dialogical competence are competence-in-other, I-competence and competence-in-situation.*

Key words: *competence, dialogic competence, future psychologist, level of formation of dialogic competence.*

Стаття відправлена: 11.01.2023 р.
© Теслюк В.М., Самойленко О.М.

UDC 614.253.1/.2-050:372.36:381.019.47

THE ACADEMIC SELF-EFFICACY OF GENERAL PRACTITIONERS – FAMILY DOCTORS

Nataliia Bashkirova*PhD, Associate Professor, Assistant Professor of the Department of Family Medicine FPE and Propaedeutics of Internal Medicine, Dnipro State Medical University", Dnipro, Ukraine*

ORCID ID: 0000-0003-0716-2419

Ganna Karlova*Practical psychologist of the municipal nursery-kindergarten of the combined type N 237, Dnipro, Ukraine*

ORCID ID: 0000-0002-4359-3702

Volodymyr Kramarchuk*Assistant of the Department of Family Medicine FPE and Propaedeutics of Internal Medicine, Dnipro State Medical University", Dnipro, Ukraine*

ORCID ID: 0000-0002-4224-6493

Abstract: Education, for many specialties, especially for doctors, is a continuing process. It becomes not only a reflection of socio-cultural norms, personal values, but also plays an important role in unlocking personal potential, creates a need for effective learning, self-education, self-development.

Self-efficacy means a sense of competence and efficiency, as well as the confidence to realize their own abilities and rebuild behavior that corresponds to a specific task or situation. People with a high level of self-efficacy are more interested in education and vocational training. Learning becomes a part of their lives and provides them with a major source of personal growth.

In the literature, many scholars have studied this issue by studying the educational effectiveness of students of different specialties, teachers, adults of different specialties, however, there is little work on the characteristics of health professionals.

Purpose of the article: To study the level of academic self-efficacy among doctors in the specialty "General Practice-Family Medicine". The study was attended by 51 trainee physicians in "General Practice - Family Medicine", who were trained in cycles of thematic improvement. The study of the peculiarities of academic self-efficacy of doctors was conducted using the questionnaire "Academic self-efficacy of adults".

The results of the study showed that most doctors are aware of the meaning of their training. When evaluating the results of the component "Confidence in one's own learning ability", no doctor had a high score. These results show that most students are not confident in their own learning ability, in the ability to improve professional skills, which provides an opportunity to conduct psychological training to strengthen faith in the possibility of learning at any age. Evaluation of the data of the scale "Motivational-targeted orientation in learning" showed that most doctors had an adequate ability to set goals for their own development and perseverance in achieving them. The study of the component "Prognostic-reflexive ability to learn" found that most physicians-students can make predictions in learning, analyze and evaluate internal and external opportunities for successful achievement of the educational goal. Assessment on the scale of personal responsibility for learning and development showed that most doctors are ready to take responsibility for learning outcomes and personal development. The overall rate of learning self-efficacy was high at 18%, mid-level 76% and low-level 6% of trainee physicians.

Conclusions: Thus, the results suggest that most general practitioners in family medicine have an average level of general self-efficacy (76%), feel the need to constantly review their competence, focusing on self-improvement and self-development, but are afraid of other assessments of these changes. This indicates a significant contingent of possible influence in order to increase the number of doctors with a high level of academic self-efficacy, which will improve

professional and personal self-realization, will promote competitiveness in today's labor market.

Key words: *adult academic self-efficacy, training of doctors, general practitioners – family doctors.*

Introduction.

The activity of doctors is connected with the constant process of obtaining new knowledge and professional competences. In today's world, the pace of updating knowledge, the spread of innovative technologies in all spheres of life, the expansion of the information space require doctors to be able to learn quickly and effectively, to improve their knowledge and competences, which should stimulate educational activity. Education, for many specialties, especially for doctors, has the character of a continuous process, becomes not only a reflection of socio-cultural norms, personal values, but also plays an important role in revealing personal potential, forms the need for effective training, self-education, self-development [1]. The ability to acquire knowledge independently allows you to be more confident in your decisions and have more advanced competencies. Therefore, the academic self-efficacy of the individual continues to be relevant.

The concept of self-efficacy was introduced by A. Bandura in 1977 as one of the main concepts of the social cognitive theory according to which the psychological functioning of a person can be described in terms of the continuous interaction of three groups of behavioral, cognitive and environmental factors [2]. Self-efficacy means a sense of one's own competence and efficiency, as well as the ability to realize one's abilities and to rebuild behavior that corresponds to a specific task or situation. People with a high level of self-efficacy are more interested in education and professional pursuits. For them, education becomes a part of life and provides them with the main source of personal growth [3].

In recent years, academic self-efficacy in Ukraine has been actively studied by T. O. Galtseva. with colleagues. Academic self-efficacy is considered by them as a construct of self-awareness of an individual, which characterizes an individual's internal readiness for active educational actions in relation to mastering new content of activities or self-improvement of acquired competencies (educational, professional) [1].

In the literature, many scientists have studied this issue by examining the academic self-efficacy of students of various specialties, teachers, adults of various specialties, however, there are few works on the characteristics of medical workers.

A high level of academic self-efficacy will be able to help doctors in professional and personal self-realization, will contribute to competitiveness in the modern labor market.

Researchers G. Mills and N. Reiss [4] note that a high level of self-efficacy and coping skills help adults to cope with professional stress. The impact of stress on a person depends on its intensity, duration, number of stressors, level of knowledge about behavior in a stressful situation and skills to overcome stress. According to scientists, people with well-developed coping skills tend to have a higher sense of self-efficacy than those who lacks coping skills and suffer from the negative effects of stressful situations. Taking into account the results of previous works, in which we showed that emotional burnout in doctors, begins to form at the stage before diploma

education. In addition, during practical professional activity, 50.0% of general practitioners-family doctors have manifestations of emotional burnout syndrome in the phase of exhaustion (16.7%) or its formation (33.3%) [5]. Therefore, in our opinion, it is interesting to investigate the level of academic self-efficacy among doctors.

The purpose of the article: to study the level of academic self-efficacy among doctors in the specialty "general practice-family medicine".

Main material.

51 trainee doctors in the specialty "General Practice - Family Medicine" who were trained in thematic improvement cycles at the Department of Family Medicine FPE and Propaedeutics of Internal Medicine of the Dnipro State Medical University took part in the study. The study of the characteristics of academic self-efficacy of doctors was carried out using the questionnaire "Adult academic self-efficacy" by T.O. Galtseva [6]. The use of this method made it possible to study the level of general academic self-efficacy of doctors and its components: value-meaningful attitude to academic activity (education), confidence in one's own educational ability, motivational and goal orientation in education, prognostic-reflective ability to learn, responsibility for learning and self-development. Statistical processing of the results was carried out using parametric and non-parametric methods of statistics.

The results of the study showed that the same number of 24 respondents had an average 47% and a high 47% level of awareness of the meaning of their studies. This means that the majority of trainee doctors who participated in the study do not have biased, erroneous judgments, negative stereotypes, which can become a psychological barrier in the development of the process of academic self-efficacy.

When evaluating the results of the "Confidence in one's own educational ability" component, the indicators were distributed in such a way that no trainee doctor had a high score. 33 doctors (65%) had an average level of this component, and 18 doctors (35%) had a low level. These results indicate that the majority of trainee doctors are not confident in their own learning ability, in the possibilities of improving their professional skills, which makes it possible to conduct psychological trainings to strengthen faith in the possibility of learning at any age.

The evaluation of the data of the scale "Motivational-aim orientation in education" showed that a larger percentage of doctors, 59% (30 respondents), have an average level of academic self-efficacy. Slightly less (33 doctors) 35% had a high level. The obtained results indicate that the majority of doctors had an adequate ability to set goals for their own development and persistence in achieving them, and a good level of purposefulness in learning and cognitive activity.

When studying the component "Prognostic-reflective ability to learn", it was found that almost half of 27 doctors (53%) have an average and 24 doctors (47%) have a high level of educational reflection, which is manifested in the ability to predict changes that may occur after training. and possible assessments of these changes by others. The obtained results indicate that the majority of trainee doctors can make predictions in training, analyze and evaluate internal and external opportunities for successfully achieving the educational goal.

The assessment on the scale "Personal responsibility for learning and

development", which makes it possible to reveal the level of responsibility of an adult for the results of learning and development, had similar results. 24 doctors (47%) had an average level of academic self-efficacy and 27 doctors (53%) had a high level.

The structure of components between high, average and low levels of academic self-efficacy is presented in Figure 1.

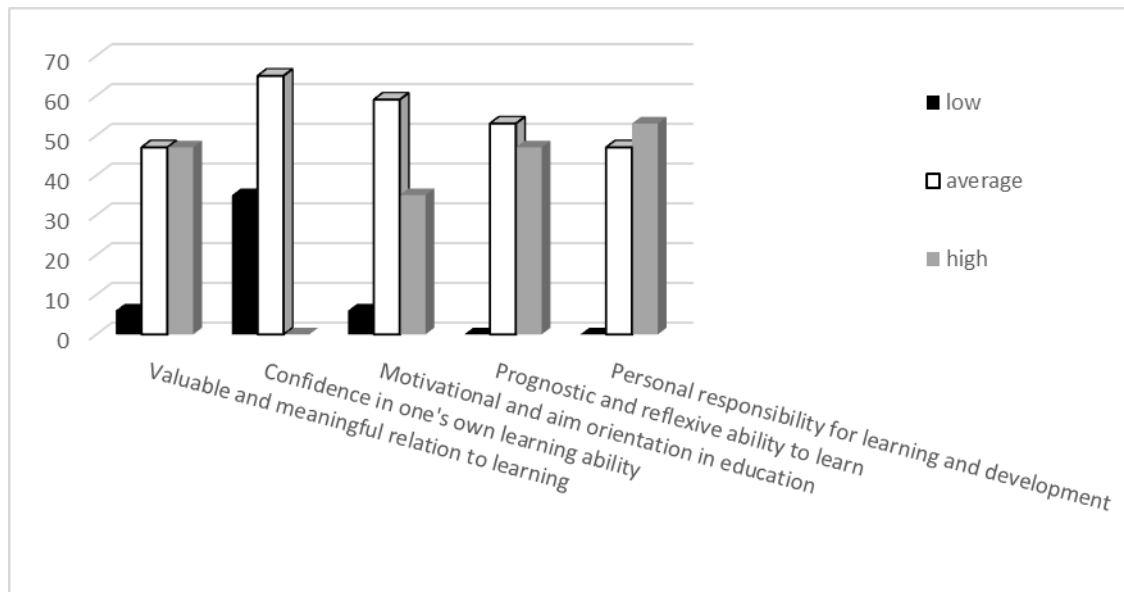

Fig. 1. Structure of levels of academic self-efficacy according to scales.

In general, the overall indicator of academic self-efficacy is high, which allows to characterize the doctor as a subject of his own development, for whom learning is a vital value, confident in his educational abilities and opportunities to improve professional skills, capable of setting self-development tasks, able to project his own educational trajectory and self-changes in as a result of training, had 18% of trainee doctors. (Fig. 2.)

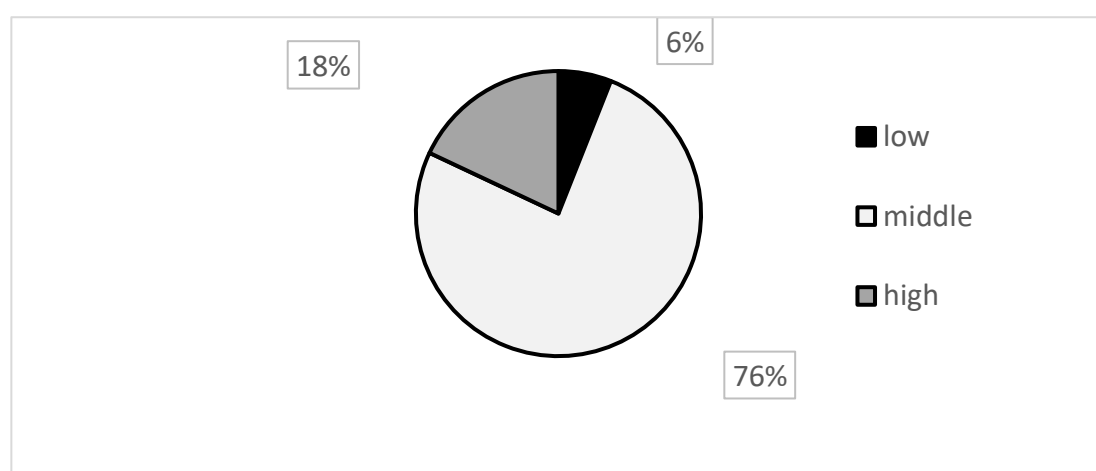

Fig. 2. Distribution of the general indicator of academic efficiency.

The majority of trainee doctors (76%) had an average academic self-efficacy indicator. Such people mainly understand the importance of training for their profession, can predict changes that may occur after training, but are afraid of the

evaluation of these changes by others, can provide self-regulation and self-management processes that affect volitional processes, can be activated in performing educational actions to achieve their changes .

The fact that only 3 trainee doctors (6%) had a low general indicator of academic self-efficacy, which characterizes an adult as a subject for whom learning is not a vital value, is involved in academic activities under the compulsion of emerging problems and has doubts, biased (wrong) judgments regarding the expediency of learning, is not confident in his own learning ability, has a low level of learning motivation and reflection, is not ready to predict (project) self-changes and take responsibility for his own development.

Conclusion. The results obtained in this way allow us to say that the majority of doctors in the specialty "General Practice-Family Medicine" have an average level of general self-efficacy (76%), feel the need to constantly review their competence, directing their activity to self-improvement and self-development, but are afraid of the evaluation of these changes by others. This indicates a significant contingent of possible influence in order to increase the number of doctors with a high level of academic self-efficacy, which will improve professional and personal self-realization, will contribute to competitiveness in the modern labor market.

References

1. Haltseva T. O. (2018) Psykholohichni osoblyvosti navchalnoi samoefektyvnosti subiekta navchalnoi diialnosti. [Psychological features of academic self-efficacy of the subject of educational activity]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. seriia psykholohichna – Scientific Bulletin of Lviv State University of Internal Affairs. psychological series*, 1, 14-124 [in Ukrainian].
2. Bandura A. Teoriya social'nogo naucheniya [Theory of social learning]/ *Al'bert Bandura : [per. s angl. N. N. CHubar'.] – Sankt-Peterburg : Evraziya - St. Petersburg: Eurasia, 1977, 320.* [in Russian].
3. Bandura A. Self-efficacy / in V. S. Ramachaudran (Ed.). *Encyclopedia of human behavior*. New York: Academic Press, 1994, 4, 71–81. [in English].
4. Mills H. Self-Efficacy and the Perception of Control in Stress Reduction. *Mental Help.* / H.Mills, N.Reiss, M.Dombeck. 2008, Retrieved from <https://www.mentalhelp.net/articles> [in English].
5. Yekhalov Vasylii, Kravets Olha, Nataliia Bashkirova, Haiduk Olha (2021). Syndrom emotsiinoho vyhoriannia na etapakh navchannia u likariv z fakhu «zahalna praktyka-simeina medytsyna». [Syndrom emotsiinoho vyhoriannia na etapakh navchannia u likariv z fakhu «zahalna praktyka-simeina medytsyna»] *Věda a perspektivy*. 1 (1), 186-199. [https://doi.org/10.52058/2695-1592 -2021-1\(1\)-186-199](https://doi.org/10.52058/2695-1592 -2021-1(1)-186-199). [in Ukrainian].
6. Galtseva Tetiana. (2018). Rozrobka ta psykometrychna perevirka opytuvalnyka «Navchalna samoefektyvnist dorosloho». [Development and psychometric verification of the questionnaire "Adult learning self-efficacy"]. *Psychological prospects journal*, 31, 327-344. <https://doi.org/10.29038/2227-1376-2018-31-327-344>. [in Ukrainian].

UDC: 37.091.3:001.895:614.23]-057.88

PROSPECTS OF INTRODUCTION OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN THE TRAINING OF INTERNAL DOCTORS DURING THE STUDY OF THE MODULE “EMERGENCY STATES”

Myronyk O.V.*c.med.s., as.prof., / к.мед.н., доц.*

ORCID: 0000-0002-5717-7267

SPIN:5163-7385

Davydenko O.M.*c.med.s., as.prof./ к.мед.н., доц.*

ORCID: 0000-0002-8897-8913

*Bukovinian State Medical University,**Chernivtsi, Teatral'na Sq., 2, 58000*

Abstract. *The paper considers the use of innovative technologies in the training of interns in the study of the module "Emergencies" at the Department of Infectious Diseases and Epidemiology. The possibility of optimizing the process of independent mastering of the material in accordance with modern requirements for the educational process at the postgraduate stage is shown.*

Key words: *interns, training, emergencies*

Introduction

High-quality medical care for the population is an indicator of the availability of a sufficient number of highly qualified personnel. Changes in higher medical education, its integration into the European educational space require new approaches to the training of medical interns. The main tasks of post-graduate education of doctors are to improve the quality of education, wide implementation of independent work, distance education and preparation of intern doctors for the requirements of continuous professional development throughout life [1,9].

Today in Ukraine there are reforms in the higher education system. The modern educational process is characterized by the increasing use of computer technology. They should not become an additional "overload" in education, but an integral part of a holistic educational process, which will significantly increase the efficiency of the entire educational process as a whole.

The creation of a single European educational and scientific space requires a transition to new forms of learning. Modern processes that arise in the system of higher professional education, determine a serious change in approaches to the organization of the educational process in higher education. The introduction of a system of continuous professional development, the creation of a single educational space necessitated the use of a new approach to the organization of education, based on the use of innovative educational technologies [1,2].

The use of modern pedagogical technologies in the educational process allows to create completely new means of implementing the didactic principles of individualization and differentiation, which positively affect the development of research activities of interns, their creative activity, the implementation of learning conditions. Various innovative technologies are used in the professional training of interns, including: video-computer system, with the help of which the teacher

conducts lectures and seminars [3,4].

Currently, educators face a rather difficult task to provide future specialists with basic information, the ability to use it to solve practical problems and form a future specialist's idea of the need to obtain new professional information for the entire period of his professional activity [5,7].

The main text

To increase the efficiency of independent work of interns in the study of the module "Emergencies" at the Department of Infectious Diseases and Epidemiology, in addition to traditional teaching methods, new educational technologies are actively used, the innovative nature of which involves active participation in international webinars (interactive conferences). on-line "and video conferencing.

According to the Plan of the Ministry of Health of Ukraine, since 2004, the "Step-3" exam has become mandatory for intern doctors of all specialties. Licensing exam and preparation for it have not only professional, but also educational moral and ethical meaning. A sufficiently prepared qualified specialist raises the prestige and importance of the doctor's profession in society, increases the level of self-esteem and demands for his professional and ethical level. When properly conducted, the licensing exam becomes a powerful motivating factor. Such control contributes to the achievement of the final learning tasks. Stimulating medical interns for active training, this exam helps to fill gaps in knowledge, forces a transition from the classroom to the clinic, where former students can acquire the necessary medical skills [1,9,10].

Interns work remotely to study the test base "Step 3" in the "on-line" format (electronic databases of test tasks of the licensed integrated exam for previous years).

The most common innovative learning technology in conducting practical classes at the Department of Infectious Diseases and Epidemiology of BSMU is the use of the case method as one of the most effective and common methods of organizing active cognitive activity of interns [2,4,7,8].

The method of "cases", or situational tasks, allows you to form flexible thinking, develop analytical skills and clinical experience, teaches optimal teamwork. Positive motivation to study increases, its high efficiency is provided, activity of interns is stimulated. The method allows you to consistently analyze, discuss, find solutions in specific cases, especially in the case of the development of an urgent condition in the patient. Using the method of "cases" develops the ability to analyze life and professional tasks. Working in a group to analyze the situation allows doctors to not only better master the material, but also to consider a variety of opportunities and approaches to solving a practical problem or problem [2]. The department has developed 63 case-situational tasks for various emergencies in infectology.

During the practical training, interns practice the algorithm of action in a state of emergency, as a result of which they gain some experience, learn to find different solutions. The latter allows the future specialist to avoid mistakes during work [5]. An important point of preparation for practical classes is the formation of independent work skills and stimulation of a creative approach to learning. Yes, interns with interest create valid tasks like exams, which are then discussed in the group. Productive discussion of test tasks, i.e. consideration of a certain clinical situation

from different angles with clarification of details and components, in which the picture of the process could completely or partially change, did not lose its positions. In order to assess the degree of effectiveness of the completed cycle and receive a credit, each intern must personally pass a theoretical credit according to the blitz survey or brainstorming method, after which he is allowed to take the test. The number of correct answers should exceed 85%, which creates a certain prospect of high-quality passing of the license integrated exam [6].

We believe that the continuous process of improving the knowledge and skills of an intern will be able to ensure the quality training of specialists in the future. It should be noted that in working with intern doctors, it is necessary to improve the continuity and interrelationship of full-time and part-time training cycles guided by the practical orientation of training.

Conclusions

1. The use of new innovative technologies in the training of interns makes it possible to optimize the process of self-mastery of the material in accordance with modern requirements for the educational process at the postgraduate stage.

2. The use of innovative technologies in medical education activates not only cognitive activity, but also improves the quality of knowledge, provides a combination of acquired theoretical principles of medical science with practical medical activities.

References:

1. Актуальні питання вищої медичної освіти в Україні (з дистанційним під'єднанням ВМ(Ф)НЗ України за допомогою відеоконференц-зв'язку) : матеріали XV Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (Тернопіль, 17–18 трав. 2018 р.) / Терноп. держ. мед. ун-т імені І. Я. Горбачевського. – Тернопіль : ТДМУ, 2018. – 540 с.

2. Кошечко І. Інноваційні освітні технології навчання та викладання у вищій школі / І. Кошечко // Педагогіка. – №1(1). – 2015. – С. 35–38.

3. Использование инновационных образовательных технологий в организации учебного процесса в высшей школе / Кумпилова А.Р., Калашникова С.В. // Современные наукоемкие технологии. – 2014. – № 121. – С. 66–67.

4. Мынбаева А.К. Инновационный опыт внедрения новых методов обучения в учебный процесс / А.К. Мынбаева // http://www.rusnauka.com/10_DN_2014/Pedagogica/5_163666.doc.htm].

5. Максименко С.Д. Педагогіка вищої медичної освіти: підручник / С.Д. Максименко, М.М. Філоненко. – К. : Центр учбової літератури, 2014. – 288 с.

6. Тучалаев С. Т. Новые педагогические технологии / С.Т. Тучалаев // Махачкала: "Алеф", 2015. – 172 с.

7. Шухтін В, Шухтіна І. Інноваційні методи викладання студентам медичних факультетів / Новий колегіум. – 2015. – №2 – С. 51–54.

8. Єхалов В.В. , Кравець О.В. , Станін Д.М., Кріштафор Д.А., Багуніна О.О. П'ятнадцятирічний досвід навчання інтернів різних спеціальностей за модулем «Невідкладні стани»// Emergency Medicine (Ukraine), Vol. 18, No. 6, 2022. – С. 48-50.

9. Hodges C, Moore S, Lockee B, Trust T, Bond A. The difference between emergency remote teaching and online learning. Available from: <https://er.educause.edu/articles/2020/3/the-difference-between-emergency-remote-teaching-and-online-learning>. Accessed: March 27, 2020.

10. Кітура О.Є., Небойт Г.В., Настрога Т.В. Особливості дистанційного навчання лікарів-інтернів з фаху «Медицина невідкладних станів» // Вісник Українська медична стоматологічна академія, Том 20, Випуск 4 (72), 2020. – С. 181-184.

SOCIAL TENSION IN SOCIETY AND ITS IMPACT ON LIFE

Spytska Liana

ORCID: 0000-0002-9004-727X

Full Doctor in Psychology, Professor

Professor at the Department of Practical Psychology and Social Work

Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, Ukraine

Annotation. In social and psychological terms, social tension is the experience of a stable and long-term situation of mismatch between needs, interests and values, on the one hand, and level of them to be met, on the other. This leads to accumulation of irritability and mental fatigue, negative expectations, increase in dissatisfaction among the population, intensification of various social fears and loss of trust in leaders and social institutions, loss of a sense of life stability and established order in the state, which results increase in aggressiveness of certain groups and categories of people and emergence of protest moods. The level of tension increases by accumulation of the prerequisites for social conflict. It is reflected in the psychology of the population and mass consciousness as an unclear sense of danger and threats, which are then undergone reflection and justified as unjust violations of rights and freedoms of certain social subjects. All these motivate them to appropriate behavior aimed at changing the existing conditions.

Keywords: society, social tension, mass consciousness, behaviour, conflict of interest, social order.

Introduction.

Social tension in their phenomenal hypostases is manifested primarily at the social and psychological level, and later – at the behavioral one. First, dissatisfaction with the situation in a particular vital sphere of public life is formed and as a result, negative expectations, various kinds of fears are intensified and all these lead to the spread of all sorts of rumors and fake information; pessimism; uncertainty about the future; disappointment in authorities; loss of trust in state and local governments; and the media. There is a thickening of the atmosphere of mass anxiety and emotional arousal, which finds a way out in spontaneous mass actions (for example, the rush demand for goods and products in order to create stocks "for a rainy day"), mass migrations to other regions and outside the country, various forms of mass disobedience and protest.

Markers of social tension have its nature primarily in the realm of subjective and mass consciousness (people's opinions on various socially significant events, leaders, organizations and their activities, perception or rejection of means and ways to meet own vital needs, evaluations of opportunities for self-realization, scenarios of possible events, effectiveness of the government and public institutions, degree of their legitimacy in the public eye). At the social level, tension should be primarily considered as a complex social phenomenon that accumulates dynamics of social subject's emotional and psychological states (society as a whole, its part or individual social groups are considered).

Tension arises as a result of exceeding the subjectively permissible measure of pressure from the natural or social environment and orients subjects to active actions to neutralize the activators of tension. This condition is caused by the action of situational configurations of various factors. The most influential ones include the following: degree of satisfaction/dissatisfaction with conditions and quality of life in

the society; degree of satisfaction/dissatisfaction with their social conditions; features of social self-identification; contradictory interests, aspirations, orientations of social groups interacted. The level of social tension gives reason to judge the degree of social stability; its growth indicates a violation of the existing social order.

Main text.

Any society is characterized by a certain level of social tension, which in one way or another determines its state and the nearest prospects for transformation – from the confident growth to open conflict, from strong stability to uncertainty and imbalance. As an integral indicator of the social interaction state, social tension is a result of mutual influences of performers of different levels, a kind of "intermediate result", which at the point of bifurcation sets the direction of movement towards a constructive or, conversely, destructive way of resolving the contradictions accumulated. But the level of social tension can serve as an indicator of possible social changes, as it shows a potential lack of self-regulatory mechanisms involved.

Intensifying feelings of dissatisfaction can lead to an increase in the level of social tension, and if an acceptable option for a compromise solution to such a contradiction is not found, then in behavioral terms, performers move from constructive forms of social activity to destructive practices which results an increase of disorder and instability among the community.

To determine a state of social tension, it is necessary not only to take into account the state (tone) of the segments which it consists of; determine the proportion of each of them, taking into account the significance for society life, but also to do so in relation to a certain situational configuration of circumstances. After all, each of the segments is characterized not only by its own dynamics, but also by systemic dynamics, which is caused by nature, intensity, focus of interaction between a significant number of multi-vector and multi-level factors. From these positions, the arithmetic sum of the opinions of those who consider the political situation as the tense one and those who evaluate it as critical and explosive looks simplified. Indeed, a conflict situation is mostly preceded by a common mass social and psychological state: emergence of social tension, on the one hand, is the result of existing or anticipated (real or imaginary) trends in the unfavorable course of events, and on the other hand, the result of misbalance of mechanisms for regulation of behavior and social control. [1] That is, social tension causes and fixes barriers that are subjectively perceived as negative stereotypes that deform perception and interpretation of the conflicting interests of the participants interacted. This is accompanied by feelings of dissatisfaction, discomfort, frustration, even fear. However, first, emergence of social tension, is not simultaneous, and depends on the perception, evaluation and means of information transfer, and second, it goes through certain stages.

One can argue that formation of social tension is always developed according to a typical scenario, but usually it goes through the following phases of growth:

- 1) Latent increase in discontent accompanied by anxiety and frustration in the society: this phase is characterized by unorganized and mainly verbal manifestations of discontent, increase in the level of concern and spread of fears due to lifestyle and course of events misbalance with no clear awareness of causes and scale of the upcoming changes;

2) Escalation in feeling of tension associated with awareness of dissatisfaction with the current conditions, comprehension of the situation as one that really threatens the interests of social subjects, where an increase in the level of tension leads to polarization in interests of social groups and their reaching the level of conflict interactions. During this very phase majority of population understand the abnormality of conditions they live in and give the way to evaluations with arguments and at the same time people search for reasons and subjects responsible or guilty for the current situation;

3) Formation of attitudes towards protest actions aimed at neutralizing sources of tension, readiness for active actions in order to achieve the goals. This phase is characterized by emergence of confrontation centers like “we and they” at the level of individual social groups, which disappear as soon as a crisis gets a solution or a conflict is over.

Finding out the stage of tension makes it possible to explain the reasons for such situation to become an open conflict or remain a latent phenomenon. However, the most significant point is that the level of tension does not depend purely on satisfaction/dissatisfaction with individual or group needs. Thus, many issues of public life not only remain unresolved practically, but also do not even have a theoretical solution that would satisfy the vast majority of the population.

Contradictions of mass consciousness, which can be subsided from time to time but does not disappear completely, are the reason of certain confrontational solidarities formation (political, economic, social, and cultural). It comes about a certain type of rational and emotional attitude to a particular urgent social problem which has become widespread under the conditions of this social chronotype. Such varieties of attitudes, claiming to be dominant in the system of social values, under the conditions of a modern society are actually partial. Even with a relatively high level of solidarization, particularism which is perceived by supporters of solidarity as a manifestation of the universalism of its provisions, leads to the ignorance of negative attitudes, while at the same time encourage opponents of the ideologeme being at the background of solidarity.

Therefore, coming back to the topic of satisfaction / dissatisfaction with multi-level needs of social performers, it can be stated that this is a necessary condition, but not the only ones for social tension formation.

First, social tension go through several stages in its development; second, the lability of social strata experiencing tension should be noted: transitions from an extreme state to intermediate one and vice versa occur quite dynamically, which is marked with a real willingness to act; third, the fundamental point is the stochastic nature of the social tension phenomenon where the causal relationship works as a trend, but by no means a rigid determination. From these points of view, the role of a social situation in emergence of tensions is extremely important: the situational configuration of tension factors serves as a direct cause of its emergence. Fourth, which is perhaps the most important concerns the necessity to emphasize the variety of social tension factors as their combinations can lead to unexpected consequences. In particular, it is important in the studies that there is no correlation recorded between the actual income indicated by respondents and their subjective evaluation of

the level of tension in the society. Therefore, dissatisfaction arising from the discontentment of certain needs should not be considered as the only source of social tension.

The research field includes patterns of emergence and dynamics of social tension processes, reasons and consequences of deviations of social tension level comparing to the standards, ways of predicting and preventing crisis situations associated with these deviations from the background level. [2] From this point of view, the existing state of tension causes some concern. The thing, a high level of anxiety at the individual level and uncertainty/ precariousness of the situation on the society level can be developed not only under conditions of prolonged anomie and lack of social patterns of behavior. The type of tension developed in the society is not only the result of contradictions regarding the choice of the further steps or vector of change, but also the result of mass discontent from what has already been done. The task is not to reduce the degree of social tension, but to direct its energy into a constructive direction, or at least to prevent its development into an uncontrollable and destructive conflict that does not imply a compromise solution and possibility of consensus.

At the same time, it is necessary to take into account the variety of social tension forms existing. The latter as a phenomenon is manifested at the social, psychological and behavioral levels and is expressed in such forms as:

- 1) spread of moods of dissatisfaction with the existing situation in a certain vital area;
- 2) loss of trust in the authorities, political elite and the most important social institutions;
- 3) increased fears, negative expectations, growing pessimism and uncertainty about the future;
- 4) voluntary and forced migration to other regions and abroad;
- 5) protest forms of behavior that indicate conflict escalation, mitigations, demonstrations, strikes and other forms of civil disobedience;
- 6) Intensification of crime and activities carried out by various kinds of extremist groups, terrorist acts, and various forms of direct confrontation and struggle of social groups including the armed ones.

Social tensions are closely related to the dynamics of public opinion and social sentiment. Subjective referents of social tension are opinions of people expressing their attitude to certain events, evaluation of living conditions and degree of satisfaction of vital needs, state of social relations in various spheres of life, respect for fundamental rights and freedoms, trust in social institutions and the social environment, etc.

Thus, social tension characterizes the functional state of social subjects ranged from those of calm and balanced nature of interaction between social subjects (as manifestation of social tone of both a society as a whole and individual social groups) to their conflict confrontation and, depending on the configuration of the entire set of factors affecting the situation, is able to create the basis for social transformations. At the same time, the state (level) of social tension can be characterized by analysis of both its obvious and latent signs.

The scope of the modern sociological science includes certain methods of measuring indicators of social tension level for particular collective subjects, regions, and large social communities, study of problems and quality of life, tension of social ties, activity, awareness and size of social capital. There are effective methods that make it possible to accurately evaluate the level of internal conflict, dissatisfaction in small social groups and communities. At the same time, there are three types of indicators which are used as typical ones when work with measurement of social tension:

- dissatisfaction of individuals and social groups with their position in the society, various aspects of public life, which is expressed in open statements against the administration and decisions made;
- Readiness for active actions by individuals and social groups;
- Experience in protests participation.

Unfortunately, the main peculiarity is in the fact that most techniques are aimed at identifying the level of social tension through its obvious signs, while, tension is considered as a predominantly latent state. Perhaps this is one of the reasons for astonishment of some researchers, who receive indicators of low social tension, against the background of a high level of growth in crisis signs of social development. The situation will be different if these indicators are combined with the latent level of social tension determination. At the same time, it is necessary to take into account contradictions in social processes; the latent level of social tension as a phenomenon, of course, leaves a lot of room for free interpretation; it is equally important that a researcher is not protected from the situationally sharp, abrupt switch from the latent form to an open one, an increase in obvious signs of social tension and its development towards a direct confrontation of certain subjects within social interactions.

Conclusions.

Therefore, despite the risk of standing behind the rapid pace of real events, forecasting and diagnosing social tensions will be promising and productive in terms of identifying its latent signs, which conceptually include the following:

- a) negative expectations of the population, in particular, regarding the conservation or degradation of their current plight, prospects for the further existence of a society;
- b) fears about various threats (real or imaginary); growth in fear of poverty among a certain part of the population; dissatisfaction with regional differentiation in the level and quality of life among a part of the population; migratory sentiments; painful perception of changes in social status and other among a part of the population.;
- c) degree of distrust in leading social performers and their activities, in particular, representatives of the main power and public institutions;
- d) Ideological crisis and doubt about the possibility to change something for the better with the help of legal means in reality. Obviously, it is quite difficult to identify these signs in minds of the population, because they can have different levels of development and the true level of social tension in the society can be determined only in their organized and systemic complex.

However, from the point of view of prognostic potential regarding the scale and power of the brewing conflict, this analysis seems more productive than forecasting which is built on the study of the most obvious signs. The problem is not only about a latent and hidden until time phenomenon, but also operating with evaluations on existing reality and establishing of what is only potentially possible.

References:

1. Donchenko O.A. Current problems of general and social psychology: manual / O.A. Donchenko and others; under general editorship of M.M. Sliusarevski. Kyiv, 2019. P. 495.
2. Anufriieva N.M. Social Psychology: manual. Kyiv, 2020. P. 296.

УДК: 37(477)(092):37.016:821.161.2

NATIONAL-AESTHETIC IDEAS OF INTERPRETATION OF THE IMAGE OF THE HERO IN SCHOOL TEXTBOOKS ON UKRAINIAN LITERATURE 1991-1999**НАЦІОНАЛЬНО-ЕСТЕТИЧНІ ІДЕЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ОБРАЗУ ГЕРОЯ В ШКІЛЬНИХ ПІДРУЧНИКАХ ІЗ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ 1991 – 1999 РР****Yovenko L.I. / Йовенко Л. І.***d.p.s., prof. / д.п.н., проф.*

ORCID: 0000-0003-1035-071X

*Ukrainian studies and their teaching methods**Uman State Pedagogical University named after Pavlo Tychyna, Sadova, 2. 20308**Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, вул. Садова, 28, 20308*

Анотація. У статті розглянуто тенденції інтерпретації образу героя в шкільних підручниках із української літератури 1991 – 1999 рр. для ширшого застосування в освітньому процесі концепції героя як прикладу для наслідування, засобу формування патріотизму, морально-етичних цінностей української нації. Встановлено, що з 90-х рр. ХХ ст. у процесі викладання української літератури акцент зміщено з ідеологічного на естетичне значення художнього твору, змінилися методичні підходи до викладання (українська школа почала позбавлятися сталих, багаторазово «перевиданих» навчальних книг радянського ідеологічного змісту). Надзвичайної вагомості набули проблеми формування національної самоідентифікації громадянина України, збереження історичної пам'яті молодого покоління, виховання любові до рідної землі, шанобливого ставлення до культурних надбань української нації. Констатовано, що підручники цієї доби вимагали нових підходів до їхньої побудови, які виявилися у поєднанні позитивного педагогічного досвіду попередніх років та модерних вимог до удосконалення освітнього процесу у справі формування громадянських та патріотичних чеснот юної особистості.

Ключові слова: герой, образ героя, підручник з української літератури, патріотизм, морально-етичні чесноти.

Вступ. Загроза національній безпеці, що кардинально посилює суспільно-політичні та соціально-економічні виклики в Україні, вимагає пошуку нових підходів щодо формування людини ХХІ ст. Бурхливі події сьогодення вимагають високоякісного використання об'єднуючого, ціннісного та виховного потенціалу освіти як провідного чинника розвитку гуманістичних, демократичних, патріотичних чеснот особистості.

Вивчення інтерпретацій образу героя в шкільних підручниках ХХ ст. є важливим джерелом розробки стратегії сучасної освітньої системи у справі формування героїко-патріотичних рис захисника незалежності України, переосмислення та пристосування до сучасних умов педагогічного досвіду попередніх років.

Митці слова, творчість яких розгорнулася у кінці ХІХ – початку ХХ ст., сформували образ національного героя, патріота, лицаря, борця за незалежність. У 1920–1990 рр. виник інший тип героя – трудівник, червоноармієць, особистість, що готова до самопожертви в ім'я радянських ідей.

Суспільно-політичні події минулого століття призвели й до змін у розумінні образу героя в педагогічній думці. Із 20-х рр. поволі зникала потреба в особистості, відданій українській національній ідеї, натомість творився ідеал «людини радянської», здатної працювати та віддати життя в ім'я Батьківщини. Досліджуваний період (1991–1999 рр.) позначився дегероїзацією суспільного життя та освітньо-літературного простору.

У працях українських педагогів розкрито часткові аспекти дослідження змісту та трактування образу героя. Цінними для вивчення образу героя в українській літературі стали ідеї вчених-педагогів, які розробляють актуальні питання напрямів виховання: національного (Р. Антонюк, В. Барановський, Г. Дежнюк, Л. Левицька, Й. Сележан, О. Сухомлинська, І. Хлистун, П. Щербань); громадянського, патріотичного (Л. Алімова, А. Афанасьєв, І. Бех, В. Кіндрат, В. Кремень, І. Кучинська, І. Охріменко, Ю. Руденко, Г. Суховершко); духовно-морального (В. Андрущенко, О. Балакірєва, М. Боришевський, В. Будак, В. Ворожбіт, Р. Зозуляк, І. Зязюн, К. Каліна, Р. Коровіна, Е. Помиткін, М. Прищак, Н. Ротченкова, В. Слінчук) та ін.

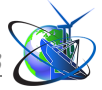
Головною метою статті є вивчення тенденцій інтерпретації образу героя в шкільних підручниках із української літератури 1991 – 1999 рр. для ширшого застосування в освітньому процесі концепції героя як прикладу для наслідування, засобу формування патріотизму, морально-етичних цінностей української нації.

Основний текст. У зв'язку з отриманням Україною незалежності (1991 р.) відбулися державні перетворення, що актуалізували національну ідею як підмурівок національно-патріотичного виховання української молоді. Зокрема, у «Національній доктрині розвитку освіти» визначено основні напрями державної освітньої політики (формування національної самоідентифікації молодого покоління, духовних національних та загальнолюдських цінностей, національного характеру тощо) [5].

Основоположним чинником в освітній сфері та підручникотворенні вперше з часів УНР стала національна ідея.

Ця доба означилася вилученням із шкільних програм з української літератури та підручників значної кількості художніх творів радянських письменників. Новий суспільно-політичний період актуалізував педагогічний потенціал мистецтва слова – високу естетику – у вихованні підростаючого покоління українців. Настав час для реалізації змістовного морально-виховного і художньо-естетичного впливу української літератури через покращення суті шкільного підручника як засобу формування духовних чеснот молодого покоління, національної самосвідомості тощо.

Встановлено, що з 90-х рр. ХХ ст. у процесі викладання української літератури акцент зміщено з ідеологічного на естетичне значення художнього твору, змінилися методичні підходи до викладання (українська школа почала позбавлятися сталих, багаторазово «перевидаваних» навчальних книг радянського ідеологічного змісту). Надзвичайної вагомості набули проблеми формування національної самоідентифікації громадянина України, збереження історичної пам'яті молодого покоління, виховання любові до рідної землі, шанобливого ставлення до культурних надбань української нації.

Констатовано, що зміни відбулися у незначній кількості підручників, переважна більшість критичних статей у навчальних книгах останнього десятиліття ХХ ст. залишилася радянського періоду. Наприклад, підручник «Українська література» (6 кл.) до 1997 р. перевидавався 22 рази [2], навчальна книга «Українська література» для 11 класу (1995 р.) – 10 разів [6]. Виняток становили підручники, упорядниками яких були Б. Степанишин («Українська література», підручник для 9 класу, 1993 р.) [8], П. Хропко («Українська література» підручник для 10 класу, 1995 р.) [9], О. Бандура та Н. Волошина («Українська література», підручник для 8 класу, 1997 р.) [3].

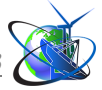
У навчальних книгах 1991 – 1999 рр. народні думи та історичні пісні представлено як коротку довідку про народних героїв. Незважаючи на те, що презентований у підручниках для 5 – 6 класів матеріал адаптовано до вікового розвитку школярів, дещо знівельовано роль історичних пісень та дум у духовному житті українського народу, недостатньо розкрито історичний контекст творів, їх глибинний зміст та символіку [1; 2].

Означені підручники містять критичні матеріали аналогічні до статей 1960–1970 рр., однак, в навчальній книзі 1991 р. наявне додаткове завдання – висловити власну думку про народних та написати твір про їхню роль у визвольних змаганнях української нації.

«Українська література. Підручник для 8 класу» (1997 р.) розділ «Усна народна творчість» включає критичні матеріали про стрілецькі та ліричні пісні, історичну довідку про виникнення цих фольклорних жанрів, національні змагання початку 1918–1920 рр., а також потужну культурно-просвітницьку роботу, яку реалізовували січові стрільці: «Створювали вони курси української мови, театральні гуртки, читальні. Серед легіонерів було чимало воїнів з вищою освітою й студентів, а також художників, учених, письменників, артистів» [8].

Відзначаємо, що розділ «Січові пісні» у підручниках з української літератури означеного періоду з'явилися вперше, повідомляючи достовірну інформацію про народних героїв, образи яких було спотворено за радянських часів. Завдання до розділу сприяють усвідомленню образу героя-січовика та його ролі в утвердженні української державності, непохитної віри в національне відродження.

Критична стаття, присвячена ліричним пісням, акцентує увагу на споконвічних рисах української ментальності: прагнення справедливості суспільного ладу, волі, доброзичливість, щирість, дружність, працьовитість, непримиренне ставлення до несправедливості, пригнічення в громадському й родинному побуті. Позитивний герой пісень означеного жанру – людина працьовита, справедлива, гуманна, щира, принципова, непримиренна до зла в усіх виявах, яка сміливо його викриває й засуджує, сповнена рішучості боротися з ним, і, водночас, сердечна, з глибокою повагою і приязню ставиться до людей. Поряд із цим осуджено визискувачів, грабіжників, аморальних людей. Автори критичної статті підкреслюють, що образ-персонаж створюється в літературній ліриці через розкриття його внутрішнього світу – почуттів, переживань, настроїв, роздумів, а показу життєвих обставин, що їх викликали, приділено значно менше уваги [3, с. 19].

В історичній довідці про літописи подано інформацію про найважливіші події політичного й громадського життя держави, героїчне минуле України-Русі, відомості про яке бралися з народних переказів, пісень, легенд тощо. Автори навчальної книги перелічують найвідоміші літописи тих часів – «Повчання...» Володимира Мономаха, «Повість минулих літ» Нестора, Лаврентіївський, Іпатіївський, Сильвестрівський літописи, детально проаналізовано літописну повість про похід Ігоря Святославича на половців у 1185 році. Підручник пропонує читачеві короткий зміст твору. Завдання до розділу спрямовані на формування у свідомості учнів образу воїна-героя, відважного, вірного присязі, князю. Окрім цього презентовано образ князя, відданого рідній землі, народу, військовій дружині [3, с. 27].

У підручнику Б. Степанишина (1995 р.) образи «Слова про похід Ігорів» найприкметнішої риси руських князів розкрито так: «в Ігоря – хоробрість, у Святослава – мудрість, у Ярославни – вірність і т.д.». Ці прикмети пояснено у контексті обставин: «воїна – у битві, політика – у промові, жінки – в очікуванні повернення коханого» [8, с. 27].

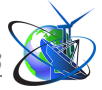
Князя Ігоря схарактеризовано як високопатріотичну особистість, яка ладна віддати власне життя за Батьківщину, вольового, чесного, відкритого, гордого і відважного лицаря, що зневажає смерть. Його виняткова мужність та рішучість підкреслено не лише поведінкою в бою, а й нехтуванням віщуваннями, що мали загрозливий зміст. Водночас, князь засуджується за недалекоглядність, славолюбство, необачність, нездатність тверезо оцінювати ситуацію, запальний і нестримний характер [8, с. 28–29].

Святослав постає видатний державний діяч, справжній патріот і шляхетна людина, як «підкулувальник про долю рідної землі», творець ідеї єднання Руських земель, забезпечення її могутності і непереможності, мудрий, справедливий і хоробрий правитель [8, с. 29–30].

Б. Степанишин, аналізуючи козацькі літописи, акцентує увагу на «Літописі Самовидця», «Літописі Григорія Грабянки», «Літописі Самійла Величка», «Історії Русів», підкреслює їхню патріотичну спрямованість, заклик дбати про загальнонародні інтереси. Літературознавець підкреслює, що окреслені літописи становили джерельну основу творів видатних українських митців слова – Б. Грінченка, О. Довженка, П. Куліша, Т. Шевченка, А. Шияна, Д. Яворницького [8, с. 57–60].

Четверте запитання до розділу, спрямоване на національно-патріотичне виховання учнівської молоді: «У чому полягає літературне, історикознавче і виховне значення козацьких літописів? Героїка Хмельниччини в цих творах».

У підручнику О. Бандури та Н. Волошиної з української літератури для 8 класу (1997 р.) відповідно до традиційної періодизації розглянуто спадщину Т. Шевченка. Розділ, присвячений ранньому періоду творчості митця, називається «Туга за козацькою вольницею». Автори навчальної книги підкреслюють, що вся творчість Великого Кобзаря позначена глибокою зацікавленістю історією України, захопленням козацькими подвигами, сподіваннями на звільнення з кріпацької неволі та здобуття Україною незалежності. На їхню думку, сюжет поеми «Гайдамаки» був зумовлений

чотирикратним гнітом – політичним, економічним, національним, релігійним [3, с. 208].

Центральним образом поеми визначається повсталий народ як образ волі й духовної могутності, а учасники гайдамацького повстання розглядаються як народні герої. У критичній статті підкреслено провідні риси повсталих: відданість народні справі, силу й хоробрість, віру у світле майбутнє, люту ненависть до поневолювачів і, водночас, людяність, мужність, гумор [3, с. 212–213]. Істотним новаторством Т. Шевченка визначається те, що за словами німецького критика (прізвище не зазначено), на відміну від західноєвропейської літератури, герої якої являли собою ідеалізовані постаті приречених одинаків, «головним героєм «Гайдамаків» став безсмертний і непереможний народ» [3, с. 213].

Обрах Яреми у підручнику є прикладом основних рис українців: любові до праці, доброти, ніжності, чуйності, гострого відчуття несправедливості та прагнення допомогти ближньому, підкреслено ліричність образу закоханого юнака та його обраниці, зацентровано увагу на хоробрості, прагненні волі, подекуди жорстокості, непримиренності, готовності відстоювати не особисті, а національні інтереси; зроблено висновок, що основа образу – соціально-національна [3, с. 215].

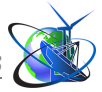
Висновки. Таким чином, значний внесок у справу вдосконалення підручників з української літератури для основної та старшої школи наприкінці ХХ ст. здійснили О. Бандура, Н. Волошина, Б. Степанишин, що підготували оновлену інтерпретацію до вивчення творів, в основу яких покладено національну ідею як джерело національно-патріотичного виховання української молоді. У них збільшено частку уваги аналізу образів головних героїв, які трактуються з позицій новітніх надбань літературознавства, позбавленого ідеологічного комуністичного забарвлення.

На відміну від ідеологічних тенденцій інтерпретації образу героя радянської доби, в означений період література як шкільний навчальний предмет стає засобом виховання національної свідомості, національної самоідентифікації тощо. Підручники цієї доби вимагали нових підходів до їхньої побудови, які виявилися у поєднанні позитивного педагогічного досвіду попередніх років та модерних вимог до удосконалення освітнього процесу у справі формування громадянських та патріотичних чеснот юної особистості.

Проведене дослідження не претендує на вичерпність вивчення проблеми. Подальшої розробки потребують шляхи вдосконалення змісту сучасних підручників з української літератури із урахуванням конструктивних історичних надбань.

Література:

1. Бандура О. М. Українська література: підручник для 6 класу 19-е вид., перероб. і доп. – Київ: Радянська школа, 1991. – 240 с.
2. Бандура О. М., Кучеренко Є. М. Українська література: підручник для 6 класу. – Київ: Освіта, 1997. – 256 с.
3. Бандура О., Волошина Н. Українська література: підручник для 8 класу.

– Київ: Освіта, 1997. – 384 с.

4. Буряк Б. Художній ідеал і характер. – Київ: Дніпро, 1967. – 327 с.

5. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті. – Київ: Освіта, 2002. – 24 с.

6. Непорожній О., Семенчук І. Українська література: підручник для 11 класу середньої школи. – Київ: Освіта, 1995. – 544 с.

7. Степанишин Б. Українська література: підручник для 9 класу. – Київ: Освіта, 1993. – 336 с.

8. Степанишин Б. Українська література: підручник для 9 класу. – Київ: Освіта, 1995. – 383 с.

9. Хропко П. Українська література: підручник для 10 класу. – Київ: Освіта, 1995. – 416 с.

Annotation. *The article examines the tendencies of the interpretation of the image of the hero in school textbooks on Ukrainian literature from 1991 to 1999 for a wider application in the educational process of the concept of the hero as an example for imitation, a means of forming patriotism, moral and ethical values of the Ukrainian nation. It was established that since the 90s of the XX century. in the process of teaching Ukrainian literature, the emphasis was shifted from the ideological to the aesthetic value of the work of art, methodological approaches to teaching changed (the Ukrainian school began to get rid of permanent, repeatedly "reprinted" textbooks of Soviet ideological content). The problems of forming the national self-identification of a citizen of Ukraine, preserving the historical memory of the younger generation, fostering love for the native land, and a respectful attitude towards the cultural heritage of the Ukrainian nation have gained extreme importance. It was established that the textbooks of this era required new approaches to their construction, which were manifested in a combination of positive pedagogical experience of previous years and modern requirements for the improvement of the educational process in the matter of the formation of civic and patriotic virtues of a young personality.*

Key words: *hero, image of a hero, textbook on Ukrainian literature, patriotism, moral and ethical virtues.*

Статья отправлена: 30.01.2023 г.

© Йовенко Л.І.

UDC 37-053.5(73)

**ENTREPRENEURSHIP EDUCATION IN SECONDARY EDUCATION: A
REVIEW OF THE US CONTENT****НАВЧАННЯ ПІДПРИЄМНИЦТВУ В МЕЖАХ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ: ОГЛЯД
ЗМІСТУ США****Slipenko V.O. / Сліпенко В.О.***Phd, as.prof. / доктор філософії, доц.*

ORCID: 0000-0003-0123-4645

*Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University,**Uman, Sadova 2, 20300, Ukraine**Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини,**м. Умань, Садова 2, 20300*

Abstract. *The article based on the analysis of scientific sources discloses the essence of entrepreneurial education in secondary schools in the United States, which implies a sufficient number of developed standards (in particular, «National Standards for Business Education» and «National Financial Literacy Standards» for secondary schools in the United States), curricula (in history and social science including economic information), courses («Entrepreneurial activity»), textbooks («Entrepreneur: children's books about children entrepreneurs»), which highlight the content component of the investigated phenomenon. It is noted that in the process of developing or improving existing curricula for secondary schools in the United States for the development of entrepreneurial competence of students, these standards will undoubtedly adapt to the public needs and peculiarities of the policies of each state.*

Key words: *competence; entrepreneurial competence; secondary school students; the USA.*

Introduction. The development of entrepreneurial competence of students became a necessary component of secondary education abroad at the beginning of the third millennium. Increasingly, in the most developed countries, particularly in the United States of America, educators and entrepreneurs claim that the potential of school education has not yet been fully utilized. Most entrepreneurs require employees to have systematic and analytical thinking, communication skills, initiative, decision-making skills, and responsibility for their actions, which are necessary in the current conditions. Undoubtedly, a rational solution to this problem depends on successful results in the formation of the future employee's personality at all levels of secondary school education.

In addition, on December 18, 2006, as a result of a long-term discussion of representatives of educational institutions of the European Union states, an important document was adopted called the Recommendations of the European Parliament and the Council of Europe «Key competences for lifelong learning (European guidelines)». The European Parliament identified eight key competencies, including entrepreneurial competence [3].

The main text. The study of the content of entrepreneurship education in secondary educational institutions of the USA, which is a determining factor in the development of entrepreneurial competence in students, provides grounds for asserting that in this country scientists and teachers have developed a sufficient number of standards, programs, and courses that highlight the content component of the studied phenomenon.

It is obvious that the content of school entrepreneurship education is the subject of priority attention of the American pedagogical community, since in 2013 the National Business Education Association (NBEA founded in 1914 (original name – United Council for Economic Education) is the leading organization in solving the issues of teacher training, methodological materials and reforms of the content of economic education), published «National standards of business education» 4th edition (first published in 1995 at the request of business teachers). This document presents the updated standards of business education, which include a list of subject areas, including «Entrepreneurship».

A total of 9 standards are defined:

Standard 1. Entrepreneurs and their opportunities – the ability to analyze one's own personal characteristics and determine their role for entrepreneurial activity.

Standard 2. Directions of entrepreneurship – awareness of the main directions of entrepreneurship that open up new opportunities for one's own business.

Standard 3. Economics – readiness to use economic concepts when creating one's own enterprise.

Standard 4. Marketing – the ability to perform marketing actions when introducing a product or service to the market.

Standard 5. Finances – the ability to apply financial concepts and tools needed by an entrepreneur when making business decisions.

Standard 6. Accounting – the ability to establish, maintain and analyze the documentation necessary for business activities.

Standard 7. Management – the ability to develop an enterprise management plan.

Standard 8. Legislation – the ability to analyze the forms of business ownership, state regulations, legal norms and their impact on business activity;

Standard 9. Business plan – the ability to develop a business plan based on a specific business idea [7].

It is worth highlighting, adopted in the same year 2013 as the «National Standards of Business Education» «National Standards of Financial Literacy», which were developed by the Council for Economic Education's (CEE) – a leading organization in the United States that specializes in economic and financial education of students, starting from kindergarten and throughout high school education. After all, «financial literacy of an entrepreneur» is a set of knowledge that allows him to make the right, balanced decisions regarding the management of his finances, in order to achieve the set plans and goals. These standards include understanding income and expense accounting, business planning, orientation in the main credit instruments for one's own business, understanding tax legislation, managing the movement of funds. All this is necessary for an entrepreneur to make competent management decisions that allow minimizing costs and increasing the profit of the business being created. The main provisions of these standards mouths of the content of entrepreneurial education are revealed thanks to the following components: earning income, purchasing goods and services, saving, using credit, financial investments, protection and insurance [1].

However, despite the fact that the country's education is supported by federal

authorities, the education system in the USA remains largely decentralized, namely, each state has its own legislative educational documents that solve problems related to standards, curricula, evaluation criteria, and the selection of educational materials etc. Undoubtedly, currently in the United States there are no single mandatory standards for entrepreneurship education for secondary education institutions, since the development and implementation of such standards remains an urgent problem for the country and using the proposed standards as recommended educational documents for each state.

In the state of Massachusetts, for example, the Massachusetts History and Social Science Curriculum Framework was developed based on the National Standards for Financial Literacy and the National Standards for Business Education, since in addition to basic knowledge of history, geography, civics and government contains an economic content line for all stages of learning [6].

In the State of New York, the Department of Education of The University of the State of New York (USNY) issued and recommended a social studies program for children aged kindergarten through 8th grade (K-8 Social Studies Framework), also developed according to national standards, which includes the characteristic basic knowledge of social studies related to entrepreneurship [11].

The South Dakota Department of Education has also developed The South Dakota Social Studies Standards, based on national documents, for all stages of education in order to provide high school graduates with the knowledge and skills necessary to lead a productive, successful life after graduation. Entrepreneurial competence revealed in the standards is one of the main components of the document, the formation of which is carried out according to the principles of systematicity and sequence of education [2,5].

The Georgia Department of Education has developed its own Entrepreneurial Ventures course, not based on national standards, as part of the Small Business Development Career Pathway program and available only to high school students school focused on the management skills needed to run a successful business. Students learn management strategies for developing and implementing business plans; the structure of the organization and its financing; information management, operations, marketing and human resources, international business principles included. An integral component of the training course is a real-life enterprise, in schools or at the community level, which engages students in the creation and management of a business and encourages them to start their own business. They achieve successful mastery of the course through project-based learning and development of leadership qualities of future US entrepreneurs, which undoubtedly helps prepare students for competitive advantage in the global labor market.

High schools in the state of Alabama use the «National Standards for Financial Literacy» [1], according to which the «Social studies» course for students in grades 4-8, which is related to entrepreneurship, has been developed. The introduction into the American school process of the literature series «Entrepreneur Kid: Children's Books about Kid Entrepreneurs» [4], which reveals the stories of young entrepreneurs who started and continue to develop a real business.

The Oklahoma State Department of Education (OSDE) created Academic

standards for the social studies K-12 based on the National Standards for Financial Literacy. Students learn the basics of entrepreneurship only in high school. In addition to entrepreneurial training, young people are taught to apply economic reasoning skills, they study the American free market system, the role of the United States government and the Federal Reserve System [8, 9].

Summary and conclusions. Thus, after analyzing the content of entrepreneurship education in modern high school in the USA, which is represented by: national standards, standards developed at the level of individual states, curricula and courses, it can be stated that despite the significant amount of material provided for students to study, teachers strive to get a real result of their work, and not only thanks to mastering the necessary knowledge, but due to the practical activity of schoolchildren. We see possible ways of using the American experience in the formation of entrepreneurial competence of students in Ukraine in the use of the presented materials in secondary educational institutions, in particular, in the development of educational programs on economics or the basics of entrepreneurship.

Prospects for further investigations require the study of methods of diagnosing entrepreneurship among students of Ukraine and the USA, the development of entrepreneurial competence of American student youth in the conditions of non-formal education.

References:

1. Council for Economic Education. (2013). National standards for financial literacy. New York. 42 p.
2. Dearie J. Geduldig C. (2013). Where the Jobs Are: Entrepreneurship and the soul of American economy. Hoboken; New Jersey: Wiley, 272 p.
3. DeSeCo. Definition and Selection of Competencies. Theoretical and Conceptual Foundations (DESECO). Strategy Paper on Key Competencies. An Overarching Frame of Reference for an Assessment and Research Program OECD (Draft). Accessed 15 November, 2022 from <http://www.oecd.org/education/skills-beyond-school/definitionandselectionofcompetenciesdeseco.htm>
4. Entrepreneur Kid: Children's Books about Kid Entrepreneurs (Stories of real kids with real businesses Accessed 12 December, 2022 from <http://www.entrepreneurkid.com/>
5. Hart J. D. (2018). Classroom Exercises for Entrepreneurship: A Cross-Disciplinary Approach (Elgar Guides to Teaching). Cheltenham; Gloucestershire: Edward Elgar Publishing, Incorporated, 328 p.
6. Massachusetts Department of Elementary and Secondary Education. Massachusetts History and Social Science Curriculum Framework. Public Comment Draft, 2018 January, 192 p.
7. National Business Education Association. (2013) National standards for business education: What America's students should know and be able to do in business. Reston, 65–76.
8. Oklahoma State Department of Education. (2013). Oklahoma academic standards for the social studies. Publications clearinghouse of the Oklahoma

department of libraries, 37–40.

9. Reynolds P. (2007). Entrepreneurship in the United States: The Future Is Now. New York; N.Y.: Springer, 236 p.

10. Stafford A., Allen S., Clow J. (2005). Entrepreneurship in the U.S. economy: Teacher resource manual. New York: National Council on Economic Education, 170 p.

11. The State Education Department & The University of the State of New York. New York State K–8 Social Studies Framework. (2017). 109 p.

12. Welsch H. (2004). Entrepreneurship: The way ahead. New York; NY: Routledge, 302 p.

Анотація. Розвиток підприємницької компетентності – нове педагогічне явище сучасної середньої освіти. Підприємництво є ключовим рушієм економіки і успішне процвітання країни та значна кількість нових робочих місць створюється малими і великими підприємствами, започаткованими підприємцями. Очевидно, що формування підприємницької компетентності учнівської молоді на початку третього тисячоліття стало необхідною складовою закладів середньої освіти закордоном, зокрема в Сполучених Штатах Америки, лідера щодо започаткування підприємств.

У статті на основі аналізу наукових джерел розкрито зміст підприємницької освіти у середніх навчальних закладах США, що передбачає достатню кількість розроблених стандартів (зокрема, Національні стандарти бізнес-освіти» та «Національні стандарти фінансової грамотності» для середніх шкіл США), навчальних програм (з історії та суспільствознавства, що містить економічну змістову лінію), курсів («Підприємницька діяльність»), підручників («Підприємець: дитячі книги про дітей-підприємців»), які висвітлюють змістову складову досліджуваного феномену. Наголошується, що у процесі розробки чи вдосконалення наявних навчальних програм для закладів середньої освіти США із розвитку підприємницької компетентності учнів, зазначені стандарти безсумнівно адаптують до суспільних потреб і особливостей політики кожного штату.

Ключові слова: компетентність, підприємницька компетентність, учні, середня школа, США.

Article sent: 02.02.2023 p.

© Slipenko V.O.

378.147:81'42

**SCIENTIFIC RESEARCH NARRATIVES IN HIGHER EDUCATION:
TEACHING MODERN LANGUAGES AND LITERATURE AND
HISTORICAL DISCOURSES IN CONDITIONS OF UNCERTAINTY****НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКІ НАРАЦІЇ У ВИЩІЙ ОСВІТІ:
ВИКЛАДАННЯ СУЧАСНИХ МОВНО-ЛІТЕРАТУРНИХ ТА
ІСТОРИЧНИХ ДИСКУРСІВ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ****Bodyk O.P. / Бодик О.П.***s.philol.s., as.prof. / канд. філол. наук, доц.*

ORCID: 0000-0003-4642-8371

*Mariupol State University, Kyiv, Preobrazhenska, 6, 03037**Мариупольський державний університет, Київ, Преображенська, 6, 03037***Salahub L.I. / Салагуб Л.І.***s.hist.s. / канд. іст. наук*

ORCID: 0000-0001-7425-1679

*Horlivka Institute of Foreign Languages of DSPU, Dnipro, Gagarina Ave, 72, 49010**ГІМ ДВНЗ «ДДПУ», Дніпро, пр. Гагаріна, 72, 49010*

Анотація. У статті сфокусовано увагу на ключових аспектах науково-дослідницьких нарацій у системі вищої освіти в контексті викладання сучасних мовно-літературних та історичних дискурсів в умовах невизначеності. Проаналізовано методику проведення «освітнього / навчального бранчу» як трендового формату заходів науково-дослідницького напрямку. Висвітлено питання щодо ключових особливостей та ефективних «механізмів», доцільних до використання під час підготовки майбутніх викладачів-філологів / істориків до професійного та свідомого орієнтування в інформаційному viri. Акумуляовано тематичну траєкторію щодо особливостей поєднання діяльнійшої технології навчання та реалізації знанневої наскрізності завдяки вивченню питань, пов'язаних із менталітетом української нації та історичною ретроспективою, у ході якої сформувалася унікальна ментальна парадигма та стрижневі вектори ідентичності. Зроблено висновок, що задля втілення в життя адаптивних практик у науково-дослідницьку діяльність, викладачам ЗВО варто зосередити увагу на активних та практико орієнтованих технологіях навчання, мотивації студентства на успішні практики та особистісному зростанні завдяки постійній роботі над собою.

Ключові слова: науково-дослідницькі нарації, умови невизначеності, адаптивне навчання, «освітній / навчальний бранч», мовно-літературні та історичні дискурси, «здоровий» пошук інформації.

Вступ.

Події сьогодення стали каталізатором до перегляду низки освітніх парадигм. Особливості реалізації науково-дослідницької діяльності посіли одне з чільних місць, зважаючи на нестабільність життєвих обставин в умовах військового стану. Ефективно організувати цей напрям у підготовці майбутніх вчителів-словесників/істориків є справою доволі складною, зважаючи на широкий спектр векторів, пов'язаних із сучасними наративами в контексті розвитку дисциплін, та парадигмами діяльнійшого підходу до навчання. Переформатування світоглядної складової та підходів до організації дослідницького поступу – вимога часу. Зміни орієнтирів стосуються не тільки змісту в репрезентації наукових активностей студентів, але й форми, що потребує наскрізного переорієнтування та врахування найновітніших практик,

які сприятимуть долученню здобувачів вищої освіти у «вир» нестандартних дослідницьких практик та сфокусують їхню увагу на особливості підготовки своїх наукових доробків (із перспективою пролонгування та збагачення «мобільних» тематико-контекстуальних навичок щодо «здорового» пошуку джерел та літератури; їхнього подальшого наукового опрацювання та продукування виважених та ґрунтовних висновків).

Вивченню окремих аспектів у межах проблематики організації науково-дослідницької діяльності присвятили увагу багато вітчизняних науковців, зокрема: Л. Альошкіна, І. Новак [1], О. Бодик [2], Л. Бордюк [3], І. Гарбера [4], О. Кравченко [5], Т. Мішеніна [6], Л. Салагуб [7], В. Січинський [8], О.Субтельний [9], В. Шевченко [10] та ін. Водночас бракує розвідок, у яких би акцентувалася увага на особливостях реалізації цього важливого напрямку діяльності у ЗВО, зважаючи на несприятливі, нестандартні та небуденні реалії життя.

Метою розвідки є розкриття ключових аспектів, пов'язаних із особливостями «модернових» технік у межах організації науково-дослідницької діяльності у ЗВО крізь призму викладання мовно-літературних та історичних дискурсів (із акцентуванням уваги на акумуляції сучасних дослідницько-освітніх практик, що є доцільними до використання в умовах невизначеності та швидкоплинності освітніх парадигм диджиталізованого суспільства, члени якого мають оволодіти «мобільними» навичками для успішної реалізації своєї траєкторії особистісного зростання в поляризованому суспільстві).

У дослідницькій парадигмі сьогодення вагоме значення має зосередження уваги викладачів ЗВО на активізації пошукової роботи та здійсненні самостійного / колективного (у співавторстві з колегами) написання наукових робіт із залученням до цього процесу своїх студентів. Водночас варто усвідомлювати необхідність екстраполяції науково-дослідницьких елементів у підготовці студентства в контекст синхронного / асинхронного та змішаного видів взаємодії (дистанційне навчання), що також реалізує освітню функцію через сприяння у формуванні провідних якостей особистості: наполегливості, самостійності, самовдосконалення, креативності та формуванню критичного мислення.

Науковці звертають увагу на те, що існуюча нині система організації науково-дослідної роботи зі студентами не відповідає вимогам сучасності. На їхню думку, наукова робота здобувачів вищої освіти всіх рівнів носить формалізований характер та спрямована на досягнення кількісних результатів, а не якісних показників, що отримані в процесі творчого пошуку. Вони пропонують використовувати нові методи науково-дослідної діяльності студентів. Серед них: метод пошуково-дослідницьких проєктів, проблемно-дослідницький метод, наукового пошуку, метод індивідуальних навчально-дослідних завдань, метод пошуку і відкриття (дослідження). Застосування запропонованих методів забезпечить не лише донесення до студентів певної системи знань, а навчить їх самостійно здобувати, застосовувати, аналізувати наукові знання, які будуть використані в майбутній професійній діяльності [1]. Такий формат проведення заходу, наприклад, як студентська науково-практична

конференція, на думку Т. Мішеніної, сприяє оволодінню різноманітними знаннями, уміннями, що розвивають особисті якості студента, необхідні в дослідницькій і професійній діяльності. Серед переваг: підвищення інтересу здобувачів до роботи з додатковими джерелами інформації, розширення їхнього світогляду, підвищення інтелектуального рівня; навчання студентів стисло, виразно й аргументовано висловлювати свої думки, оцінні судження з проблемних питань, сприяння становленню світоглядних позицій студентської молоді [6, с. 112].

На нашу думку, сучасні викладачі мовно-літературних та історичних дискурсів мають зосередити свою увагу на пошуку нестандартних підходів до формування науково-дослідницьких навичок у здобувачів вищої освіти в контекст нових авторських «лайфхаків» та намагатися стати для своїх дорослих «вихованців» особистостями, які якнайкраще мотивуватимуть їх до активного залучення у цікавий та багатоманітний світ науково-дослідницької діяльності.

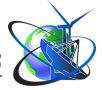
Вагоме значення мають а) здатність доцільно сформулювати актуальність певної проблематики, визначити об'єкт, предмет, хронологічні межі та мету дослідження, б) дотримання академічної доброчесності під час правильного «конструювання» бібліографічних посилань та в) оформлення списку використаних джерел та літератури згідно із сучасними вимогами та дотриманням принципів академічної доброчесності.

Важливим аспектом у межах «утілення в життя» студентських наукових практик, а також упровадження елементів науково-дослідницької роботи під час реалізації освітнього процесу є, зокрема, зосередження на:

- «здоровому» та мобільному пошуку якісного науково-освітнього інформаційного конгломерату, що стане в нагоді під час розробки дидактичного забезпечення (матеріали для індивідуальної, парної та групової роботи: картки, колажі тощо);

- «ресурсності» в межах «віднайдення» інформації для підготовки до занять (контекст формування роздаткових матеріалів для здобувачів вищої освіти, у яких превалюватимуть елементи науково-дослідницької роботи) – широкий спектр міжнародних та вітчизняних бібліотек, архівів, музеїв, що репрезентують свої матеріали в онлайн-форматі (вільний доступ до «незвичайної» та рідкісної літератури, документів та експонатів та їхнього опрацювання).

Так, О. Кравченко робить акцент на особливостях науково-дослідницького поступу майбутніх викладачів-філологів. Згідно з констатацією парадигм у межах навчання студентів і студенток, розвиток позитивної мотивації до їхньої науково-дослідницької діяльності буде успішним, якщо: реалізовувати особистісно орієнтований підхід; здійснювати наступність у формуванні досвіду науково-дослідної діяльності на всіх етапах навчання; забезпечувати залучення кожного студента до цілеспрямованої організованої діяльності, ураховувати інтереси особистості студента, вільний вибір, задоволення потреб майбутніх викладачів-педагогів у самореалізації творчих здібностей; ураховувати наукову, гуманітарну й культурологічну спрямованість освіти;

здійснювати організаційно-методичне забезпечення науково-дослідної діяльності [5, с. 143]. У цьому проблемному полі доцільно звернути увагу на твердження О. Бодика, який вважає, що основною метою освітніх реформ, що проводяться у нашій країні, є підготовка і виховання «культуриподібної» людини, тобто такої, яка не тільки споживає культурні цінності, а й виробляє їх. Ця мета є стрижнем гуманістичної педагогіки та психології. Особистість – унікальна цілісна система, що являє собою не щось заздалегідь задане, а відкриту можливість самоактуалізації, властиву лише людині [2, с. 52]. І. Гарбера формулює «константу» людини в контексті природно-соціальної істоти, що має свідомість і мову, здатна мислити, продуктивно працювати, еволюціонувати, створюючи власну історію та національну культуру [4, с. 14].

Для формування всебічно та гармонійно розвиненої особистості варто не забувати про особливості та «змістові механізми» її становлення. Одне з вагомих місць посідає використання широкого спектру джерел та літератури загалом та самостійне продукування здобувачами вищої освіти їхніх наукових «пошуків» під час вивчення мовно-літературних та історичних дискурсів зокрема. Зокрема, «пульним» буде використання мемуарних джерел та вивчення на їх підґрунті особливостей побуту та культурних наративів людей у різні історичні періоди (наприклад, у процесі вивчення суспільно-політичних перипетій, що відбувалися на теренах Гетьманщини протягом XVIII ст.) [7]. Не менш захопливим і наскрізним науковим «пошуком» є ознайомлення зі спогадами громадян інших держав, які змогли наблизитися до української мови, традицій, ментальних наративів тощо. Знаковою в цьому ракурсі є праця В. Січинського «Чужинці про Україну» [8], у якій семантично поєднані між собою суспільні, державні, філософські, антропологічні, етнографічні, етнологічні, традиційні, святкові та ритуальні аспекти через концептуальний «фокус уваги» іноземців, що хронологічно охоплює період від найдавніших часів до середини XIX ст. Водночас змістове наповнення, закумульоване у праці професора О. Субтельного «Україна: історія» [9]. Вважаємо, що історик спромігся систематизовано та в межах українського світоглядного наративу висвітлити різні віхи у багатоаспектному розвитку нашої держави, крізь призму яких наскрізно викристалізувалося уявлення про перипетії, які безпосередньо впливали на хід не тільки суспільно-політичних подій, але й на формування української ідентичності, яка тісно взаємопов'язана з українською мовою та літературою, що мають прадавні витoki свого історичного розвитку. Тематика зазначених вище праць є унікальною. Цей науковий доробок можна сміливо назвати «універсально-інтегрованим» у контексті викладання низки дисциплін. Найбільш семантично ці вектори пов'язані саме з історичними та мовно-літературними дискурсами, спецкурсами та курсами за вибором.

На нашу думку, доцільно також активно залучати різні сучасні освітні практики задля урізноманітнення науково-дослідницької діяльності студентів у межах вивчення мовно-літературних та історичних дискурсів, зважаючи на інтегровані підходи до висвітлення теоретичного фактажу. Л. Бордюк, у межах вивчення іноземних мов, продукує думку, що формування у студентів умінь та навичок володіння стратегією та тактиками міжкультурної науково-академічної

комунікації сприятиме ефективному застосуванню у практичній діяльності особливостей англомовного наукового письма (мовна складова: стиль та реєстр, змістовно-композиційна структура, загальнонаукова лексика, терміносистема, граматичні форми та синтаксичні конструкції, корисні фрази та моделі; особлива роль академічної доброчесності в міжнародній академічній спільноті та засудження за її порушення: етичний підхід, уникнення плагіату, залучення до цих принципів української академічної спільноти (науковців, викладачів та студентів) у процесі інтернаціоналізації українських університетів) [3, с. 9-10].

Зважаючи на постійні життєві виклики, викладачі ЗВО мають орієнтуватися на те, щоб застосовувати всі можливі зусилля для адаптації освітнього процесу в умовах невизначеності. У цьому сенсі стане в нагоді підготовка та проведення «освітнього / навчального бранчу» (формат проведення заходів (зокрема й наукового-дослідницького напрямку: як для студентства, так і для комунікування та взаємного обміну досвідом між викладачами ЗВО (аспект андрагогічності)), що надає змогу створити особливу атмосферу натхнення (в онлайн- / офлайн-форматі) та презентувати у творчій рецепції науково-дослідницькі доробки студентства та викладацького складу ЗВО.

«Освітній / навчальний бранч» є «маркером» на шляху до вдосконалення та самореалізації здобувачів вищої освіти та дорослих («андрагогічні лейтмотиви»), які зможуть репрезентувати свої здібності й таланти під час вивчення певних тем. Історія «бранчів» розпочалася у 80-ті рр. XIX ст., коли письменник Л. Керрол об'єднав два слова: «сніданок» («breakfast») та «обід» («lunch»), і, працюючи тоді в Оксфордському університеті, доклав зусиль для введення «бранчів» у розпорядок життя студентів Оксфорду. Традиція «бранчів» під керівництвом Л. Керрола передбачала спільні «посиденьки» викладачів і студентів, які невимушено спілкувалися на різні теми (як наукові, так і культурні / особисті), що сприяли зміцненню дружніх зв'язків.

Необхідно здійснити важливу підготовку напередодні проведення «бранчу». Він може складатися із двох компонентів (на вибір; приклад є авторським, орієнтовним – рисунок 1).

У межах «освітнього / навчального бранчу» можна провести «батл» (освітнє змагання), під час якого всі учасники зможуть презентувати свої науково-дослідницькі доробки у різних диджиталізованих форматах (рисунок 2).

Варто не забувати, що науково-дослідницька діяльність є складним науковим і творчим процесом, що передбачає поглиблення теоретичних знань із проблеми дослідження, вивчення наукового доробку попередників. Формат репрезентації наукових «пошуків» студентства та науково-педагогічних працівників ЗВО у форматі, зазначеному вище, – надає змогу всім долученим презентувати свої здібності та таланти в сучасному візуалізовано-диджиталізованому контексті. Як зазначає В. Шевченко, візуальний контент виконує кілька функцій: привернення уваги, емоційне враження, деталізація, персоналізація, достовірність [10, с. 13]. Слід звернути також увагу на

ланцюжок, що відповідає принципам «кліпового» мислення, а саме: «зображення – заголовок – текст», оскільки візуалізований контент зацікавлює людину своєю фактичністю, деталізацією, акцентуванням, інтригою й іншими властивостями. Візуалізація поглиблює процес засвоєння трансльованих образів, пояснює складні дані у швидкий наочний спосіб». Це твердження, на нашу думку, також є доцільним у контексті висвітлення освітніх практик загалом та вивчення мовно-літературних та історичних дискурсів зокрема [там же, с. 4].

ЗМІСТОВА СКЛАДОВА	МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ (обиратимемо два методи + складатимемо цікаві творчі завдання з елементами науково-дослідницької діяльності (робота з джерелами / літературою...))
Підвищення рівня обізнаності освітян щодо основних віх у розвитку українських теренів на шляху до здобуття незалежності (із акцентуванням уваги на різних історичних «цікавинках», нових напрямках досліджень щодо важливих фактів боротьби українства на шляху до здобуття вільної держави). !!! Мовно-літературні та історичні дискурси + «ЛЮДСЬКЕ ОБЛИЧЧЯ!»	Ознайомлення з інноваційними методами, прийомами та технологіями навчання, що стануть у нагоді під час проведення занять у тематичному спектрі яких чітко простежується ТЕРНИСТИЙ ШЛЯХ ДО ЗДОБУТТЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ, «кристалізація» ідей на шляху до формування української державності / особливості поступу мовно-літературних процесів...

Рисунок 1 – «Компоненти» «освітнього / навчального бранчу»
(авторська розробка)

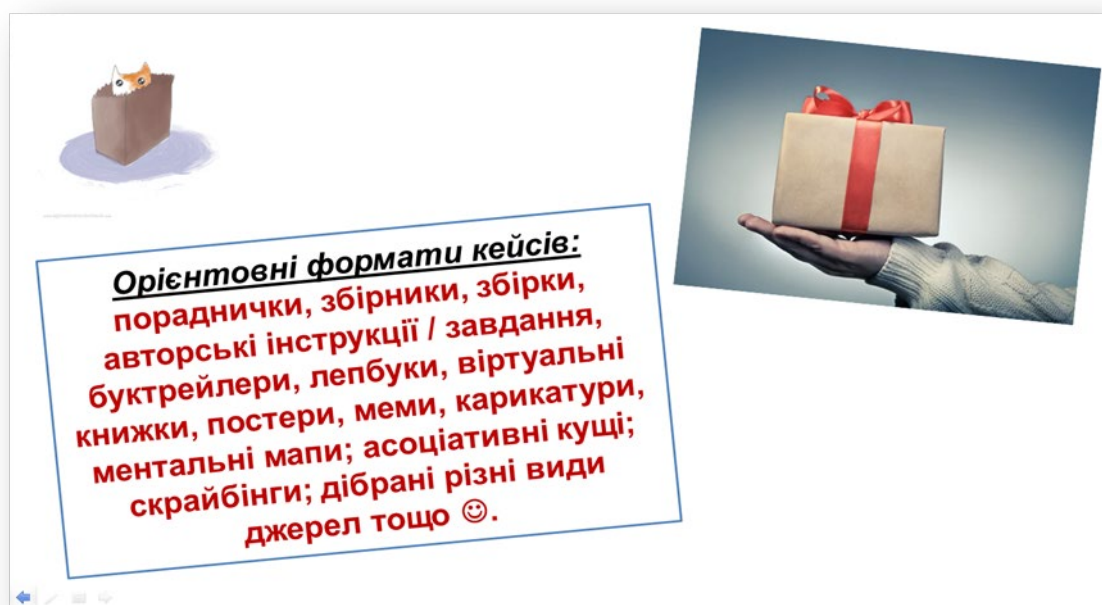

Рисунок 2 – «Орієнтовні формати науково-дослідницьких робіт»
(авторська розробка)

Висновки.

Отже, для того, щоб адаптувати науково-дослідницькі нарації у контексті реалізації процесу викладання мовно-літературних та історичних дискурсів, зважаючи на умови невизначеності та потребу щодо їхньої адаптації до сьогодення, викладачам ЗВО варто зосередити увагу на низці «векторів-активностей / діяльностей»:

- урізноманітнення форм репрезентації наукових доробків студентів через упровадження цікавих диджиталізованих технологій («освітній / навчальний бранч»: контекст взаємодії між здобувачами, співпраці з колегами (аспект андрагогічності у науково-дослідницькій діяльності; змішаний формат));
- усвідомлення значення впровадження елементів науково-дослідницької діяльності під час підготовки та проведення занять / інтегрованих курсів філологічного / суспільствознавчого напрямку;
- оволодіння авторськими «лайфхаками» щодо «здорового віднайдення» потрібного контенту з широкого «виру» інформаційного потоку, репрезентованого у мережі Інтернет;
- формування навичок щодо роботи з онлайн-сайтами закордонних і вітчизняних віртуальних бібліотек, архівів, музеїв (зокрема – музеїв «просто» неба) та розуміння структури їхніх інтерфейсів для завантаження матеріалів, які стануть основою для підготовки дидактичного забезпечення до заняття, зважаючи на сучасний стрімкий розвиток науки загалом та в «царині» гуманітарних знань зокрема;
- ефективне впровадження в свою практику нових підходів щодо особливостей використання наукових джерел та літератури для вивчення нових тем;
- осмислення ключових відмінностей у роботі з джерелами та літературою;
- удосконалення навичок у межах швидкого та оперативного оформлення бібліографічних посилань, списку використаних джерел та літератури з дотриманням принципів академічної доброчесності;
- урізноманітнення не тільки змістової складової в межах реалізації науково-дослідницької діяльності, але й також особливостей репрезентації її «форми».

Варто наголосити на тому, що успішна реалізація науково-дослідницького поступу у ЗВО має ототожнюватися з постійною роботою над самовдосконаленням, зростанням професійної майстерності викладачів ЗВО шляхом визначення для себе бажаних очікуваних результатів.

Література:

1. Альошкіна Л. П., Новак І. М. Особливості організації та перспективи розвитку науково-дослідної роботи здобувачів вищої освіти у вітчизняних закладах вищої освіти. *Ефективна економіка*. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/2_2021/103.pdf (дата звернення: 03.02.2023).

2. Бодик О. П. Принципи інтеграції професійної та іншомовної підготовки конкурентоспроможного вчителя ІМ у системі вищої освіти. *Варіативні моделі й технології трансформації професійного розвитку фахівців в умовах відкритої освіти* : зб. матер. Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., м. Київ, 23 черв. 2022 р. Київ, 2022. С. 53–58.

3. Бордюк Л. В. Англомовна наукова комунікація в університетській освіті України. *Стратегії міжкультурної комунікації в мовній освіті сучасного ВНЗ* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ (21 бер. 2017 р.). Київ, 2017. 415 с.

4. Гарбера І. В. Лінгвокультурний концепт людина. *Репрезентація освітніх досягнень, мас медіа та роль філології у сучасній системі наук* : [колективна монографія] / під ред. В. Г. Каплак. Вінниця : Європейська наукова платформа, 2021. С. 5–15.

5. Кравченко О. В. Науково-дослідницька діяльність як умова підготовки до професійного самовиявлення майбутнього викладача-філолога. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Вип. 21. Т. 1. С. 140–144. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2020/23/part_1/33.pdf (дата звернення: 30.01.2023).

6. Мішеніна Т. Формування дослідницької компетенції майбутніх учителів філологічних спеціальностей. *Людинознавчі студії. Педагогіка*. 2014. Вип. 29 (3). С. 105–115.

7. Салагуб Л. І. Побут і культура Гетьманщини XVIII ст. в мемуарних джерелах. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Історичні науки*. 2017. №6. С. 52–64. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlui_2017_6_7 (дата звернення: 01.02.2023).

8. Січинський В. Чужинці про Україну : вибір з описів подорожів по Україні та ін. писань чужинців про Україну за десять ст. / [5-е вид]. Авґсбург : Вид. Петра Павловича, 1946. 118 с.

9. Субтельний О. Україна : історія / Пер. з англ. Ю. І. Шевчука; вст. ст. С. В. Кульчицького. Київ : Либідь, 1991. 512 с.

10. Шевченко В. Е. Мультимедійні історії : навч. посіб. Київ : Інститут журналістики, 2020. 74 с.

Abstract. The article focuses on the key aspects of scientific and research narratives in the higher education system in the context of teaching modern linguistic, literary and historical discourses under conditions of uncertainty. The methodology for conducting an «educational / training brunch» as a trend format of events in the scientific and research area was analysed. The issues of key features and effective «mechanisms» that are appropriate for use during the training of future philology teachers/historians for professional and conscious orientation in the information turbulence were highlighted. A thematic trajectory has been accumulated regarding the features of the combination of activity-based learning technology and the implementation of cognitive transversality through the study of issues related to the mentality of the Ukrainian nation and the historical retrospective, during which a unique mental paradigm and core vectors of identity were formed. It was concluded that in order to implement adaptive practices in scientific and research activities, higher education teachers should focus on active and practice-oriented learning technologies, student motivation for successful practices and personal growth through constant self-improvement.

Key words: research narratives, conditions of uncertainty, adaptive learning, «educational / training brunch», linguistic-literary and historical discourses, «rational» search for information, resourcefulness, educational practices.

Стаття підготовлена в рамках НДДКР «Лінгводидактичні та літературознавчі аспекти філології у контексті глобалізму та мультикультуралізму» (Державний реєстраційний номер: 0122U201580)

Стаття відправлена: 05.02.2023 р.

© Бодик О.П., Салагуб Л.І.

УДК 378.018.8:373.5.011.3-051:54-027.568(045)

PROFESSIONALISM OF THE FUTURE TEACHER OF CHEMISTRY AS A CRITERIA OF THE QUALITY OF HIS METHODOLOGICAL TRAINING

ПРОФЕСІОНАЛІЗМ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ХІМІЇ ЯК КРИТЕРІЙ ЯКОСТІ ЙОГО МЕТОДИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ

Sovhira S.V./ Совіра С.В.

d.p.s., prof. / д.п.н., проф.

ORCID: 0000-0002-8742-7773

Pavlo Tyachyna Uman State Pedagogical University, Uman, Sadova, 2, 20300

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини,

Умань, Садова, 2, 20300

Анотація. У статті розглядаються термінологічні аспекти професіоналізму майбутнього вчителя хімії як критерію якості його методичної підготовки. Визначено, що ціннісною домінантою модернізації методичної підготовки є професіоналізм майбутнього вчителя, який розглядаємо як цільовий орієнтир побудови та інтегративний критерій якості методичної підготовки майбутнього вчителя та як його особистісна цінність. Особливу увагу приділено вимогам суспільства та держави до якості підготовки сучасного вчителя як найбільш загальні орієнтири у побудові методичної підготовки майбутнього вчителя хімії. Визначено особистісні та професійні якості майбутнього вчителя хімії, що визначають його професійну готовність, зокрема соціальна та професійна позиція, професійна спрямованість. Потрактовано поняття «професіоналізм» та розкрито найважливіші інваріанти професіоналізму майбутнього вчителя хімії.

Ключові слова: професіоналізм, майбутній учитель хімії, здобувач, критерій якості, методична підготовка, освітній процес, хімічна освіта.

Вступ. Зміна поглядів на роль і мету освіти в загальноосвітніх масштабах активізувала пошук нових форм, методів і засобів навчання, інноваційних підходів до організації освітнього процесу в закладах загальної середньої та вищої освіти. Зокрема, це стосується хімічної освіти і відповідно методичної підготовки майбутнього вчителя, яка є інтегруючою ланкою між психолого-педагогічною, предметно-профільною та іншими компонентами професійної освіти для досягнення її високої якості.

Ціннісною домінантою модернізації методичної підготовки вважаємо професіоналізм вчителя, який розглядаємо як важливу категорію понятійно-термінологічного апарату дослідження, як цільовий орієнтир побудови та інтегративний критерій якості методичної підготовки майбутнього вчителя та як його особистісну цінність.

Насамперед зазначимо, що проблема якості освіти останніми роками широко досліджується та обговорюється у науково-педагогічному середовищі. Їй приділено увагу на роботах В. Бикова [1], В. Богатиренко [2], Н. Гнедко [3] та ін.

Категорію «якості освіти в закладах загальної середньої освіти» В. Биков розглядає як сукупність характеристик, що визначають її пристосованість до реалізації соціальних цілей формування та розвитку особистості в аспекті її навченості, вихованості, прояву соціальних, психічних та фізичних властивостей [1, с.39].

Застосуємо такий підхід і до розуміння якості методичної підготовки майбутнього вчителя хімії, яка буде якісною, якщо створюватимуться умови для розвитку професійно значимих якостей особистості здобувача та його творчої самореалізації. Це забезпечить усвідомлене та ціннісно-мотивоване прагнення до набуття знань, умінь та досвіду їх застосування для вирішення професійних проблем, а також до безперервного підвищення рівня свого професіоналізму.

Показовими є дослідження, які пов'язують питання якості освіти та її фундаменталізації. Так, В. Богатиренко мету фундаменталізації хімічної освіти вбачає у створенні умов для свідомого оволодіння здобувачами природничими (зокрема, хімічними) та психолого-педагогічними дисциплінами як змістовими основами становлення їхнього професіоналізму. Важлива роль автором відводиться єдності навчально-пізнавальної, науково-дослідницької та педагогічної діяльності здобувачів.

Особливо важливим є те, що В. Богатиренко трактує фундаментальну освіту як інструмент досягнення особистістю професійної компетентності, високої ерудиції, інтелектуальної культури та раціонального мислення, інноваційно-творчої свободи та активності. Умовами досягнення такої якості освіти автором пропонуються: інтеграція знань фундаментальних дисциплін зі знаннями мета- та психолого-педагогічних дисциплін; перехід на рівень інтенсивно-фундаментального навчання та інноваційно-творчої педагогічної діяльності; розуміння підготовки вчителя-предметника як цілісного процесу, у якому окремі навчальні курси виступають не як автономні, а інтегровані у більші освітні компоненти на основі інтегративно-модульного підходу, що об'єднує їх загальною ідеєю, цільовою установкою та міждисциплінарними зв'язками [2, с.8].

Ми дотримуємося цих умов і доповнюємо їх необхідністю формування у здобувачів ціннісного ставлення до знань, розкриття їх ролі в майбутній професійній діяльності.

У роботі А. Грабового підтверджується виявлена в науці і значуща залежність якості освіти від усвідомлення здобувачем особистої відповідальності за результати освітнього процесу та своєї навчально-пізнавальної діяльності в ньому [4, с.38]. Дійсно, чим вище це усвідомлення, тим більше розвинена в особистості ціннісна орієнтація на творчу самореалізацію та саморозвиток у навчанні та в майбутній професії.

Не менш значущими є роботи, в яких розкриваються підходи до виявлення структури якості вищої освіти. Так, В. Биков запропонував дослідити якість освіти як єдність 3-х характеристик: освітньої системи, освітнього процесу та освітніх результатів. Особливо важливим є те, що для оцінювання якості результатів навчання запропоновано акцентувати увагу не тільки на засвоєнні знань і умінь, а й на здібностях особистості самостійно вирішувати проблеми різного ступеня складності [1, с.42]. Це підтверджує важливість побудови методичної підготовки майбутнього вчителя хімії на проблемно-інтегративній основі.

Зазначені підходи вважаємо продуктивними у нашому дослідженні.

Основний текст.

Особливу увагу звертаємо на вимоги суспільства та держави до якості підготовки сучасного вчителя як найбільш загальні орієнтири у побудові методичної підготовки майбутнього вчителя хімії.

При визначенні вимог до майбутнього вчителя в педагогіці вдаються до понять «професійна придатність» і «професійна готовність». «Професійну придатність» розуміють як сукупність психічних і психофізіологічних якостей людини, необхідних для досягнення суспільно прийнятної ефективності в професії [3, с.85].

Професійна придатність формується у процесі навчання та у подальшій професійній діяльності за наявності позитивної мотивації, що стимулює творчу активність людини у процесі пошуку оптимальних способів самовираження у професії.

«Професійна готовність» визначає готовність особистості до самостійної професійної діяльності. Вона включає професійну придатність, знання, уміння та досвід діяльності фахівця. Отже, професійна готовність майбутнього вчителя є складним структурним утворенням, що включає такі компоненти: 1) професійну придатність як комплекс розвинених психологічних, психофізіологічних та фізичних якостей особистості; 2) науково-теоретичні професійні знання та вміння; 3) досвід практичної діяльності з методики предметного навчання як неодмінна умова професійного становлення майбутнього вчителя.

Ідеалізовані особистісні та професійні якості вчителя, що визначають його професійну готовність, зазвичай оформляються у модель фахівця. Сьогодні при побудові моделі майбутнього вчителя виходять не тільки з необхідних якостей особистості та основних видів його професійної діяльності, але і з сучасного погляду на його роль у розвитку суспільства та модернізації освіти. Відповідно до цього погляду, вчитель – це професія, висока місія якої – створення особистості, утвердження людини у людині.

Найбільш значимі параметри моделі такого вчителя, структуровані на дві групи та подані в таблиці 1.

Таблиця 1 - Вимоги до вчителя хімії

Соціально значущі якості	Професійно значущі якості
1. Соціальна позиція, активність та громадянська відповідальність	1. Професійна позиція та спрямованість
2. Любов до дітей, потреба і здатність віддати їм своє серце	2. Високий професіоналізм
3. Справжня інтелігентність, духовна і моральна культура	3. Інноваційний стиль науково-педагогічного мислення та діяльності
4. Бажання та вміння працювати разом з іншими	4. Готовність до створення нових цінностей та прийняття творчих рішень
5. Фізичне та психічне здоров'я, працездатність	5. Потреба та готовність до безперервної самоосвіти

Чільне місце у моделі майбутнього вчителя хімії займає його соціальна та професійна позиція, а також професійна спрямованість. Соціальна позиція складається із системи поглядів, переконань і цінностей педагога, професійна позиція визначає його ставлення до професії, цілей та мотивів педагогічної діяльності, засобів та способів її здійснення. У свою чергу, професійна спрямованість є тим каркасом, навколо якого компонуються ключові професійно значущі якості особистості. Вона включає інтерес до професії, покликання, схильності і наміри вчителя.

Вважаємо, що розвинена позиція у вигляді ціннісного ставлення та професійна спрямованість є основою та умовою становлення майбутнього вчителя хімії, а отже, і ключовими складовими якості його методичної підготовки.

Проте найбільший інтерес становить така властивість вчителя, як професіоналізм. Саме професіоналізм розглядаємо ключовим, багатокомпонентним та інтегративним критерієм якості методичної підготовки майбутнього вчителя хімії. Проте професіоналізм майбутнього вчителя може бути сформований лише засобами методичної підготовки, яка забезпечує становлення його методичних компонентів та професійних орієнтирів у сфері предметного навчання. У той же час, «вузькопредметне» трактування методичних компонентів професіоналізму може обмежити поліфункціональність діяльності вчителя. Тому, методичну підготовку необхідно будувати у взаємозв'язку з філософським, хімічним та іншими освітніми компонентами, а методичні компоненти професіоналізму, що формуються, важливо розглядати на міждисциплінарній основі.

Таким чином, професіоналізм розглядається нами як домінуючий критерій сучасної якості підготовки майбутнього вчителя хімії. Тому, на його досягнення через формування методичних компонентів професіоналізму має бути спрямована й інноваційна система хіміко-методичної підготовки, яку ми проектуємо. У зв'язку з цим, «професіоналізм вчителя хімії» та «методичні компоненти професіоналізму вчителя хімії» виступають ключовими та взаємопов'язаними поняттями нашого дослідження.

Поняття «професіоналізм» широко досліджується у сучасній науці, де спостерігається значне розмаїття підходів до визначення його сутності: ототожнюють професіоналізм з майстерністю, розуміють його як рівень сформованості майстерності, співвідносять його з самоосвітою (О. Полупаненко [5], П. Самойленко [6] та ін.). Проте вважаємо «професіоналізм» самостійною категорією.

О. Полупаненко розуміє «професіоналізм» як сукупність фізичних, інтелектуальних і ділових здібностей, потреб, інтересів та якостей особистості фахівця [5, с.341]. П. Самойленко визначає його як відображення вимог професії в особистості, діяльності фахівця [6, с.34]. Істотно те, що, вказуючи на «відображення», П. Самойленко пов'язує його не лише зі способами аналізу професійних ситуацій, формулюванням та вирішенням професійних завдань, а й зі способами аналізу результатів, а також із самодіагностикою причин, що призвели до них.

Наведені трактування «професіоналізму», безперечно, корисні для нашого дослідження. Більш наближеним до специфіки діяльності вчителя як творчого процесу, пов'язаного з виявленням, постановкою та вирішенням педагогічних проблем, вважаємо розуміння професіоналізму, запропоноване Н. Гнедко: професіоналізм виявляється у вмінні бачити і формувати педагогічні завдання на основі аналізу педагогічних ситуацій і знаходити оптимальні способи їх вирішення [3, с.155]. Це визначення відображає акмеологічний аспект професіоналізму, характеризуючи вчителя як суб'єкта, творця власної педагогічної діяльності.

Слід зазначити, що формування професіоналізму в визначені Н. Гнедко характеризується як результат тривалого і поетапного процесу безперервного самовдосконалення фахівця на основі розвинених навичок самоосвіти, самоорганізації та самоконтролю в діяльності. Тому педагогічна освіта, а отже і методична підготовка повинні будуватися на основі принципу безперервності. У нашому дослідженні реалізація цього принципу пов'язується з побудовою методичної підготовки майбутнього вчителя хімії в умовах спеціально створеного освітнього простору. Найважливішим етапом становлення професіоналізму майбутнього вчителя виступає період навчання у закладі вищої освіти [3, с.167].

Н. Гнедко «професіоналізм» розуміє як складну систему організації свідомості, психіки людини [3, с.142]. Ця система включає професіоналізм діяльності та професіоналізм особистості, що взаємодіють у процесі творчої самореалізації фахівця.

Професіоналізм особистості автор визначає як характеристику суб'єкта праці, що відображає високий рівень його професійних або особистісно-ділових якостей, акмеологічних інваріантів професіоналізму, креативності, адекватний рівень домагань, мотиваційну сферу та ціннісні орієнтації, спрямовані на прогресивний розвиток. Професіоналізм діяльності – як якісну характеристику суб'єкта праці, що відображає високу професійну кваліфікацію та компетентність, різноманітність ефективних професійних навичок та умінь, у тому числі таких, які ґрунтуються на творчих рішеннях, володіння сучасними алгоритмами та способами вирішення професійних завдань, що дозволяє здійснювати діяльність з високою та стабільною продуктивністю [3, с. 154].

Отже, з позицій акмеологічного підходу професіоналізм постає як властивість фахівця, що інтегрує його особистісні і ділові якості, виведені на рівень творчості, які проявляються у вирішенні ним професійних проблем і завдань.

Враховуючи дані таблиці 1, розглянуті підходи до природи та сутності професіоналізму, сучасні орієнтири розвитку та модернізації освіти, до найважливіших інваріантів професіоналізму майбутнього вчителя хімії можна віднести: 1) професійні знання, вміння та досвід їх застосування; 2) компетентність; 3) науково-педагогічне мислення; 4) вміння та досвід творчої самореалізації, самоосвіти, самоорганізації та самоконтролю діяльності, 5) професійно-спрямовані потреби, мотиви, духовно-моральні якості та цінності вчителя. Ці інваріанти вважаємо цільовими орієнтирами методичної

підготовки здобувачів.

Отже, у становленні професіоналізму майбутнього вчителя хімії особлива роль належить його методичній підготовці. Виступаючи інтегруючою ланкою між різними напрямками підготовки фахівця у закладі вищої освіти, вона єдина пов'язана з практикою навчання у закладах загальної середньої освіти. Методична підготовка здійснює неоціненний внесок у становлення професіоналізму майбутнього вчителя хімії у вигляді його методичних компонентів, що забезпечують відповідність реаліям та потребам якості сучасної хімічної освіти.

Висновки.

Були розглянуті термінологічні аспекти професіоналізму майбутнього вчителя хімії як критерію якості його методичної підготовки. Визначено, що ціннісною домінантою модернізації методичної підготовки є професіоналізм майбутнього вчителя, який розглядаємо як цільовий орієнтир побудови та інтегративний критерій якості методичної підготовки майбутнього вчителя та як його особистісну цінність.

Особливу увагу приділено вимогам суспільства та держави до якості підготовки сучасного вчителя як найбільш загальні орієнтири у побудові методичної підготовки майбутнього вчителя хімії.

Визначено особистісні та професійні якості майбутнього вчителя хімії, що визначають його професійну готовність, зокрема соціальна та професійна позиція, професійна спрямованість.

Було потрактовано з позицій акмеологічного підходу поняття «професіоналізм» як властивість фахівця, що інтегрує його особистісні і ділові якості, виведені на рівень творчості, які проявляються у вирішенні ним професійних проблем і завдань. Розкрито найважливіші інваріанти професіоналізму майбутнього вчителя хімії: професійні знання, вміння та досвід їх застосування; компетентність; науково-педагогічне мислення; вміння та досвід творчої самореалізації, самоосвіти, самоорганізації та самоконтролю діяльності; професійно-спрямовані потреби, мотиви, духовно-моральні якості та цінності вчителя. Ці інваріанти вважаємо цільовими орієнтирами підготовки майбутніх учителів хімії.

Література

1. Биков В. Ю. Інноваційний розвиток засобів і технологій систем відкритої освіти. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2012. № 29. С. 37–49. <https://vspu.net/sit/index.php/sit/article/view/3904>
2. Богатиренко В. А. Про основні тенденції хімічної освіти ХХІ. *Актуальні питання підготовки майбутнього вчителя хімії: теорія і практика: збірник наукових праць*. Вип. 2. Вінниця: ТОВ «Ніланд-ЛТД», 2016. С. 7–10. <https://chemeducation.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/14/2019/06/Konf.pdf>
3. Гнедко Н. М. Формування готовності майбутніх учителів до застосування засобів віртуальної наочності у професійній діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Рівне, 2015. 292 с.

4. Грабовий А. К. Експериментально-методична підготовка майбутніх учителів хімії. *Підготовка майбутнього вчителя хімії до впровадження Державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції*. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2014. С. 38–40. <https://vspu.edu.ua/science/art/a120.pdf>

5. Полупаненко О. Г. Професійна підготовка майбутнього вчителя хімії як психолого-педагогічна проблема. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2010. № 4 (6). С. 338–350. https://library.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/04/PN_8_34_2013.pdf

6. Самойленко П. В. Формування професійно-методичних компетенцій бакалаврів хімії в педагогічному університеті. *Вісник ЧНПУ імені Т.Г.Шевченка. Серія: Педагогічні науки*. Вип. 120. Чернігів : ЧНПУ імені Т.Г.Шевченка, 2014. С. 32–37.

References.

1. Bykov V. Yu. (2012). Innovative development of means and technologies of open education systems. *Modern information technologies and innovative teaching methods in the training of specialists: methodology, theory, experience, problems*. 29. pp. 37–49. [in Ukrainian].

2. Bogatyrenko V. A. (2016). On the main trends of chemical education of the 21st century. *Current issues of training the future teacher of chemistry: theory and practice: a collection of scientific papers*. Issue 2. Vinnytsia. pp. 7–10. [in Ukrainian].

3. Hnedko N. M. (2015) Formation of readiness of future teachers to use virtual visualization tools in professional activity: *candidate's thesis*: Rivne. [in Ukrainian].

4. Grabovy A. K. (2014) Experimental and methodical training of future chemistry teachers. *Preparation of the future chemistry teacher for the implementation of the State standard of basic and comprehensive general secondary education: a collection of materials of the All-Ukrainian Scientific and Practical Internet Conference – Vinnytsia*. pp. 38-40. [in Ukrainian].

5. Polupanenko O. G. (2010) Professional training of the future chemistry teacher as a psychological and pedagogical problem. *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*. Sumy. 4 (6). pp. 338–350. [in Ukrainian].

6. Samoilenko P.V. (2014) Formation of professional and methodical competences of bachelors of chemistry in a pedagogical university. *Bulletin of T.G. Shevchenko ChNPU. Series: Pedagogical sciences*. Issue 120. Chernihiv. pp. 32–37. [in Ukrainian].

Abstract. The article examines the terminological aspects of the professionalism of the future chemistry teacher as a criterion for the quality of his methodical training. It was determined that the value dominant in the modernization of methodical training is the professionalism of the future teacher, which is considered as a target guide for the construction and integrative criterion of the quality of methodical training of the future teacher and as his personal value. Particular attention is paid to the requirements of society and the state for the quality of modern teacher training as the most general guidelines in the construction of methodical training of future chemistry teachers. The personal and professional qualities of the future chemistry teacher are determined, which determine his professional readiness, in particular, social and professional position, professional orientation. It was established that the social position consists of the teacher's system of views, beliefs and values, the professional position determines his attitude to the profession, goals and motives of pedagogical activity, means and methods of its implementation. It is revealed that professional orientation is the frame around which the key professionally significant qualities of an individual are arranged. It includes interest in the teacher's profession, vocation, inclinations and intentions.

The concept of "professionalism" is interpreted as a property of a specialist that integrates his

personal and business qualities, brought to the level of creativity, which are manifested in his solution of professional problems and tasks. The most important invariants of the professionalism of the future chemistry teacher are revealed: professional knowledge, skills and experience in their application; competence; scientific and pedagogical thinking; skills and experience of creative self-realization, self-education, self-organization and self-control of activities, professionally oriented needs, motives, spiritual and moral qualities and values of a teacher.

Key words: *professionalism, future chemistry teacher, acquirer, quality criterion, methodical training, educational process, chemical education.*

Стаття відправлена 10.02.2023 р.
Совгіра С.В.

УДК 796.51

TOURIST ACTIVITIES AND METHODS OF ORGANIZING A TOURIST TRIP**ТУРИСТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА МЕТОДИКА ОРГАНІЗАЦІЇ ТУРИСТИЧНОГО ПОХОДУ****Shutiak I.A./ Шутяк І.А.**

ORCID: 0000-0003-1237-1055

*Honored teacher of Ukraine / Заслужений вчитель України**docent / доцент кафедри філософії, соціально-гуманітарних наук та фізичного виховання**Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law,**Khmelnytskyi, Heroes of the Maidan, 8, 29013**Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова,**м. Хмельницький, Героїв Майдану, 8, 29013*

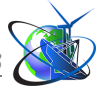
Анотація. Стаття присвячена висвітленню питання одного з видів активного відпочинку, який поєднує відновлення продуктивних сил людини. У статті з'ясовується методика організації туристичного походу, матеріально-технічне забезпечення, а також основи першої долікарської та лікарської допомоги. Автор звертає увагу на гармонійний розвиток учасників походу, а також вміння працювати в колективі та індивідуально. Розглядається активний відпочинок не тільки у фізичному плані, а й в психологічному та соціальному. Акцентується увага на оздоровчі, пізнавальні, спортивні та культурно-розважальні цілі.

Ключові слова: активний відпочинок, туризм, фізична культура.

Вступ. Актуальність. На сьогоднішній день в Україні темпи розвитку туристичної галузі послуг не такі високі, як у світі. В порівнянні з розвитком світового туризму закономірно постає питання про роль України на світовому ринку туристичних послуг. Потрібно зазначити, що об'єктивно вона має всі передумови для інтенсивного розвитку внутрішнього та іноземного (зовнішнього) туризму: особливості географічного положення та рельєфу, клімат, багатство природного, історико-культурного та туристично-рекреаційного потенціалів. Окрім того, потрібно розуміти, що внутрішній та іноземний туризм та його діяльність включає в себе не тільки економічну сторону питання, а й те, що це несе оздоровчий та спортивний характер. Відповідно нашу увагу привернув той факт, щодо методики організації туристичного походу із студентами.

Аналіз актуальних досліджень. Дана тема є актуальною і має джерельну базу. Проблему вивчення туризму у вітчизняному краєзнавстві розглядали відомі дослідники: В.Й.Ганопольський, М.Д.Зубалій, В.С.Петровський, В.І.Курилова, Б.П.Пангелов, Є.Г.Рябов, В.О.Солов'єв, Ю.О.Штюмер. Проте у науковій літературі, зокрема у працях вищевказаних дослідників, майже не аналізуються методика організації туристичних походів.

Мета статті. Особливості методики організації туристичного походу. Основними завданнями будуть: визначення основних критеріїв розробки маршруту; підготовка матеріально-технічного забезпечення перед туристичним походом; ознайомлення із загальними принципами надання долікарської та першої лікарської допомоги.

Основний текст.

Туризм походить від французького “tourisme” - прогулянка, подорож - подорожі у вільний час пов'язані з від'їздом за межі постійного проживання.

Туристська діяльність сприяє формуванню активної життєвої позиції молодій людині. Туризм - винятково коштовний засіб фізичного виховання й активного відпочинку людини на природі. У туристських походах загартовують свій організм, зміцнюють здоров'я, розвивають витривалість, силу й інші фізичні якості, здобувають прикладні навички й уміння орієнтування на місцевості, подолання природних перешкод, самообслуговування й ін.

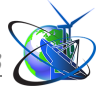
Особливі умови, які створюються під час туристської діяльності сприяють вихованню багатьох якостей особистості: взаємодопомоги, взаємопідтримки, принциповості, чуйності й уваги до товаришів, сміливості, стійкості й мужності, організованості й дисципліни, почуття відповідальності, високих організаторських якостей. [1, с.32]

Відповідно до напрямку і змісту туристичного товариства перед учасниками майбутньої подорожі ставиться певна мета, яка передбачає ознайомлення з районом подорожі, пошуково-дослідницькі роботи, забезпечення гармонійного розвитку (не тільки фізичного, а й духовного), спортивного вдосконалення, активного відпочинку тощо. Завдання учасників формуються відповідно від поставленої мети. Задачі, які виконуються можуть бути різними, це залежить від: віку та фізичної підготовки учасників туристської подорожі, її складності тривалості, від фінансових можливостей, забезпечення групою відповідного спорядження та якісними продуктами харчування.

Під час планування подорожі в керівника з'являться також завдання: встановлення прямих контактів з місцевими організаціями та установами, в письмовій формі має повідомити про строки подорожі, також робить спеціальний запит про надання інформації, яка допоможе підготуватися до походу (про тип і стан маршруту і стежок, наявність зв'язку в разі надзвичайної ситуації, можливість придбання на місці спорядження і продовольств та ціни на них). Увага приділена на детальне вивчення інформації та інших джерел району подорожі допоможе для розробки маршруту туристського походу і гарантування його безпеки.

Розробка маршруту походу. Після теоретичного дослідження району майбутньої подорожі вибирають і розробляють маршрут. Насамперед потрібно визначити початкову та кінцеву точки маршруту, а також основні, через які він проходитиме. Вибір маршруту залежить від мети та завдань подорожі. При цьому слід пам'ятати про туристську підготовку, тривалість походу, фінансові витрати, та засоби пересування. Одною з основних вимог вибору туристського маршруту є його пізнавальне значення. Керівник повинен у процесі розробки намітити можливі місця для ночівлі, визначні місця для ознайомлення з культурою місцевого населення, цікаві об'єкти для ознайомлення також з флорою та фауною регіону. [2, с.159]

Складність маршруту залежить від: фізичної підготовки та підготовленості учасників походу, а також набутому досвіду під час іншої туристської діяльності. Саме від цього залежить категорія складності походу. Якщо

учасники подорожі мають певний досвід проходження простих маршрутів, то плануються складніші. Під час складання важчих маршрутів збільшують протяжність, збільшують перепади висот, передбачають додаткові природні перешкоди. Подолання гірських перевалів, перешкод на пересіченій місцевості, лісових і заболочених ділянок досить складна справа, тому туристи повинні розраховувати насамперед на власні сили, досвід, уміння, та навички. Але не слід забувати, що навіть при задовільній фізичній підготовці учасників походу не варто захоплюватися складними маршрутами. Це буде ускладнювати подорож, порушить календарні строки походу, обмежить можливості детального дослідження з наміченими об'єктами, викличе фізичну і психологічну перевтому в учасників подорожі, моральне незадоволення, а то й призведе до виникнення надзвичайних ситуацій, які можуть мати негативні наслідки.

Під час планування керівник групи повинен робити наступні помітки: зростання висоти та кілометражу відповідно зміні висоти підйому, також відмічає складність перешкод, які можуть бути на шляху. Подолання найважчих частин маршруту планується на другу третину походу, оскільки до цього маса рюкзака досить велика, учасники походу ще не повністю відчують темп і ритм, при подоланні подібних перешкод потрібна досить висока техніка виконання. На другій третині маршруту передбачається подолання найважчих ділянок, відвідання найбільшої кількості запланованих місць. На 4-5-ту добу планується перша днівка для відпочинку, лагодження спорядження, також з'являється вільний час для того, щоб помилуватись краєвидами, флорою та фауною місцевості. [3, с.381]

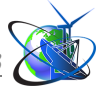
Керівник повинен розуміти, що маршрут планується так, щоб по можливості зменшити навантаження на учасників походу. Одним з прикладів полегшення є заздалегідь відправлені на намічені пункти транспортом чи іншим засобом частину продовольств. Рекомендується створювати табори, з яких проводити радіальні маршрути з мінімальним навантаженням. Крім основного маршруту подорожі потрібно спланувати полегшений запасний варіант. Він створюється для того, якщо неможливо буде йти основним маршрутом через несприятливі природно-погодні умови (погіршення погоди, розлив річок, підвищення небезпеки обвалів, пожежа в лісі) або хворобу, одного з учасників походу.

Під час розробки маршруту орієнтовно визначають категорію його складності, використовуючи нормативи, які зазначені в Правилах організації туристичних подорожей. Складність маршруту залежить перш за все від рівня туристичної підготовки учасників (студентів) і керівників.

Оформлення похідної туристської документації.

Після розробки маршруту керівнику групи потрібно оформити документи на проведення походу. Є два види документів: Маршрутний лист (він складається для не категорійних походів), Маршрутна книжка встановленого зразка (складається для категорійних походів).

Документи завіряються керівником організації, що проводить похід, та не пізніше ніж за 10 діб до початку походу вони подаються до маршрутно-

кваліфікаційної комісії (МКК).

Маршрутно-кваліфікаційна комісія, складається з: досвідчених туристів, перевіряють списки учасників походу, правильність розробки маршруту, медичні довідки на кожного члена групи, відповідність туристського досвіду учасників і керівника групи, складність обраного маршруту, правильність підбору спорядження, розрахунку продуктів харчування тощо. В завданнях комісії окрім ретельної перевірки, є також надання консультації з проведенням подорожі і засобів безпеки на маршруті.

Якщо маршрутно-кваліфікаційна комісія погоджує всю документацію, тоді вона видає керівнику групи пронумеровану маршрутну книжку, із завіреною печаткою МКК.

Перед тим, як вийти на маршрут, керівнику групи потрібно зареєструвати її у відповідній контрольно-рятувальній службі (КРС). [4, с. 167]

Формування групи та розподіл обов'язків.

При формуванні групи, слід пам'ятати, що найкраща кількість людей близько 10-15 чоловік. Ця кількість є оптимальною через те, якщо учасників більше, тоді виникають труднощі з переїздами та ночівлями. Кращий варіант, щоб туристи були однакові за віком, спеціальною та загальною фізичною підготовкою, досить високу сумісність. Важливо також те, щоб вони мали спільними інтереси і мету.

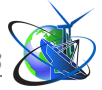
Організація подорожі є досить складним компонентом, тому розподіл обов'язків в групі є надзвичайно важливим. Під час розподілу особливо враховуються такі показники: туристичний досвід, практичні та теоретичні навички, фізичні дані і звичайно бажання виконувати ті чи інші доручення.

У туристських походах важливе значення надається організації бівуаку. Бівуак – це місце відпочинку туристів. Тут вони харчуються, відпочивають, розважаються, сплять і готуються до наступних переходів. Бівуак розбивається у мальовничому, затишному і зручному для організації ночівлі місці, де є порівняно рівний сухий майданчик для встановлення наметів і розпалювання вогнища, джерело питної води і сухе паливо для приготування їжі та розведення нічного багаття. Однією з найважливіших вимог при виборі місця для бівуаку є гарантування безпеки.

Отже, тут не повинно бути загрози затоплення, обвалу, каменепадів, лавини, селю тощо. Не рекомендується розбивати бівуаки на краю урвищ берегів річок або озер. Під ударами хвиль стрімкі береги можуть обвалитися разом з наметами. Не варто розбивати бівуаки поблизу низьких і заболочених берегів, улоговин та западин. [5, с. 38]

Організовуючи бівуак, спочатку потрібно встановити намети входом до вогнища. Якщо неможливо розбити бівуак у місці закритому від вітру, то намети потрібно ставити задньою стінкою до вітру. При встановленні наметів на вологій місцевості під днища їх настеляють шар із листя, сухої трави, моху, хвої тощо. Але найкращий спосіб це - розстелити поліетиленову клейонку, а на неї постелити килимки.

Вогнище розпалюють з підвітряного боку на відстані 6-8 м від наметів, для безпеки навколо полум'я потрібно обкопати рівчак.

Для приготування їжі розкладають багаття типу «курінь» або «криниця». Багаття використовується як для приготування їжі, так і для обігрівання, сушіння одягу та взуття. Розпалюють багаття папером, березовим лубом, сухими дріб ними ялиновими гілками і сучками. При негоді, коли дрова зволожені, для розігріву використовують сухий спирт і солярку. [6, с. 441]

Важливо пам'ятати про зняття палатковго містечка і приведення в належний порядок його території, це є досить відповідальна робота. Якщо всі учасники походу дотримуються чистоти, виконуючи санітарно-гігієнічні правила, тоді значно менше роботи приходить виконувати. Сміття, яке може горіти - спалюється, а негорюче – закопується, також слід пам'ятати про залізні банки із під консерв, що їх перш ніж викидувати, потрібно обпалювати. Також особливо потрібно пам'ятати, що вогнище заливається водою, а місце його обкладається дерном. Якщо в групі залишається будь-що придатне для використання та споживання, все складається на одному відкритому місці, щоб інші туристи могли це використати.

Матеріально-технічне забезпечення.

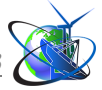
Також потрібно приділити багато часу та уваги спорядженню. Похід неможливо здійснити без туристського спорядження. До нього висувають такі загальні вимоги: безпечність експлуатації, міцність, мінімальна вага та об'єм, багатофункціональність, комфортність, гігієнічність, естетичність та простота у використанні.

1. Передусім, спорядження та різноманітні пристосування повинні гарантувати безпеку туристів. Це основна вимога, оскільки йдеться про збереження життя та здоров'я в поході, на змаганнях.
2. Необхідно пам'ятати, що в поході немає можливості замінити річ, що зіпсувалася, обмежені можливості її ремонту. Тому одяг та спорядження обов'язково повинні бути міцними.
3. Оскільки все спорядження туристи несуть, як правило, на собі, вимоги до ваги спорядження також є актуальними.
4. Будь-яке спорядження, крім того, повинно бути простим у користуванні та забезпечувати максимальний комфорт як під час руху туристів, так і під час відпочинку.
5. Одяг повинен бути гігієнічним, забезпечувати нормальне функціонування організму при підвищеному та тривалому навантаженні та в будь-яку погоду.

Важливо пам'ятати, що матеріально-технічне забезпечення туристичних походів здійснюється заздалегідь за участю всього складу групи. Туристське спорядження за призначенням прийнято поділяти на засоби пересування, засоби транспортування вантажів, бівуачне спорядження, спеціальне й допоміжне спорядження. За характером використання спорядження поділяється на особисте та групове.

До засобів пересування належать лижі, човни, байдарки, катамарани, велосипеди, мотоцикли тощо, а до засобів транспортування вантажів – рюкзаки, санки, причеми до колісних засобів пересування.

Бівуачне спорядження – це намети, спальні мішки, теплоізолювальні

килимки, приналежності для вогнища (S-подібні гачки, V-подібні наконечники, брезентові рукавиці), примуси, посуд для приготування страв (каструлі, казанки, відра), сокири, пилки.

До спеціального спорядження зараховують різноманітні засоби гарантування безпеки: мотузки, карабіни, альпенштоки, льодоруби, скельні та льодові молотки, кішки, гаки, затискачі, рукавиці для роботи з мотузкою, захисні окуляри, каски тощо.

Допоміжне спорядження – це ремонтні набори, кишенькові ліхтарики, фото- і відеокамери, аптечки, приладдя для проведення спостережень і вимірів. [7, с.94]

Багатоденні походи справляють значний вплив на організм, тому потрібна поступова спеціальна підготовка, попереднє лікарське обстеження, особливо для людей середнього та похилого віку. Навантаження регламентується з урахуванням медичної групи. Перша медична група допускається до походів I-IV категорії складності з урахуванням технічних навиків і спортивного розряду; друга медична група - до походів I-II категорії, після попереднього тренування; третя медична група до багатоденних походів не допускається. Навантаження під час багатоденних походів регламентується таким чином, щоби великі об'єми та інтенсивність чергувалися (через 1-2 дні) з помірними або малими.

Регулювання навантаження під час походу може виконуватися за рахунок зміни швидкості ходьби, частоти і тривалості зупинок, перерозподілу вантажу між туристами. Бажано, щоби вантаж не перебільшував 25 кг. Контроль за станом туристів проводиться на підставі суб'єктивних відчуттів, зовнішніх ознак втоми, ЧСС. На привалах рекомендується застосовувати вправи, які сприяють нейтралізації локальної м'язової втоми, перш за все ніг.

Долікарська та перша лікарська допомога.

Часто для надання першої медичної допомоги доводиться повністю або частково роздягати й роззувати потерпілого. При цьому щоб запобігти додатковому травмуванню і небажаному ускладненню його стану, необхідно дотримуватися таких правил:

- одяг треба знімати, починаючи з неущожденної частини тіла. Якщо одяг прилип до рани, то не можна відривати від неї тканину: треба просто обрізати її навколо рани;
- у разі кровотечі одяг треба швидко розрізати уздовж рани і, відгорнувши його, звільнити відповідну ділянку тіла для перев'язування;
- при тяжких травмах гомілки або стопи (при підозрі на перелом) необхідно розрізати закаблук взуття по шву гострим ножом після чого знімати його поступово, звільняючи в насамперед п'ятку;
- звільняючи травмовану кінцівку від одягу чи взуття, необхідно додатково її притримувати;
- роздягати потерпілого без крайньої потреби, особливо в холодну пору року, небажано. У таких випадках звільняють лише ту частину тіла, яка потребує відповідної медичної обробки. Для цього цілком достатньо зробити проріз таким чином, щоб після накладання пов'язки і спинення кровотечі можна було опустити відрізаний клапоть одягу, закривши ним оголену частину тіла.

При всіх видах поранення перша допомога полягає у визначенні його тяжкості, виявленні можливих внутрішніх ушкоджень, оцінюванні загального стану потерпілого, можливості шоку внаслідок втрати крові, припиненні кровотечі, запобіганні інфікування рани. [7, с.121]

Під час проведення масових спортивно-оздоровчих заходів надання медичної допомоги потерпілим покладається на дипломованого спеціаліста з вищою медичною освітою. У туристських подорожах медичне забезпечення є функцією санінструктора, якого призначають з-посеред учасників походу і який не завжди має медичну освіту, але пройшов відповідну підготовку в одному з медичних закладів, організації Цивільної оборони або Червоного хреста. Обов'язки санінструктора в туристському поході полягають у комплектуванні й підтриманні в стані постійної готовності похідної аптечки, умінні практично застосовувати наявні в ній засоби, діагностуванні найбільш поширених захворювань і травм, володінні способами надання першої медичної допомоги й лікування, постійному контролю за станом здоров'я членів групи, якістю їжі, дотриманням правил особистої гігієни.

Похідна аптечка.

Вирушаючи в похід, кожна група, незалежно від дальності маршруту, повинна обов'язково мати з собою похідну аптечку, упаковану надійно, але з тим розрахунком, щоб у разі потреби її можна було швидко розпакувати. Герметичність упаковки, бажана в будь-яких походах, для водних маршрутів є обов'язковою.

Розрізняють два основні типи похідних аптечок: групову й індивідуальну. Групові аптечки повинні містити повний набір медикаментів для надання допомоги в разі можливих захворювань і травм, які найчастіше трапляються на маршруті. В індивідуальній аптечці, крім необхідного мінімуму медичних препаратів і перев'язувальних матеріалів, повинні бути індивідуальні ліки, необхідні при наявності в людини алергічних реакцій, а також хронічних хвороб, при яких дозволено брати участь в експедиціях, тощо. [8, с.34]

Висновки.

Отже туризм є одним з найбільш ефективних засіб задоволення рекреаційних потреб, поєднує різні види діяльності – оздоровлення, пізнання, відновлення виробничих сил; це складова частина охорони здоров'я, фізичної культури; це засіб духовного, культурного й соціального розвитку особистості. В туристичній діяльності в центрі уваги знаходяться різні форми планованих і організованих туристичних походів, вело туризм, подорожей на лодках і лижних походів. Крім того, туризм пов'язаний з культурними цінностями. Особливо важливе значення туризму заключається в організації дозвілля для молоді.

Література.

1. Булашев А.Я. Спортивный туризм: учебник / А.Я. Булашев. – Харьков: ХГАФК, 2009. – 332 с.
2. Костюкова О. Екскурійне краєзнавство – важлива компонента підготовки фахівців спеціальності «Туризм» у вищих навчальних закладах / О.

Костюкова // XII Всеукраїнська наукова історико-краєзнавча конференція «Освітнянське краєзнавство: досвід, проблеми, перспективи, присвячена 200-річчю від дня народження українських просвітителів І. Вагилевича та М. Шашкевича (6-7 жовтня 2011 року). Збірник матеріалів. – Івано-Франківськ: «Лілея – НВ», 2011. – С. 156-160.

3. Остапчук В.В. Сучасний стан розвитку спортивного туризму в Україні / В.В. Остапчук // Фізичне виховання, спорт і туристсько-краєзнавча робота в закладах освіти: Збірник наукових праць. – Додаток до гуманітарного вісника ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». – Переяслав-Хмельницький: ФОП Домбровська Я.М., 2016. – С. 379-386.

4. Дехтяр В.Д. Основи оздоровчо-спортивного туризму: навч. посіб. для закл. освіт. / В.Д. Дехтяр. – К.: Наук. світ, 2003. – 203 с.

5. Пангелов Б.П. Організація і проведення туристсько-краєзнавчих подорожей: навч. посіб. / Б.П. Пангелов. – К.: Академвидав, 2010. – 248 с.

6. Козинець В.М. Безпека життєдіяльності у сфері туризму: навч. посібн. / В.М. Козинець. – К. Вид-во "Кондор", 2006. – 576 с.

7. Тимошенко Л. О. Спортивний туризм : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. фіз. виховання і спорту : у 2 ч. / Тимошенко Л. О., Лабарткава К. В. – Л. : ЛДУФК, 2014. – Ч. 2. 176 с

8. Мулик К.В. Методична система використання спортивно-оздоровчого туризму в процесі фізичного виховання школярів і студентів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.02. – теорія та методика навчання (фізична культура, основи здоров'я) / Катерина Віталіївна Мулик. – Чернігів, 2016. – 40 с.

Abstract. The article is devoted to the issue one of type of recreation, which combines the restoration of human productive forces. The article clarifies the method of organizing a tourist trip, logistics, as well as the basics of first aid and medical care. The author draws attention to the harmonious development of the participants of the campaign, as well as the ability to work in a team and socially. Active rest is considered not only physically, but also psychologically and individually. Emphasis is placed on health, cognitive, sports and cultural and entertainment purposes.

Key words: recreation, tourism, physical culture.

Стаття відправлена: 10.02.2023р. Шутяк І.А.

UDC 378.147:372.881.111.1

INTEGRATING INFORMATION TECHNOLOGY INTO ESP CLASSES: USE OF DIGITAL LEARNING TOOLS TO SUPPORT FORMATIVE ASSESSMENT

Konoplianyk L.M.

c.ped.s., as.prof.

ORCID: 0000-0002-3244-1965

Pryshupa Yu.Yu.

c.ped.s.

ORCID: 0000-0002-5617-4152

National Aviation University, Kyiv, Liubomyra Huzara Ave. 1, 03058

Abstract. The article is focused on organizing formative assessment by using up-to-date digital learning tools. The study describes the peculiarities of implementing formative assessment while studying ESP by indicating that formative assessment is a process intended to yield information about learning of students. The information obtained during formative assessment is used to shape teaching methods, guide instruction or learning trajectory to meet students' needs which will result in students' better understanding and advancing their learning. The authors insist on the need to implement formative assessment as the intermediate one in the system of balanced assessment of students' achievements, since it helps identify what misconceptions students have and what skills they are missing.

The article also explores a set of digital learning tools that can be used to support formative assessment classifying them by purpose, analyzing their special features and giving the examples of their use in ESP classes based on their teaching experience. The most valuable tools for the authors to organize formative assessment in ESP classes were Eddpuzzle, Flipgrid, ISLCollective, Liveworksheets, Nearpod, Google Forms, Wizerme, Pear Deck, Recap, VoiceThread, Kahoot!, Quizizz, Formative, Mentimeter, Quizlet, Padlet, Memrise, etc.

Key words: formative assessment, ESP class, IT, digital learning tool, feedback.

Introduction.

The 21st century is the age of rapid changes and progress in the field of information technology (technological innovations such as AI, IoT, robotics, social media, etc), globalized access to information, and highly competitive labour market. To make a successful career in the fast-changing world, a university graduate needs to have developed hard and soft skills and be ready for lifelong learning. Nowadays all universities use technologies in one way or another to make their students competitive in the global labour market. The effectiveness of the use of information technology (IT) is ensured by the balanced combination of traditional and innovative teaching methods [1, p. 131].

Having become an integral part of the educational process, IT greatly supports distance learning as the alternative one for providing students with virtual learning environment at universities especially in the current conditions. When implementing distance learning, IT plays a key role in facilitating interaction and communication to ensure a non-stop learning process.

IT also has changed the role of the teacher who needs the increased level of digital competence for organizing effective distance learning in synchronous and asynchronous modes, the ability to organize both formative and summative

assessment of students with the help of modern digital learning tools, as well as the ability to teach students to “acquire knowledge on their own” (for instance, to find and analyze information, acquire, integrate and apply knowledge in practice [2, p. 353]).

Digital learning tools provide a lot of opportunities to get instant feedback from students and adapt teaching strategies to meet their needs.

The function of assessment in the new paradigm of educational standards is not only to assess students’ learning outcomes and achievements, but also stimulate their learning. In this case not only the “outcomes” but also the learning process and students’ learning experiences are valued. Therefore, the teacher should find such assessment forms that would contribute to the individualization of learning, increase students’ motivation and develop their independence in learning. One of the ways to achieve these is to use formative assessment in addition to the summative one.

The issue of applying formative assessment in teaching at universities was studied by Ukrainian and foreign researchers (B. Bell, B. Cowie, P. Black, D. William, F. Perrenau, G. Noiset, J.-P. Caverny, N. Morse, N. Orlova, etc.). The analysis of their studies has shown that there are different definitions of the notion “formative assessment”, but most of the researchers agree that formative assessment is “a two-way process between a teacher and a learner in order to optimize the learning process” (B. Bell and B. Cowie) [3, p. 101], “the activity of the teacher and students, which gives information that can be used as the feedback for the correlation of learning” (P. Black) [4, p. 7]. According to N. Morse, formative assessment is used in the process of students’ analysis of their learning trajectory while processing the learning material [5, p. 49].

Thus, formative assessment is a quick feedback for students that allows them to understand what actions should be taken to improve their own results. And “the innovations aimed at implementing the practice of formative assessment contribute to improving learning outcomes” [6, c. 35]. Therefore, such an approach may change the assessment goals, methods and tools of evaluation.

Despite the thoroughness of the above-mentioned studies, the selection of effective digital learning tools for organizing formative assessment and the analysis of their use in order to improve the effectiveness of students’ training requires further study.

The purpose of the article is to investigate the special features of organizing formative assessment of higher school students when learning English for specific purposes (ESP) and to analyze the digital learning tools selected for such assessment.

Main text.

The assessment of students’ achievements at the end of the term, module, or course is an integral component of the educational process at university. Yet more balanced assessment system is required that provides the teacher with helpful information that can shape ongoing instruction in the class and modify teaching and learning activities to meet the students’ needs. Therefore, not only summative assessment matters where students’ achievements are measured, but also formative assessment is critical which focused on the learning process and students’ performance while learning. Such assessment can be interpreted as “systematic

collecting and interpreting facts, followed by the next stage – the judgment about their value and appropriate planning of further actions” [5, p. 45]. Formative assessment identifies misconceptions, struggles, and learning gaps along the way and assess how to close those gaps. It includes effective tools for helping to shape learning, and can even bolster students’ abilities to take ownership of their learning when they understand that the goal is to improve learning, not apply final marks [6].

The goal of formative assessment is to monitor students’ learning, track their progress, diagnose and adjust educational progress with the help of critical remarks in the form of written feedback, comments, and dialogue with them [7, c. 26]. Such assessment is carried out during the whole process of learning the academic discipline (from beginning to end) and is accompanied by constant monitoring and ongoing feedback, leading to the improvement of both teaching and learning. This is an assessment of learning process and students’ performance when knowledge and skills are analyzed and quick feedback is given. Formative assessment is focused on comparing the current students’ achievements with their previous achievements. Feedback helps to identify their strengths and weaknesses, and it also contains recommendations for further learning and contributes to the development of their individual educational trajectory [8, c. 14].

In our opinion, the important elements of formative assessment are as follows:

- specific and measurable goals, as they guide students, make educational requirements clear to them and are the basis for feedback;
 - intermediate indicators of goal achievement;
 - feedback, which is the basis of forming an assessment (the opportunity for students to receive information about their success at each stage of training).
- Formative assessment make a great contribution to students’ self-reflection and understanding “where they are now and where they need to go”, thus helping them identify their strengths and weaknesses.

Digital learning tools of formative assessment help teachers monitor students’ learning by recognizing where they are struggling as well as personalize learning. In addition, they help motivate students to practice learning goals as a natural and permanent part of their routine life.

The practice of teaching a distance ESP course to bachelor students demonstrates the impact of formative assessment on the improvement of students’ achievements. The use of digital learning tools motivates students and provides teachers with important information about their performance and progress. The digital tools for assessment that are listed below have proven to be effective in formative assessment of undergraduates while learning ESP.

According to the purpose, they can be classified into several groups:

1. tools for creating interactive worksheets, interactive lessons and tasks to check reading comprehension, listening comprehension, understanding of grammar, etc: *Eddpuzzle, ISLCollective, LearningApps, Liveworksheets, Nearpod, Wizerme, Zaption, Classmaker, Pear Deck*;
2. tools for recording video or adding audio and text comments: *Flipgrid, Animoto, AudioNote, Recap, Explain Everything, VoiceThread*;
3. tools for vocabulary learning: *Quizlet, Memrise, StudyStock*;

4. tools for making polls, quizzes, tests and getting quick feedback: *Kahoot, Quizizz, Google Forms, Poll Everywhere, Socrative, FreeOnlineSurveys, Gimkit, Formative, Mentimeter, Plickers*;

5. tools for collaborating, brainstorming, creating a mental map: *Mentimeter, Miro, Padlet, AnswerGarden, Conceptboard*.

Let's consider some of these digital learning tools and how they can be used to organize formative assessment in ESP classes. The first option of formative assessment while watching a video is when students watch the video on their own and complete the tasks to it, and the teacher's task is to monitor this process.

One example of such digital learning tool is **Edpuzzle**, a free service for creating or editing video extracts and adding interactive content to them (text notes, multiple-choice options, open questions) to achieve specific learning goals. This service helps to transform video watching into the interactive formative assessment. Videos can be found in the Edpuzzle library, downloaded from YouTube, Vimeo, KhanAcademy, TED-Ed, National Geographic, Crash Course, LearnZillio or uploaded from Google Drive. Then an interactive quiz with open-ended questions or multiple-choice options can be created. Teachers can share videos with their students, assign tasks and set deadlines, as well as monitor students' results. Students can watch videos on their own asynchronously or in a real-time mode as a group activity during the online class. The data from the embedded interactive tasks are demonstrated on teachers' Edpuzzle dashboard, and can be exported and incorporated into other course management systems. Edpuzzle can be integrated into Google Classroom, Canvas, Moodle, which makes the use of this service easier and more convenient.

Edpuzzle transforms the content into the form that make students think critically, reflect, and respond. Although passive watching videos requires only lower-level thinking skills, the ability to encourage students' engagement by expressing their thoughts about the most important aspects of the video increases content relevance and learning depth, especially if the teacher adds additional resources and links. Moreover, critical thinking skills such as analyzing and searching for information can result in knowledge transformation.

Zaption and **ISLCollective** are similar tools, which allow using ready-made videos or create your own videos, as well as publish interactive lessons and monitor students' performance. Similar to Edpuzzle, these resources provide two modes: synchronous and asynchronous. The "Live" mode can be used during online classes in Google Meet. In order to organize students' self-study, they are provided with a link by following which they can perform the tasks on their own any time.

The above-mentioned services allow the teacher to monitor the work of every student in the group while watching the video and their progress, which is vital in large groups during distance learning. We used this resource mainly for students' self-study by selecting video materials that would complement professional texts.

But a more engaging method of formative assessment while using video is to ask students to record their videos to demonstrate productive skills (speaking). In our opinion, this method is effective because it significantly saves the time of an online class. The teacher can provide feedback on the completed work after the ESP class.

Tools that can be used to organize such assessment include *Flipgrid*, *Let's Recap*, *Explain Everything*.

Flipgrid is a video discussion platform that allows students to respond the questions by recording their video, as well as give comments. This digital learning tool allows teachers to initiate discussions during an online ESP class when students record and post their own video responses, as well as it allows encouraging video discussions.

Because of its asynchronous nature, Flipgrid is a great tool for any mode of study – from distance learning to classroom classes. Flipgrid can be used to facilitate discussions in ESP classes, assigning questions as homework to continue the discussions in the class that follows. Therefore, Flipgrid offers a convenient, flexible virtual space for teachers to communicate with students. In addition, students learn how to develop their opinions and consider alternative points of view by listening to the responses of their peers. Using pauses, cutting and additional recording helps students record their best effort. Thus, the use of this digital tool contributes to developing students' creativity and the culture of a citizen of a digital society while recording a video [9, p. 50].

Recap (<https://app.letsrecap.com>), a video-based learning tool for formative assessment, offers students to respond to the given question in the form of a short video recorded on a mobile phone and provide feedback or share the videos.

VoiceThread allows discussing video clips, audio as well as text, presentations by adding the recorder audio or video responses.

The online service for creating interactive worksheets that is worth mentioning is **Liveworksheets**. It is widely used to work with audio or video materials, but we applied it more effectively for converting textbook pages or self-developed tasks to professional materials (texts, audio, video) into interactive ones. It turned out to be very efficient, taking into the account the lack of interactive materials that are more narrowly focused on specific topics of students' majors.

An interactive worksheet is a web page on which the learning materials and exercises can be posted. This service allows converting any traditional materials into interactive online tasks with the possibility of self-check or monitoring the work of each student in the group [10]. Liveworksheets make it possible for teachers to create interactive worksheets with a variety of tasks: check boxes, multiple-choice options, matching, drag-and-drop, listening, open-ended questions, etc. MP3 files, YouTube videos, and other links can be added to the assignments, so that an entire interactive lesson can be created instead of a single task.

The service offers two modes of completing the tasks: "Self-check mode" when the student presses the "Finish" button after completing the tasks and receives an immediate feedback and grade, or the "Send to your teacher" mode, in which the applicant presses the "Finish" button after completing the assignments, then chooses the option "Send to your teacher" by entering the appropriate code. The second mode turned out to be more efficient for organizing ESP classes, as it made it possible to monitor the work of all students simultaneously. This was especially useful for organizing formative assessment in large groups where it is very difficult to ask all students. Besides, when the problems with the Internet arose, students could complete

this task in asynchronous mode and send it to the teacher. In this way, all students were involved, which made it possible to implement informational interaction of all participants of the educational process in a virtual learning environment.

The use of this online service allowed creating educational and methodical complexes, which can be used in both synchronous and asynchronous modes. The links to the tasks were posted in Google Classrooms, so that every student of the specified group had access to it.

Nearpod (www.nearpod.com) and **Pear Deck** (www.peardeck.com) are two more digital resources that engage students in interactive lessons and allow implement the elements of interactive formative assessment. We used these services to create presentations with embedded quizzes, interactive tasks, interactive whiteboards, etc. For example, Nearpod virtual reality lessons allowed students majoring in “Architecture and Urban Planning” visit the world-famous cathedrals, palaces, museums virtually, widen their horizon and learn key concepts or professional terminology at the same time. They also allowed the students majoring in “Cybesecurity” and “IT-design” develop their digital citizenship skills with the help of pre-created lessons on cyber hygiene and Internet safety. These resources allow the teacher to interact with students by reviewing their responses, and allow students to take responsibility for their learning rather than passively watching a presentation led by the teacher.

A set of digital tools, for instance, Kahoot, Google forms, Quizizz, Wizerme were used in our practice to check grammar, reading and listening comprehension and became a valuable tool for the formative assessment of students. We would like to single out **Kahoot**, the platform which allows creating and sharing educational games that can be played in different formats and modes. In our ESP classes, we used Kahoot to check the knowledge of terminology in the format “term – definition”, grammar, reading comprehension, etc. **Quizizz** and **Socrative** are similar tools for formative assessment. Instant feedback ensured by these three resources is great for formal assessment of learning and data analysis.

Another easy-to-use digital tool is **GoogleForms** for creating surveys, tests, quizzes and different types of tasks. These tasks can be adapted to a specific topic and for specific students. The form can be emailed to respondents, integrated into GoogleClassroom, or embedded into web pages or sites. GoogleForms offers open-ended and closed-ended questions, multiple-choice options, checklists, and fields with short answers. GoogleForms are popular among teachers because they help quickly create a test and automatically grade it after filling out by students. In addition, the data can be saved in the form of a spreadsheet making it even more convenient for teachers.

Formative assessment assists in understanding how to adjust teaching to achieve specific goals, shape instructions, modify learning, stimulate learning methods and promote the development of students. It also contributes to differentiating different learning styles, levels of learning, and ultimately helps foster the development of a student through constant feedback.

Summary and conclusions.

Formative assessment has been considered in the article as one of the types of

assessment, which facilitates student's development while learning. It reflects a different model of relationships during the educational process, which is based primarily on the personal values, interests, and ability to make independent decisions. Unlike summative assessment, which demonstrates the result of students' academic achievements, formative assessment gives the opportunity to improve the learning and teaching by identifying how teaching or learning should be adapted to advance students' understandings.

In the era of innovations in IT, the impact of digital learning tools on organizing formative assessment is undoubtful. They can assist the teacher to check reading and listening comprehension, check knowledge of grammar and terminology, to get instant feedback from students, to encourage collaboration, to develop productive skills (e.g. while recording videos by students), meanwhile making learning more engaging and interesting for students. On the one hand, the use of digital tools for formative assessment helps the teacher to assess the current state of learning and determine the ways of further development of students, and on the other hand, they promote interest and greater involvement of students in learning, increasing learning motivation and self-development.

Literature:

1. Tarnavska T., Glushanytsia N. (2019). Key Pedagogical Principles of IT Integration in Higher Education. *Politics, Economics and Administrative Sciences Journal of Kirsehir Ahi Evran University*. Vol 3(2). P. 129-142. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/905212>.
2. Пришупа Ю.Ю. (2022). Інтенсифікація іншомовної професійної підготовки майбутніх фахівців в умовах дистанційного навчання. *Парадигма вищої освіти в умовах війни та глобальних викликів XXI століття*. Одеса. С. 355-357.
3. Cowie B., Bell B. (1999). A Model of Formative Assessment in Science Education. *Assessment in Education: Principles, Policy and Practice*. Vol. 6, № 1. P. 101-116.
4. Black P., Wiliam D. (2001). Assessment and Classroom. *Learning, Assessment in Education: Principles, Policy & Practice*. № 5. P. 7-74.
5. Морзе Н.В., Вембер В.П., Барна О.В. (2013). Формувальне оцінювання: від теорії до практики. *Інформатика та інформаційні технології в навчальних закладах*. Київ. № 6. С. 45-57.
6. Trumbull, E., & Lash, A. (2013). Understanding Formative Assessment: Insights from Learning Theory and Measurement Theory. San Francisco: WestEd.
7. Козолуп М.С. (2016). Контроль та оцінювання рівня сформованості письмової академічної комунікативної компетентності майбутніх бакалаврів природничого профілю в університетах США. *Science and Education in a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. Budapest. № 4 (47), issue 101. С. 25-29.
8. Генсерук Г. (2019). Цифрова компетентність як одна із професійно значущих компетентностей майбутніх учителів. *Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету*. Вип.6. С. 8-16. DOI: <https://doi.org/10.28925/2414-0325.2019.6.816>
9. Близнюк Т. (2021). Цифрові інструменти для онлайн і офлайн навчання:

навч.-метод. посібник. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. 64 с.

10. Liveworksheets platform website. URL: <https://www.liveworksheets.com/>

References:

1. Tarnavska T., Glushanytsia N. (2019). Key Pedagogical Principles of IT Integration in Higher Education. *Politics, Economics and Administrative Sciences Journal of Kirsehir Ahi Evran University*, vol. 3, issue 2, pp. 129-142. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/905212>. (in English)
2. Pryshupa, Yu.Yu. (2022). Intensyfikatsiia inshomovnoii profesiinoii pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv v umovakh dystantsiinoho navchannya. [Intensification of foreign-language professional training of future specialists in the conditions of distance learning]. *Paradyhma vyshchoii osvity v umovakh viiny ta hlobalnykh vyklykiv XXI stolittia*, pp. 355-357. (in Ukrainian)
3. Cowie B., Bell B. (1999). A Model of Formative Assessment in Science Education. *Assessment in Education: Principles, Policy and Practice*, vol. 6, no 1, pp. 101-116. (in English)
4. Black P., Wiliam D. (2001). Assessment and Classroom. *Learning, Assessment in Education: Principles, Policy & Practice*, no 5, pp. 7-74. (in English)
5. Morze N.V., Vember V.P., Barna O.V. (2013). Formuvalne otsiniuvannia: vid teorii do praktyky [Formative Assessment: from theory to practice]. *Informatyka ta informatsiini tekhnolohii v navchalnykh zakladakh*, no 6, pp. 45-57. (in Ukrainian)
6. Trumbull, E., & Lash, A. (2013). Understanding Formative Assessment: Insights from Learning Theory and Measurement Theory. San Francisco: WestEd. (in English)
7. Kozolup M.S. (2016). Kontrol ta otsiniuvannia rivnia sformovanosti pysmovoii akademichnoii komunikativnoii kompetentnosti maibutnikh bakalavriv pryrodnychoho profilu v universytetakh SShA [Control and Assessment of the Level of Communicative Competence Development of Future Bachelors in Natural Sciences at US universities]. *Science and Education in a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, no 4 (47), issue 101, pp. 25-29. (in Ukrainian)
8. Henseruk H. (2019). Tsyfrova kompetentnist yak odna iz profesiino znachushchykh kompetentnostei maibutnikh uchyteliv [Digital competence as one of the professionally significant competences of future teachers]. *Open educational e-environment of modern University*, no 6, pp. 8-16. (in Ukrainian) DOI: <https://doi.org/10.28925/2414-0325.2019.6.816>
9. Blyzniuk T. (2021). *Tsyfrovi instrumenty dlia onlain i oflain navchannia [Digital tools for online and offline learning]*. Ivano-Frankivsk: Prykarpatskyi natsionalnyi universytet imeni Vasylia Stefanyka. 64 p. (in Ukrainian)
10. Liveworksheets platform website. URL: <https://www.liveworksheets.com/>

Article sent: 13.02.2023

© Konoplianyk L.M., Pryshupa Yu.Yu.

УДК: 373.015.31:82

DEVELOPMENT OF ARTISTIC AND PICTORIAL THINKING OF STUDENTS IN LITERATURE LESSONS**РОЗВИТОК ХУДОЖНЬО-ОБРАЗНОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРИ****Safarian S.I. / Сафарян С.І.***s.p.s., as. prof. /к.п.н., доц.*

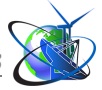
ORCID:000-0001-81-42-8321

*Borys Hrinchenko Kyiv University, Kyiv, Bulvarno-Kudriavska, 18/2, 04053**Київський університет імені Бориса Грінченка, Київ, Бульварно- Кудрявська 18/2, 04053*

Анотація: одним із основних завдань сучасної шкільної літературної освіти є формування читачької компетентності учнів, яка неможлива без розвинутого читачького сприйняття художніх творів, що базується на художньо-образному мисленні реципієнтів. Стаття присвячена розгляду основних аспектів розвитку художньо-образного мислення читачів-учнів у процесі осягнення творів словесного мистецтва. Зокрема зазначено, що синтетичний складний процес художньо-образного мислення розвивається за власними внутрішніми законами та має чітку структуру. Його змістом є відтворення світу у художніх образах, а формою (засобами втілення) – структурні елементи цього процесу. У статті проаналізовані певні спільні та відмінні риси художньо-образного мислення митця і художньо-образного мислення реципієнта. Зокрема, розглянуто структурні елементи цього виду мислення у письменника і у читача та наведено відповідні схематичні рисунки. Зазначено, що до складу художньо-образного мислення входить комплекс здібностей та психічних пізнавальних інтересів; це мислення передбачає наявність читачького і життєвого досвіду, певного рівня емоційних, естетичних та морально-етичних почуттів, виникнення інтелектуально-пізнавальних інтересів. Доведено та обґрунтовано думку про те, що художньо-образне мислення реципієнта – це здатність сприймати твір за допомогою художніх образів, а глибина сприймання художнього твору виявляється через рівень відтворення художніх образів. Також у статті проаналізовані основні шляхи розвитку художньо-образного мислення читачів-учнів на уроках літератури. Доведено, що навчання учнів сприйманню художнього твору на рівні словесно-художніх образів, тобто у процесі розвитку їхнього художньо-образного мислення, означає на практиці переведення на більш якісний рівень кожного із структурних елементів цього творчого процесу: читачького та життєвого досвіду, емоційної сфери, здібностей, когнітивних психічних процесів мислення.

Ключові слова: художній образ, художньо-образне мислення, реципієнт, інобуття, здібності, психічні процеси, емоційна сфера.

Однією із форм художнього пізнання світу є мистецтво, яке можна розглядати як мислення в художніх образах. Людству здавна відоме поняття «художній образ», яке у широкому значенні можна розуміти як специфічну форму відображення та пізнання дійсності на відміну від тих форм зображення, якими послуговуються у науці та повсякденному бутті. Нині в різних наукових галузях існують численні варіанти визначення цього концепту, які базуються на різноманітних аспектах, ознаках, якостях та властивостях художніх образів. Зазначимо, що в усіх існуючих визначеннях художнього образу підкреслюється його двокомпонентна структура: поєднання чуттєвого образу (зображувана реальність постає наочною, тобто такою, якою ми її бачимо та безпосередньо сприймаємо) та ідеї – основної думки, яка з нього випливає. У сучасному

літературознавстві більш загальноприйнятним є таке визначення художнього образу – «це узагальнена картина життя (людина, подія, природа, предмет, явище), емоційно та естетично втілена у конкретну художню форму (пісня, танок, полотно живопису, літературний твір тощо) творчою уявою митця» [4, с.9].

Синтетичній природі концепту «художній образ» відповідає і поняття «художньо-образне мислення», яке теж є складним синтетичним процесом. Проблема формування образної сфери особистості, зокрема і її художньо-образного мислення, досліджується у філософії, мистецтвознавстві, літературознавстві, психології, педагогіці тощо. Особливості художньо-образної сфери в різних контекстах розкрито в роботах філософів минулого й сучасності (Аристотеля, Гегеля, Платона, О. Потебні, С. Раппопорта, Ф. Шеллінга та ін.). Проблеми художньо-образних уявлень особистості у дотичності до психології, філософії, естетики, теорії мистецтва, педагогіки присвячені роботи вчених Б. Ананьєва, Р. Арнхейма, Л. Виготського, О. Костюка, Ю. Лотмана, В. Роменця тощо. Актуальні питання методології розвитку художньо-образного мислення, художньо-творчих здібностей, процесу сприймання та інтерпретації творів мистецтва проаналізовано у дослідженнях Е. Абдуліна, Ю. Алієва, О. Апраксіної, Н. Батюк та ін. Праці відомих науковців у галузі методики навчання літератури в школі (Рез З. Молдавської Н., Пасічника А., Мірошніченко Л., Ісаєвої О. тощо) розкривають основні положення формування читацького сприйняття учнів у процесі вивчення художніх творів. Проте, на нашу думку, у наукових розвідках недостатньо висвітлено процес розвитку саме художньо-образного мислення учнів як основи для формування читацького сприймання творів словесного мистецтва.

Мета нашої статті полягає у дослідженні цього творчого процесу, у визначенні основних відмінностей у художньо-творчому мисленні митця та реципієнта, у розкритті основних аспектів розвитку цього виду мислення в читача-учня.

Як кожен процес, художньо-образне мислення має свої внутрішні закони та структуру. Змістом його є відтворення світу у художніх образах, а формою (засобами втілення) – структурні елементи цього процесу[3, с.727]. Слід також розрізняти такі поняття як «здібність до художньо-образного мислення» та сам «процес художньо-образного мислення». Так, здібність реалізується у створенні творів мистецтва як системи художніх образів, у нашому випадку - літературного твору (художньо-образне мислення митця) або у сприйманні цього твору (художньо-образне мислення реципієнта, у нашому випадку – читача). Письменник створює нову художню реальність за допомогою системи художніх образів, а сприйняти цей твір на рівні адекватному авторському задуму означає прочитати, декодувати художні образи – перекласти мову образів на внутрішню мову читача. Митець закодує реалії життя за допомогою художніх образів, а читач має пройти зворотній шлях: від первинного сприймання на емоційному рівні – до чіткого усвідомлення авторського задуму у процесі аналізу художнього твору.

Життя надзвичайно різноманітне, його неможливо вмістити у межах художнього твору таким, яким воно є. Тому у свідомості автора народжуються певні художні уявлення, образи, які не є копією реального життя, а скоріш «згустками емоцій та вражень, узагальнених і водночас конкретних» [1, с.4].

У художньо-образному мисленні митця гармонійно поєднується значна кількість різних понять та здібностей. Схематично це можна зобразити так:

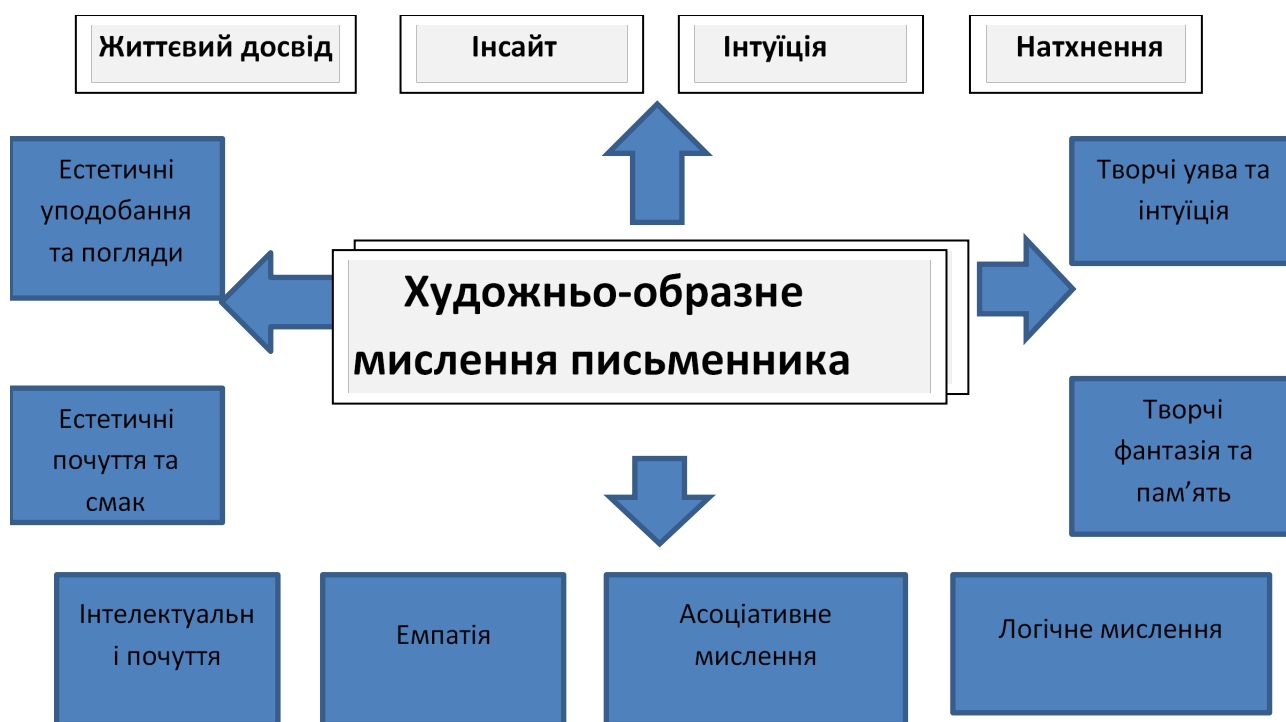

Рис. Структура художньо-образного мислення письменника

Художньо-образне мислення, як зазначено вище, не є лише прерогативою митця, воно необхідне і реципієнту і реалізується у художньому сприйманні. Художній твір реалізується лише у процесі сприйняття його читачем, який у свою чергу діє на твір, визначаючи тим самим конкретний характер його сприймання та побутування. Художньо-образне мислення читача – це здатність сприймати твір за допомогою художніх образів. Розуміння читачем художнього образу дає можливість перекинути місток між свідомістю митця до свідомості реципієнта. Глибина сприймання художнього твору виявляється через рівень відтворення художніх образів. Зазвичай, відтворення бідніше за сприйняття, адже залежить від рівня розвитку усного і писемного мовлення.

Структури художньо-образного мислення письменника і читача мають багато спільного, проте вони не тотожні. Це, насамперед, пов'язане з тим, що цей процес реалізується у митця у процесі творення художнього твору, а у читача – у процесі сприймання (читання, усвідомлення, декодування образів, аналізу прочитаного, насолоди тощо). Розглянемо структуру у схемі:

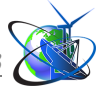
Рис. Структура художньо-образного мислення читача

Окремо зазначимо, що серед основних перцептивних здібностей читача, які впливають на розвиток художньо-образного мислення виокремлюємо такі:

- до мислення за допомогою художніх образів;
- до адекватного сприймання знакового художнього змісту;
- до розуміння образного вербального значення;
- до осягнення художніх умовностей;
- до асоціювання;
- до узагальнення і конкретизації;
- до ідентифікації та дистанціювання;
- до емпатії;
- до уяви, фантазії;

Отже, художньо-образне мислення читача впливає на появу художнього сприйняття – процесу, в якому поєднуються розуміння та переживання змісту мистецького твору з естетичною насолодою від довершеності його художньої форми. Художнє сприймання подібне певною мірою до творчості митця, попри свою спрямованість у протилежному напрямі: митець втілює у художньому творі наслідки власного осмислення переживання дійсності, а реципієнт, сприймаючи твір мистецтва, збагачує свої уявлення про цю дійсність. Оскільки кожен твір мистецтва поєднує в собі відображення реальності та емоційне ставлення до неї, художнє сприйняття є певною єдністю раціонального та емоційного.

Одним із основних завдань методики навчання літератури в школі і є

вивчення механізмів розвитку художньо-образного мислення учнів, дослідження ефективності та упровадження в практику сучасних методик формування художнього сприймання. У методиці художнє сприймання розглядається як предмет виховного навчання та вивчається безпосередньо у тісному взаємозв'язку з процесом навчання літератури. Навчити учнів сприйманню художнього твору на рівні словесно-художніх образів, тобто розвиваючи художньо-образне мислення, означає на практиці навчити їх розуміти природу художнього образу, яка полягає у метафоричності, асоціативності, парадоксальності (поєднання непокєднуваного), багатозначності і недосказаності, індивідуалізованому узагальненні, типізації, здатності до саморозвитку за власними художніми законами, єдності думки і почуття, поєднання раціонального та емоційного, об'єктивного і суб'єктивного, наочності, чуттєвості.

Щоб читач-учень зумів емоційно сприйняти умовний світ художнього твору і усвідомити авторську думку, його необхідно навчити мислити художніми образами. У процесі художнього сприймання читач-учень має побачити і зрозуміти те, що зображено у творі, перетворивши художнє слово у наочне уявлення, а потім передати його за допомогою власних слів. Відбувається декодування художнього тексту, переклад мови образів на внутрішню мову читача. У відповідь на словесний образ, створений митцем, у читача має виникати відповідне уявлення, тобто наочний розумовий образ.

Слід також пам'ятати, що репродуктивна діяльність читача обов'язково буде включати елементи власної творчості і припускати певну інтерпретаційну свободу. На нашу думку, люба інтерпретація тексту може вважатися адекватною лише за умови, що читач тлумачить текст, його основну ідею, осягнувши авторський задум. Слушною у цьому сенсі є думка, висловлена свого часу Султановим Ю.І.: «Адекватне авторському задуму сприйняття художнього твору полягає не у порівнянні його з правдою реального життя, а в осягненні художньої правди інобуття, створеного митцем за «законами» естетичними, які не мають нічого спільного із законами реального життя – об'єктивної дійсності» [5, с.38].

Мистецтво – це лише зображення дійсності, а не сама дійсність, це створення нового буття, яке існує поряд із реальним світом. Науковцям Д. Наливайку та К. Шаховій належить думка, що «видатні письменники не фіксують емпіричну дійсність, вони дають відповіді на її виклики, узагальнюючи породжувані цими викликами реакції та умонастрої громадськості й даючи їм довершене художнє вираження» [2, с.9]. Для того, щоб учень зміг успішно подолати цю дистанцію між новим буттям у художньому творі та реальним світом, йому необхідна певна естетична установка на сприймання художнього твору. Потрібно навчити його сприймати літературний твір так, ніби він є реальністю, не забуваючи водночас про його абсолютну умовність.

Одним із ключових моментів художнього сприйняття учня-читача є перенесення ним образів і подій з літературного твору у власне життя, ідентифікація героя із власним «Я». Також присутнє у художньому сприйманні

і певне дистанціювання – протиставлення читача героєві, ставлення до нього як до «іншого». Завдяки такому сполученню, читач-учень має можливість у своїй уяві «приміряти» на себе якусь роль, яку не виконував у реальному житті, і у наслідку – набуті певний життєвий досвід. Важливою при цьому є також здатність до емпатії – здібності поставити себе на місце іншої людини, що викликає певні емоційні почуття (співпереживання).

Глибоке усвідомлення прочитаного художнього твору пробуджує певні естетичні (естетична насолода, захват, розуміння краси, відраза, гумор тощо) та моральні (любов, гуманність, відданість, добро та ін..) почуття, вимагає від читача розумових зусиль і призводить до виникнення певних інтелектуальних почуттів (інтерес, допитливість, відкриття, пошук істини, сумніви тощо).

Також важливим аспектом художньої рецепції учнів є її асоціативний характер: виникнення аналогій з відомими фактами культури, поза літературних зв'язків, спогадів про власні життєві переживання і т.п. Художня рецепція пов'язана з просторово-часовими асоціаціями: рецепція теперішнього (безпосереднє сприйняття під час читання літературного твору), рецепція минулого (порівняння із колись прочитаним), рецепція майбутнього (передбачення на основі проникнення в логіку художньої думки та подальшого її розвитку).

Загальновідомо, що методика навчання літератури розглядає читацьке сприйняття як процес, що відбувається у два етапи: первинне сприймання (на емоційному рівні під час першого прочитання твору) і осмислене сприймання, яке відбувається у процесі аналізу художнього твору. Вивчення первинного сприймання (до аналізу твору) вказує на певні «вузлові моменти» цього аналізу, вікові особливості розуміння словесного мистецтва, типологічні та індивідуальні особливості сприйняття. Спираючись на ці дані, і добираються відповідні методи, прийоми навчальної діяльності, технології та шляхи аналізу конкретного художнього твору. Більш поглиблене сприйняття творів художньої літератури відбувається під час повторного читання, коли учень відтворює у своїй уяві формально-змістову цілісність словесного мистецтва, осягає його художньо-стильову своєрідність, розглядає твір у контексті творчості автора, літературної спадщини конкретної історичної епохи та літературного процесу в цілому.

Підсумовуючи сказане вище, зазначимо:

➤ розвиток художньо-образного мислення учнів – важлива складова шкільної літературної освіти, адже сприйняття художнього твору, як глибоко змістовний і широкий процес, відбувається не тільки на рівні чуттєвого сприймання, а й на основі мислення, у якому бере участь низка психічних функцій, що активізують весь життєвий досвід особистості у відповідь на «сигнали», які йдуть від твору мистецтва;

➤ художньо-образне мислення визначаємо як інтелектуально-емоційно-естетично-моральний феномен, як творчий синтезований процес, спрямований на створення (художньо-образне мислення митця) та сприйняття (художньо-образне мислення читача) творів мистецтва;

➤ до складу художньо-образного мислення входить комплекс здібностей

та психічних пізнавальних інтересів; це мислення передбачає наявність читацького і життєвого досвіду, певного рівня емоційних, естетичних та морально-етичних почуттів, виникнення інтелектуально-пізнавальних інтересів;

➤ розвиток художньо-образного мислення учнів – це переведення у більш якісний стан кожного із структурних елементів цього творчого процесу: читацького та життєвого досвіду, емоційної сфери, здібностей (вербальних, розумових, творчих, перцептивних), когнітивних психічних процесів (пам'ять, увага, фантазія, уява, мислення), що сприятиме більш глибокому сприйняттю художнього твору адекватно авторському задуму.

Література:

1. Дідькова С. Ю. Уроки зарубіжної літератури. Образне осягнення художнього тексту. – Запоріжжя: Просвіта, 2011.
2. Наливайко Д., Шахова К. Зарубіжна література XIX ст.. Доба романтизму : підручник. - К.: Заповіт, 2011. - 463с.
3. Літературознавчий словник-довідник (Nota bene) / Р.Т. Гром'як, Ю.І.Ковалів та ін. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 752 с.
4. Пахаренко В. І. Основи теорії літератури. – К.: Генеза, 2007. - 294с.
5. Султанов Ю.І. У пошуках засад, адекватних шкільному курсу світової літератури /Теоретичний аналіз сучасного методологічного доробку Ю.І. Султанов // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. - 2001.- № 5.- С. 38-46.

Abstract: one of the main tasks of modern school literary education is the formation of students' reading competence, which is impossible without a developed reader's perception of works of art based on the artistic thinking of the recipients. The article is devoted to the consideration of the main aspects of the development of artistic thinking of student readers in the process of comprehending works of verbal art. In particular, it is stated that the synthetic complex process of artistic thinking develops according to its own internal laws and has a clear structure. Its content is the reproduction of the world in artistic images, and its form (means of embodiment) is the structural elements of this process. The article analyzes certain common and distinctive features of the artistic thinking of the artist and the artistic thinking of the recipient. In particular, the structural elements of this type of thinking in the writer and the reader are considered and the corresponding schematic drawings are given. It is noted that the composition of artistic thinking includes a complex of abilities and mental cognitive interests; this thinking presupposes the presence of reading and life experience, a certain level of emotional, aesthetic and moral-ethical feelings, the emergence of intellectual and cognitive interests. The opinion that the artistic thinking of the recipient is the ability to perceive a work with the help of artistic images, and the depth of perception of an artistic work is revealed through the level of reproduction of artistic images, has been proven and substantiated. The article also analyzes the main ways of developing the artistic thinking of student readers in literature classes. It has been proven that teaching students to perceive a work of art at the level of verbal and artistic images, that is, in the process of developing their artistic and figurative thinking, means in practice the transfer to a higher quality level of each of the structural elements of this creative process: reading and life experience, emotional sphere, abilities, cognitive mental processes of thinking.

Key words: artistic image, artistic and figurative thinking, recipient, otherness, abilities, mental processes, emotional sphere.

УДК 373.167.1:62

TECHNICAL CHARACTERISTICS OF ELECTRIC CURRENT

ТЕХНІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕЛЕКТРИЧНОГО СТРУМУ

Anisimov N.V. / Анісімов М.В.

d.p.s., prof. / д.п.н., проф.

ORCID 0000-0001-7159-3032

Flight Academy National Aviation University,

Kropyvnytskyi, st. Dobrovolsky 1, 25005

Льотна академія Національного авіаційного університету,

Кропивницький, Добровольського 1, 25005

Анотація В статті розглянуті загальнотехнічні дисципліни і їх зв'язок із загальноосвітніми й технічними дисциплінами. Теоретична значимість цієї роботи полягає в тому, що обґрунтовані нові підходи до процесу побудови пірамід навчального процесу при вивченні складних електро- і радіотехнічних професій. Практична значимість цієї роботи полягає в тому, що розроблені й застосовані в навчальному процесі коледжів, а також вищих навчальних закладів нові підходи в процесі викладання загальнотехнічних дисциплін і їх зв'язки із загальноосвітніми й технічними дисциплінами. При цьому використовуються, як фізичні тренажери, так і математичне моделювання за допомогою комп'ютера.

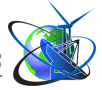
Ключові слова: загальнотехнічні дисципліни, загальноосвітні й технічні дисципліни, електро- і радіотехнічні професії, фізичний тренажер, математичне моделювання.

Постановка проблеми.

Електротехніка – наука про технічне використання електричних явищ. Одна з найважливіших галузей електротехніки – електроенергетика вивчає використання електрики для отримання великих кількостей енергії в місцях, де є її природні запаси (горючі, копалини, ріки), передачу енергії на далекі відстані, розподіл її і перетворення в інші види енергії (механічну, теплову, хімічну, променисту).

У цій ситуації слід звернути увагу на те, що у вітчизняній і світовій педагогічній науці в останні десятиліття здійснене багато новаторських впроваджень, спрямованих на вдосконалювання трудової підготовки шкіл. Професійно-технічних навчальних закладів студентів вищих навчальних закладів і, відповідно до цього, забезпечення підготовки педагогічних кадрів (А. В. Вихрущ, В. М. Гусев, В. М. Мадзігон, В. К. Сидоренко, М. Н. Скаткін, Г. В. Терешук, Д. А. Тхоржевський). Але в період введення східчастої підготовки вчителів і входження вищої педагогічної освіти у Болонському процесі виникла численна кількість проблем теоретичного, практичного й організаційного характеру. Виникла потреба в створенні якісно нового підходу до наукових основ технічної підготовки викладача, пов'язані із трансформаційними процесами в освітній області «Технології».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні як ніколи вчені й практичні працівники підходять до вивчення предмета «Електротехніка». Ця дисципліна має багато напрямків, у яких вона розвивається: енергетика, електроніка, системи контролю й керування й інші напрямки. Необхідно відзначити, що ця дисципліна з класифікації всіх типів навчальних закладів відноситься до загальнотехнічних дисциплін.

Дослідження, які були нами, проведені у вищих навчальних закладах, професійно-технічних, коледжах показали, що існує проблема в складності вивчення «Поняття електричного струму» [1, с. 216]..

Великий вклад у розвиток електротехніки (теоретичні дослідження, практичні розробки і реалізація їх на практиці) внесли вчені Б. С. Гершунський, М. Г. Максимович, Г. Є. Пухов, А. Д. Нестеренко, Г. Г. Счасливий та ін.) дали певну картину розвитку цієї дисципліни. Сьогодні цю роботу продовжили Р. С. Гуревич, В. Ф. Веклич, І. П. Грінбарг та ін.

Мета статті. Метою статті є удосконалення технології викладання предметів «Електротехніка» і «Радіотехніка». Застосування нестандартних рішень в процесі навчання інших предметів.

Виклад основного матеріалу.

Різноманіття одиниць фізичних величин на певній сходинці розвитку суспільства стало гальмувати економічні, торговельні та наукові зв'язки. Навіть окремі держави і їх адміністративні галузі для тих самих величин вводили свої одиниці вимірювань. У різних галузях науки і техніки з'являлися свої, специфічні одиниці, зручні тільки для застосування в цій галузі. Не пройшла остронь і розробка вимог до одиниць вимірювання в системі освіти. Особливо це торкнулося на початковому етапі професії «Трудове навчання». Сьогодні у зв'язку із застосуванням ПК і появою нових матеріалів і технологій відбулася переоцінка цінностей у самій системі підготовки цієї професії. Для акцентування всього цього в навчальному процесі було запропоновано нове визначення даної професії, а саме «Технологічна освіта».

Це спричинило більш вимогливий підхід до структурування одиниць вимірювання в цій професії. Усе це викликане тим, що в цій професії перетнулися спеціалізації різних професій [2, с. 164]..

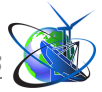
Більша частина загальнотехнічних дисциплін (електротехніка, радіотехніка, джерела живлення, електро-матеріалознавство й ін.) працюють на основах процесів, що протікають у фізиці, хімії й ін.

Закон Ома є одним з основних при описах, розрахунках і експлуатації електричних систем. Узагальнений закон Ома зв'язує воєдино основні параметри електричних кіл і встановлює співвідношення між ними.

Потрібно також відзначити, що в 1982 році була створена комісія з перегляду державних стандартів в області електротехніки, радіотехніки й електроніки. Ця комісія скасувала такий термін, як (**сила струму**) і залишила просто **струм**. Але дотепер практично у всіх навчальних закладах по старинці використовується термін (**сила струму**). Для допомоги і перевірки даного питання нами був використаний Інтернет. Було переглянуто багато сайтів. На Рис. 1. наведено один із сайтів, де дані пояснення закону Ома. На цьому рисунку чітко проглядається слово «сила».

Тому ми визнали за необхідне ознайомити ще з однієї з особливостей електричного струму, як однієї з різновидів технічного палива.

Нашими дослідженнями, які ми провели, були виділені деякі особливості, які властиві електричному струму.

Електричний струм володіє наступними особливостями і відрізняється від всіх видів енергії, тим що:

1. У нього немає кольору.
2. У нього немає запаху.
3. Його неможливо почути.
4. Його неможливо побачити, без спеціальних приладів.
5. Швидкість з якою він передається – 300000 км/с.

Електричний струм є напрямленим процесом. Історично за **напрямок електричного струму** прийнято напрям перенесення позитивного заряду (рис.11.1).

Примітка. На практиці в переважній більшості випадків струм створюється негативно зарядженими електронами і є спрямований протилежно до напрямку реального руху носіїв. Це може створювати певні незручності, тож при аналізі процесів за носії часто приймають такі самі, як і електрони, але позитивно заряджені віртуальні частинки.

Рис. 11.1

Кількісною характеристикою струму є величина, що називається силою струму й визначає інтенсивність перенесення заряду в провіднику. У випадку постійного струму

сила струму I дорівнює відношенню заряду, що проходить крізь переріз провідника, до часу його проходження:

$$I = \frac{q}{t} \quad (2.1)$$

Рис. 1. Показана сила струму.

У процесі подальших досліджень, які ми провели, були виділені деякі особливості, які характерні тільки електричному струму [4, с. 22].

Переваги електричного струму полягають тому, що він може перетворюватися в інший вид енергії:

1. Тепло.
2. Світло.
3. Механічна енергія (поступальний, обертальний рух).
4. Хімічна енергія (електроліз, зарядка акумуляторів).
5. Зміна величини струму і напруги за допомогою трансформації.
6. Можна різати і зварювати метали, пластмаси, скло та інші матеріали.
7. Передача на великі відстані енергію.

При цьому використовуються, як фізичні тренажери, так і математичне моделювання за допомогою комп'ютерів [1, с. 53].

Тривалі наукові дослідження й експериментальна перевірка викладання різних дисциплін у навчальних закладах показали, що:

1. Необхідно створювати навчально-методичну базу в коледжах, закладах вищої освіти аналогічних СПТУЗ.

2. При вивченні складних загальнотехнічних і спеціальних дисциплін для різних професій методи навчання повинні бути різними.

3. У процесі виконання магістрантами й аспірантами робіт у майстернях необхідно застосовувати фронтальні методи навчання.

Перспективи подальших досліджень.

Перспективи подальших досліджень полягають у деталізації ключових понять, формуванні змісту навчального матеріалу з загальнотехнічних і фахових дисциплін і їх вплив на розвиток цифрових систем в Україні та відображення в підручниках і навчальних посібниках, розробки методичних вказівок з організації та проведення практичних занять із застосуванням персональних комп'ютерів.

Список використаних джерел

1. Анісімов М.В Педагогічні основи побудови навчальної літератури в закладах освіти: монографія Кропивницький. ПП «ПОЛІУМ», 2020. 300 с. **Свідectvo про реєстрацію авторського права на твір** України № 97084, дата реєстрації 07.04.2020, К.

2. Анісімов М. В. Технологія виконання лабораторних робіт з предмету електротехніка : Науковий вісник Льотної академії. Серія: Педагогічні науки: Зб.наук.пр. Гол. ред. Т.С. Плачинда. Кропивницький: Л А НАУ, 2021. Вип. 9. С. 162-167 науково-метрична база **INDEX Copernicus i Google Scholar**.

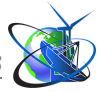
3. Anisimov N.V. Inovativt approachts in the formation new concepts under learning sbjct electrical engineering: **Сертификат** Approved by the Editorial Board for publication in the journal: "Sworld Journal", issue №11. January, 2022. Application: No.bg11-020.

4. Анисимов М. В. Инновационные подходы при формировании новых понятий в процессе изучения предмета электротехника. International periodic scientific journal. Academy of Economics - Svishtov (Bulgaria) Issue № 11, Part 5, 2022 p. 20-25 **INDEX Copernicus i Google Scholar**

5. Корець М. С. Методика викладання технічних навчальних дисциплін : навчальний посібник: Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2019. 240 с.

Abstract. *Electrical engineering is the science of technical use of electrical phenomena. One of the most important branches of electrical engineering - electrical engineering studies the use of electricity to obtain large amounts of energy in places where there are natural reserves (fuels, fossils, rivers), the transmission of energy over long distances, its distribution and transformation into other types of energy (mechanical, thermal, chemical, radioactive).*

Today, more than ever, scientists and practical workers approach the study of the subject "Electrical engineering". This discipline has many areas in which it develops: energy, electronics, control and management systems, and other areas. It should be noted that this discipline from the

classification of all types of educational institutions belongs to general technical disciplines. Research that we conducted in higher education institutions, vocational and technical colleges, showed that there is a problem in the difficulty of studying the "Concept of electric current". A great contribution to the development of electrical engineering (theoretical studies, practical developments and their implementation in practice) was made by scientists B. S. Gershunskyi, M. G. Maksymovych, G. E. Pukhov, A. D. Nesterenko, G. G. Schaslyvy, and others .) gave a certain picture of the development of this discipline.

The variety of units of physical quantities at a certain stage of the development of society began to inhibit economic, trade and scientific relations. Even individual states and their administrative branches introduced their own units of measurement for the same quantities. In various fields of science and technology, their own, specific units appeared, convenient only for use in this field. The development of requirements for measurement units in the education system did not go unnoticed. This has led to a more demanding approach to structuring units of measurement in this profession. All this is caused by the fact that the specializations of various professions intersected in this profession.

Most of the general technical disciplines (electrical engineering, radio engineering, power sources, electrical materials science, etc.) work on the basis of the processes occurring in physics, chemistry, etc. Ohm's law is one of the main ones when describing, calculating and operating electrical systems. The generalized Ohm's law links together the main parameters of electric circuits and establishes the relationship between them

Keywords: sgeneral technical disciplines, general educational and technical disciplines, electrical and radio engineering professions, physical simulator, mathematical modeling.

Статья отправлена: 16.02.2023 г.

© Анисимов Н.В.

УДК: 811.37.02

USING TBL FOR FORMING CRITICAL THINKING IN TEACHING
ENGLISHЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДУ TBL ПРИ ФОРМУВАННІ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ
ПІД ЧАС НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Soloviova N. D./Соловійова Н. Д.

с.р.с., ас. проф. / к.п.н., доц.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2897-550X>

Kryvyi Rih State Pedagogical University, Kryvyi Rih, Gagarina av. 54, 50086

Криворізький державний педагогічний університет

Кривий Ріг, проспект Гагаріна, 54, 50086

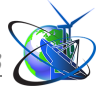
Анотація. Мета статті - проаналізувати можливості використання методу комунікативних завдань на заняттях з іноземної мови та його потенціалу для розвитку критичного мислення. Зроблено висновок, що метод TBL може виступати методичною основою для розвитку критичного мислення. Використання методу TBL, який орієнтований на зміст, дає змогу зробити навчання критичного мислення більш практично-орієнтовним та гармонійно поєднати формування комунікативної компетентності з розвитком критичного мислення учнів. Виконання завдань спрямовані на розвиток критичного мислення за допомогою прийомів технології розвитку критичного мислення. Три етапи методу TBL (Pre-task, Task cycle, Language focus), співвіднесено з 3 стадіями формування критичного мислення (виклик – осмислення – рефлексія). Визначено мета кожного етапу заняття за методом TBL, рекомендовано методи та прийоми критичного мислення.

Ключеві слова: метод TBL, критичне мислення, етап заняття, стадія розвитку, іноземна мова, навчання.

Вступ.

Формування критичного мислення з самого дитинства, визначено у Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» (на період до 2029 року). З моменту прийняття Концепції у вітчизняній науці склались два основні підходи у навчанні критично мислити – через запровадження у навчальному закладі окремого курсу „Критичне мислення” або ж через відповідну організацію матеріалу та спосіб подання інших предметів. Причому для учнів загальноосвітніх закладів найбільш ефективним є безумовно імплементація критичного мислення у традиційні шкільні дисципліни [1]. Дослідники С. В. Савченко, В. С. Курило підкреслюють, що критичне мислення це міждисциплінарний феномен, а технологія формування критичного мислення особистості є універсальною для будь-яких галузей знань та рівнів освіти – дошкільної, загальної середньої, вищої, позашкільної, самоосвіти [2].

Отже, критичне мислення як властивість особистості формується в процесі вивчення всіх дисциплін, позначених програмою підготовки здобувачів загальної середньої освіти, включаючи іноземну мову, і є результатом активної пізнавальної діяльності самого учня. Завдання вчителя – створювати умови для активізації та формування критичного мислення здобувачів освіти у процесі вивчення іноземної мови при використанні технологій, методів та технік розвитку критичного мислення, здійснювати пошук нових підходів до

організації процесу розвитку критичного мислення.

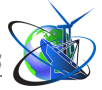
Наразі сформульовані основні теоретичні положення технології розвитку критичного мислення, визначені механізми формування критичного мислення на методичному рівні (В. С. Курило, О. І. Пометун, М. М. Починкова, С. В. Савченко, С. О. Терно, О. В. Тягло, та ін.); надані головні характеристики особливості організації навчання та процес моделювання уроків за технологією розвитку критичного мислення з будь-якого предмета: структура уроку, методи, прийоми та стратегії технології (В. Козира, А. Кроуфорд, А. Лукіянчук, О. Пометун, В. Саул, С. Метьюз, Дж. Макінстер, та ін.). Теоретичні та практичні аспекти розвитку критичного мислення під час навчання іноземних мов в закладах освіти різного типу висвітлено такими дослідниками як І. Ільчук, І. Кондратець, Л. Курнос, С. Мусійчук, О. Нікітченко, О. Тарасова, Т. Полонська та ін. У розробках вчителів-практиків описано досвід впровадження технології критичного мислення на уроках та заняттях з англійської мови під час вивчення окремих тем (Г. В. Калінська, Ю. М. Мілюкова та ін.).

Разом із тим, актуальним для розвитку критичного мислення учнів під час навчання іноземних мов залишається пошук шляхів та підходів системного й послідовного формування навичок та вмінь критичного мислення. На сьогодні практично відсутні дослідження, які б розкривали процес формування критичного мислення в контексті методів навчання іноземних мов. Мета статті - висвітлити особливості використання методу комунікативних завдань (TBL) для розвитку критичного мислення учнів у процесі навчання іноземної мови в закладах середньої освіти.

Основний текст.

На основі закономірності розумової діяльності людини та дидактичного циклу науковці А. Кроуфорд, Е. Саул, С. Метьюз, Д. Макінстер, С. Темпл виділяють три стадії розвитку критичного мислення: «виклик – осмислення – рефлексія» [3]. У зв'язку з цим сучасний урок, зокрема урок з використанням технології розвитку в учнів критичного мислення, як вказують С. В. Савченко та В. С. Курило, слід будувати відповідно до вказаних вище стадій. І стадія (виклик) – актуалізація наявних знань, пробудження інтересу до отримання нової інформації, постановка учнем власних цілей навчання. II стадія (осмислення змісту) – отримання нової інформації, осмислення нової інформації, співвіднесення нових знань з уже наявними знаннями. III стадія (рефлексія) – цілісне осмислення, узагальнення отриманої інформації, привласнення нового знання учнем, формування власного ставлення до досліджуваного матеріалу. Цей алгоритм можна використовувати при конструюванні будь-якого заняття (уроку, лекції, практичного заняття) в закладах освіти [2].

Технологія формування критичного мислення – це система стратегій і методичних прийомів. На сьогодні відомо багато прийомів і стратегій задля реалізації завдань кожної стадії розвитку критичного мислення. Їх можна знайти в навчальних посібниках та рекомендаціях (О. С. Нікітченко, О. А. Тарасова, В. М. Козира, А. М. Лукіянчук, І. В. Кондратець та ін.), в

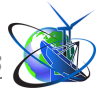

розробках уроків вчителів-практиків іноземних мов, або створити самостійно. Однак для розвитку навичок та вмінь, характерних для критичного мислення значення мають не тільки окремі прийоми формування критичного мислення, а комплексний підхід, цілісність застосування технології. Успіх навчання іноземній мові залежить від методу навчання, від того на якому методі навчання побудовано організацію роботи з навчальним матеріалом, організовано діяльність учнів та вчителя. Ураховуючи, що формування критичного мислення під час навчання іноземних мов формується в єдності із комунікативною компетентністю перспективною методичною основою, на нашу думку, може бути метод завдань (Task-Based Learning (TBL)).

Досліджуючи проблему розвитку критичного мислення С. О. Терно зазначає, що потреба у критичному мисленні виникає тоді, коли ми зіштовхуємося зі складними життєвими ситуаціями вибору, що потребують детального розгляду та оцінювання [4]. Отже, для навчальних цілей нам потрібно створювати такі ситуації, коли від учнів очікуються дії по вибору та оцінюванню інформації. Основою таких ситуацій буде конкретне завдання, для виконання якого дії учнів спрямовані на вибір, оцінку та отримання кінцевого результату. Задля формування критичного мислення завдання має бути зорієнтоване на запуск критичного мислення. За допомогою прийомів виконання завдання вчитель ставить учня в такі ситуації та умови, коли їх критичне мислення активізується, діяльність спрямована на аналіз, оцінювання, вибір, створення кінцевого продукту.

Теоретичним та практичним аспектам застосування методу (підходу) (TBL) під час вивченні іноземних мов присвячені дослідження таких зарубіжних науковців як К. Ван ден Бранден, М. Лонг, Д. Нуан, Н. Прабгу, Р. Елліс, П. Скехен, Д. Уїлліс, Дж. Уїлліс та ін. Метод TBL активно розробляється й впроваджується в процес навчання іноземних мов в нашої країні в різних типах навчальних закладів. У працях вітчизняних авторів М. Воробель, С. Жицької, С. Лук'янчук, М. Комогорова, Л. Магас та ін. висвітлено теоретичні та практичні особливості застосування методу TBL під час вивчення англійської у закладах вищої освіти. Дослідники І. А. Горбачова, Н. І. Демчук та ін. приділяють увагу вивченню моделей уроків англійської мови за методом TBL у закладах середньої освіти. Аналіз літератури свідчить про застосування методу комунікативних завдань під час вивчення іноземних мов, але переважно щодо формування комунікативної компетентності учнів. Проте використання методу TBL у контексті формування критичного мислення здобувачів середньої освіти на уроках іноземної мови не було предметом окремого дослідження. Актуальним залишається питання яким чином можна адаптувати успішний методичний підхід TBL до нових вимог сьогодення – формування критичного мислення.

Модель навчання за методом TBL – це виконання завдання. Під завданням розуміється якесь завдання із чітко поставленою метою для отримання кінцевого результату. Тема для завдання пов'язана із реальними потребами учнів та має для них практичну значущість. Величезний діапазон різноманітних комунікативних завдань упорядковано Дж. Вілліс та Д. Віллісом. На основі

критерію домінування когнітивного процесу дослідники визначили наступні типи завдань: listing and/or brainstorming (складання списків/ мозковий штурм); ordering and sorting (впорядкування та сортування); matching (співставлення); comparing (порівняння); problem – solving (вирішення проблем); projects and creative tasks (проекти та творчі завдання); sharing personal experiences and story telling (обмін особистим досвідом, розповідання історій) [5]. При цьому навчальний процес зазвичай вибудовується на основі не розрізнених завдань, а взаємопов'язаних та взаємозумовлених послідовностей завдань із прогресивним зростанням їх складності [5].

Заняття на основі TBL різні автори описують як заняття, яке складається з трьох етапів. Дж. Вілліс та Д. Вілліс пропонують наступні три етапи: 1) підготовчий етап (Pre-task), 2) етап виконання завдання (Task cycle), який складається з роботи над завданням (Task), підготовкою повідомлення про результати роботи (Planning) та повідомлення про результати роботи (Report); 3) мовний етап (Language focus), який складається з аналізу використаних мовних засобів (Analysis) та їх відпрацюванню (Practice) [5]. При застосуванні методу TBL на конкретному його етапі можуть бути використані певні прийоми (стратегії) технології розвитку критичного мислення, зберігаючи при цьому базову модель трьох стадій «виклик – реалізація сенсу (осмислення) – рефлексія (міркування)». Крім того, використовуючи метод TBL, який орієнтований на зміст, можливо зробити навчання критичного мислення більш практично-орієнтовним. На нашу думку, три етапи методу TBL можна співвіднести з 3 стадіями формування критичного мислення. Задля реалізації завдань кожного етапу за допомогою методів розвитку критичного мислення створюються умови, за яких відбувається формування навичок та вмінь критичного мислення.

Підготовчий етап (pre-task) за своїми цілями можна співвіднести зі стадією «виклика» при формуванні критичного мислення. Під час етапу Pre-task викладач позначає тему комунікативного завдання, пробуджує інтерес до теми за допомогою фотографій, постерів, блоку питань - відповідей, кросвордів, відеофрагментів й інших засобів для активізації мисленнєвої діяльності та інтересу учнів до теми. Підготовчий етап має на меті: сфокусувати увагу учнів на темі; звернутися до їхнього життєвого досвіду, до наявних проблем; пробудити інтерес до отримання нової інформації, особистої зацікавленості та розуміння, як це пов'язано з реальним життям; представити контекст для розуміння нових ідей; активувати мотивацію до розв'язування завдання. Прийоми, методи критичного мислення: вірні/невірні твердження; висловлення власних припущень; формулювання «тонких» і «товстих» запитань, відповіді на які потрібно знайти в тексті та інші методи відповідно до теми.

Знання, які були отримані учнями на підготовчому етапі, переходять на рівень усвідомлення. Вони стають мотивом для засвоєння нових знань, підштовхують до міркувань і спонукають учнів підходити до отримання нової інформації свідомо і критично.

Наприкінці підготовчого етапу формулюється саме комунікативне завдання, яке виконується на наступному етапі (Task cycle). Завдання слід

формулювати з урахуванням психологічних процесів, на яких базується критичне мислення, також воно має бути пов'язаним з реальними життєвими ситуаціями та мати кінцевий практичний результат. Завдання, за словами дослідників Д. Ларсена-Фримана та М. Андерсона, має бути змістовним та актуальним, щоб учні бачили причину його виконання та могли бачити, як завдання пов'язане з можливими ситуаціями в їхньому житті поза класом [6]. Саме такі завдання стимулюють розвиток критичного мислення та креативність [7].

Другий етап (Task cycle) складається з роботи над завданням (Task), тобто опрацювання інформації згідно зі завданням, підготовки повідомлення про результати роботи (Planning) та повідомлення про результати роботи (Report). За своїми цілями цей етап можна співвіднести зі стадіями «осмислення» та «рефлексія» під час розвитку критичного мислення. Сам процес виконання завдання є осмисленням цієї проблеми, пошуком відповідей за допомогою певних прийомів. Дії спрямовані на критичне опрацювання інформації, на розвиток умінь виділяти найголовніше й найсуттєвіше, узагальнення отриманої інформації, створення кінцевого мовленнєвого продукту. Учитель може також надати мовний матеріал, необхідний для виконання даного завдання.

Метою цього етапу є: виконання завдання під час опрацювання нової інформації з одночасним її осмисленням; уточнення своїх попередніх відповідей; знаходження відповідей на нові запитання; відбір та аналіз інформації; обговорення інформації; формулювання нових думок, інтегрування нових знань з попередніми, встановлювання зв'язків між різними фактами; підготовка повідомлення про результати роботи та повідомлення про результати роботи. Прийоми, методи критичного мислення: аналіз фактів, встановлення причин, пошук відповідей на поставлені у першій частині уроку запитання, заповнення графічних організаторів, «ажурна пілка», «дискусія», «круглий стіл» та ін. Ті чи ті прийоми розвитку критичного мислення й форми організації діяльності залежать від форми кінцевого продукту.

Третій мовний етап (Language focus) складається з аналізу використаних мовних засобів (Analysis) та їх відпрацювання (Practice) може бути, як зазначає Р. Елліс, не обов'язковим, але може відіграти вирішальну роль у забезпеченні того, щоб виконання завдання було максимально ефективним для мовного розвитку [8]. Поділяючи цю точку зору, ми вважаємо, що мовний етап є важливим і для розвитку критичного мислення, коли відпрацювання граматики чи лексики здійснюється за допомогою прийомів розвитку критичного мислення. На цьому етапі можливі наступні прийоми та методи критичного мислення: правильно/неправильно (на рівні слів, речень), знаходження зайвого слова (поясніть чому?), до списку слів додайте зайві слова (1 - 2), знаходження синонімів/антонімів, співвідношення слова із дефініцією, зміна частини мови, часу речення, класифікація слів за ознаками, складання речень, завершення речення та ін.

Висновки.

Специфіка методу TBL відкриває нові можливості для розвитку критичного мислення учнів. Метод TBL може виступати методичною основою

для розвитку критичного мислення та гармонійно поєднати формування комунікативної компетентності з розвитком критичного мислення учнів. Виконання завдань можна спрямувати на розвиток критичного мислення за допомогою прийомів технології розвитку критичного мислення. Модель навчання за методом TBL – це виконання завдання, тема якого пов'язана із реальними потребами учнів та має для них практичну значущість, із чітко поставленою метою для отримання кінцевого результату. Подальші наші дослідження пов'язані з проведенням анкетування учнів старшої школи для виявлення актуальних життєвих проблем учнів та відбором матеріалу (тексти для аудіювання та читання) як основи для створення ситуацій та завдань задля використання методу TBL на уроках іноземної мови.

Література:

1. Технології розвитку критичного мислення учнів. Адаптований переклад з англ. /Алан Кроуфорд, Е. Венди Саул, Самуел Метьюз, Джеймс Макінстер / заг. ред. Олени Пометун. 2006. 303 с.
2. Савченко С. В., Курило В. С. Формування критичного мислення як одна з умов успішної соціалізації сучасної особистості. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. № 6 (329), Ч. I, 2019. С 64 – 71. DOI: 10.12958/2227-2844-2019-6(329)-1-64-71
3. Crawford A. Teaching and Learning Strategies for The Thinking Classroom /A. Crawford, J. Makinster, S. Mathews, W. Saul. New York: The International Debate Education Association, 2005. 244 p.
4. Терно С. О. Критичне мислення – Сучасний вимір суспільствознавчої освіти. Запоріжжя: Просвіта, 2009. 268 с.
5. Willis, D., Willis, J. (2007). *Doing Task-Based Teaching*. Oxford: Oxford University Press, 2007. 131 p.
6. Larsen-Freeman, D. & Anderson, M. (2011). *Techniques and Principles in Language Teaching*. Oxford University. 318 p.
7. Rodríguez, G., Pérez, N., Núñez, G., Baños, J. E., and Carrió, M. (2019). Developing creative and research skills through an open and interprofessional inquiry-based learning course. *BMC Med. Educ.* 19:134. doi: 10.1186/s12909-019-1563-5

Abstract. The purpose of the article is to analyze the possibilities of using the potential of the TBL method in foreign language classes for the development of critical thinking. The author concludes that the TBL method may be a methodical basis for the development of critical thinking. The use of the TBL method, which is content-oriented, makes it possible to make critical thinking forming more practically oriented and harmoniously combine the formation of communicative competence along with students' critical thinking formation. The performance of communicative tasks can be aimed at critical thinking developing with the help of critical thinking techniques. The author notes that two stages of the TBL method (Pre – task and Task cycle) may be related to the 3 phases of critical thinking formation (challenge – comprehension – reflection). It distinguishes the purposes of each stage of the TBL lesson and proposes some methods and techniques of critical thinking possible at each stage.

Key words: TBL method, critical thinking, lesson stage, development phase, foreign language, learning.

УДК 37.016:54:[004.9:37.026](045)

DIDACTIC MODEL OF COMPUTER LEARNING OF CHEMISTRY

ДИДАКТИЧНА МОДЕЛЬ КОМП'ЮТЕРНОГО НАВЧАННЯ ХІМІЇ

Dushechkina N.Yu. / Душечкіна Н.Ю.

с.р.с., as.prof. / к.п.н., доц.

ORCID: 0000-0002-4203-7122

Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University,

Uman, Sadova, 2, 20300

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини,

Умань, вул.Садова, 2, 20300

Анотація. В статті розглядається методична система комп'ютерного навчання хімії. Визначено, що комп'ютерне навчання, здійснюється через особистісно-орієнтований підхід, який дозволяє виявити специфіку побудови діяльності учасників процесу на основі поваги до особистості, довіри до неї, виявити роль і місце суб'єктів освітнього процесу і забезпечити розкриття і максимальне використання суб'єктного досвіду. Особливу увагу приділено розкриттю дидактичної моделі комп'ютерного навчання хімії, яка складається з взаємопов'язаних елементів: цілей, предметного змісту, методів навчання, засобів та організаційних форм навчання, методів контролю за засвоєнням пройденого змісту, а також прийомів діагностики досягнення поставленої мети навчання.

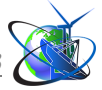
Ключові слова: дидактична модель, комп'ютерне навчання, методична система, інтерактивне навчання хімії, методи та засоби навчання хімії.

Вступ.

Комп'ютер прийнято розглядати в контексті нових інформаційних технологій навчання, які включають технології, що значно відрізняються один від одного насамперед за закладеними в них теоретичними принципами, навчальними функціями та за способом їх реалізації. Зазначимо, що комп'ютерне навчання, має здійснюватися через особистісно-орієнтований підхід, який передбачає, що у центрі навчання перебуває сам учень - його мотиви, цілі, та психологічний склад.

Особистісно-орієнтований підхід розглядається як тактика, що припускає виявлення практичних аспектів вирішення проблеми на підставі сукупності наукового досвіду. З погляду методології, особистісно-орієнтований підхід дозволяє виявити специфіку побудови діяльності учасників процесу на основі поваги до особистості, довіри до неї, виявити роль і місце суб'єктів освітнього процесу і забезпечити розкриття і максимальне використання суб'єктного досвіду [1, с.18].

Виходячи з інтересів здобувача, рівня його знань та вмінь, викладач визначає навчальну мету заняття. формує та коригує весь освітній процес з метою розвитку особистості. Відповідно, мета кожного заняття при реалізації особистісно орієнтованого підходу формується з позиції кожного конкретного об'єкта та групи в цілому. Усі методичні рішення (організація навчального матеріалу, використані прийоми, способи, вправи, тощо) повинні проходити через призму особистості учня або здобувача - його потреб, мотивів, здібностей, активності, інтелекту та інших індивідуально-психологічних особливостей.

Адресовані здобувачам питання, зауваження, завдання в умовах особистісно орієнтованого підходу стимулюють їх особистісну, інтелектуальну активність, підтримують та спрямовують їхню навчальну діяльність без зайвого фіксування промахів, невдалих дій. Істотно наголосити, що цей підхід може бути сформованим на основі гуманістичної психології А.Маслоу, К.Роджерсом підходи, центрованому на учні. У сучасних вітчизняних роботах (О.Дубасенко, О.Пінська, С.Сисоєва, О.Савченко) висувається цілісна концепція особистісно орієнтованого навчання. На наш погляд, при побудові дидактичної моделі необхідно обов'язково враховувати особистісно орієнтований підхід у навчанні.

Технологізація особистісно орієнтованого навчання передбачає спеціальне конструювання навчального тексту, дидактичного матеріалу, методичних рекомендацій до його викладання, типів навчального діалогу, форм контролю за особистісним розвитком здобувачів в процесі оволодіння знаннями. У процесі організації особистісно орієнтованого навчання викладач не повинен задавати якості особистості згідно з чинними нормативами, оскільки вони закладені природою у якості потенціалу особистісного саморозвитку [4, с.400].

Завдання покращення якості підготовки фахівців вирішується вдосконаленням усієї системи навчання. Під системою навчання розуміється цілісна дидактична освіта взаємопов'язаних елементів: цілей, предметного змісту, методів навчання, засобів та організаційних форм навчання, методів контролю за засвоєнням пройденого змісту, а також прийомів діагностики досягнення поставленої мети навчання.

Основний текст.

Результати системного аналізу комп'ютерного навчання дозволяють побудувати нову систему навчання, відмінну від традиційної, але подібну до неї. Ця система має нові зв'язки і нову структуру. Така нова система називається дидактичною моделлю комп'ютерного навчання.

Комп'ютерне навчання – така система навчання, в якій одним з технічних засобів виступає комп'ютер. Основні напрями змін у змісті навчання, що пов'язані з комп'ютером, такі: розширення й поглиблення теоретичних основ навчальних курсів унаслідок збільшення їх доступності для об'єкта завдяки можливостям комп'ютерних засобів, унаочнення змісту навчання, доступ до будь-якої інформації тощо [3].

Значний внесок у дослідження проблеми інноваційного розвитку засобів і технологій систем відкритої освіти зроблено В.Ю. Биковим. Навчанню прийомів роботи з комп'ютерними моделями увага приділялась у роботах таких науковців, як А.Ф. Верлань, М.І. Жалдак, Ю.О. Жук, С.Г. Литвинова, Р.В. Майєр, С.А. Раков, Ю.С. Рамський, С.О. Семеріков, І.Л. Семещук, І.О. Теплицький та ін. Особливості використання інтернет технологій для дослідження природних явищ порушено вченими О.М. Соколюк, Н.П. Дементієвською, О.В. Слободяник.

Одним із шляхів формування і розвитку особистості здобувача, його творчого потенціалу, є використання в навчальному процесі комп'ютерно-орієнтованих систем навчання, які б забезпечували підтримку навчально-дослідницької діяльності учнів, демонстрацію складного матеріалу; створення

комп'ютерних моделей об'єктів і проведення експериментів з ними, розв'язання творчих, нестандартних і прикладних задач [2, с.85].

Дидактична модель комп'ютерного навчання хімії складається з п'яти взаємопов'язаних компонентів: мети навчання, методи навчання, засоби навчання, організація форм навчання та зміст навчання, контроль за засвоєнням та діагностика сформованих якостей знань.

Основою комп'ютерного навчання є створення навчальних програм, виокремлення алгоритмів, системи послідовних дій, які необхідні для повноцінного засвоєння знань і вмінь. Ефективність навчальних програм і комп'ютерного навчання повністю залежить від якості алгоритмів управління розумовою діяльністю. Якісних засобів для комп'ютерного навчання наразі істотно бракує [6].

Навчання хімії складається з послідовних, підпорядкованих один одному (ієрархічно розташовуються) етапів, що зумовлювали як процес навчання в цілому, так і вирішення окремих приватно-методичних питань. Визначивши та сформулювавши цілі розвитку, виховання та навчання, на наступних етапах приступають до визначення змісту навчання, потім розробляють адекватні змісту та цілям методи навчання, далі підбирають засоби навчання (комп'ютерне програмне забезпечення). Зробивши цю роботу, приступають до вдосконалення форм навчання – лекцій, семінарів, практичної та самостійної роботи студентів. Зрештою, звертаються до способів контролю за засвоєнням та діагностики сформованих знань – створюють спеціальні завдання та пропонують прийоми якісного та кількісного оцінювання результатів навчання.

Цілі навчання у спільній дидактиці розглядаються в єдності розвитку, освіти та виховання. Цілі розумового розвитку в даній моделі зводяться до формування ефективних комп'ютерних методів діяльності, відображення цього в логіко-алгоритмічному та системно комбінаторному мисленні. Суть логіко-алгоритмічного мислення – вміння будувати логічні твердження про властивості даних об'єктів та робити запити до пошукових систем, вміння мислити індуктивно та дедуктивно під час аналізу своєї роботи з комп'ютером. Системно-комбінаторне мислення проявляється у баченні предметів та явищ у цілісності, взаємозв'язках; в умінні комбінувати понятійні та гарматні засоби за допомогою нових інформаційних технологій у природних дисциплінах при побудові моделей. Саме моделювання формує наукову картину світу у студентів [2].

Цілі виховання:

- Емоційно-позитивна спрямованість на практичну діяльність як основний спосіб вирішення реальних проблем, ставлення до практики як критерію істини. Посилення інтересу до обраної професії через її комп'ютеризацію.
- Об'єктивне ставлення до даних комп'ютерних обчислень (критичність, самокритичність мислення, здатність спокійно відмовлятися від помилок, не наполягати на них).
- Прагнення самоствердження через освоєння комп'ютера та творчої діяльності за допомогою комп'ютера.

- Особиста відповідальність за результати своєї роботи на комп'ютері, за можливі помилки.

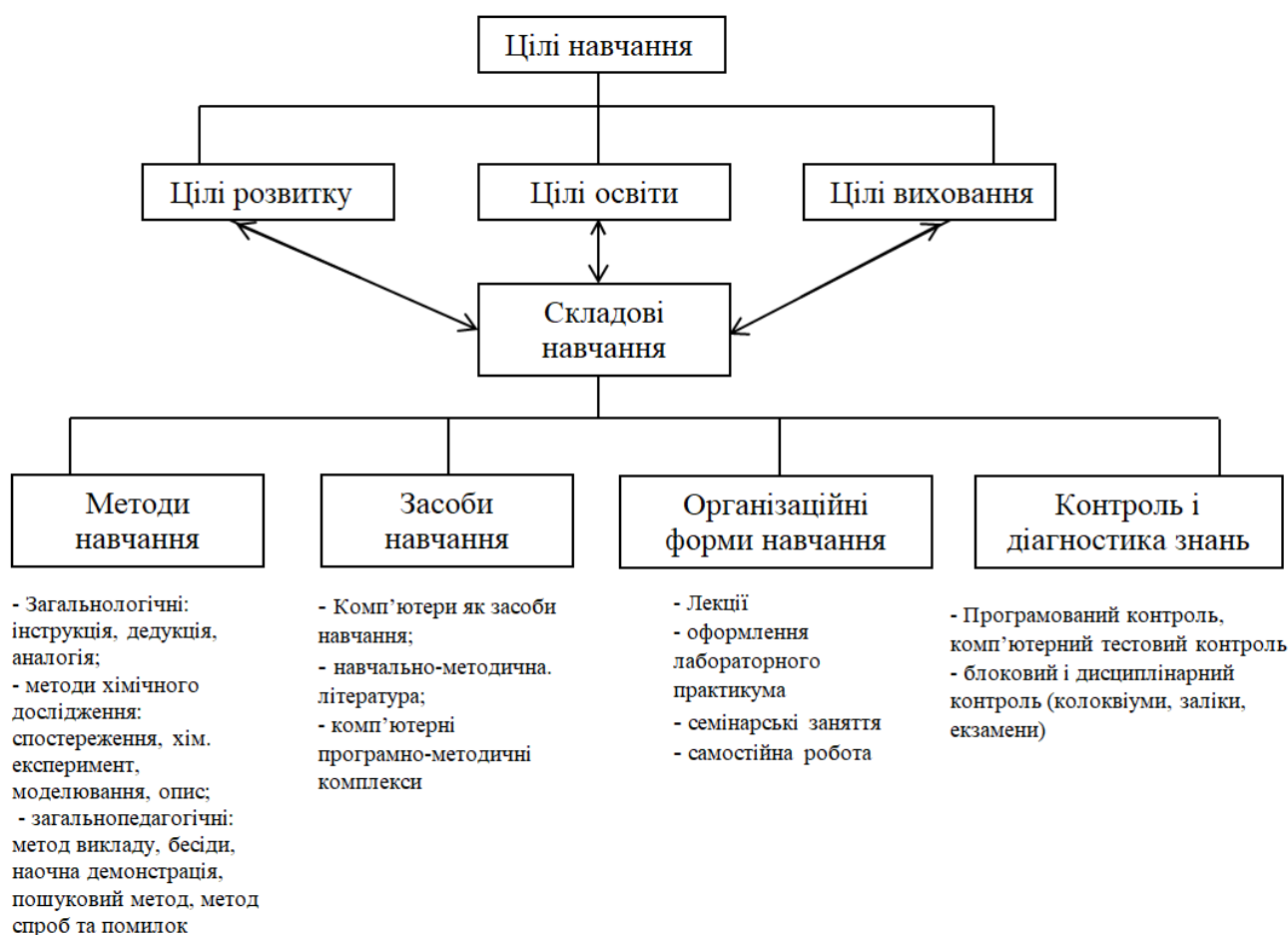

Схема 1. Методична система комп'ютерного навчання хімії

Цілі освіти:

- На етапі розвитку вищої школи, провідною метою освіти, є виховання творчо активного спеціаліста.
- Розуміння принципів роботи, можливостей та обмежень комп'ютера, що досягається лише з урахуванням системних знань. Формування умінь працювати з інформацією, розвиток комунікативних здібностей.
- Вміння отримувати негайну практичну користь за допомогою ПК. Підвищувати рівень комп'ютерної грамотності.
- Формування дослідницьких умінь, приймати оптимальні рішення.
- Підвищення рівня комп'ютерної освіченості. Загальна освіта дає знання, мають загальнонаукове значення на формування наукової картини світу.
- Підготовка особи інформаційного суспільства.

Реально захищеним у соціальному відношенні може бути лише широкоосвічена людина, здатна гнучко перебудовувати напрямок та зміст своєї діяльності у зв'язку зі змінною технологією чи вимогами ринку. Специфіка нової системи освіти повинна виявлятися в її здатності не тільки озброювати знаннями учнів, а й формувати потребу в безперервному самостійному оволодінні ними, розвивати вміння та навички самоосвіти.

Пропонований при комп'ютерному навчанні предметний матеріал має бути представлений у вигляді системи, тобто складатися з кількох блоків змісту, які, своєю чергою, можуть бути представлені у вигляді систем зі своїми підсистемами тощо. Вимога системної структурованості навчального матеріалу є необхідною при відборі змісту комп'ютерного навчання, оскільки у сучасних підручниках більшість матеріалу не структурована. Зв'язки між блоками змісту, їх взаємне розташування та розподіл у всьому обсязі навчання мають бути чітко виражені та зрозумілі учню в момент знаходження правильної відповіді чи вирішення проблеми.

У комп'ютерному навчанні найбільш зручний зв'язок підпорядкування одного елемента іншому - ієрархія. Таким типом зв'язку часто вдається показати логіку навчального предмета та логіку наукового розгляду об'єкта, що вивчається. При цьому комп'ютер стежить за послідовністю запитуваної інформації та послідовністю кроків вирішення проблеми або вирішення задачі. Один з найважливіших принципів комп'ютерного навчання хімії – багатосторонність розгляду об'єкта, що вивчається, що дозволяє використовувати комп'ютер для вирішення різноманітних завдань і проблем, тобто вводити комп'ютер як учасника в пізнавальний процес при проблемному методі навчання.

В основі класифікації методів навчання є три критерії: структура процесу навчання, його зміст та взаємна діяльність учнів та викладача. У зв'язку з цим виділяється три групи методів навчання хімії:

- загальнологічні (інструкція, дедукція, аналогія);
- методи хімічного дослідження як специфічні у навчанні хімії (спостереження, хімічний експеримент, моделювання, опис, метод теоретичного дослідження);
- загальнопедагогічні (методи викладу, бесіди, самостійна робота).

У системі навчання хімії відбір методів навчання підпорядкований завданням перенесення системи науки, що вивчається, на систему навчальної дисципліни та використання дидактичних методів, що сприяють засвоєнню виділеного змісту. Система навчальної дисципліни включає як її предметний зміст, і загальні і приватні методи науки. Перенесення наукових методів у навчальний процес можна здійснити в рамках дидактичних методів навчання [5].

Система методів комп'ютерного навчання хімії може бути такою:

- Наочна демонстрація прийомів роботи з програмою – показ зразка діяльності. Демо-версії програм можуть демонструвати, як з ними можна працювати. Показ зразка дії може бути засвоєний студентами лише на рівні відтворення. Тож можна передати досвід стандартної діяльності.

За допомогою інформаційних технологій ілюструвати можна все через знакову природу інформації: утворення зв'язків у молекулах, кінетичні та термодинамічні процеси - хімічні процеси в мікросвіті.

- Словесні методи: у вивченні інформатики та слово та знак набувають нових якостей. Комп'ютерний текст - це мова, що змінюється, оновлюється і керується. Наприклад, гіпертексти - технологія, що забезпечує зберігання

текстового та графічного матеріалу та можливість швидкого доступу до різних частин тексту.

- Інформація про призначення та спосіб керування цією програмою. Це інструктаж, розповідь, робота із інструкцією, екранна допомога.

- При освоєнні роботи з кількома програмами обов'язково є пошуковий метод, метод проб і помилок. Виробляється власний досвід, причому може носити творчий характер.

Засобами навчання є всі об'єкти та процеси, які є джерелом навчальної інформації та інструментами для засвоєння змісту навчального матеріалу, розвитку та виховання студента. Системоутворюючим елементом усієї системи засобів навчання виступає зміст освіти, який мають засвоїти студенти в єдності освітнього та виховного аспектів.

До засобів навчання належать матеріальні та інтелектуальні. Для інформаційних технологій доцільно розглядати в ролі матеріальних засобів навчання – технічні засоби навчання (комп'ютер, програмне забезпечення), а в ролі інтелектуальних засобів навчання – “штучний інтелект”.

Особливість інтелектуальних засобів - управління навчальною діяльністю з урахуванням усіх її особливостей на всіх етапах вирішення навчальної задачі, починаючи від постановки та пошуку принципу рішення та закінчуючи оцінкою оптимального рішення; забезпеченням діалогової взаємодії. У результаті діалогу може обговорюватися як правильність тих чи інших дій, а й стратегія пошуку рішення, планування дій, прийоми контролю тощо.

Інформатизація навчання вимагає від викладачів та здобувачів комп'ютерної грамотності, яку можна розглядати як особливу частину змісту комп'ютерної технології. Цілком унікальні можливості для діалогу здобувача з наукою та культурою представляє Всесвітня комп'ютерна мережа – Internet. Апаратні засоби multimedia дозволяють створювати та використовувати у навчальному процесі комп'ютерні імітації, мікросвіти, в яких задіяні самі здобувачі.

Над усіма компонентами дидактичної моделі навчання хімії студентів природничих дисциплін відбувається циклічне управління (контроль і діагностика), у якому керуюча система отримує інформацію про перебіг педагогічного процесу і може впливати на його зворотний зв'язок та корекцію.

Циклічне управління передбачає реалізацію наступної системи вимог:

- виділення об'єкта (процесу) управління;
- конструктивна вказівка мети управління;
- встановлення вихідного стану керованого об'єкта;
- систематичне отримання інформації про стан керованого об'єкта, тобто. забезпечення систематичного зворотного зв'язку;
- вироблення на основі цієї інформації коригувальних (регулюючих) впливів та їх реалізація.

Мета управління завжди полягає у зміні наявного стану нашої дидактичної моделі, у доведенні його до заздалегідь наміченого рівня. Управління навчанням хімії - цілеспрямований та комплексний вплив викладача на координування всіх елементів цього процесу (змісту, методів, форм, засобів) та

на організацію діяльності колективу учнів з метою оптимального засвоєння ними хімічних знань, умінь та навичок. Воно тісно пов'язане із поняттям оптимізації навчального процесу. Це таке управління, яке організується на основі всебічного обліку закономірностей, принципів, сучасних форм та методів навчання хімії, а також особливостей конкретної групи студентів з метою досягнення найефективнішого функціонування процесу навчання з точки зору заданих критеріїв.

Визначення вихідного стану керованої дидактичної моделі передбачає діагностику вже досягнутого рівня, що проводиться у системі показників, які відбивають стан педагогічного процесу. Інформація про процес засвоєння повинна надходити не тільки до викладача (керівна система), але й до студента (керована система).

Важливо, що за допомогою комп'ютеризованого контролю реалізується мотивація пізнавальної діяльності, що виявляється у виникненні почуття задоволення, підвищення бажання працювати далі і сприяє запам'ятовуванню виконуваних дій.

Висновки.

Отже, комп'ютерне навчання впливає на всі компоненти навчального процесу. Значний вплив на зміст навчання обумовлено, з одного боку, тим, що для учня стало доступним багато з того, що раніше вважалося посильним лише для фахівця високої кваліфікації. Це стало можливим завдяки можливостям комп'ютера у наочному поданні навчального змісту; застосування комп'ютерних засобів, що реалізують ідеї штучного інтелекту; надання учням доступу до більших обсягів необхідної їм інформації.

Важливе значення має те, що комп'ютер створює реальні передумови для створення інтегрованих навчальних предметів, розробки змісту професійного навчання з урахуванням реальних виробничих процесів, робить об'єктом вивчення його власну навчальну діяльність. Комп'ютер як засіб діяльності використовується також як консультант викладача при прийнятті ним рішень, що належать до діагностики учня, оцінки навчального матеріалу, вибору методу навчання.

Отже, відзначимо такі позитивні сторони комп'ютеризації навчання:

- Новизна роботи з комп'ютером викликає у студентів підвищений інтерес до роботи з ним і посилює мотивацію навчання;
- Колір, мультиплікація, музика, звукове мовлення розширюють можливості подання інформації;
- Комп'ютер дозволяє будувати індивідуалізоване навчання на основі моделі учня, що враховує історію його навчання та індивідуальні особливості пам'яті, сприйняття, мислення;
- За допомогою комп'ютера може бути реалізована особистість спілкування, що створює більш сприятливу обстановку; це особливо важливо для учнів із сповільненим темпом навчання;
- Комп'ютери активно включають студентів у навчальний процес, дозволяє їм зосередити увагу на найбільш важливих аспектах матеріалу, що вивчається, не квапиться з рішенням;

- Набагато розширюються набори навчальних завдань, що використовуються, використовуються завдання на моделювання різних ситуацій, постановку діагнозу; комп'ютер дає студентам наочно переконалися у тому, чого призводять їх рішення;
- Завдяки комп'ютеру студенти можуть користуватися великим обсягом раніше недоступної інформації.

Слід зазначити, що комп'ютеризація не вирішує проблеми навчання, а нові інформаційні технології що неспроможні повністю замінити традиційні технології.

Література:

1. Дубасенюк О.А. Теоретико-технологічні засади впровадження особистісно орієнтованого підходу у професійнопедагогічній підготовці майбутнього вчителя. *Професійна педагогічна освіта: особистісно орієнтований підхід* : монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. С. 14-40.
2. Литвинова С.Г. Використання систем комп'ютерного моделювання для проектування дослідницьких завдань з математики. *Фізико-математична освіта*. 2018. Випуск 1(15). С. 83-89.
3. Педагогіка: *Навчальний посібник*. Харків, ТОВ «Одіссей», 2008. 352 с.
4. Пінська О. Психолого-педагогічні засади організації особистісно орієнтованого навчання майбутніх педагогів. *Педагогіка вищої та середньої школи*. 2013. Вип. 38. С. 398-401.
5. Савчин М. Організація сучасного уроку хімії, використання інтерактивних методів навчання. Хімія. Шкільний світ: газ. для вчителів хімії. 2008. №21. С.3-13.
6. Чайка В.М. Основи дидактики. *Навчальний посібник*. ВЦ «Академія», 2011. 240 с.

References.

1. Dubasenyuk O.A. (2012). Theoretical-technological foundations of the implementation of a personally oriented approach in the professional-pedagogical training of future teachers. *Professional pedagogical education: personally oriented approach: monograph*. Zhytomyr: Department of the State University named after I. Franka, pp. 14-40. [in Ukrainian].
2. Litvynova S.G. (2018). Using computer modeling systems to design research tasks in mathematics. *Physical and mathematical education*. Issue 1(15). pp. 83-89. [in Ukrainian].
3. Pedagogy. (2008). *Study guide*. Kharkiv, "Odyssey" LLC. 352 p. [in Ukrainian].
4. Pinska O. (2013). Psychological and pedagogical principles of organization of personally oriented training of future teachers. *Higher and secondary school pedagogy*. Issue 38. pp. 398-401. [in Ukrainian].
5. Savchyn M. (2008). Organization of a modern chemistry lesson, use of interactive teaching methods. *Chemistry. School world: gas. for chemistry teachers*. No. 21. pp.3-13. [in Ukrainian].
6. Seagull V.M. (2011). Basics of didactics. *Tutorial*. VC "Academy", 240 p. [in Ukrainian].

Abstract. The article deals with the methodical system of computer-based teaching of chemistry. It was determined that computer training is carried out through a person-oriented approach, which allows to reveal the specifics of building the activity of process participants on the basis of respect for the individual, trust in it, to reveal the role and place of the subjects of the

educational process and to ensure the disclosure and maximum use of the subject's experience. Particular attention is paid to the disclosure of the didactic model of computer-based teaching of chemistry, which consists of interrelated elements: goals, subject content, teaching methods, means and organizational forms of teaching, methods of monitoring the assimilation of the passed content, as well as methods of diagnosing the achievement of the educational goal. It is important that the computer creates real prerequisites for the creation of integrated educational subjects, the development of the content of professional training taking into account real production processes, and makes one's own educational activity the object of study.

Key words: *didactic model, computer training, methodical system, interactive teaching of chemistry, methods and means of teaching chemistry.*

UDC 378

PARALLEL TRAINING LINES IN THE FORMATION OF HIGHER SCHOOL STUDENTS' PROFESSIONAL READINESS.**Kulaeva Z. A.**

master.

Hryshchuk Iryna Anatoliivna

master.

*The National University of Physical Education and Sport of Ukraine,
Kiev, Physcultura Street, 1, 01027*

Abstract. *The task of increasing the efficiency of the educational process in higher education can be solved by supplementing the traditional didactic system with the missing deterministic elements determined by already known components. Deactivation of these factors provokes information loss of the student at the initial stage of education. The learning model should be built taking into account external conditions that contribute to the development of the inclinations and traits of the individual into abilities and character, and then into skills and abilities, taking into account the resources of self-promotion to knowledge under the influence of emotions, will, motives, interests and personal needs of the student.*

Key words: *the educational process, information loss, self-promotion, integrity, parallel training, assimilation of information, cognitive activity, polydominance, gnostic dynamics, reflective control, simulation, game modeling, interaction.*

Introduction.

The formation of a modern specialist, combining the role of a leader and an executor in one person, aimed at positive highly professional behavior, depends entirely on the formation of his creative abilities and self-education. The study of the structure and content of the communicative skills and abilities of the students of the department "Finance and Credit" served as the basis for the development and construction of an integrated model of parallel teaching of a foreign language in the mode of independent work, capable of ensuring the effective formation of relevant skills and abilities in students. Building training on the principles of unity, integrity and phased sequence, we used a systematic approach to building a training model, considering it as a systematized set of interdependent elements, united by common functional and managerial goals, identified on the basis of certain features. The system analysis of the learning process considers the problem of initiating the activity of students in the educational process through programming, control of independent work and the creation of motivation through the professional specialization of training with the help of innovative technologies. The task of increasing the efficiency of the educational process in higher education can be solved by supplementing the traditional didactic system with the missing deterministic elements determined by already known components. Deactivation of these factors provokes information loss of the student at the initial stage of education. The learning model should be built taking into account external conditions that contribute to the development of the inclinations and traits of the individual into abilities and character, and then into skills and abilities, taking into account the resources of self-promotion to knowledge under the influence of emotions, will, motives, interests and personal needs of the student.

Main text

1. The means of avoiding information losses during the independent work of students.

The experimental model of parallel training in the mode of integrated independent learning activity can be defined as developed by professional and foreign language communication skills acquired within the framework of a parallel training system based on problem-based gaming technologies. In our experiment, business games are both the content and form of learning and a type of control. The basis for determining and selecting the content of training is the model of the specialist's activity, presented in a business game. The content of training is the composition, content and volume of educational information presented to students for study and assimilation, a set of tasks, tasks and exercises necessary for mastering professional skills and abilities. The content of academic disciplines is one of the elements of the didactic system, the main function of which is to teach how to solve problems with a focus on professional and general scientific knowledge. Tasks are arranged in accordance with the logic of the formation of professional and linguistic knowledge on the basis of a gradual increase not only in the complexity of linguistic and professional content, but also an increase in the level of independence and creativity in solving them.

By means of the independent work of students, information losses can be avoided due to the focus on the "average" student, which is typical for mass education. The active position of the student's personality is focused on involving the individual as an actor in the processes of informing, recognizing, initiating his creative manifestations from the standpoint of an individual-personal approach to learning. The volume of information losses of direct communication is determined by the level of teaching skills and the contingent of students. The implementation of differentiated learning through a constant communicative learning mode and control of the level of learning at the entrance and exit are a reserve for increasing the efficiency of students' independent work. We propose providing pedagogical conditions for the implementation of the theory of critical thinking and the introduction of innovative educational models, student-oriented and individually creative. These models are characterized by the individual style of the student's activity. In practice, we face two basic problems:

- how to optimize the process of assimilation of information and ensure the development of the student's cognitive activity;
- how to determine the style of pedagogical activity that is optimal for the teacher, corresponding to his ability to vary widely, depending on the characteristics of the student's activity style.

It should be noted that the second problem in the framework of learning in the mode of independent work is, as it were, of secondary importance, since the influence of the teacher on the student's learning activity is indirect. The development of the style of cognitive activity of the student occurs in the process of mutual contacts "teacher - student" during the traditional educational process. When teaching in the mode of extracurricular learning activities, the teacher should take into account the personal characteristics of the student in order to maintain a positive motivational

background and ensure the best result.

The problematic nature of the control tasks and their corresponding formulation provide the search nature of the educational activity and the dialogical mode of communication in the control process. The traditional learning process often relies on a monologue message. When describing complex objects, students observe polydominance of gnostic dynamics, i.e. bifurcation of cognitive activity between the object of study and the method of its description. Additional channels of direct and feedback increase the amount of information moving in the course of receiving. Adaptation of the incoming information to the individual characteristics of the student provides an individual-personal approach to the learning process. The reserve line of parallel learning, presented in the form of a programmed extracurricular training system in the mode of independent work of students, is implemented through an integrated training course with control through the use of problem-task and game technologies in 2nd and 3rd courses of non-linguistic universities. The developed system functions through a combination of interdisciplinary integration of special and linguistic disciplines based on a programmed form of educational and educational activities, reflecting the forms of external and internal control. The dominant form of her work is extracurricular. The reserve line of parallel education may consist of alternative special courses with a guarantee of didactic support, not duplicating, but parallel in traditional education systems. Mutual succession of classroom and extracurricular forms of independent work of students is the next mandatory condition for building its organization.

2. Proper conditions for the introduction of the alternative educational line.

An alternative line of study should be connected at the secondary courses of the university (2, 3). In the first year, students undergo partial preparation for independent learning activities due to its classroom form. The need for programmed learning is explained by the insufficient individualization of the learning process, which is compensated for by a differentiated distribution of educational material, the choice of work mode, documentation requirements, forms of control, and creative skills of students. In the second year, the contingent of trainees is still heterogeneous in terms of the level of training. Reserve lines of parallel learning differentiate independent learning activities of students depending on the informational, behavioral complexity, variatively algorithmize it. The level of learning motivation increases dramatically due to the purposeful individualization of the learning process and the professionalization of its content. Reflective control increases the level of control of the learning process, providing an additional positive motivational background.

Optimization of the distribution and consumption of time for mastering a certain educational material is achieved due to the features 2. Study the proposed informational note on the possible terms of delivery of goods, summarize and specify the information received.

3. Write a response letter to the offer letter using the data received.

4. Conduct telephone conversations to reach an agreement on the supply of a larger consignment of goods on terms that suit you.

The proposed model is built according to a structural scheme, consisting of

several cycles, carrying out an indirect transition from the classroom form of independent work of students to extracurricular. An alternative line of parallel learning involves a complex of different teaching aids, determined by the peculiarities of students' perception. This satisfies the mandatory conditions for building a system in the mode of self-study, as it implies compliance with the age and other psycho-physiological possibilities of perceiving the educational material. The use of methodological support, technical teaching aids, programmed control allows the student to work in conditions of independent regulation of the volume of scientific material, the pace and algorithmization of its assimilation, the continuity of classroom and extracurricular forms. The transition to learning in the mode of self-learning, self-assessment, self-control contributes to the student's exit from functioning into reflection, which activates cognitive self-regulation and meets the requirements of one of the mandatory conditions for the system of organizing students' independent work. The use of the game system in the reserve learning model is justified by the general characteristics of the game form of learning, such as: motivation, generalization, activation of the imagination, the possibility of free variation in the conditions of activity, means of mastering knowledge, skills and abilities.

The game, as a special human activity, is focused on the knowledge of professional and social reality. The educational business game is a two-dimensional pedagogical phenomenon. Combining the functions of training and control in the mode of independent work of students. The essence of an educational business game as a means of learning is manifested in its ability to successfully achieve goals and achieve real results in the form of knowledge, skills, abilities, experience, creative activity, moral and other personality traits. As a result, the formation of a creative, active, socially and professionally competent personality of a future specialist takes place. Our model uses the following psychological and pedagogical principles for the design and application of educational and business games:

- simulation modeling of specific conditions and dynamics of production and game modeling of the content and forms of professional activity;
- the problematic nature of the content of the simulation model and the process of its branching in the game model forms students' skills in analyzing business situations, isolating a problem, finding a solution, and a communicative activity;
- the principle of a joint activity means that a business game is possible if there are several participants who enter into communication and interaction in order to discuss the position and make a decision on the game situation; it requires a competent choice and distribution of roles, determination of the powers of actors, their interests;
- the principle of dialogic communication reflects the need to solve educational problems and problems, prepare and make agreed decisions;
- the principle of developing the cognitive activity of the individual, which is achieved not only through the problematic content of the game, but also through the role positions of the participants, who analyze emerging problem situations in accordance with the requirements of the role. In accordance with the principle of the duality of the game, the achievement of game goals serves as a means of realizing the

goals of training, education and development of the individual, that is, the game activity is aimed at developing the personal characteristics of the future specialist; "frivolous" game form allows the student to intellectually liberate himself, show creative initiative; students must be aware of what they are doing, performing as players, and what - as future professionals. All of the above requires setting certain gaming and pedagogical goals for students.

The effectiveness of using the system of business games in the system of parallel learning in the mode of independent work depends on the observance of the principle of the integrity of the pedagogical process, which is implemented in the course of gaming technologies.

The cooperation of the teacher and students excludes the authoritarianism of teaching and control, assuming voluntary, independent creative activity, increasing the motivation of learning and the effectiveness of the game.

5. The process of organizing game training.

The process of organizing game training provides the creation of conditions for the manifestation of creative activity by students, aimed at the conscious, independent assimilation and application of knowledge, skills and abilities. Different variants of games can be based on the reproductive or creative activity of the trainees. The highest level of creative mental and activity is manifested in the independent development of the idea, plan, course and tasks of the game by students, the implementation of judicial and expert functions by them. The implementation of the principle of consistency and consistency suggests that when studying topics and sections, complexes of educational and game tasks are used in a certain logical sequence; the process is built on the principle of gradual complication of tasks for the use of previously acquired knowledge, skills and abilities, which contributes to their development and creates conditions for mastering new ones. In the process of implementing game-based learning within the framework of independent work, there is the availability of educational material, an individual approach to learning; at the same time, deliberate simplification of tasks is excluded, and a realistic and potentially feasible level of complexity is provided. The game building scheme includes the following steps:

- development of terms of reference based on the study of the object of the game, the definition of the type of game, the definition of game goals and parameters, the formulation of goals, the establishment of regulations;
- creation of a scenario project, including a set of possible solutions, data collection and processing, choice of technical means, definition of game rules and game structure, drawing up instructions and manuals for playing the game;
- determination of the composition of players, their functional duties, structural interaction of participants;
- approbation of the game model;
- debugging of documentation and corresponding adjustment of the incentive system, fines, time parameters;
- demonstration of the game to a wider circle of people;
- evaluation of results with subsequent modification of playing behavior.

This study was conducted in relation to the professional training of students in the specialty "Finance and Credit". As the initial object of modeling, the position of a middle and top manager with an economic education was chosen. In the context of a systematic approach to modeling activities, a system of professional functions is defined, which should be developed in the course of the proposed training course:

- forecasting and planning functions, which are reflected in the ability to conduct marketing research in the conditions of an already existing situation and identify potential changes in the course of given actions;
- organizational and effective function, expressed in the skills of conducting advertising campaigns for an existing or new brand;
- operational and preparatory function - conducting business correspondence on the basis of a clichéd norm, drawing up business documentation;
- communication and management - business negotiations, interviews, briefings, distribution.

Under the functions are considered the areas of activity of specialists chosen by us, acquired in the course of reproductive, control-analytical, generalizing and systematizing actions.

The performance of the function is based on the development of professional skills, manifested in the readiness to successfully perform professional duties based on the creative application of knowledge, skills and practical experience in changing conditions of activity. The integration of the proposed training course implies a combination of professional foreign language skills, of which the latter are decisive, since the purpose of our study is to create a model for teaching foreign language professional communication in the mode of independent work of students.

Summary and conclusions.

Have been considered:

➤ The independent work of students is the leading form of education, the main system-forming factor of the student's attitude to educational and cognitive activity.

➤ The out-of-class form of the independent work of students is an effective technology for managing a student's self-development, based on the principles of integrity, individuality, independence, reflexivity, consistency, variability, awareness and comfort of the educational process.

➤ The independent work of students is a multidimensional pedagogical phenomenon that can be considered, depending on specific didactic goals and objectives, as one of the main forms of education, as a specific method or means of education, parallel to other main forms of education, as a process of organizing the educational and cognitive activity of students with their own special forms and tasks, content, methods, means and the corresponding result.

➤ The main direction of improving the effectiveness of the students' independent work is to find conditions for the full disclosure of the organizational, didactic, psychological, and physiological aspects.

➤ A holistic system of organization of the independent work of students includes structural and functional components, the first of which include goals, objectives, forms, methods and means of teaching, student activities, teacher activities and their results; the second includes gnostic, communicative, constructive,

designing, organizing and managing components.

➤ The construction of the system of organization of the students' independent work should satisfy the following basic conditions for the relationship with systems of higher and lower order, taking into account the influence of the system-forming factor, taking into account the age and other psychophysiological characteristics of students, organizing in the mode of cognitive self-regulation, organic external algorithmization of the student's activity, his personal characteristics and individual requirements.

➤ The independent work of students includes the selection of a set of means and methods of the self-education, taking into account the psychophysiological capabilities of students, the organization of an interactive communication mode during the implementation and control of the educational process, the differentiation of learning, ensuring the student's independence in regulating the nature and volume of the studied material, the pace and timing of educational activities, ensuring the continuity of classroom and extracurricular forms of the students' independent work.

➤ The fulfillment of these conditions is achieved in the proposed system of organization of the SIW, based on the creation of alternative lines of parallel learning as a result of working in the mode of integration processes, the use of innovative teaching technologies and the corresponding didactic support of the educational process.

Were received the means and methods of the self-education, taking into account the psychophysiological capabilities of students, the organization of an interactive communication mode during the implementation and control of the educational process, the differentiation of learning, ensuring the student's independence in regulating the nature and volume of the studied material, the pace and timing of educational activities, ensuring the continuity of classroom and extracurricular forms of the students' independent work. The fulfillment of these conditions is achieved in the proposed system of organization of the independent work of students, based on the creation of alternative lines of parallel training as a result of working in the mode of integration processes, the use of innovative teaching technologies and the corresponding didactic support of the educational process.

References

1. Andreev VI (1988). Dialectics of education and self-education of creative personality: Fundamentals of pedagogy of creativity. Kazan: Kazan University. 288 p.
2. State standard of basic and complete general secondary education. № 1392 [Effective from 2011-11-23]. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-n> (accessed 14 October 2020).
3. The concept of specialized education in high school. Order of the Ministry of Education and Science №1456 dated October 21, 2013. Labor training in a modern school. 2013. № 10. S. 2–10.
4. Piekhota O.M., Kiktenko A.Z., Lyubarska O.M. and others (2004). Educational technologies. Teaching method way. /; For order. OHM. Infantry. Kyiv: ASK, 256 p.

5. Sysoeva S.O (1994). Fundamentals of pedagogical creativity of the teacher. Teaching. manual. Kyiv: ISDOU. 112 p.
6. Pometun O.I., Pyrozhenko L.V. (2004). Modern lesson. Interactive learning technologies: Scientific method. manual. For order. OI Sweeper. Kyiv: ASK, 192 p.
8. Trofimchuk L.O. (2013). Psychological and pedagogical features of the development of creative abilities of students. Labor training in a modern school. № 1. S. 14–18.
9. Chytak O.M. (2010). Modern interactive technologies in the lessons of labor training. Labor training at school. № 9 (21). Pp. 10–16.
10. Shadrikov V.D. (1994) Activity and abilities. Moscow: Ed. LOGOS Corporation, 320 p.

Article sent: 17.02.2023

© Kulaeva Z. A.

UDC 378

THE FEATURES OF PARALLEL TRAINING SYSTEM AT HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN THE MODE OF STUDENTS' INDEPENDENT WORK

Kulaeva Z. A.

master.

Hryshchuk Iryna Anatoliivna

master.

The National University of Physical Education and Sport of Ukraine,
Kiev, Physcultura Street, 1, 01027

Abstract. *The internal system-forming factors that allow us to consider the model of activity from the standpoint of an integrated approach are the forms of organization of independent work of students and ways to control it. They act as a separate subsystem and have their own internal structure. In our case, the alternative learning model is a step-by-step process of introducing an activity model through various types of tasks that turn into a system of business games. The mastery of communication and activity skills by students with a focus on promising creative activity is the main goal of training. There are two levels of methods of activity - technological and professional. The technological level determines the skills that underlie the mastery of work techniques. The professional level reflects the area of professional content, obtaining generalized systematized knowledge. In the process of educational and professional activities of students, the technological and professional levels are in constant unity, which reflects the didactic unity of the operational-procedural and logical-content aspects of education.*

Key words: *educational business games, extracurricular work, didactic task, integrated independent learning activity, mastering professional skills, cognitive self-regulation, tools and methods, behavioral foundations, development.*

Introduction.

To a large extent, the quality of student training at a university is determined by the organization, planning and management of their independent work. Only in the process of independent activity cognitive interests are formed, high-quality assimilation of knowledge takes place, and creative abilities develop. Therefore, increasing the efficiency of organizing students' independent work is one of the main tasks of modern pedagogy. But independent work in a foreign language in a non-linguistic university should be based on a clear interdisciplinary integration and, first of all, should be aimed at the formation of professional communication skills. The formation of a modern specialist, combining the role of a leader and an executor in one person, aimed at positive highly professional behavior, depends entirely on the formation of his creative abilities, self-education and self-education. The study of the structure and content of the communicative skills and abilities of the students of the department "Finance and Credit" served as the basis for the development and construction of an integrated model of parallel teaching of a foreign language in the mode of independent work, capable of ensuring the effective formation of relevant skills and abilities in students. Building training on the principles of unity, integrity and phased sequence, we used a systematic approach to building a training model, considering it as a systematized set of interdependent elements, united by common functional and managerial goals, identified on the basis of certain features. With a

systematic approach, it is important to search for system-forming factors, which are divided into external and internal. External factors contribute to the emergence and development of the system under given conditions; internal ones are generated by individual elements combined into a system, groups of elements, or the entire set. In this case, the external system-forming factor is the professional and communicative activity of the manager-economist, presented in the form of a developed structure of professional skills. These skills act as a set of elements that are in relationships and connections with each other, representing a model of professional activity. From a pedagogical point of view, it acts as the goal of training and as an evaluation criterion for the quality of training. Its structure includes an integral system of qualities of the human individual, allowing him to perform the required professional functions and act in accordance with the requirements of society. The activity model combines professional and moral and ethical tasks that a graduate of an educational institution must solve. It defines the social and moral, professional, intellectual knowledge, skills and abilities necessary for its successful activity and acquired through training within the framework of the pedagogical model. The formation of a modern specialist, combining the role of a leader and an executor in one person, aimed at positive highly professional behavior, depends entirely on the formation of his creative abilities, self-education and self-education. The study of the structure and content of the communicative skills and abilities of the students of the department "Finance and Credit" served as the basis for the development and construction of an integrated model of parallel teaching of a foreign language in the mode of independent work, capable of ensuring the effective formation of relevant skills and abilities in students. Building training on the principles of unity, integrity and phased sequence, we used a systematic approach to building a training model, considering it as a systematized set of interdependent elements, united by common functional and managerial goals, identified on the basis of certain features. With a systematic approach, it is important to search for system-forming factors, which are divided into external and internal. External factors contribute to the emergence and development of the system under given conditions; internal ones are generated by individual elements combined into a system, groups of elements, or the entire set. In this case, the external system-forming factor is the professional and communicative activity of the manager-economist, presented in the form of a developed structure of professional skills. These skills act as a set of elements that are in relationships and connections with each other, representing a model of professional activity. From a pedagogical point of view, it acts as the goal of training and as an evaluation criterion for the quality of training. Its structure includes an integral system of qualities of the human individual, allowing him to perform the required professional functions and act in accordance with the requirements of society. The activity model combines professional and moral and ethical tasks that a graduate of an educational institution must solve. It defines the social and moral, professional, intellectual knowledge, skills and abilities necessary for its successful activity and acquired through training within the framework of the pedagogical model.

Main text

1. The internal system-forming factors

The internal system-forming factors that allow us to consider the model of activity from the standpoint of an integrated approach are the forms of organization of independent work of students and ways to control it. They act as a separate subsystem and have their own internal structure. In our case, the alternative learning model is a step-by-step process of introducing an activity model through various types of tasks that turn into a system of business games. The mastery of communication and activity skills by students with a focus on promising creative activity is the main goal of training. There are two levels of methods of activity - technological and professional. The technological level determines the skills that underlie the mastery of work techniques. The professional level reflects the area of professional content, obtaining generalized systematized knowledge. In the process of educational and professional activities of students, the technological and professional levels are in constant unity, which reflects the didactic unity of the operational-procedural and logical-content aspects of education.

The allocation of the structural elements of the system occurs according to the following criteria: on the basis of the need for a particular part of the whole and on the principle of their functional correspondence to each other. If we have in mind the system of educational business games, it is necessary: to single out a phased transition from teaching general, superficially professional skills and abilities to professional communicative foreign language competence. In our case, this is a phased, multi-stage transition from classroom independent work to extracurricular work, from reproductive to creative work. In practice, this happens in the form of the following chain of species. Work with foreign texts and activation of professional and communicative skills of independent work of students, special and linguistic knowledge through the performance of problematic tasks; the inclusion of elements of a role-playing game; participation in business games in a foreign language.

The model developed by us uses the following types of business games:

- games "Connoisseurs" - the main didactic task is to master the knowledge that determines the formation of professional skills;
- games "Performers" - in the didactic aspect are aimed at mastering professional skills in standard situations;
- games "Creators" - didactically solve the problem of creative transfer, professional knowledge and skills in situations as close as possible to production;
- games "Profi" - solve the didactic problem of the complex application and use of professional skills in situations as close as possible to real production.

The experimental model of parallel learning in the mode of integrated independent learning activity can be defined as developed by professional and foreign language communication skills acquired within the framework of a parallel learning system based on problem-based gaming technologies. In our experiment, business games are both the content and form of learning and a type of control. The basis for determining and selecting the content of training is the model of the specialist's activity, presented in a business game. The content of education is the content and volume of educational information presented to students for study and assimilation, a set of tasks, tasks and exercises necessary for mastering professional skills and abilities. The content of academic disciplines is one of the elements of the didactic

system, the main function of which is to teach how to solve problems with a focus on professional and general scientific knowledge. Tasks are arranged in accordance with the logic of the formation of professional and linguistic knowledge on the basis of a gradual increase not only in the complexity of linguistic and professional content, but also an increase in the level of independence and creativity in solving them. The problem of training a modern specialist - a generalist in his field requires the selection and determination of the content of training, but also the choice of methods, ways, means, forms of training, distribution of study time. The decisive influence on the choice and expediency of combining the components of the didactic system is exerted by the goals, objectives and content of education.

2. Teaching methods

A special place among the listed components of the educational process is occupied by teaching methods. We consider the method as a set of forming principles and organization of educational material, based on pedagogically competent interaction between the teacher and students to solve fixed didactic tasks. In the course of the study, a system of problem-developing teaching methods was applied. The specificity of our time implies a wide variability in the scope of application of professional skills and abilities; a modern specialist has to face the problem of finding the most appropriate solutions and taking appropriate measures to implement them. Students should develop personal experience in the formation of logically sound decisions based on the acquired knowledge.

The choice of teaching methods in our case is determined by the following factors:

- the level of general education, mental and physical indicators of the student's development;
- learning objectives, consisting in the preparation of a bilingual specialist of a sufficient level of qualification, learning objectives arising from the learning objectives;
- the content of the educational material, selected according to the objectives; content of science and practice.

With the increasing role of independent work of students in the educational process, the responsibility of the teacher for the application of the appropriate range of methods and teaching aids, applied depending on the age and level of independence of the students, increases. Since not only the activity of acquiring educational information is carried out in the process, but also the process of control and self-control, appropriate methods of control, stimulation and motivation of educational and cognitive activity were used. When choosing and combining teaching methods, we were guided by certain criteria. The correspondence of the methods to the principles of teaching, the goals and objectives of independent work of students, the nature of the subject being studied, the educational opportunities of the student, the level of training of the study group as a whole, the characteristics of the student team, the compliance with the existing learning conditions and the time allotted for independent educational activities were taken into account; professional and personal capabilities of the teacher.

The choice of the optimal combination of teaching methods took place in several

stages. The combination of the main groups of methods was determined depending on the nature of teaching the subject and the didactic and methodological tasks of the educational process. The learning technology was tested, in the process of which the necessary groups of methods and means were determined for organizing training in the mode independent work of students. The process was carried out on the basis of cooperation between teachers of special and language disciplines at the secondary levels of education of non-linguistic universities. All teachers used uniform forms, methods and means of organizing independent work, which was a significant reserve for increasing its effectiveness. The following methods of organizing students' independent work were used:

- methods of organization and implementation of educational and cognitive activities;
- methods of stimulation and motivation of educational and cognitive activity;
- methods of control and self-control over the effectiveness of educational and cognitive activities.

Building an effective learning technology is impossible without the use of a variety of learning tools. The main purpose of using a set of teaching aids is to form in the minds of students a "polymodal" image of the process, object, phenomenon that regulates human activity. This image is formed through the system of human analyzers. In the course of the study, an important place was given to organizational forms of training, which streamlined the sequence of acquiring knowledge, skills and abilities. The organizational form of education is the types of training sessions that differ from each other in didactic goals, composition of students, venue, duration, content of the teacher and student. Within their framework, a system of interaction between a teacher and a student was implemented, carried out according to a certain, pre-established order and mode. In our observation, this is the provision of information for study with a set of tasks - monitoring consultations according to a predetermined schedule (individual or in mini groups) - final control (in the form of a business game). Control is represented by its only acceptable form - reflexive. Consultations of each substantive stage performed the function of intermediate control and, in parallel, preparation for the business game. Due to the fact that in our system the games are arranged in accordance with the increase in the complexity of educational and gaming tasks and the level of independence of their implementation, there is a stimulation of a creative approach to the implementation of the proposed tasks. In fact, three types of independent work of students were activated: reproductive, combined and productive. The last two types involve the variation of already acquired knowledge, acquired skills and abilities, while the first one is a process of reproducing the information received accumulated knowledge. Orientation to it leads to insufficient independence of thinking, inability to independently acquire knowledge and apply it in creative activity.

3. The system of business games.

The solution of a specific cognitive task in the independent work of students of the combined type involves a productive process of searching for new information with elements of creative activity. The highest level of cognitive independence of a student occurs at the stage of a productive type of independent extracurricular

educational activity. The student is busy searching for new principles for solving the problems he faces. He carries out the processes of designing, combining new knowledge, skills and abilities from previously learned ones. Independent work of this type is carried out in the process of preparing and implementing a business game. The basis of independent work of a productive type is the research method of teaching, the essence of which is to organize the creative, search activities of students, to solve new problems for them. The system of business games ensures the development of mental skills and behavioral skills in the course of productive independent learning activities.

For example, the games "Connoisseurs" were used by us at the stage of consolidating, deepening and expanding basic professional knowledge in a foreign language. The game "Consultant" determines the correctness of the governing model for the optimal solution of business problems. The game "Performers" was held at the stage of transition to a productive type of independent work. Students acted in standard or slightly changed situations, activating the acquired knowledge, skills and abilities. The game "Creators" was used at the stage of a productive form of independent work of students, when transferring the acquired knowledge, skills and abilities to a situation that simulates real and practical conditions that require a creative approach to solving problems. Games can be held using the elements of "brainstorming" or the performance of certain roles with the condition of a pre-prepared database. In the first case, the game is organized in accordance with the stages of collective problem solving: the generation of ideas, their criticism and constructive study. There may be a rigid division of participants into "generators", "managers", "analysts". In another option, flexible transition of functions is allowed during discussions. In the first case, maintaining role correspondence is fundamentally important. In the second, only the optimal solution of the problem is important. Depending on the organization of the game, criteria for evaluating the activities of teams are proposed - the quality of the performance of the role, compliance with the rules of the game, originality of decisions, communication style. As part of our project, games are held only in a foreign language. In the games with an emphasis on game distribution, the composition and functions of the participants are determined in advance depending on the proposed game situation. Players offer and justify solutions from the standpoint of the services, divisions, and positions they represent. The correctness of the approach to solving the problem, the depth of the solution found is very important.

In games built on the principle of "brainstorming", the teacher plays the role of an active leader. In the games of the second type, he only an observer who can correct the course of the game without interfering with the course of its development. At the first stage, the teacher should clearly present the plot of the game to the students, emphasizing its meaning and educational value. It creates a positive emotional background for students, contacts and discussions are carried out in an atmosphere of ease, collective search. Students must understand the purpose of the game, know or independently propose the stages of its implementation, terms, conditions and rules. Game tasks, personal interests, expectations, assessment of the level of professional readiness, implementation of the proposed role should be

discussed with the participants. Participants are warned about the possibility of an unexpected change in the course of the game, without devoting them to the essence of the intended problem situation. It is permissible to conduct a trial drawing of game fragments at supervisory consultations through the solution of communicative and professional tasks. Groups of participants are formed in advance, the tasks of game groups and individual functionalities are specified, the course of preparation is corrected, and the results of the game are negotiated. Participants can independently adjust all these components, but in practice this rarely happens, which shows the lack of initiative and desire for self-realization.

Summary and conclusions.

Have been considered the integrated model of parallel learning is based on the system-multilevel organization of students' independent activities, in which the connection between classroom and extracurricular forms of students' independent work is carried out. The system of business games based on problem-based learning combines the functions of learning and monitoring independent learning activities. It is aimed at mastering by students the professional skills they need in their future activities, foreign language, professional communication skills and abilities. This system of such an organization of the parallel line fully satisfies the basic pedagogical conditions, since it interconnects with systems of a higher and lower order, takes into account the psychophysiological characteristics of students is implemented in the mode of cognitive self-regulation, involves limiting the external algorithmization of students' activities and is carried out through the use of a set of tools and methods for students' independent work. The learning control system through the system of business games of business games has an open dynamic character. Its content and organizational elements depend on the qualifications and competence of teachers, on the student's ability to work independently, due to the relationship between classroom and extracurricular independent work of students. Outside of activity there is no development.

Were received the means, the methods and the tools of the self-education, the organization of an interactive communication mode during the implementation and control of the educational process, the differentiation of learning, ensuring the student's independence in regulating the nature and volume of the studied material, the pace and timing of educational activities, ensuring the continuity of classroom and extracurricular forms of the students' independent work. Therefore, the student needs to be involved in a professionally oriented organized educational activity. It is especially important to realize the content side of professional activity and the formation of a conscious positive attitude towards it. If this process is limited by the scheme of information accumulation within the framework of the traditional educational process without didactic modeling of independent cognitive and behavioral activity, then the formation of the student's professional readiness will be more successful, since the necessary transition of external influences into internal ones, quantities - into quality is carried out. In modern society, it is necessary that a person's personal mode, his needs, interests, beliefs, evaluation criteria contribute to the formation and regulate normal social and professional relationships. Education by the method of conflicts through "breaks in activity" creates such model situations in

which behavioral, informational is necessary and psychological activation. The process of personality` development is carried out on the basis of socialization and self-development and the mechanism of reflection. The formation of behavioral foundations that ensure these processes is the goal of a closed didactic system for building a professionally oriented organized educational activity, since it provides a programmed, informationally personal, behavioral approach to training and education. Education within the framework of the proposed model of independent work of students, based on directly experienced experience, differentiates students according to an individual type of activity, teaches problematic, conceptual thinking. The forms of intermediate and final control of independent learning activity that we offer through solving problematic tasks in the course of individual and group discussions, discussions, business games mobilize the entire amount of knowledge gained, transferring them to the phase of abstract perception.

References

1. Andreev VI (1988). Dialectics of education and self-education of creative personality: Fundamentals of pedagogy of creativity. Kazan: Kazan University. 288 p.
2. State standard of basic and complete general secondary education. № 1392 [Effective from 2011-11-23]. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-n> (accessed 14 October 2020).
3. The concept of specialized education in high school. Order of the Ministry of Education and Science №1456 dated October 21, 2013. Labor training in a modern school. 2013. № 10. S. 2–10.
4. Piekhotina O.M., Kiktenko A.Z., Lyubarska O.M. and others (2004). Educational technologies. Teaching method way. /; For order. OHM. Infantry. Kyiv: ASK, 256 p.
5. Sysoeva S.O (1994). Fundamentals of pedagogical creativity of the teacher. Teaching. manual. Kyiv: ISDOU. 112 p.
6. Pometun O.I., Pyrozhenko L.V. (2004). Modern lesson. Interactive learning technologies: Scientific method. manual. For order. OI Sweeper. Kyiv: ASK, 192 p.
8. Trofimchuk L.O. (2013). Psychological and pedagogical features of the development of creative abilities of students. Labor training in a modern school. № 1. S. 14–18.
9. Chytak O.M. (2010). Modern interactive technologies in the lessons of labor training. Labor training at school. № 9 (21). Pp. 10–16.
10. Shadrikov V.D. (1994) Activity and abilities. Moscow: Ed. LOGOS Corporation, 320 p.

Article sent: 17.02.2023

© Kulaeva Z. A.

УДК 37.091.3:7(477):355.5(045)

**A SYNERGETIC APPROACH IN ART AND PEDAGOGICAL EDUCATION
IN UKRAINE UNDER THE STATE OF WAR CONDITIONS****СИНЕРГЕТИЧНИЙ ПІДХІД У МИСТЕЦЬКО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ОСВІТІ УКРАЇНИ В
УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ****Kozii O. M. / Козій О. М.***ph.d / к.п.н.*

ORCID: 0000-0002-3225-991X

Tarasyuk L. M. / Тарасюк Л. М.*lecturer / викладач*

ORCID: 0000-0001-9785-4472

*Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, Sadova 28, 20300**Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини,**Умань, Садова, 28, 20300*

Анотація. В статті висвітлюються особливості стану національної мистецько-педагогічної освіти сьогодення, пошук інноваційних методів та підходів для забезпечення якості освіти в умовах воєнного стану. Перехід на дистанційну та змішану форми навчання в умовах війни створює умови для розвитку унікальності кожного здобувача освіти і розкриває можливості вільного вибору траєкторії саморозвитку. Обґрунтовується доцільність застосування синергетичного методу у мистецькій освіті. Аналіз власного практичного досвіду та теоретичного дослідження дозволив віднайти нові ідеї для викладання мистецьких дисциплін, використовуючи синергетичний підхід. Автори стверджують, що міждисциплінарний науковий напрямок синергетики, здійснює переворот у галузі наукових знань, що накладає відбиток і в системі мистецької освіти.

Ключові слова: синергетика, синергетичний підхід, мистецько-педагогічна освіта, дистанційна освіта, гуманітаризація освіти, інноваційна діяльність.

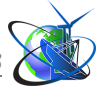
Вступ.

У сучасній українській мистецько-педагогічній освіті продовжуються трансформаційні, модернізаційні, інноваційні та євроінтеграційні процеси навіть в умовах повномасштабної війни. Нові виклики реформування національної освіти при збройній агресії РФ проти України ще більше спонукають педагогів-науковців до пошуку нових форм та методів навчання, удосконалення навчальних та методичних матеріалів, більш активного використання інформаційно-комунікаційних, цифрових технологій.

При переході на дистанційну та змішану форми навчання, в умовах війни, звернення до синергетичного підходу стає вкрай актуальним і розкриває можливості нових освітніх технологій, «підводить до можливості наочно проілюструвати єдність у різноманітності і різноманітність у єдності» [4, с. 124].

Основний текст.

В умовах сьогодення синергетичний підхід стає затребуваним як у природничих, так і в гуманітарних галузях наукових знань, включаючи освіту та педагогіку. Слід додати, що міждисциплінарний потенціал синергетики, хоч і не повною мірою, починає реалізовуватися і в галузі мистецтва.

Синергетичний підхід в педагогічній освіті як метод інновації досліджували в своїх працях: В. Андреев, О. Вознюк, О. Дубасенюк, І. Зязюн, М. Кириленко, В. Кремень, О. Нагорна, О. Панфілов, І. Романова, Н. Таланчук, Л. Ткаченко, Т. Тюріна, О. Цюняк та ін. Синергетику в мистецькій освіті висвітлювали в своїх дослідженнях: Ю. Аванесов, Р. Браже, І. Євін, О. Щолокова та ін.

Особливістю сучасного етапу розвитку науки є сприйняття світу як цілісності, оскільки багато його явищ та процесів починають розглядатися в глобальному контексті. З нових позицій і в новому ракурсі досліджується «буття» та «становлення» систем різного походження. Невипадково, природничі та гуманітарні науки починають інтенсивно обмінюватися інформацією, а наукові поняття та терміни найчастіше – вільно мігрувати з однієї області до іншої. Міждисциплінарний науковий напрямок, синергетика, здійснює переворот у галузі наукових знань, що накладає відбиток і в системі освіти. Головною метою її стає виховання моральної цілісно мислячої людини, здатної до творчості і творення в нелінійному світі, що динамічно розвивається. Впровадження нових ідей та методів у систему освіти забезпечить її функціонування на вищому рівні розвитку, що відповідає духу часу.

Синергетику вперше запропонував світові німецький фізик Герман Хаккен у однойменній праці у 1977 році. Дефініція «синергетика» (з грецької «*συνεργία*» – який діє обопільно, узгоджено) – «напрямок і загальнонаукова програма міждисциплінарних досліджень, котрі вивчають процес самоорганізації та становлення нових упорядкованих структур у відкритих фізичних, біологічних, соціальних, когнітивних, інформаційних, екологічних та інших системах і означає узгодженість частин для утворення структури як єдиного цілого» [3]

Сучасні вчені, досліджуючи синергетику пропонують своє бачення її ролі в освіті: «У синергетичному сенсі освіта – це самоорганізація людини як цілісної, упорядкованої системи, що еволюціонує з ідеалами культури і співвідноситься з образами сучасного світу» [2].

Зокрема, О. Щолокова та О. Нагорна, розглядають синергетику в якості методологічної основи мистецької педагогіки, яка поєднує «холізм і системність». На думку авторів, використання ідей синергетики в такій складній системі як фахова підготовка майбутнього вчителя мистецтва не може нав'язувати конкретні шляхи їх розвитку. Синергетика свідчить про те, що ця система має не один, а багато власних шляхів, котрі відповідають її природі та демонструє, що хаотичні знання можуть стати механізмом самоорганізації здобувачів освіти як майбутніх фахівців за рахунок використання своїх внутрішніх можливостей [5].

На думку К. Кириленко синергетичний підхід є одним із визначальних в побудові сучасної моделі культури і мистецтва та є «методологічною основою існування системи сучасного гуманітарного знання» [1].

Нинішній курс на гуманітаризацію освіти передбачає підвищення моральної та духовної культури фахівця і через синергію, інтеграцію наук відкриваються нові перспективи у досягненні мети. Феноменологічна модель

освіти (А. Комбс, А. Маслоу, К. Роджерс) створює умови для розвитку унікальності кожного здобувача освіти і розкриває можливості вільного вибору траєкторії саморозвитку. Індивідуальний вибір освітньої програми та предметів вільного вибору здобувачами освіти дозволяють реалізувати творчий потенціал особистості та розширити компетентності майбутнього фахівця.

В професійній підготовці майбутнього вчителя мистецьких дисциплін синергетичний підхід сприяє становленню професійної компетентності, формуванню нових ідей, підвищує загальну культуру, творче та креативне мислення, стимулює до самопізнання і саморозвитку, а в умовах дистанційного навчання дозволяє обирати персональний темп, час та інтенсивність навчання. Проблемою, яка гостро постає наразі після зруйнування агресорами енергетичної системи України, є нерівність у доступі педагогів та здобувачів освіти до інформаційно-комунікаційних технологій. Дистанційне навчання в умовах війни сприяє формуванню нових підходів до проблем підготовки професіонала, зокрема розвитку перспективних методик сучасної мистецької освіти.

Нині, без використання сучасних технологій, процес навчання стає скрутним, а в ряді випадків – неможливим для забезпечення необхідного рівня освіти, який відповідає актуальним запитам суспільства та темпам розвитку різних галузей науки. Специфічні особливості дистанційного освітнього процесу полягають у адаптації існуючих дисциплін до їхнього дистанційного викладання, розвитку умінь щодо застосування отриманої інформації для самостійної аналітичної та творчої діяльності, розвитку навичок спільної, командної роботи у процесі дистанційної освіти.

Використовуючи освітню платформу Moodle, для забезпечення якості освітнього процесу під час воєнного стану, викладачі України розробляють та оновлюють методичні рекомендації для самостійної роботи здобувачів освіти, поповнюють «банк» відео-лекцій з навчальних дисциплін для здобувачів освіти, які мають можливість навчатися лише за індивідуальним графіком або асинхронно, підбирають відео та аудіо матеріали для якісного проведення практичних занять з фахових дисциплін, розміщують інструкції щодо роботи з нотними, графічними редакторами, додатками для аудіо та відеозаписів тощо. Соціальні мережі, месенджери, відеохостинги (Youtube, Telegram, Facebook тощо) допомагають комунікувати зі здобувачами освіти та мають велику кількість навчальних додатків які доцільно застосовувати у навчальному процесі. Особистісно-орієнтований підхід, застосований у мистецькій освіті, допомагає розвитку талантів особистості, інтелектуальному та творчому зростанню, формуванню компетентностей необхідних для успішної самореалізації майбутніх фахівців.

Значною дослідницькою лакуною представляється актуалізація при дистанційній формі підготовки просвітницького компоненту професійної діяльності майбутніх вчителів мистецьких дисциплін як одного з ключових проявів його творчого самовираження, прагнення до саморозвитку, мотиваційної готовності до формування відповідних знань та навичок у навчальному процесі. Контекстна парадигма прямо корелюється і з суб'єктивним

підходом. Найбільш виразно він проявляється саме у мистецькій педагогіці, де важливого значення набуває авторське суб'єктивне розуміння творів мистецтва та їх особистісне бачення художнього змісту, здатність аргументувати і захищати свою позицію та їх інтерпретацію. Всі ці якості вкрай затребувані у просвітницькій професійній мистецькій діяльності. Ідеї синергетики дають можливість з іншого боку підійти до адаптації та вдосконалення навчального процесу, розглядаючи його як процес саморозвитку здобувачів освіти.

Аналіз наукової літератури дозволяє стверджувати, що для використання синергетичного підходу у мистецько-педагогічній освіті необхідними умовами є створення міждисциплінарного простору у ЗВО, інноваційний тип діяльності, що передбачає використання синергетичних методів навчання: самоосвіти, нелінійного діалогу, внесення змін у програми фундаментальних та фахових дисциплін з використанням основних понять синергетики [4, с.126].

У сучасній системі освіти представлені різні концепції, технології та підходи. І сьогодні, як ніколи раніше, потрібно використовувати такі підходи, які значно підвищують якість виховання та навчання, що здійснюються на користь людини, суспільства, держави. Насамперед це стосується інноваційної діяльності, орієнтованої на вдосконалення науково-педагогічного, науково-методичного та матеріально-технічного забезпечення системи освіти, націленої на розвиток креативного потенціалу особистості. У такому разі, поряд із традиційними, цілком можуть бути задіяні – нетрадиційні підходи, що відповідають сучасній науковій парадигмі, де головним виступить синергетичний підхід.

Висновки.

Велику кількість проблем сучасної мистецької освіти можна вирішити за допомогою синергетики, що відображає альтернативні освітні реформації. Варіативність змісту та форм організації освітнього процесу, «гнучкість» програм навчальних дисциплін, що відповідають освітнім потребам здобувача освіти, дозволить якісніше розкрити творчий потенціал, вибудувати індивідуальну освітню траєкторію розвитку у різних освітніх компонентах.

За допомогою синергетичного підходу процеси мистецької освіти постають у новому світлі. Саме синергетичний підхід долучає їх до розуміння єдності світу та єдності знання про нього, отже, ефективність навчання підвищується. У синергетиці знаходить вираз стародавній філософський принцип «все в одному і одне в усьому». Тому впровадження у мистецьку педагогічну освіту синергетичного підходу допоможе в іншому ключі поглянути на відомі явища, процеси культури та мистецтва, а головне – усвідомити єдність світу, який самоорганізується в Універсум.

Література:

1. Кириленко К. Синергетичний підхід як світоглядно-методологічний принцип вивчення й формування інноваційної культури. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. Одеса, 2015. Вип 8. С. 73.
2. Панфілов О., Романова І. Синергетичний підхід в осмисленні освіти. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені*

Ярослава Мудрого». Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. Харків, 2019. Вип. 3 (42). С. 72.

3. Філософський енциклопедичний словник / за ред. В. І. Шинкарука. Київ : Абрис, 2002. 742 с.

4. Цюняк О. Синергетичний підхід як методологічна основа дослідження системи професійної підготовки майбутніх магістрів початкової освіти до інноваційної діяльності. *Інноваційна педагогіка*. Одеса, 2020. Вип. 20. Т. 3. С. 123.

5. Щолокова О. П., Нагорна О. В. Синергетична детермінанта фахової підготовки вчителя музичного мистецтва. *Теорія і методика мистецької освіти: наук часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 14. Київ, 2019. Вип. 27. С. 7.

Abstract. *The article highlights the peculiarities of the state of national art and pedagogical education today, the search for innovative methods and approaches to ensure the quality of education in the conditions of martial law. The transition to distance and mixed forms of education in the conditions of war creates conditions for the development of the uniqueness of each student of education and opens the possibility of free choice of the trajectory of self-development. The feasibility of using the synergistic method in art education is substantiated. The analysis of one's own practical experience and theoretical research made it possible to find new ideas for teaching art disciplines using a synergistic approach. The authors claim that the interdisciplinary scientific direction of synergetics is making a revolution in the field of scientific knowledge, which leaves an impression on the system of art education.*

Key words: *synergy, synergetic approach, artistic and pedagogical education, distance education, humanization of education, innovative activity.*

Стаття надіслана: 17.02.2023 г.

© Козій О. М., Тарасюк Л. М.

CLOUD-ORIENTED LEARNING TOOLS IN THE PROCESS OF DESIGN AND TECHNOLOGICAL ACTIVITY OF STUDENTS

ХМАРООРІЄНТОВАНІ ЗАСОБИ НАВЧАННЯ У ПРОЦЕСІ ПРОЄКТНО- ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ

Dannik L.A. / Даннік Л.А.

s.p.s., as.prof. / к.п.н., доцент

ORCID: 000000033550536X

Peregudova V.I. / Перегудова В.І.

s.p.s., as.prof. / к.п.н., доц.

ORCID: 0000000279659494

Berdyansk State Pedagogical Universit, 4, Schmidta St., 71100

Бердянський Державний педагогічний університет, вул. Шмідта, 4, 71100

Анотація. У статті розкривається доцільність та необхідність впровадження засобів на основі хмарних технологій в процесі проєктно-технологічної діяльності учнів на уроках трудового навчання, надаються характеристики найпопулярнішим сервісам Google для використання розробки хмароорієнтованих засобів навчання.

Ключові слова: цифрові технології, хмарні технології, хмара, хмароорієнтовані засоби навчання, проєктно-технологічна діяльність.

Постановка проблеми.

Удосконалення цифрових технологій займає важливе місце серед численних нових напрямків розвитку суспільства. Воно передбачає впровадження та ефективне використання нових інформаційних сервісів, одним із перспективних напрямків розвитку яких є хмарні.

Доцільність та необхідність впровадження засобів ІКТ на основі цифрових хмарних технологій в Україні задекларована на державному рівні. Кабінетом Міністрів України прийнято розпорядження про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2013-2020 рр., що передбачає формування сучасної інформаційної інфраструктури на основі цифрових хмарних технологій. У 2014 році в Україні започатковано проєкт «Хмарні сервіси в освіті» (Наказ Міністерства освіти та науки України № 629 від 21.05.2014 р.), у межах якого проводилася поетапна експериментальна робота щодо впровадження хмароорієнтованих навчальних середовищ у закладах загальної середньої освіти. Характерною особливістю цифрових хмарних технологій є властивість інтеграції зі STEAM-освітою. Це пов'язано з орієнтацією на конкретні потреби користувачів, якими є суб'єкти навчання.

Життя, побут і навчання сьогоденних учнів неможливо уявити без використання сучасних гаджетів, а саме комп'ютерів смартфонів та планшетів, які за замовчанням використовують хмарні технології.

Сучасна освіта вимагає безупинно розширювати своє сприйняття комплексності світу та формування інформаційного суспільства. Для того, щоб знання отримали конкретний зв'язок із діями, необхідно постійно «навчати себе», поповнюючи й розширюючи свою інформаційно-комунікаційну компетентність. Саме цю мету й ставить перед собою технологічна підготовка учнів основної школи з використанням цифрових хмарних технологій.

В процесі технологічної освіти учні залучаються до проєктної-технологічної діяльності як провідного засобу розвитку і навчання учнів, формування у них здатності до самостійного навчання, оволодіння засобами сучасних технологій, умінь конструювати власний процес пізнання і на практиці реалізувати заплановане [2].

Саме хмарні технології дозволяють раціонально координувати та скеровувати цю діяльність учнів на уроках трудового навчання та технологій.

У зв'язку з цим актуальним постає питання впровадження хмароорієнтованих засобів навчання у проєктно-технологічну діяльність учнів на уроках трудового навчання та технологій

Питанням впровадження хмарних технологій у систему освіти присвятили такі вчені, як В.Биков, О.Грибюк, М.Жалдак, С.Литвинова, Н.Морзе, В.Олексюк, Т.Пушкарьова, З.Сейдаметова, С.Семерікова, О.Співаковський, О.Спирін, О.Спельчук, А.Стрюк, Ю.Триус, М.Шишкіна, М.Шиненко та інші.

Над проблемою застосування проєктно-технологічної діяльності у закладах загальної середньої освіти працювали Т.Антонюк, В.Безрукова, В.Бондарь, О.Киричук, О.Коберник, Г.Кондратюк, А.Лігоцький, Н.Матяш, В.Сидоренко, В.Симоненко, А.Терещук, Ж.Тощенко, С.Ящук та інші.

Метою статті є визначення хмароорієнтованих засобів навчання у процесі проєктно-технологічної діяльності учнів.

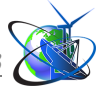
Виклад основного матеріалу дослідження.

Сьогодні найбільш популярним ІКТ-інструментарієм є цифрові хмарні технології. Вони зручно організовують спільну роботу вчителя з учнем та учнів між собою незалежно від часу та місцезнаходження. Відомо досить багато цифрових хмарних сервісів, які доречно використовувати в освіті. На нашу думку найширший набір необхідних для навчання додатків має цифрове хмарне середовище Google.

У 2013 році Сугата Мітра виступив на всесвітньовідомій освітньонауковій платформі «TED» з проєктом «Школа в хмарі», що фінансується за підтримки Європейської Комісії у межах програми навчання впродовж життя. Сьогодні ідея навчання, для якого окрім доступу до мережі «Інтернет» більше нічого не потрібно стала не просто реальною, а однією із найпопулярніших. На думку автора, цифрове хмарне середовище є найкращим варіантом для самоорганізації навчання учнів. Сам Мітра називає створений ним спосіб здобуття знань «навчанням на межі хаосу». «Існує простір між повним порядком та повним хаосом, і на ньому відбуваються дивні речі, – каже він. – Коли ви спостерігаєте за дітьми, які навчаються самостійно, то побачите, що вони роблять це доволі інтуїтивно. Мені спало на думку, що досить створити хаотичне середовище для дітей, ситуацію з правильною кількістю безладу, і ви отримаєте спонтанний порядок» [6].

Хмарні технології (англ. cloud technologies) – це новий сервіс, який дає можливість віддалено використовувати дані, обробляти та зберігати їх [1].

Хмара – це нова технологія використання сервісних ресурсів, що допомагає задіяти всю доступну потужність процесорів і об'єм оперативної пам'яті, розділяючи їх між різними незалежними задачами [5].

Для побудови хмари використовують одну з трьох базових моделей: інфраструктура як сервіс, платформа як сервіс, програмне забезпечення як сервіс.

Проаналізувавши моделі хмар і досвід їхнього застосування, ми дійшли висновку, що найчастіше заклади загальної середньої освіти використовують модель хмари «програмне забезпечення як сервіс». Використання цієї моделі не вимагає від установи створення власного сервера і його обслуговування, дозволяє уникнути економічних і організаційних витрат і дає можливість встановлювати власні додатки на платформі, що надається провайдером послуги [3].

Хмарні сервіси надають користувачу доступ до особистої інформації з будь-якого комп'ютера, що підключений до Інтернету, при цьому можна працювати з інформацією з різних пристроїв (ПК, планшети, телефони тощо). Не важливо, у якій операційній системі працює користувач, хмарні сервіси працюють у браузері будь-яких ОС. Якщо щось трапиться з пристроєм (ПК, планшетом, телефоном), то важлива інформація не загубиться, тому що тепер воно зберігається не в пам'яті пристроїв, а в хмарі. Користувач завжди має найактуальнішу версію програм і не потребує слідкувати за оновленнями, тому що вони відбуваються автоматично. За допомогою хмарних сервісів можна розробляти відповідні додатки та зберігати великі обсяги даних на серверах розподілених центрів опрацювання інформації. Ще однією важливою послугою, яку надає хмара, є використання бази даних як сервісу. Створення віртуального офісу та кабінету стало вимогою часу та зростає швидкими темпами. Надається можливість поєднувати свою інформацію з інформацією інших користувачів та легко ділитися нею з людьми з будь-якої точки земної кулі, долаючи таким чином існуючі бар'єри: географічні, технологічні, соціальні тощо.

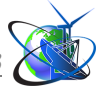
Порівняльний аналіз доступних на сьогодні хмарних сервісів показав, що найбільш повний спектр хмарних послуг надається компанією Google. Більшість опитуваних респондентів (93%) зазначили сервіси Google в якості найвикористовуваних ними в побуті та навчанні [2].

Google Inc. – американська транснаціональна публічна корпорація, що інвестує в Інтернет пошук, хмарні обчислення та рекламні технології.

Щоб отримати доступ та почати користуватися сервісами Google, необхідно створити обліковий запис (акаунт) Google, який є набором реєстраційної інформації для доступу, що включає адресу електронної пошти та пароль. Щоб переглянути доступні сервіси, після входу в акаунт можна скористатися панеллю Google, що міститься в правому верхньому куті екрану та надає доступ до часто використовуваних додатків.

Найпопулярніші сервіси Google, які ми пропонуємо для використання розробки хмароорієнтованих засобів навчання в процесі проектно-технологічної діяльності учнів це:

Google Пошук – найбільша пошукова система та водночас один із найбільш відвідуваних сайтів, що обумовлено його якістю та широкими можливостями пошуку;

Google Диск – це хмарний сервіс з набором вебінструментів для зберігання та передачі файлів різних форматів, а також перегляду відео. За допомогою Google Діску викладач має можливість співпрацювати з учнями, спостерігати за їхньою навчальною діяльністю, вносити корективи та зауваження до виконаних ними завдань та надавати консультації у режимі реального часу, адже він має доступ до всієї документації, виготовленої учнями під час уроків та виконання домашніх завдань.

Google Документи надають набір зручних засобів редагування й оформлення текстових файлів (різні шрифти, можливості додавати посилання, зображення, малюнки і таблиці);

Google Таблиці підтримують набір функцій для обчислень та обробки даних у табличному вигляді (вбудовані формули, можливість побудови діаграм та графіків, зведених таблиць, функцій умовного форматування). У такому середовищі можуть бути передбачені всі засоби, необхідні для організації освітнього процесу: посилання на освітні матеріали та інструкції, розміщені вчителем, шаблони для навчального контенту, створювані учнями, а також інструменти оцінювання. За допомогою табличного віртуального навчального кабінету можна підтримувати довгострокові навчальні та дослідницькі проекти, колективно вести щоденники спостережень, створювати звіти з даними, обробленими та оформленими у вигляді таблиць і діаграм, збирати колекції посилань на роботи учнів, створених в інших сервісах.

Google Презентації – додаток для створення та редагування презентацій із великою кількістю тем оформлення, шрифтів, вбудованих відео, способів анімації та інших засобів;

Google Форми – додаток для проведення опитувань та тестувань. Це доступний, безкоштовний, якісний інструмент, що дозволяє створювати й поширювати в режимі он-лайн електронні анкети, автоматично опрацьовувати отримані результати та візуалізовувати їх у вигляді діаграм, витрачаючи мінімальні зусилля й ресурси;

Google Рисунки – простий у використанні графічний редактор для створення блок-схем, графіків, діаграм;

YouTube – відеохостінгова компанія, що надає користувачам послуги зберігання, доставки та показу відео. За допомогою сервісу YouTube можна створювати канал, де можуть викладатися навчальні матеріали вчителів трудового навчання та технологій, відеоматеріали, результати проектування тощо.

Google Blogger – сервіс для ведення блогів, за допомогою якого будь-який викладач чи може завести свій блог, не вдаючись до програмування і не турбуючись про встановлення та налаштування програмного забезпечення.

Подання результатів спільної роботи в зручній і наочній формі доцільно реалізувати засобами сервісу Google Сайти, призначеного для створення сайтів без навичок вебдизайну та програмування. Сайти інтегровані з вмістом усіх сервісів Google: папками на Діску, файлами в Документах, Фото, відеороликами на YouTube, Google Картами та Календарями тощо. Всі ці елементи можна вбудовувати, розміщувати та впорядковувати на сайті, просто

пересуваючи та змінюючи їхній розмір у режимі редагування [4].

Починаючи роботу з використанням хмарних технологій в процесі проектно-технологічної діяльності необхідно роз'яснити учням, що сервіси «хмарних обчислень» є онлайн - додатками, доступ до яких здійснюється зі звичайного браузера. Не зважаючи на рівень складності матеріалу, який хоче отримати користувач, алгоритм для всіх матеріалів буде однаковим. Не володіючи комп'ютером високої продуктивності для запуску специфічного програмного засобу, користувачу досить звернутися до відповідного провайдера та сплатити послугу. Звичайно, краще одержати її абсолютно безоплатно, нехай навіть для цього необхідно, наприклад, переглянути рекламу від спонсорів тощо [1].

Учні мають зрозуміти, що «хмарні обчислення» є моделлю зручного доступу, які поєднують сервери, мережі, додатки та інші складові для опрацювання даних. Цю модель відрізняє те, що користувач не потребує власних ресурсів, а підключається до «хмари» операційних систем або програмних сервісів.

Завдяки можливостям спілкування, що надають хмарні технології, учитель трудового навчання та технологій може спостерігати за процесом опанування навчального матеріалу учнями, використовувати інтерактивні приймальні, кабінети вчителя, сторінки з матеріалами до самостійної підготовки та розкладом додаткових занять і консультацій. Також доцільним є використання форумів та чатів, де у зручному для себе розпорядку учень може отримувати потрібну інформацію.

При навчанні у такий спосіб учню та вчителю не потрібні потужні комп'ютери з великим об'ємом пам'яті, бо вся інформація зберігається у «хмарі». Головне, що буде необхідно – це підключення до мережі Інтернет.

Висновки.

Таким чином, можна зробити висновок, що використання хмарних технологій в процесі проектно-технологічної діяльності учні на уроках трудового навчання та технологій дозволяє інтенсифікувати освітній процес, прискорити передачу знань і досвіду, а також підвищити якість навчання й освіти. Саме використання хмарних технологій в освітньому процесі допомагає змінити освітнє середовище та зробити його більш доступним.

Хмарні технології можуть бути ефективно застосовані для формування інформаційно-цифрової компетентності учня Нової Української Школи.

Література:

1. Вакалюк Т.А. Хмарні технології в освіті. Навчально-методичний посібник для студентів фізико-математичного факультету. Житомир: вид-во ЖДУ, 2016. 72 с.
2. Даннік Л. Закора М. Реалізація хмарних технологій в освітньому процесі. Інноваційні процеси в науці та освіті: матеріали I Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції з міжнародною участю (23 жовтня 2019 року) : збірник тез. Бердянськ : БДПУ, 2019. С. 57-58.
3. Даннік Л., Погребняк М. Впровадження STEAM-освіти на уроках

технологій. The XIV International Science Conference «Theoretical foundations in practice and science», December 21 – 24, 2021, Bilbao, Spain. С. 382-384.

4. Даннік Л., Закора М. Використання додатків Google під час організації дистанційного навчання. Science. Innovation. Quality: 1st International ScientificPractical Conference SIQ 2020, December 17-18th, 2020: Book of Papers. Berdyansk: BSPU, 2020. С. 397-400.

5. Хатько А.В. Використання хмарних сервісів Google у професійній підготовці фахівців з хортингу. Теорія і методика хортингу: зб. наук. праць. [ред. рада: Бех І.Д. (голова) та ін.]. К.: Паливода А.В., 2017. Вип. 6. С. 144-151.

6. Школа в «хмарі». Tech Today: веб-сайт. URL: <https://techtoday.in.ua/news/shkola-v-xmari-32608.html> (дата звернення 16.11.2021).

Abstract. *The article reveals the expediency and necessity of implementing tools based on cloud technologies in the process of project-technological activities of students in labor training lessons, provides characteristics of the most popular Google services for use in the development of cloud-oriented learning tools. It is proven that the use of cloud technologies in the process of project-technological activity of students in labor training classes allows to intensify the educational process, accelerate the transfer of knowledge and experience, as well as improve the quality of training and education. It is the use of cloud technologies in the educational process that helps to change the educational environment and make it more accessible.*

Cloud technologies can be effectively applied to form the informational and digital competence of the student of the New Ukrainian School.

Keywords: *digital technologies, cloud technologies, cloud, cloud-based learning tools, project-technological activit.*

Стаття отправлена: 18.02.2023 г.

© Даннік Л.А., Перегудова В.И.

УДК 37.026-028.22(045)

CREATION AND USE OF VISUAL DIDACTIC TOOLS IN EDUCATIONAL ACTIVITIES**СТВОРЕННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ В ОСВІТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ВІЗУАЛЬНИХ ДИДАКТИЧНИХ ЗАСОБІВ****Parshukova L.M. / Паршукова Л.М.***Senior lecturer / старший викладач*

ORCID: 0000-0001-9499-4891

Parshukov S.V. / Паршуков С.В.*Senior lecturer / старший викладач*

ORCID: 0000-0002-8838-5894

*Serhii Parshukov**Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, Sadova 2, 20301**Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини,**м. Умань, Садова 2, 20301*

Анотація. В роботі розглядаються можливості використання візуальних дидактичних засобів в освітній діяльності, особливості їх створення та використання в роботі сучасного закладу освіти.

Невпинне проникнення цифрових технологій в усі сфери суспільної діяльності та обтяження інформаційними потоками зумовлює сучасну освіту до впровадження новітніх технологій, оновлення підходів до організації навчання, впровадження інноваційних методик та зміни способів навчання, що в умовах сьогодення стануть ефективною запорукою успішного освітнього процесу. Інформаційна насиченість – глобальна характеристика світової спільноти. Це стає основним аспектом при підготовці та адаптації освітнього матеріалу перед тим, як презентувати його на занятті.

Сучасний педагог на уроці має враховувати когнітивні особливості нинішнього покоління здобувачів освіти. Доречність візуалізації освітньої інформації зумовлена потребою в більш зручному для розуміння, засвоєння та спрощеного запам'ятовування інформації.

Візуально-структурована інформація, є більш доступною та зрозумілою учням. Тобто, якщо головні аспекти теоретичного матеріалу, термінологію чи важливі наукові відомості представити у візуальному вигляді, то вони стануть для учнів простішими для усвідомлення та запам'ятовування.

Сучасні учні – цифрове покоління, яке оперує кардинально новими способами опрацювання інформації. В них перемилися спосіб мислення та розуміння, з'явилося «кліпове» мислення, що характеризується сприйняттям яскравого зорового образу, а здатність сприймати вербальну інформацію різко погіршилася. Саме тому, в статті розглянуто можливості сучасних цифрових технологій, що стануть ефективною можливістю педагогу, враховуючи перераховані особливості, у зрозумілій та доступній учням формі подавати навчальний матеріал.

Метою статті є аналіз можливостей візуальних дидактичних засобів для їх використання в освітній діяльності.

Ключові слова: освітня діяльність, здобувач освіти, освітні технології, візуальні дидактичні засоби, гаджети.

Вступ

Тривалий час для реалізації запитів щодо візуального представлення інформації лідируючу позицію займали додатки ОС Windows. Але вартісність ліцензійного забезпечення стала чималою проблемою для освітянської

спільноти України. Саме з цієї причини значна кількість вчителів почала шукати альтернативне програмне забезпечення, що матиме широкий потенціал можливостей та маловартісне у використанні. Проте застосування інших операційних систем (наприклад різних версій Linux) в освітньому процесі має ряд труднощів, а саме: не достатній функціонал відповідного програмного забезпечення, або повна його відсутність; проблеми з підключенням та налаштуванням периферійних пристроїв тощо. Звідси випливає актуальність використання сучасного технотренду – кросплатформенність. Це характеристика програмного забезпечення, що може якісно функціонувати на різних платформах, забезпечує таймменеджмент педагога та економить матеріальні ресурси. Використання кросплатформених пристроїв не потребує особливих навичок, вони прості у використанні та дають змогу урізноманітнити освітній матеріал.

Зосередимо увагу на технологіях, що розроблені саме для візуалізації навчального матеріалу (рисунк 1) [1, С.10-11].

BYOD (Bring Your Own Device) – в перекладі з англійської «принеси свій персональний гаджет». Сучасні діти зачасту мають найновіші засоби зі світу технологій та постійно їх використовують не залежно від місця свого знаходження (школа, вулиця, дім, кафе і т.п.). Зосередити увагу співрозмовника на собі, коли він поринув у планшет чи смартфон потребує значних зусиль. Таке ігнорування співрозмовника отримало спеціальну назву – фаббінг. Оскільки це стало надзвичайною проблемою, то багато закладів освіти просто заборонити користування гаджетами в період навчання. Але цікавість та бажання ще більш підсилюються.

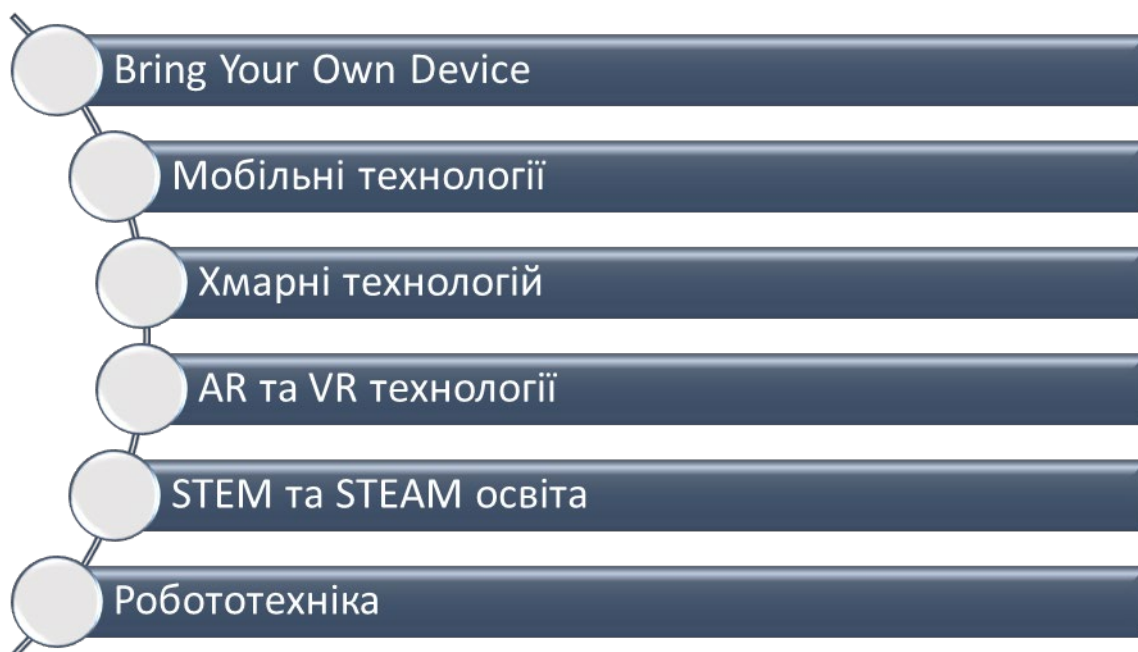

Рис.1. Технології візуалізації навчального матеріалу

Враховуючи ці тенденції виникла цікава освітня ідея – зробити ефективним це стремління, надаючи учням можливість користуватися персональними гаджетами, але таким чином, щоб це сприяло оптимізації

освітнього процесу та активізації пізнання. Педагогу потрібно лише продумати як організувати робочі місця учнів (в залежності від типу гаджета) так, щоб він міг його використовувати для роботи з різними інформаційними потоками. Окрім цього, використання персональних гаджетів має бути педагогічно доцільним, чітко та методично продуманим, вмотивованим як для вчителя так і для учня. Учень має розуміти як можна продуктивно використати час на уроці, дослідити технічні можливості пристрою, які почасти використовуються лише на 30-40%.

Для учнів для технологія приваблива тим, що:

- дає можливість працювати в режимі онлайн;
- швидко отримувати оброблені результати;
- проходити опитування;
- не витрачати час пошук інформації в бібліотеках;
- створювати власні закладки;
- у візуалізованій формі працювати з навчальним матеріалом.

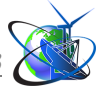
На технології BYOD засновано наступну – технологія мобільного навчання, яка тісно пов'язана з освітньою мобільністю. Дана технологія передбачає можливість здобувачів освіти брати участь в освітніх заходах без обмежень у часі та просторі. Освітній процес відбувається при використанні портативних технологій.

Сучасна людина нині прагне мати можливість навчатися незалежно від її місця знаходження та часу. Зручними для користування з цією метою є смартфон або планшет. Середовище мобільного навчання для здобувача освіти стає сучасним цифровим світом наповненим новими можливостями. Це сучасні мультимедійні посібники, принципово нові методи навчання, можливість візуалізувати те, що в підручнику описано незрозумілими словами та термінами, необмежений доступ до матеріалів наукових досліджень. Освітній процес стає суттєво іншим, адже робота з інформаційним потоком є інтерактивною та швидкою, а результатуєча перевірка гіпотез відбувається одразу на занятті [2].

Слід зазначити, що для такого нововведення необхідне лише технічне забезпечення, а й методична підготовка самого педагога, знання форм та методів мобільного навчання, організаційні вміння щодо конструювання уроку. Саме поєднання усіх складових дасть якісний результат навчання.

Стрімкий розвиток технологій ставить перед освітою ще одну проблему – недостатність фінансування закладів освіти. Техніка швидко застаріває, а вчителі не мають змоги її оновлювати. Так ж тенденція і в сфері програмного забезпечення. Адже і його оновлення потребує серйозних матеріальних витрат. Для вирішення цієї проблеми нині застосовується технотренд – хмарні технології. Це можливість візуалізувати освітню інформацію без зайвих матеріальних витрат. Головне – підключення до мережі Інтернет. Перевагами використання хмарних технологій можна назвати такі:

- мобільність (учні можуть навчатися з будь-якого місця і в обраний ними час);
- ліцензійне програмне забезпечення;

- фінансова незалежність;
- адміністрування з боку вчителя програмних та інформаційних ресурсів (збільшується інтерактивність та ефективність заняття);
- таймменеджмент вчителя у створенні візуальних дидактичних засобів;
- можливість швидкої адаптації дидактичних засобів до освітніх потреб учнів.

Світові корпорації сьогодні пропонують нам значну кількість безкоштовних сервісів, що мають цілі добірки готових кейсів візуалізації дидактичних засобів, або ж інструментарій для авторських розробок. Головною перевагою є те, що педагогу не потрібно опановувати знаннями програміста, додатки інтуїтивно доступні, зрозумілі та зручні у використанні. Для прикладу на теренах України широко застосовуваними є LearningApps, Purpose Games, Kahoot!, Quizlet, PowToon, ClassMarker, ClassTools тощо[3, С.173].

Використання технологій візуалізації в освітній діяльності сприяє вирішенню однієї з головних проблем – підвищенню пізнавальної активності учнів, інтересу до здобуття знань та вмотивованого навчання. Сучасних учнів не задовольняє звичайний друкований підручник, оскільки вони вже звикли до іншого формату отримання інформації – швидкий та ефективний пошук, доступність та яскравість образів, зрозумілість та цікавість. Педагог має постійно підвищувати свою майстерність, щоб залишатися в «тренді», бути цікавим для учня та дивувати його різноманітним інтерактивом. Для реалізації такого завдання цікавою є можливість використання доповненої та віртуальної реальності (AR та VR). Це інноваційна технологія інтерактивної візуалізації, яка дає можливість учням дослідити об'єкти у 3D форматі. Педагог доповнює зображення реальної дійсності віртуальними елементами, або створює ефект занурення у віртуальний світ. Поєднання технологій BYOD з використанням AR та VR дасть змогу учням на власних гаджетах, лише завантаживши відповідний додаток, створювати власні моделі для дослідження, розвивати творчість та креативність, працювати над проектами як на уроці так і вдома. Звичні картинки з підручника, які учням досить важко уявити в реальній дійсності «оживають», стають більш зрозумілими, що спрощує процес пояснення та підвищує пізнавальний інтерес.

Педагог має змогу різнобічно продемонструвати об'єкт дослідження, посприяти у розкритті його властивостей, дослідити нові риси тощо. Сюди ж можемо віднести проведення дослідів у віртуальні лабораторії, участь у віртуальній екскурсії. Такі можливості захоплюють дітей, демонструючи те, що важко уявити з тексту підручника. Учні мають можливості провести досліди, які не можна реалізувати в закладі освіти за певних причин. Нині в арсеналі освітянської спільноти є досить великий перелік безкоштовний онлайн лабораторій. Найпоширенішими є: Virtulab, Go Lab та PhEt.

Нині педагоги намагаються кожну нову технологію адаптувати до застосування в освітній діяльності, тобто використати її можливості для полегшення сприйняття навчального матеріалу, для сприяння розвитку критичного мислення учнів та вміння вирішувати поставлені завдання враховуючи різні запити та потреби.

Ще однією перспективною технологією є робототехніка, яка дає змогу реалізувати запит реалізації принципу новаторства через технологію та математику, в ігровій формі знайомить учнів з наукою. Тут діти можуть реалізувати свої ідеї, розвивати уяву та творчість, вчаться працювати в колективі. Робототехніка входить у міжнародну парадигму - STEM-освіту і є дієвим методом для вивчення значимих галузей науки та технології. STEM є аббревіатурою від англ. «Science, Technology, Engineering, Mathematics» та охоплює спектр дисциплін природничого напрямку, технічну творчість та технології.

В Україні та світі зацікавленість робототехнікою дітей досить велика і є ефективним методом для вивчення не популярних галузей науки (математики, фізики, технологій моделювання). Ця технологія приє прояву дитячої фантазії, уяви та творчості; вчить прогнозувати та аналізувати події, допомагає у набутті навичок конструювання та моделювання. Будучи розробником персонального робота учень проходить кожен етап його створення, може проаналізувати власні помилки, критично оцінити свою роботу та оцінити потребу в освіті та самоосвіті.

Висновки.

Як ми бачимо сучасні технології, які покликані візуалізувати освітній матеріал, розширюють зміст освіти. Це означає, що освітній процес зорієнтований на розвиток творчого потенціалу здобувачів освіти, їх самовизначення в світовій спільноті та мотивацію до самоосвіти. Ключовим чинником розвитку умінь самоосвітньої діяльності учня є реалізація принципу дитиноцентризму, який характеризується активною взаємодією суб'єктів освіти у процесі освоєння навчального матеріалу.

Однак існує ряд проблем, що ускладнюють створення та використання в освітній діяльності візуальних дидактичних засобів, це насамперед:

- ✓ низький рівень комп'ютерної та цифрової грамотності педагогів в області сучасних технологій;
- ✓ відсутність знань щодо існуючого програмного забезпечення для створення візуальних дидактичних матеріалів;
- ✓ не знання критеріїв, яким повинна відповідати освітня візуалізація;
- ✓ методичні прогалини щодо добору та адаптації сучасних технологій для реалізації освітніх цілей уроку;
- ✓ відсутність прагнення постійного педагогічного самовдосконалення.

Окреслені проблеми допомагає розв'язувати проведення тренінгів та практичних семінарів з метою підвищення цифрової компетенції педагогів. Адже для створення цифрового дидактичного візуального засобу потрібно не лише володіти інструментарієм програмного засобу для його реалізації, а й правильно дібрати дидактичний матеріал та вміти чітко його структурувати. Учні не достатньо переглядати звичні графічні елементи (2D зображення, карти, геометричні фігури). Їм потрібен інтерактив. Творчого вчителя це теж не надихає, адже прості об'єкти не можуть задовільнити потребу у яскравому представленні матеріалу, тому він модифікує та комбінує існуюче, або створює власний продукт, опираючись на освітній запит учнів.

Зважаючи на те, що кожен педагог в процесі своєї діяльності натрапляє на учнів, які мають деякі освітні проблеми, він має спершу зорієнтуватися у специфіці контингенту, визначити рівень значущості предмету у цілісній системі навчальних предметів, а вже потім скорегувати свою роботу з метою подолання труднощів та підвищення рівня успішності. Задля цього вчитель конкретно визначає дидактичну мету уроку для якої, вподальшому, створюється або добирається візуалізація. Кожен метод, форма та засіб, що застосовуються на уроці мають бути об'єднані загальною метою та мати чітко визначені місця. Хаотичність у використанні візуальних дидактичних засобів лише відволікатиме. Кінцевим продуктом має бути цілісний, інтерактивний урок з використанням сучасних технологій, який мотивує, заохочує та певній мірі інтригує учня. Інтрига та інновація у дидактичних матеріалах поступово переростатиме у пізнавальну активність та мотивацію до освіти та самоосвіти.

Література:

1. Житеньова, Н. (2016). Технології візуалізації в сучасних освітніх трендах. *Збірник наукових праць «Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету»*, (2), 170–176. https://openedu.kubg.edu.ua/journal/index.php/openedu/article/view/43/83#.Y%20V_YunluLTcc
2. Jd, K. G. (2020, 28 жовтня). *Start with a Question*. Start with a Question. <http://www.kerryhawk02.com/>
3. Bilousova, L. I., & Zhyteneva, N. V. (2014). Дидактичні аспекти використання технологій візуалізації в навчальному процесі загальноосвітньої школи. *Інформаційні технології і засоби навчання*, 40(2), 1–13. <https://doi.org/10.33407/itlt.v40i2.1017>

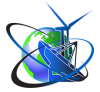
Abstract. *The paper examines the possibilities of using visual didactic tools in educational activities, the peculiarities of their creation and use in the work of a modern educational institution.*

The continuous penetration of digital technologies into all spheres of social activity and the burden of information flows makes modern education to introduce the latest technologies, update approaches to the organization of education, introduce innovative methods and change teaching methods, which in today's conditions will be an effective guarantee of a successful educational process. Information saturation is a global characteristic of the world community. This is becoming a key aspect in the preparation and adaptation of educational material before presenting it in class.

A modern teacher in the classroom should take into account the cognitive characteristics of the current generation of students. The relevance of visualization of educational information is driven by the need for more convenient understanding, assimilation, and simplified memorization of information.

Visually structured information is more accessible and understandable to students. That is, if the main aspects of theoretical material, terminology, or important scientific information are presented in a visual form, they will become easier for students to understand and memorize.

Today's students are a digital generation that operates in radically new ways of processing information. They have changed their way of thinking and understanding, developed "clip" thinking, characterized by the perception of a vivid visual image, and their ability to perceive verbal information has deteriorated dramatically. That is why the article discusses the possibilities of modern digital technologies that will become an effective opportunity for a teacher, taking into account the above features, to present educational material in a form that is understandable and

accessible to students.

The purpose of the article is to analyze the possibilities of visual didactic tools for their use in educational activities.

Keywords: *educational activity, student, educational technology, visual didactic tools, gadgets..).*

Стаття надіслана: 19.02.2023 р.

© Паршукова Л.М.

УДК [373.2.091.33:784]:398.8

**INNOVATION IN THE FORMATION OF SINGING SKILLS OF
PRESCHOOL CHILDREN ON THE BASIS OF FOLK SONG REPERTOIRE
ІННОВАЦІЙНІСТЬ У ФОРМУВАННІ СПІВАЦЬКИХ НАВИЧОК ДІТЕЙ
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ НА ОСНОВІ НАРОДНОПІСЕННОГО РЕПЕРТУАРУ**

Varnavska L.I./ Варнавська Л. І.*c.of p.s., as.prof. / к.п.н., доц.*<https://orcid.org/0000-0001-8664-4007>**Viktorova M.V./ Вікторова М. В.***c.of p.s., as.prof. / к.п.н., доц.*<https://orcid.org/0000-0001-8664-4007>**Serhieieva V. M / Сергєєва В.М.***Senior Lecturer/старший викладач**Kyryvi Rih State Pedagogical University**Gagarin Avenue, Krivoy Rog, Ukraine 54, 50086**Криворізький державний педагогічний університет,**Кривий Ріг, пр. Гагаріна 54, 50086*

Анотація. Музика займає особливе, унікальне місце у вихованні дітей дошкільного віку, що пояснюється специфікою цього виду мистецтва та психологічними особливостями дошкільнят. Виступаючи специфічним видом людського мислення, музика несе основну функцію – функцію спілкування, проте, нові підходи до музичної освіти вимагають використання абсолютно інших, найефективніших педагогічних технологій у розвитку музичності дітей.

В роботі розглядаються питання інноваційного формування співацьких навичок дітей дошкільного віку на основі народнопісенного репертуару.

Навчання дошкільнят співу означає формування у них співацьких навичок, до яких відносяться дихання, дикція, артикуляція, почуття ансамблю. Значна увага формуванню таких навичок приділяється під час розспівів, на яких застосовується народнопісенний репертуар у взаємодії з інноваційними педагогічними технологіями, такими, як здоров'язберігаючі (дихальна та артикуляційна гімнастика), музикотерапія, інформаційно-комп'ютерні, гра на шумових музичних інструментах.

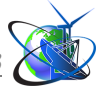
У роботі відображено вікові особливості дошкільнят, розкриті питання охорони голосу, надано народнопісенний репертуар, що відповідає певному віку; показано використання на музичних заняттях інноваційних технологій у формуванні співацьких навичок в процесі розучування та виконання піснi.

Спираючись на сучасні методики, інноваційні технології та власний досвід, нами було адаптовано та систематизовано практичний матеріал, спрямований на формування співацьких навичок дітей дошкільного віку на основі народнопісенного репертуару.

Ключові слова: формування співацьких навичок, інноваційні технології, музичний керівник, діти дошкільного віку, народнопісенний репертуар.

Вступ.

На сучасному етапі розвитку відбуваються зміни в освітньому процесі: зміст освіти ускладнюється, акцентуючи увагу педагогів дошкільної освіти на розвиток творчих та інтелектуальних здібностей дітей, корекції емоційно-вольової та рухової сфер; на зміну традиційним методам приходять активні методи навчання та виховання, спрямовані на активізацію пізнавального розвитку дитини. У цих умовах педагогу дошкільної освіти необхідно вміти орієнтуватися в різноманітні інтегративних підходів до розвитку дітей, у

широкому спектрі сучасних технологій. Нові підходи до музичного виховання вимагають використання найефективніших інноваційних технологій у музичному розвитку дошкільника. Робота музичного керівника в дошкільній освітній установі на сучасному етапі наповнюється новим змістом – ростити активну, творчу особистість.

Музика – джерело особливої дитячої радості, і застосування на музичних заняттях різних педагогічних методів вирішує найважливіше завдання раннього музичного виховання дітей – формування провідного компонента музичності – розвиток емоційної чуйності.

Виклад основного матеріалу.

Зустріч з піснею, спілкування з нею викликає позитивні емоції; у дітей з'являється зацікавлене ставлення до музики, емоційний відгук на неї. Спів розвиває у дітей музичні здібності: музичний слух, пам'ять та почуття ритму, розширює загальний музичний світогляд. Привчаючи дітей у процесі співу до сумісних дій, єднаючи їх загальним настроєм, музичний керівник виховує дружні взаємовідносини в колективі [1].

Тому перед музичним керівником дитячого садка стоїть відповідальне завдання: навчити дітей любити пісню, формувати простіші співацькі навички. Для цього необхідно ретельно продумати увесь вокальний репертуар, який буде використано у роботі з дошкільнятами як для слухання, так і для розучування. У першу чергу його необхідно розширювати за рахунок народних пісень, оскільки народній пісні притаманна художньо-виховна цінність, глибокий зміст і досконалість. Дитячі народні пісні для малят мають різний темп та характер, висхідну та низхідну мелодію; їм притаманно мелодійні стрибки на невеликі інтервали; їх можна урізноманітнити танцювальними рухами, грою на музичних шумових інструментах; під час розучування застосувати інформаційно-комп'ютерні технології; в процесі розспіву і виконання використати здоров'язберігаючі технології.

Виконання пісень знайомить дітей з національними традиціями народу, його пісенним минулим; сприяє естетичному вихованню, розвиває у дітей художній смак, пробуджує почуття любові до Батьківщини, рідної природи. Крім того, народна пісня збагачує мову дітей, сприяє покращенню дикції та артикуляції, впливає на виразність мови. Простота побудови, яскрава образність, гумор викликають бажання співати навіть у найменш активних дітей; виконання народних пісень створює позитивні емоції.

У роботі над протяжністю звуку українська народна пісня є найкращим дидактичним засобом, оскільки широка наспівність характерна для усіх її жанрів – від протяжних до танцювальних. Тому головним завданням музичного керівника дошкільного закладу є розуміння роботи над змістом пісні, баченню найближчої та далекої перспективи формування співацьких навичок з урахуванням послідовності та поступовості в ускладненні завдань у розучуванні кожної нової пісні.

Підготовка до співу починається зі здоров'язберігаючої технології, основними методами якої є дихальна та артикуляційна гімнастика. Дихальна гімнастика привчає дітей дихати носом, що є профілактикою респіраторних

захворювань, тренує дихальні м'язи, покращує вентиляцію легень, підвищує насичення крові киснем, тренує серцево-судинну систему, підвищує стійкість до гіпоксії (нестачі кисню);

- спів з попередньою дихальною гімнастикою має психотерапевтичний, оздоровлюючий вплив: позитивно впливає на обмінні процеси, сприяє відновленню центральної нервової системи, відновлює носове дихання;

- артикуляційна гімнастика – якісна робота органів артикуляції, підготовка до правильного виголошення фонем, тренування м'язів мовленнєвого апарату, розвиток музичної пам'яті, почуття ритму. В результаті покращуються показники рівня розвитку промови дітей, музична пам'ять, увага, формуються співацькі навички.

Вікові особливості слуху й голосу дітей 3-4 років.

У дітей цього віку голосовий апарат ще несформований, голосовий м'яз ще нерозвинутий, зв'язки тонкі, короткі. Дитяча гортань майже у 2,5 рази менша, ніж гортань дорослої людини. Звук, що утворюється у дитячій гортані, слабкий, і, в основному, підсилюється головним резонатором (площина глотки, рота, носа), оскільки грудний резонатор (площина трахеї та бронхів), майже нерозвинутий. Тому голос дитини 3-4 років досить слабкий, дихання поверхове. Зважаючи на те, що голосові зв'язки змикаються не повністю, а при звукоутворенні коливаються тільки їхні краї, відчувається легкість і недостатня дзвінкість звучання.

Виходячи з вищесказаного, вимагається обережне, дбайливе ставлення до дитячого голосу, а саме:

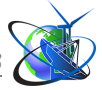
- обміркований добір пісенного матеріалу;
- пісні повинні мати тексти та мелодії відповідно віковим особливостям;
- ясні за змістом слова;
- близькі образи;
- простий ритмічний малюнок мелодії без значних «стрибків»;
- доступний співацький діапазон (мі-сі першої октави);
- короткі музичні фрази, зручні для дихання дитини.

Цій віковій категорії досить легко піддаються вивченню наступні пісні: «А вже красне сонечко припікло, припікло» муз. П. Козицького, сл. О. Олеся; українська народна пісня «Іди, іди, дощику», «Пісня Лисички» з опери «Коза-дереза» М. Лисенка, «Іде, іде дід, дід» муз. В. Верховинця, сл. народні, та ін.

Керівник повинен працювати над формуванням стійкої навички природного, ненапруженого звучання, не допускати форсування звуку як під час співу, так і в розмові; слід вилучити розмову та спів дорослих на форсованих звуках, спілкування з дітьми під звуки музики. При цьому, пояснити дітям, наскільки небезпечно співати дошкільнятам на вулиці в холодну, сиру погоду.

Підсумовуючи вищевикладене, приходимо до висновку, що для формування співацьких навичок дітей молодшого дошкільного віку, музичний керівник повинен вчити:

- співати природним голосом, без будь-якої напруги, протяжно;
- розбірливо вимовляти слова, розуміючи їхній зміст, правильно

артикулювати голосні та приголосні в кінці і всередині слів;

- правильно відтворювати мелодію у діапазоні мі-сі першої октави;
- співати за допомогою керівника, з музичним супроводом та без нього;
- навичкам колективного співу: одночасно починати й закінчувати пісню, не відставати та не випереджати один одного, співати дружно, узгоджено.

Для втілення усіх запропонованих завдань необхідно використовувати ігрові технології, методи хореографічної імпровізації (стрибки, рухи у ритмі та темпі пісні).

Вікові особливості слуху та голосу дітей 4-5 років.

У п'ятий рік життя діти вже мають певний музичний досвід: у них зміцнився голос, збільшився діапазон (ре-сі першої октави), дихання стало більш організованим, хоча і залишається ще й досі поверховим. У дітей цього віку розширюється словарний запас, вони краще і точніше вимовляють окремі звуки слова, активно можуть працювати ротом під час співу, мають кращу артикуляцію. Дітей відрізняє велика слухова активність, слухова увага, здібність відчувати висотну різницю звуків, розташування на відстані октави, октави, сексти, квінти; вони можуть відчувати рух мелодії вгору та вниз, відрізнити вступ до пісні, співати початок пісні разом з дорослими, починати спів разом з інструментальним супроводом і без нього (при підтримці голосу дорослого).

Музичний керівник повинен виконувати з дітьми наступні музично-навчальні завдання:

- продовжувати навчати дітей співати природним голосом, без напруги, протяжно;
- вірно відтворювати мелодію у діапазоні ре-сі першої октави;
- розрізняти звуки за висотою;
- чітко вимовляти слова;
- брати дихання між короткими музичними фразами;
- разом починати та закінчувати пісню, чути вступ;
- уміти співати з інструментальним супроводом і без нього (за допомогою музичного керівника);
- співати виразно, передаючи характер пісні (колисковий, танцювальний, маршовий).

Найважливішим у навчанні дітей співу є розкриття життєвого змісту пісні, навчання їй радіти, отримувати естетичну насолоду від свого співу, а також, нести радість своїм виконанням іншим. Щоб вплив тієї чи іншої пісні став ефективним, необхідно першу зустріч з піснею провести в яскравій, емоційній формі, звернути особливу увагу на зміст пісні, на засоби музичної виразності (темп, динаміку), й виразності літературного тексту.

Для цього можна використати комп'ютерні технології, які є різноманітним ілюстративним матеріалом, як статистичним, так і динамічним (слайди, анімація, відеоматеріали). Такі технології підвищують ефективність навчання, підсилюють мотивацію дошкільників. За допомогою інформаційно-комп'ютерних технологій можна знайомити дітей дошкільного віку з піснями

із дитячих опер, відвідувати концерти, де виконують народні та естрадні дитячі пісні, класичну музику. За допомогою мультимедійних технологій діти знайомляться з основами музичної грамоти, музичними жанрами; метод наочності сприяє розвитку музично-сенсорних та загальних музичних здібностей.

У формуванні співацьких навичок особливу увагу слід приділити звукоутворенню: дитина повинна співати природним високим світлим звуком, без напруги та крику, тому, що крикливий спів згубно відбивається на голосових зв'язках дитини. Слід звернути увагу на правильне формування голосних, від яких залежить якість звуку, оскільки у дітей тембр досить нерівний. Особливо це відчутно при співі різних голосних. Тому, формуючи співацькі навички, необхідно навчати їх добре розкривати рот, прагнучи прищеплювати навички плавного звуковедення, увесь час показуючи їм голосом спів тієї чи іншої фрази. З перших занять необхідно викликати у дітей бажання співати, використовуючи різні методичні прийоми: ігрові, використання наочності (зорової та слухової).

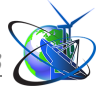
Яскраве, образне, емоційне ознайомлення з піснею сприяє виразному її виконанню дітьми, розвиває їх музично та вокально, сприяючи впевненості засвоєння пісенного матеріалу, допомагає створенню у дитини уявлення про пісню, підвищує інтерес для розучування.

На цьому етапі доречно використовувати пісні зі збірки В. Верховинця «Весняночки», які було зібрано в народі, або створених відомими українськими композиторами П. Козицьким, М. Леонтовичем, М. Лисенко, К. Стеценко. На думку Я. Верховинця, більшість пісень, що увійшли до збірки, створено В. Верховинцем. За своєю мелодикою і гармонічною основою вони наближаються до народних, бо увібрали у себе найкращі, найхарактерніші риси, властиві українському народному мелосу [2, с. 5].

Для покращення якості співу великого значення набуває розвиток музичного слуху, тому що у багатьох дошкільнят недостатньо розвинутий звуковисотний слух, або зовсім відсутнє вірне утворення звуку. Спеціальні вправи, які використовують з раннього віку, сприятимуть такому розвитку.

Оскільки малята володіють мимовільною увагою, весь процес навчання необхідно організувати так, щоб він впливав на почуття та інтереси дітей, використовуючи при цьому ігрові прийоми й доступний матеріал, що визивають емоційний відгук. Цим вимогам відповідають музично-дидактичні вправи, які дозволяють в ігровій формі навчати та закріплювати знання з розвитку музичного слуху. У молодшій групі при систематичній роботі діти можуть проспівувати та показувати високі й низькі звуки.

У середній групі діти 4-5 років мають відповідний запас музичних вражень, відповідно до яких ускладнюються і завдання. Діти відтворюють не тільки високі та низькі звуки, але й знайомляться із середнім звуком. Завдання пропонуються тільки в ігровій формі. Поступово вправи ускладнюються: музичний керівник бере звуки на фортепіано в різній послідовності. Діти руками показують висоту звуків і проспівують їх (кожна висота має ім'я «ляльки»). Таким чином, ця вправа допомагає у закріпленні висоти звуків, а

робота над голосними при приспівуванні імен «ляльок» сприяє протяжності, наспівності звуку, формує співацьку артикуляцію. Співання на склад «зі» допомагає досягти дзвінкості, а сполучення голосних з приголосними «т» і «м» формує правильне звучання.

У роботі над чистотою інтонації велику увагу слід приділяти розспіванкам, використовуючи співацькі вправи, які можуть стати допоміжним матеріалом при навчанні дітей співу і сприяти розвитку музичного слуху і голосу. При цьому можна використовувати українські народні поспівки, примовки, невеликий об'єм яких допомагає в роботі над діапазоном дитячого голосу, оскільки їх легко транспонувати й використовувати перед розучуванням основного пісенного матеріалу. До них відносять: «Бім-Бом», «Гоп-скок», «Печу, печу хлібчик», «Равлик-павлик» В. Верховинця та багато інших.

Велике значення для розвитку голосу й музичного слуху, формування співацьких навичок має неодноразове повторення з дітьми раніше вивчених пісень, особливо народних. Під час повторення можна показати дітям хореографічні рухи під музику (2-3 нескладних рухи з поворотом в одну сторону); зробити на прогаші пальчикову гімнастику; поспівати гучно-тихо. При цьому керівник повинен добиватися від дітей точної вокальної інтонації в співах, уміння слухати себе й товаришів.

Для розвитку правильного відтворення музичного звуку великого значення набуває співацьке дихання, порушення якого знижує точність інтонування. Співацьке дихання опрацьовується тільки в процесі самих співів. Необхідно навчати дітей з наймолодшого віку проспівувати музичну фразу на одному диханні, що зміцнює дихальний апарат, примушує дітей рівно і стійко виконувати різні голоси «ляльок» на всіх ділянках діапазону голосу, тобто, опрацьовується єдиний тембр, що має велике значення для хорового співу.

Співацьке дихання вимагає формування навички безшумного вдишу, який повинен бути спокійним, без підняття плечей. Необхідно слідкувати за тим, щоб співацьке дихання регулювалося фразуванням відповідно до змісту, який витікає від змісту пісні, оскільки високе позиційне звучання можливе лише за умови активного дихання. Для цього перед виконанням пісні застосувати вправу з вимовою слів по фразах, використовуючи правильне дихання.

Добиваючись чіткої та ясної дикції, музичний керівник повинен навчати дітей виразно вимовляти приголосні й чітко проспівувати голосні звуки, що вимагає від артикуляційного апарату постійного вправління, адже більшість дітей говорять недостатньо ясно й активно, затискаючи нижню щелепу. Дітям необхідно зрозуміти, що млява дикція негативно впливає на якість співу, на звукоутворення, на чистоту інтонації, і, навпаки, ясно вимовлене слово сприяє виразному виконанню пісні, допомагає оволодіти найбільш важливою якістю співу – кантиленою. З цією метою можуть бути використані народні поспівки, примовки. Проспівування кожного звуку з чіткою, ясною вимовою приголосних приносить велику користь малютам, сприятливо впливає на процес звукоутворення.

Найбільш важкий і відповідальний етап – робота над виразністю виконання. Необхідно навчати дітей під час співу чітко промовляти кожне

слово, робити смислові наголоси, передавати характер пісні. Для цього може бути використано диригентський жест: показувати рукою динаміку, акценти, що допоможе у роботі над висотою звуку.

У процесі розучування кожної пісні вирішуються моральні й естетичні завдання. Чим емоційніша розповідь про зміст пісні, тим сильніше впливає вона на почуття дітей. При поясненні бажано добирати приказки, прислів'я, які повинні допомогти глибше осмислити зміст. Характер музичного твору сприймається дітьми у єдності зі словом. Тому образна передача поетичного тексту є одним із найважливіших компонентів виразного співу.

Висновки.

Таким чином, нами були розглянуті питання формування співацьких навичок дітей дошкільного віку на основі народнопісенного репертуару: співацького дихання, дикції, артикуляції; показано використання інноваційних технологій у формуванні співацьких навичок: здоров'язберігаючих, інформаційно-комп'ютерних, музикотерапевтичних, гри на шумових дитячих інструментах; надано народнопісенний репертуар для проведення розспівок у різних вікових категоріях дошкільників; на практичних прикладах роз'яснено використання інноваційних технологій для музичних керівників дитячих садків.

Література:

1. Матвєєва Н.В. Присутність музики у всіх видах діяльності дітей <https://ditsad.com.ua/konsultac/konsultac2120.html>
2. Верховинець Я. Про «Весняночку» та її автора. Київ, видавництво «Музична Україна», 1979. с. 5

Abstract. Music holds a special, unique place in the education of preschool children which is explained by the specifics of this art form and the psychological characteristics of preschool children. Being a specific type of human thinking, music has a basic function – the function of communication, however, new approaches to music education require the use of completely different, most effective pedagogical technologies in the development of children's musicality.

The article deals with the issues of innovative formation of singing skills of preschool children on the basis of folk song repertoire.

Teaching preschoolers to sing means developing their singing skills which include breathing, diction, articulation, and a sense of ensemble. Considerable attention is paid to the formation of such skills during chants which use the folk song repertoire in conjunction with innovative pedagogical technologies such as health-saving (breathing and articulation exercises), music therapy, information and computer technologies, and playing noise musical instruments.

The article describes the age peculiarities of preschool children, reveals the issues of voice protection, provides folk song repertoire corresponding to a certain age; shows the use of innovative technologies in the formation of singing skills in the process of learning and performing a song in music classes.

Using the modern methods, innovative technologies and our own experience, we have adapted and systematized the practical material aimed at developing the singing skills of preschool children based on the folk song repertoire.

Key words: formation of singing skills, innovative technologies, music director, preschool children, folk song repertoire.

УДК 681.3:528.4

SELF-MANAGEMENT AS ONE OF THE TOOLS FOR FORMING MOTIVATION FOR THE FUTURE ACTIVITIES OF FOOD INDUSTRY PROFESSIONALS

САМОМЕНЕДЖМЕНТ ЯК ОДИН ІЗ ІНСТРУМЕНТІВ ФОРМУВАННЯ
МОТИВАЦІЇ ДО МАЙБУТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦІВ ХАРЧОВОЇ ГАЛУЗІ

Biletska H. A / Білецька Г. А.

д-р. пед. наук

ORCID: 0000-0002-6299-1853

Khmelnytskyi National University,

Ukraine, Khmelnytskyi, Instytut'ska str., 11, 29016

Хмельницький національний університет

Україна, м. Хмельницький, вул. Інститутська, 11, 29016

Tkach L.V./ Ткач Л.В.

канд. пед. наук

ORCID: 0000-0002-4070-3662

Higher Educational Institution "Podillia State University"

12, Shevchenko Str., Kamianets-Podilskyi, Ukraine, 32305

Заклад вищої освіти «Подільський державний університет»

Україна, м. Кам'янець-Подільський, Шевченка, 12, 32305

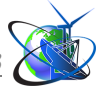
Анотація. Вважаємо, що важливим аспектом формування мотивації до професійної діяльності у будь-якій галузі є пошук різних методів та засобів моделювання освітньої діяльності, у тому числі і практичної підготовки здобувачів. Практична підготовка як обов'язковий компонент освітньо-професійної підготовки, має на меті насамперед формування у майбутніх інженерів професійних і фахових навичок і умінь як вирішальної складової їх професійної компетентності. Питання формування мотивації до професійної діяльності шляхом самоменеджменту є одним із методів моделювання у освітній діяльності, тобто створення умов для їх фахової підготовленості та актуалізації їх професійної суб'єктності та суб'єктної поведінки у процесі проходження практик.

Ключові слова: харчові технології, практична підготовка, моделювання, самоменеджмент, підготовленість, фахівці.

Вступ

Сучасні підприємства, які функціонують у галузі харчових технологій, потребують фахівців, які здатні та готові працювати в складних ринкових умовах, особливо в умовах війни. Фаховий та практично зорієнтований фахівець добре володіє знаннями не тільки у питаннях організації технологічного процесу, а й вміє працювати з дослідницько-інноваційними проєктами, інноваційними засобами та запроваджує нові маркетингові методи і технології для підвищення ефективності функціонування підприємства.

Забезпечення самоменеджменту майбутніх фахівців у процесі проходження практик, тобто створення умов для актуалізації їх навчальної та професійної суб'єктності та суб'єктної поведінки у процесі проходження практик, є важливим інструментом успішного опанування фаху у професійному середовищі. Важливо розуміти, що майбутня професійна діяльність передбачає сформувати під час практичної підготовки навички самостійної роботи, відповідальності і самоуправління, а ці категорії віддзеркалюють їх професійну

суб'єктність на підприємстві.

Основний текст

Забезпечення населення якісними продуктами харчування під час війни, які б відповідали вимогам національних стандартів – надважке випробування для усіх галузей. Це повинно бути пріоритетним завданням державної політики України, адже це питання продовольчої та економічної безпеки держави. Завданням держави повинно бути покращення роботи харчових підприємств різних галузей, вдосконалення наявних технологій на виробництвах, забезпечення усіма видами сировини виробництв, підготовка фахівців усіх рівнів. Можемо виокремити основні завдання, які стоять наразі перед харчовою промисловістю України:

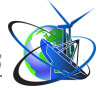
- забезпечення країни продуктами харчування;
- запровадження інноваційних технологій, сучасних підходів у плануванні і організації технологічних процесів;
- оновлення асортиментної політики підприємств з урахуванням воєнного стану;
- організація закупівель усіх видів сировини;
- забезпечення високого рівня самоменеджменту фахівців на підприємствах.

Головним завданням держави наразі є утримання і збереження усіх видів підприємств харчової промисловості. Тому варто пам'ятати, що належна організація сучасного виробництва, у т.ч. і харчового, передбачає їх забезпечення компетентними фахівцями-практиками.

Але, не зважаючи на воєнний стан, сучасний етап розвитку характеризується появою нових виробничих технологій, у т.ч. й інформаційних, але за участю фахівців. Це, безумовно, нова виробничо-інноваційна сфера, де суб'єктом виробництва є інженер з багатьма, у т.ч. і протилежними функціями, оскільки він свої компетенції реалізує як сфері «людина-людина», так і в сфері «людина-машина». У зв'язку з цим надзвичайної актуальності набуває їх практична підготовка як обов'язковий компонент освітньо-професійної підготовки, що має на меті насамперед формування у майбутніх інженерів професійних і фахових навичок і умінь як вирішальної складової їх професійної компетентності.

Встановлено, що цілі, завдання, зміст та основні види практичної підготовки майбутніх фахівців (не лише у галузі харчових технологій) визначаються цілями, завданнями та особливостями професійної діяльності. В нашому випадку – у сфері діяльності харчових виробництв. Вони визначаються в контексті компетентнісного підходу до їх практичної підготовки та спрямовані на формування практичної складової професійної компетентності, а педагогічні заходи її покращення повинні мати системний, міжпредметний і контекстний і водночас різноплановий характер.

Коли їх практична підготовка відбувається якісно на сучасній матеріально-технічній базі з дотриманням основних педагогічних вимог до її організації та проведення, то вона реалізує, як правило, такі функції: ціннісно-мотиваційну, виховну, когнітивну, формувальну, розвивальну, діагностичну.

Водночас, як слушно наголошують науковці та практики, що «Вже аксіомою стало твердження, що молодий спеціаліст на підприємстві показує слабку практичну підготовленість...» [3]. Але така ситуація є характерною і для нашої української дійсності, про що свідчать матеріали багатьох наукових форумів [8].

Відповідно, проблема практичної підготовки майбутніх фахівців харчової галузі до майбутньої професійної діяльності є й буде актуальною як у теоретичному, так і в прикладному аспектах [2].

Роботодавці висувають до випускників закладів освіти низку вимог, до яких відноситься глибока теоретична підготовка, комунікабельність, здатність до швидкого реагування, здатність мислити на перспективу, організованість, трудова дисципліна.

Моделювання як науковий метод постійно використовується у практиці педагогічних досліджень, оскільки це об'єктивна необхідність, пов'язана, з одного боку, з ускладненням професійної підготовки майбутніх фахівців, зі стрімкою зміною змісту їх діяльності та вимог, що висуваються до неї, а з іншого – необхідністю системного усвідомлення та сприйняття професійних змін усієї системи підготовки майбутніх фахівців в інформаційному суспільстві [7].

Такий аспект є не випадковим, оскільки доцільність використання моделювання при дослідженні педагогічних явищ і процесів обґрунтовують М. В. Анісімов, В. П. Беспалько, Н. В. Кузьміна, М. І. Лазарев, Є. О. Лодатко, О. П. Мещанінов, В. В. Ягупов та ін. Усі вони майже однаково називають загальні ознаки такого моделювання: наявність у системі єдиного цілого складових, зміна властивостей одного з них веде до зміни іншого; наявність істотних зв'язків між частинами цілого [2].

Ефективність професійної підготовки майбутніх фахівців у закладах освіти забезпечують певні педагогічні умови – сукупність сприятливих педагогічних обставин і чинників, які свідомо створюються для цілеспрямованого впливу на здобувачів освіти [6].

Для формування мотивації до професійної діяльності шляхом самоменеджменту використовуються методи практичного навчання, студенти виконують квазіпрофесійні завдання, викладачі спрямовують діяльність студентів за допомогою мотиваційних впливів. Це сприяє усвідомленню студентами важливості прояву самоактивності у процесі практичної підготовки; стимулює їх самостійно визначати мету і завдання своєї практичної підготовки та спрямовувати свої початкові зусилля на їх досягнення. Методи формують у студентів вміння прогнозувати свою навчальну, квазіпрофесійну і професійну діяльність у процесі практичної підготовки, сприяють усвідомленню студентами своєї відповідальності за результати практичної підготовки; стимулюють самостійне планування та організацію своєї навчальної, квазіпрофесійної і професійної діяльності.

Важливим є забезпечення формування у студентів умінь визначати пріоритетні напрямки формування своєї професійної суб'єктності як технолога чи інженера в процесі практичної підготовки, забезпечення формування

мотиваційного і суб'єктного компонентів професійної підготовленості майбутніх фахівців. Послідовність і систематичність формування практичних умінь навичок, їх поступове ускладнення і вдосконалення при переході від одного виду практики до іншого відбувається поетапно.

Для цілісного уявлення про практичну підготовку майбутніх бакалаврів розроблено модель, яка містить цільовий, теоретико-методологічний, змістовий, організаційно-методичний і діагностико-результативний блоки [7].

Важливим інструментом формування практичної підготовленості фахівців є навички самоменеджменту - мотиваційні особливості та особистісні категорії. Саме особистісні навички самоменеджменту в подальшому зможуть реалізувати практичну підготовленість і її складові: вміння рефлексувати і розвиватися, окреслювати особисті креативні завдання, виокремлювати особисті цінності, творчо розглядати фахові задачі, інтелектуально мислити. Важливим є розвивати у студентів такі складові самоменеджменту: професійне бачення ситуації, внутрішню мотивацію, самодисципліну, самореалізацію, бажання досягати певних успіхів у колективі (вмотивованість). Саме так формується особистість, фахівець, а самоменеджмент слугує інструментом для реалізації психологічної готовності особистості зростати як практик-фахівець. Механізмами самоменеджменту є самоконтроль, фактором активації його функції – проблемна ситуація, а саме - щоденні технологічні та інженерні кейси на підприємстві. Студенти з високим рівнем умінь характеризуються високим рівнем інтересу до життя, домінуванням чіткої цільової мотивації, особистісними цінностями, високим рівнем самоконтролю [5].

Самоменеджмент студентів тісно пов'язаний із самоменеджментом педагогів, які мають власним прикладом стимулювати самоменеджмент студентів і творчо його підтримувати. Самоменеджмент педагога – це сукупність управлінських впливів, спрямованих як на самого себе з метою досягнення відповідності вимогам педагогічного середовища, так і на студентів з метою демонстрування їм культури самоменеджменту.

Самоменеджмент у галузі харчових технологій має на меті допомогти самовдосконаленню, при цьому чітко організувати виробничий процес, виконувати завдання з меншими втратами і затратами, ефективніше організувати роботу колективу, отримувати якісну продукцію. Це є інструмент самоконтролю при вирішенні технологічних кейсів. Самоменеджмент виявляється у окреслених для себе, як особистості, особистих цінностях, чіткому формуванні цілей, пізнанні своїх можливостей під час організації усіх видів роботи, ефективному використанні інновацій, здатності створювати мікроклімат власного колективу, особистому творчому розвитку.

Для формування мотивації до професійної діяльності шляхом самоменеджменту педагоги спрямовують діяльність студентів за допомогою мотиваційних впливів, квазіпрофесійних завдань і методів практичного навчання до самоменеджменту. Це сприяє усвідомленню студентами важливості прояву самоактивності у процесі практичної підготовки; стимулює їх самостійно визначати мету і завдання своєї практичної підготовки та спрямовує свої початкові зусилля на їх досягнення.

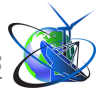

Висновки

Отже, самоменеджмент студентів – це психолого-педагогічний засіб і потенціал їх успішної навчальної і майбутньої професійної діяльності, що передбачає оволодіння ними практичними вміннями і навичками особистісного, навчального та професійного розвитку як фахівця. Самоменеджмент сприяє формуванню у студентів індивідуальної культури навчальної діяльності та поведінкових умінь і вмінь, які необхідні майбутньому фахівцю, здатності організовувати свою професійну діяльність.

Література

1. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; гол. ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
2. Лазарєв, М. І. Теоретичні та методичні засади креативного навчання студентів технічних дисциплін : [монографія] / М.І. Лазарєв, Н.П. Рубан, Т.А. Лазарева. — Харків — Горлівка : Вид-во “ЛІХТАР”, 2009. — 112 с.
3. Мельник О.Ф. Формування професійної компетентності майбутніх техніків-технологів виробництва харчової продукції в процесі вивчення природничих дисциплін. Дис. ...канд. пед. наук / 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Житомирський державний університет імені Івана Франка, Житомир, 2017. – 372 с.
4. Мещанінов, О. П. Сучасні моделі розвитку університетської освіти в Україні: теорія і методика: автореф. дис... д-ра пед. наук: 13.00.04 / О. П. Мещанінов ; Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. – К. [б. в.], 2005. – 42 с.
5. Ноздренко Є. А. Самоменеджмент в організації навчання студентів. *Сучасні проблеми науки та освіти*. 2006. № 1. С. 81-82.
6. Ткач Л.В., Дуганець В.І. Критерії оцінювання практичної підготовленості майбутніх техніків-технологів зі спеціальності «Виробництво хліба, кондитерських, макаронних виробів і харчових концентратів» у коледжах харчової промисловості. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2019. № 2. С. 25-33.
7. Ткач Л.В. Педагогічне моделювання практичної підготовки майбутніх техніків-технологів зі спеціальності «Виробництво хліба, кондитерських, макаронних виробів і харчоконцентратів». *Український педагогічний журнал*. 2019. №2. С. 106-118. (Google Scholar, Index Copernicus International, ERIH Plus, PІНЦ, Research Bible, CrossRef).
8. Янчева, Л.М., 2010. Інноваційної підходи до формування фахівця нового покоління з напрямку підготовки «Харчові технології та інженерія» / В: Янчева, Л.М. Крайнюк, Л.М. та Пивоваров, П.П. ред. // «Модернізація вищої освіти та проблеми управління якістю підготовки фахівців. Теоретико-методологічні та практичні проблеми підготовки фахівців за ступеневою системою освіти»: матеріали VIII Всеукраїнської науково-методичної конференції ХДУ харчування та торгівлі, (Харків, 23 вересня 2010). – Харків, 2010. – С. 9-13.

Abstract. *We believe that an important aspect of forming motivation for professional activity in any field is the search for various methods and means of modeling educational activities, including practical education and training of applicants. Practical training as a mandatory component of educational and professional training is aimed primarily at developing future engineers' professional and specialized skills and abilities as a crucial component of their professional competence. The issue of forming motivation for professional activity through self-management is one of the methods of modeling in educational activities, i.e. creating conditions for their professional preparedness and actualization of their professional subjectivity and subjective behavior in the process of internships.*

Key words: *specialists, food technologies, practical training, modeling, self-management, preparedness*

Статтю надіслали: 23.02.2023 р.

© Л.В.Ткач

УДК 740

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF THE DEVELOPMENT OF THE PSYCHOLOGICAL CONCEPT OF MANAGEMENT

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КОНЦЕПЦІЇ УПРАВЛІННЯ

Cherusheva G. B./ Черушева Г. Б.

Phd, assoc.prof. /к. н. н., доц. /

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9652-0913>

Parkhomenko V. V./Пархоменко В. В.

Phd., assoc.prof. /к. е. н., доц. /

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9321-4125>

National Academy of Statistics, Accounting and Auditing, Kyiv, Pidhirna 1, 04107

Національна академія статистики, обліку та аудиту, м. Київ, Підгірна 1, 04107

Abstract. The article considers the conceptual foundations of management psychology and its structural components, reveals the peculiarities of development in domestic scientific research, identifies the main priorities of the psychological concept of management, the key role of a person in the management system, as well as human capital in the development of an innovative economy. The essence of the concept of psychological readiness of managers and the conditions for its formation in the system of higher education in accordance with the requirements of the labor market and professional activity and career growth are substantiated.

Keywords: management psychology, psychological readiness, human-centeredness, model of innovative competencies.

Introduction. The model of a successful manager with developed leadership qualities, ready for self-realization and self-actualization in the context of rapid changes and integration processes of today, capable of making informed decisions, must meet the socio-economic challenges in the modern world. In view of this, the problem of management psychology is relevant, due to the need to form a new image of an effective manager-leader with an active life position, to develop his innovative qualities in the system of higher education.

The study used survey methods of students enrolled in the educational and professional programs "Management of Foreign Economic Activity", "Public Management and Administration", as well as structured interviews, conversations with managers and leading specialists of organizations, local state administrations, and employers. Particular attention was paid to part-time students who are already heading various structural units in companies, enterprises, educational institutions and other social institutions.

Main text. Rapid development of information technologies, access to the global information space, increasing variability of communication methods in the field of business relations and effective performance of professional tasks require a high level of development of innovative competencies of management personnel.

According to O. Garashchuk and V. Kutsenko, "Ukraine today desperately needs an innovative breakthrough that would ensure a significant increase in labor productivity and economic efficiency." [1, p. 228] And this can be done, according to the authors, by increasing the competitiveness of training through the introduction of

innovations in the educational process, the formation of creative competencies and readiness for re-training on an innovative basis.

The socio-economic challenges of today, in particular the market environment, determine the current directions of socio-psychological and economic research of human capital (V. Antoniuk, S. Bandur, N. Holovach, G. Griha, H. Dmytrenko, V. Kolomiets, A. Shakhno, etc.), professional and innovative qualities of managers of organizations (O. Garashchuk, A. Hrusheva, O. Dmytrenko, L. Karamushka, V. Kutsenko, V. Lugova, O. Lesko, L. Orban-Lembryk, O. Pilevych, M. Pryshchak, M. Smirnova, etc.) The focus of research:

- leadership problems and psychological properties of the leader's personality;
- the issue of readiness of a modern manager in the context of constant change: (instability in the labor market, technological disasters of various kinds, military situation in the country, pandemic at the global and regional levels, etc;)
- emotional and psychological stability and adaptability to stressful situations to make effective decisions and solve complex production and personal problems;
- leadership problems and psychological properties of the manager's personality;
- development of managerial competence of the manager in the context of a human-centered management model.

An appeal to the history of the development of the national theory of management psychology shows that it has long functioned as an integral part of the science of the former USSR, which was clearly based on socialist orientation.

During this period (1975), the first institute of management was opened on the basis of the Moscow Engineering and Economic Institute, which later received the status of the State University of Management (1998). In accordance with the socio-political and economic requirements, as well as the lack of specially trained management personnel, the Institute was the first among the country's higher education institutions to open training in production management. This institution initiated the opening of new areas of management education, taking into account the needs of various sectors of the national economy and market economy. The activities of the State University of Management were aimed at multidisciplinary training of personnel for social, state, and municipal management, including production management (training of management personnel in the transport industry, chemical, agricultural, industrial, and other sectors).

The development of the theory of management psychology in Ukraine, taking into account the objective realities of today, is associated with the active research activities of the Ukrainian Institute of Psychology, the opening of the laboratory, organizational and economic psychology under the leadership of a well-known scientist, a specialist in the field of management and organizational development, L. Karamushka (today, Deputy Director of the Kostiuk Institute of Psychology for International Relations, Full Member of the Academy of Sciences of Ukraine, Head of the Laboratory).

Being the founder and President of the Ukrainian Association of Organizational and Occupational Psychologists of Ukraine (2002) and the founder of the European Association of Organizational and Occupational Psychologists (2005), thanks to its

coordination and management, the scientific activity of scientists was aimed at identifying priorities in the new psychological concept of management, namely: "...identification and preservation of the intellectual elite of the organization; responsibility and obligation of employees; partnership nature of relationships; corporate spirit of interaction; quality of management decisions; ability of managers to overcome psychological barriers during innovations; orientation to achieve success... At the same time, the strategic center of this management concept is a person as the highest value of the organization." [11]

Л. Карамушка підкреслює, що сучасний процес гуманізації діяльності організації та менеджменту, обумовлює необхідність розвитку теорії управління в контексті ролі особистості. Людиноцентризм в системі управління влучно розкриває тезу Протагора "людина як міра всіх речей", як людський вимір економіки і політики, моралі та людських відносин. Управління, що зорієнтовано на людину, має бути сконцентроване на створенні сприятливих умов для її самореалізації, розвитку інноваційних компетенцій, творчої взаємодії, об'єднаними спільними інтересами та цінностями колективу. Засновник доктрини людських відносин Е. Мейо впевнений, що «...людина може бути вільною та щасливою тільки в групі,...а праця, якщо вона цікава й змістовна, може приносити не менше задоволення, ніж розваги». [9]

Thus, it can be noted that human capital is the main factor in the human-centered concept of management and, thus, the development of the innovative economy. According to G. A. Dmytrenko, "...increasing the competitive advantages of the national economy is possible through the intellectualization of human capital, its ability to innovative work, creativity." [4, c. 66]. The scientist emphasizes the role of intellectual resource as a component of the overall integrated resource component (material, technological, financial and information resources), which is an important factor in intensifying the organization's innovation activities and increasing its creative potential in general. In the psychological theory of management, it is human capital, in particular, new generation managers, that is seen as an important factor in the potential success of the national economy. "The innovative economy also develops on the basis of human capital. Its peculiarity lies in the fact that a large number of highly educated people engaged in the creative process in the modern unique innovation and technological labor market should participate in its implementation, capable of productive work, independent acquisition of knowledge by specialists. [6, c. 139]. The solution to the problem of intellectual growth at the state level is possible only through public investment, which will contribute to "...improving the intellectual and professional growth of a person, developing creativity and creativity, increasing productive abilities, which brings income in the future to both the individual and society as a whole" [14, p. 273].

According to the model of the Western approach to management, labor management, people management, and organization management are structural and substantive components of management psychology as an integral system.

During this period, certain adjustments were made to the competence requirements and psychological readiness of managers. Scientists characterize this psychological phenomenon as "...a complex multidimensional personal formation,

which includes functionally interconnected components: motivational, cognitive, operational and personal..." [5]

In the modern vocational education of Ukraine, the priority tasks of its development are the acquisition of universal values, humanistic and innovative orientation, and ensuring the real preparation of a person for life in a changing world.

Important factors in the humanization of the educational process are the development of creative interaction between teacher and student at the level of subject-subject relations, the creation of comfortable conditions of the educational environment necessary for the identification of the individual and personal potential of a young person, and a creative approach to the development of his or her abilities.

The development of a person as a self-sufficient individual depends largely on the choice of his or her own life position. Awareness and assimilation of universal culture as an inexhaustible source of socio-cultural values encourages the person to create their own experience. [13]

Today, the education system shows a tendency to model innovative competencies, which we see as a set of universal, invariant competencies for different professions and specialties aimed at solving professional problems, contributing to increased work efficiency and teamwork, and ensuring the achievement of strategic objectives (goals).

The Standard of Higher Education of Ukraine defines the competencies that should be formed in a graduate of a higher education institution in the specialty 073 "Management", which include: integral, general and special [12]. It is the integral competencies that reveal the manager's ability to generate ideas, manage information, analyze and evaluate information data, the ability to solve complex tasks and problems in the field of management, etc. These competencies, in accordance with the position of the manager, his/her professional role and functional responsibilities, allow to effectively organize both his/her activities and the activities of employees, ensure the process of their development and career growth, use various means of moral and material incentives for creativity, innovative approaches in the work of employees of the enterprise.

A study (questionnaire survey) conducted by Ukrainian scientists among small and medium-sized businesses and research organizations on the competencies of open innovation implementation has identified the most important qualities, abilities, and skills in the management system. According to the employees, the list of competencies includes: the ability to generate innovative projects; skills and abilities to create and support the innovation process, teamwork; quick response to changes, stress resistance, adaptive thinking; motivation to make independent decisions and responsibility for the implementation of these decisions; skills and abilities to find partners, build a consortium for the implementation of innovative projects; systematic preparation and submission of project proposals to international funds; skills of the company's top management [10].

The professional and ethical codes of an organization, as a mandatory corporate document, reveal the moral values of the team, ethical standards of behavior and relationships that are basic in the context of the activities of all members of the organization and require everyone to have a responsible, honest attitude to work.

In the system of management activities, innovative competencies, based on moral and ethical factors, act as an effective means of managing personnel and the organization as a whole.

Today, employers are demanding to identify priority areas for the development of higher education, expressing an urgent need for specialists who are competitive in the labor market, ready to cooperate and solve current production problems, psychologically prepared for non-standard working conditions, for continuous self-development and professional growth through various forms of non-formal education (professional courses, trainings, webinars, workshops, etc.).

The prospects for innovative changes in the higher education system are directly related to the professional and practical sphere, in particular employers. This necessitates the establishment of close creative business contacts with organizations, which will help to define benchmarks for the real economy and ensure a prompt response to rapid socio-economic changes in a particular professional field.

In this regard, special attention should be paid to the development of innovative competencies in future professionals, including creative and critical thinking, adaptability to non-standard situations, readiness for creative interaction, communication skills and readiness to work in a team, and the development of emotional intelligence.

Thanks to the student-centered model of managerial training, Ukrainian higher education institutions are able to ensure the acquisition of not only basic skills, general and professional competencies, but also to create a creative educational and professional environment for independent lifelong learning.

Conclusions. The psychology of management should be based on the basis of human-centeredness, which will ensure the development of an innovative economy.

In the higher education system, there is a positive trend towards the formation of human capital through the professional training of future managers of a new generation, who are human-centered, capable of making non-standard and innovative decisions and implementing changes in accordance with the challenges of today, ready for teamwork and uniting team members with common values and goals of the organization.

References

1. Harashchuk, O. V. & Kutsenko V. I. (2015). Innovatsiyni pidkhid do pidhotovky kadriv u konteksti zabezpechennia yikh konkurentozdatnosti// Mizhnarodnyi naukovyi visnyk / red. kol.: I. V. Artomov (holova), O. I. Sviezhentseva, I. A. Hrabova ta in. – Uzhhorod : DVNZ"UzhNU", 2015. – Spetsvyp. 1 (10). – S. 228-244.
2. Hrusheva, A. A. Pilevych O. A. & (2017). Formuvannia upravlinskoi kompetentnosti maibutnikh ekonomistiv u kulturno-osvitnomu seredovyschi vyshchoho navchalnoho zakladu// Onovlennia zmistu, form ta metodiv navchannia i vykhovannia v zakladakh osvity. - 2017. - Vyp. 16. - S. 203-207. - Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ozfm_2017_16_63
3. Hriha H. Yu. (2018). Modeliuvannia vplyvu liudskoho kapitalu na ekonomichne zrostannia/ H. Yu. Hriha. – 2018. URL:

<https://naub.oa.edu.ua/2018/modeliuvannia-vplyvu-liudskoho-kapita/>

4. Dmytrenko, H., & Holovach, N. (2021). Liudynotsentrychna sutnist ekonomichnoho rozvytku. Ekonomika ta suspilstvo, (29). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-29-8>

5. Karamushka, L.M., & Moskalov, M.V. (2011). Psykholohichni umovy pidhotovky maibutnikh menedzheriv do upravlinnia zminamy v orhanizatsii : Monohrafiia. – Kyiv: «Prosvita», 2011. – 200.

6. Kolomiets V.M. (2018). Osvita yak forma investytsii v liudskyi kapital natsionalnoi ekonomiky//Investytsiino-innovatsiina diialnist. Intelekt KhKhI № 2 '2018.- S.139-144

7. Luhova, V. M. & Sierikov, D. O. (2019). Model rozvytku upravlinskoi kompetentnosti kerivnykiv pidpriemstva//Suchasni problemy upravlinnia pidpriemstvamy: teoriia ta praktyka : materialy mizhnar. naukovo-prakt. konf., 18-19 ber. 2019 r. — Kh.: FOP Panov A.M., 2019. — S. 75–77.

8. Liudynotsentrychna systema derzhavnoho upravlinnia v Ukraini: utopiia chy shans: monohrafiia / [za zahalnoi redaktsiieiu H. A. Dmytrenko.] – K.: DKS-Tsentr, 2014. – 240 s.

9. Mayo E. (216) The Social Problems of an Industrial Civilization. London : Routledge & Kegan Paul, 1949. 216 p. URL: <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.264316/page/n3>

10. Melnyk M. Kompetentsii spivrobitnykiv pidpriemstv, shchodo zdatnosti do stvorennia ta vprovadzhennia vidkrytykh innovatsii / M. Melnyk // Halytskyi ekonomichnyi visnyk. — T.: TNTU, 2020. — Tom 63. — № 2. — S. 56-63. — (Ekonomika). https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2020.02

11. Orban-Lembryk L.E. (2003). Psykholohiia upravlinnia: navchalnyi posibnyk/Orban-Lembryk L.K.-K.: Akademvydav, 2003.-568 s.

12. Standart vyshchoi osvity Ukrainy: zatv. Nakazom Ministerstva osvity i nauky Ukrainy 10. 07. 2019 r. № 959. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/07/12/073- menedzhment-magistr.pdf>.

13. Cherusheva H., & Parkhomenko V. (2022). Pryntsyp liudynotsentryzmu yak osnova humanizatsii osvity/Aktualni doslidzhennia v sotsialnii sferi : Materialy KhKh Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (m. Odesa, 17 lystopada 2022 r.) / hol. red. V.V. Korneshchuk. – Odesa: FOP Bondarenko M. O., 2022. – S.99-101.

14. Shakhno A. Yu. (2019). Liudskyi kapital v umovakh hlobalizatsii: otsiniuvannia, rozvytok ta derzhavne rehuliuвання / A. Yu. Shakhno. – Kryvyi Rih: Vydavnytstvo FO-P Cherniavskyi D. O., 2019. – 360 s.

Анотація. У статті розглянуто концептуальні основи психології управління та її структурні компоненти, розкрито особливості розвитку у вітчизняних наукових дослідженнях, визначено основні пріоритети психологічної концепції управління, ключова роль людини в системі управління, а також людського капіталу у розвитку інноваційної економіки. Обґрунтовано сутність поняття психологічна готовність управлінців та умови її формування в системі вищої освіти відповідно до вимог ринку праці та професійної діяльності й кар'єрного зростання.

Ключові слова: психологія управління, психологічна готовність, людиноцентризм, модель інноваційних компетенцій.

УДК 37.091.12:005.963.2-051(045)

COACH AS AN INNOVATIVE TECHNOLOGY FOR IMPROVING THE PROFESSIONAL SKILL OF A TEACHER**КОУЧ ЯК ІННОВАЦІЙНА ТЕХНОЛОГІЯ ПІДВИЩЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ПЕДАГОГА****Mohyliasta S.M. / Могіляста С.М.***c.p.s., associate prof. / к.психол.н., доц.*

ORCID: 0000-0003-1016-3623

*Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University,**Uman, Sadova, 28, 20308**Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини,**м. Умань, вул. Садова, 28, 20308*

Анотація. У роботі проаналізовано особливості застосування технології коучингу для формування самоосвітньої компетентності педагогів. Обґрунтовано ефективність використання коучингу для активізації пізнавальної мотивації у студентів, спонукання до самонавчання та професійного самовдосконалення, розвитку умінь самоуправління і ефективного менеджменту власної діяльності. Виокремлено методи та умови формування самоосвітньої компетентності у процесі застосування технології коучингу.

Ключові слова: коучинг, педагог, коуч-тренер, студент, освіта, технологія.

Вступ.

В умовах сучасного інформаційного суспільства будь-який спеціаліст-професіонал зустрічається з потребою самовдосконалення і саморозвитку, задовольнити яку може здатність особистості до самоосвіти та самоуправління навчальною діяльністю. Самоосвітня компетентність стає невід'ємною складовою професійної компетентності педагога. Її формування потребує нових підходів у навчанні, нових інструментів у взаємодії суб'єктів навчального процесу, зокрема застосування технології коучинга, що сприяє розвитку особистості, здатної до саморозвитку, реалізації власних можливостей, прийняття рішень і досягнення цілей.

Якість сучасної освіти обумовлено характером протікання інноваційних процесів в освітніх організаціях і визначається особливостями нововведення, інноваційним потенціалом освітнього середовища та педагогічної майстерності. Удосконалення педагогічної майстерності в умовах здійснення вищої освіти вимагає оволодіння викладачами технологіями педагогічної підтримки студентів.

Основний текст.

В останні роки в структурі педагогічної підтримки студентів особливе місце займає коучинг – інноваційна технологія навчання, що створює умови для формування особистості студента як суб'єкта майбутньої професійної діяльності, здатного до реалізації своїх потенційних можливостей. Ця інноваційна технологія сприяє актуалізації внутрішніх ресурсів і педагога, і того, хто навчається в досягненні запланованого результату.

Коучинг – технологія, що включає тренінгові вправи, навчальні новим способам мислення і поведінки, які можуть бути успішні тільки в процесі взаємодії з учнями [2; 3].

Коучинг не вчить, а допомагає вчитися. Це процес, який допомагає людині поглянути на розвиток її особистості, на конкретний етап її розвитку, тобто відкрити людині очі на багато корисних її речі. Це процес, що дозволяє особистості при використанні потрібних методів і прийомів домогтися найвищих результатів.

Чому технологія коучинга актуальна для освіти? По-перше, в сучасній освіті дедалі більше чітко відчувається потреба в нових формах розвитку і навчання студентів, відповідних потребою часу і його завданням. По-друге, завдання особистісно-орієнтованого навчання офіційно заявлена в стандартах. Але розробка практичних технологій реалізації особистісно-орієнтованої освіти в навчально-виховній роботі, як і в системі підготовки педагогів до нового підходу, поки знаходиться на стадії зародження, і багато технологій запозичуються з бізнесу, маркетингу і т. і. Даний метод дуже активно застосовується у закладах вищої освіти і приносить позитивні результати.

«Коучинговий» підхід максимально відповідає концепції особистісно-орієнтованого навчання, а коучингові навички органічно вписуються в профіль компетенцій сучасного педагога. Коротко зміст педагогічного коучингу можна визначити як рух до мети через повне розкриття потенціалу людини і групи. Використовуючи коучинг, люди досягають своїх цілей набагато ефективніше і швидше, формується ясність у виборі свого розвитку. При професійній підтримки коуча студент самостійно формулює цілі, напрацьовує стратегії і здійснює найбільш вдалі з них.

Розглянемо феномен коучингу в освіті. Педагогічний коучинг – неформальна технологія і мистецтво мотивування, мистецтво задання запитань. Створення адекватних організаційно-педагогічних умов, розробки технології педагогічного супроводу, діагностики і моніторингу. Мета педагога – допомогти студентові вчитися, змінюватися і досягати цілей; мета студента – рішення конкретних завдань і досягнення прогнозуючого результату. Педагог не наказує, не керує, не інструктує, не дає поради, одним словом, не тисне, не впливає. Він слухає, щоб зрозуміти; обмірковує, перефразовує, підсумовує, задає питання; вносить пропозиції, здійснює зворотний зв'язок. Головне – турбота про те, щоб студент (група) вирішив проблему сам.

Завдання кожного педагога – допомогти своїм студентам досягти такої майстерності, щоб вони вирішували всі свої проблеми на несвідомому рівні.

Які сфери використання коучингу в освіті? Даний метод хороший у багатьох сферах навчально-виховного процесу: в роботі з відстаючими і лідерами; при підготовці студентів до реалізації різних довгострокових цілей, в підготовці творчих проектів (твір-есе, портфоліо досягнень, дослідницьке завдання, реферат), при виробленні у групи командної взаємодії і т. і.

Технологія коучинга: вибір теми; визначення мети (що студенти повинні отримати з зустрічі?); відкриття реальності (що в дійсності відбувається, хто займався розглядом проблеми); розгляд варіантів вибору (можливостей і ресурсів); підведення підсумків (ясність і усвідомленість з боку студента (групи), взяття їм на себе зобов'язань, усвідомлення, чи є у нього план дій, чи

потрібна йому підтримка, чи буде вони діяти з рішучістю).

При вирішенні проблеми у кожного з коучінг-партнерів є свої обов'язки. Багато в чому вирішення проблеми залежить від дотримання педагогом коучем певних принципів. Педагог-коуч зобов'язаний бути: нейтральним, нелінійним, завжди в контакті, домагатися ясності в мисленні і поведінці студентів (групи), зуміти їх змотивувати на зміни себе; враховувати, що люди за способам навчання, засвоєння і переробки інформації сенсорними каналами діляться на візуалів, аудіалів і кінестетів.

Результати застосування технології коучингу: розвиток комунікативних і організаторських умінь, здатності прогнозувати і проектувати свою навчальну діяльність і діяльність інших; отримання навичок ставити цілі і досягати успіху (результату), ефективно керувати часом; аналізувати і структурувати інформацію, працювати в команді, швидко приймати рішення в проблемній ситуації, долати конфлікти, орієнтуватися на власні успіхи і сильні сторони інших.

Технологію коучингу у вищій школі можна застосовувати у процесі викладання різних дисциплін на практично-семінарських заняттях, для виконання науково-дослідних завдань, курсових і дипломних робіт з метою стимулювання самостійного пізнавального пошуку, прийняття рішень, розвитку незалежності, відповідальності, впевненості у власних можливостях. Здобувши уміння і досвід вирішення проблем у навчальних ситуаціях, студенти набувають компетенцій, які зможуть застосовувати в інших життєвих ситуаціях з метою саморозвитку і самореалізації.

Важливими умовами формування самоосвітньої компетентності у процесі застосування технології коучингу є усвідомлене ставлення до студентів як до відповідальних творців і менеджерів своєї навчально-пізнавальної діяльності, які успішно інтегрують самоуправління (вибір змісту, форм, методів і засобів навчання) із самоконтролем (оцінюванням і моніторингом власної когнітивної діяльності); залучення студентів до формулювання навчальних цілей та вибору стратегій для їхнього досягнення; забезпечення співробітництва і кооперації у навчальному процесі; використання групових форм і методів навчання; формування потреби у самопізнанні, саморозвитку, постійному самовдосконаленні та пізнанні своїх можливостей; залучення студентів до прийняття рішень у навчальному процесі; діагностика і підтримка індивідуальних пізнавальних інтересів, надання можливостей вибору, індивідуалізація та диференціація навчання; застосування аналізу та критичних рефлексій; ведення студентами щоденників своєї навчально-пізнавальної діяльності та залучення до її оцінювання.

Коуч – це тренер, здатний виховати переможця. Обов'язок коуча – віднайти найкраще в особистості студента і відштовхуватися від цього. Коуч сприяє вдосконаленню та ефективному використанню особистісних якостей студентів, про які більшість або не здогадується, або не використовує як основу для подальшого руху вперед. Для цього він мусить мати глибокі знання психології і можливостей людини. Він має володіти вмінням створювати умови, за яких молоді люди будуть здатні усвідомлювати сенс свого існування,

свої цінності, своє призначення у житті. Один із засновників коучингу як технології формування особистості Т. Голві зазначає, що коуч-консультант спрощує навчання, але не вирішує проблем тих, хто навчається [2, с. 194].

Висновки.

Отже, технологія коучингу має неабияке значення для формування самоосвітньої компетентності особистості, оскільки тренує здатність ефективно діяти і навчатися, розвиває навички самостійного пізнавального пошуку, самоуправління і ефективного менеджменту власної навчальної діяльності. Педагогічний коучинг може розглядатися як інноваційна технологія підвищення професійної майстерності сучасного педагога, і потрібно активніше вводити педагогічний коучинг в освітній процес. Все це допоможе розкриттю особистісного інтелектуально-творчого потенціалу як студентів, так і педагогів.

Література.

1. Голви У. Тимоти. Работа как внутренняя игра: фокус, обучение, удовольствие и мобильность на рабочем месте / пер. с англ. М. : Альпина Бизнес Букс, 2005. 252 с.
2. Паркин М. Сказки для управления изменениями. Как использовать сказки для развития людей и организаций / пер. с англ. М. : Издательство «Добрая книга», 2005. 240 с.
3. Романова С. М. Коучінг як нова технологія в професійній освіті. *Вісник Нац. авіац. ун-ту. Серія : Педагогіка. Психологія*. 2010. Вип. 3. С. 83–86.

References.

1. Holvy U. Tymoty. Work as an inner game: focus, learning, pleasure and mobility in the workplace. M. : Alpyna Byznes Buks, 2005. 252 с.
2. Parkyn M. Tales for change management. How to use fairy tales to develop people and organizations. M. : Publishing house «Dobraia knyha », 2005. 240 с.
3. Romanova S. M. Coaching as a new technology in professional education. *Bulletin of the National aviation university Series: Pedagogy. Psychology*. 2010. Issue 3. C. 83–86.

Abstract. The article analyzes the peculiarities of the use of coaching technology for the formation of self-educational competence of teachers. The effectiveness of using coaching to activate students' cognitive motivation, encourage self-study and professional self-improvement, develop self-management skills and effective management of one's own activities is substantiated. The methods and conditions of formation of self-educational competence in the process of applying coaching technology are singled out.

Key words: coaching, teacher, coach-trainer, student, education, technology.

УДК 94 (477) «1861/1914»

MODERNIZATION PRACTICES IN THE AGRICULTURE OF RIGHT BANK UKRAINE: 1861-1914.**МОДЕРНІЗАЦІЙНІ ПРАКТИКИ У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ: 1861-1914 рр.****Nelia Romaniuk/ Неля Романюк***d. h. s. prof/ д. і. н. проф.*ORCID: <https://orcid.org/0000-000-2340-44>

Polissia National University, 7, Staryi Blvd., Zhytomyr, Ukraine, 10002

Поліський національний університет, Житомир, Старий Бульвар, 7, 10002

Анотація. Досліджено зразки прибуткового господарювання підприємців Правобережної України доби соціально-економічної модернізації: 1861-1917 рр. Під впливом реформ 60–70-х рр. XIX ст., особливо скасування кріпацтва та столипінської аграрної реформи, саме сільські підприємці у Київській, Подільській і Волинській губерніях, використовуючи природно-кліматичні умови краю, земельні ресурси, корисні копалини, деревину, підприємницькій хист і капітал, знайшли шляхи і методи збільшення обсягів виробництва на селі, прибуткового господарювання, що так актуально і в наш час.

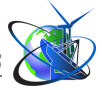
Ключові слова: підприємництво; сільське господарство; цукрова, винокурна, борошномельна промисловість; Правобережна Україна.

Вступ

Сільське господарство в історії України є сферою діяльності значної частини населення. На сучасному етапі, в умовах глобалізації ринку продовольства і загостренню на цій основі міжнародної конкуренції, набуває нового змісту та посилюється значення модернізації сільськогосподарського виробництва. Ринкові трансформації в Україні зумовлюють актуальність дослідження і вивчення цінного досвіду впровадження модернізаційних практик у сільськогосподарському виробництві на основі підприємництва в другій половині XIX- на початку XX століття, коли були досягнуті вагомі результати виробництва у сільській місцевості: Наприкінці XIX- на початку XX століття підросійська Україна стала потужним виробником і експортером сільськогосподарської продукції. Важливим чинником інтенсифікації виробництва стало підприємництво. Становлення і розвиток підприємництва відбувалося у залежності від природно-кліматичних умов регіонів, правових основ, політичних, економічних і наукових чинників. Так у Донецько-Криворізькому регіоні підприємці відігравали значну роль у розвитку галузей важкої промисловості (вугільній, видобувній, металургійній, машинобудівній). Підприємці Півдня України, маючи доступ до чорноморських портів, перетворювали свої підприємства у потужні центри комерційного зернового господарства і тонкорунного вівчарства. Підприємці Правобережної України, зокрема Київщини, Поділля і Волині відігравали провідну роль у розвитку землеробства, тваринництва та підприємств переробної промисловості.

Основний текст

Основою економічного розвитку Київської, Подільської і Волинської губерній було землеволодіння підприємливих поміщиків і заможних селян, які

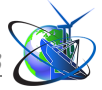

застосовували найбільш прибуткові види господарської діяльності – вирощування зернових культур, цукрових буряків, картоплі, хмелю та їх переробку на власних підприємствах якомога ближче до сировинних ресурсів. Найбільш вигідними галузями були: цукрова, винокурна та борошномельна. Продукція цих галузей становила найбільшу частину в загальному обсязі промислового виробництва. А виробництво цукру наприкінці XIX ст. складало більше половини загального фабрично-заводського виробництва. Регіон, в який входили досліджувані губернії, став потужним виробником і експортером цукру на закордонні ринки.

Характерною особливістю господарювання підприємливих поміщиків краю ставала диверсифікація. Створивши конкурентноспроможні товарні господарства, вони одночасно з виробництвом сільськогосподарської продукції, вкладали свої кошти у найбільш прибуткові галузі промисловості. Поєднання виробництва сільськогосподарської продукції з її промисловою переробкою забезпечувало власникам отримання сталих прибутків. Наявність промислових підприємств сприяла кращому фінансуванню сільського господарства, яке постійно залежало від погодних умов. Водночас аграрний сектор давав необхідну сировину для цукрової, борошномельної, виноробної та інших галузей промисловості. Так, до цукропромислових магнатів та власників багатьох інших підприємств належали землевласники Київщини, Поділля, Волині: Бобринські, Браницькі, Терещенки, Потоцькі, Сангушки, Радзивілли, Ярошинські.

Вагомий вклад у розвиток підприємництва доби соціально-економічної модернізації України, впровадження інтенсифікації виробництва внесли представники династії Терещенків. Багатопрофільна підприємницька діяльність давала можливість Терещенкам отримувати сталі прибутки. Маєтки братів Миколи та Федора Терещенків відзначалися високою культурою землеробства, запровадженням багатопільної сівозміни, використанням техніки. Завдяки інтенсивному веденню господарства вони отримували значні прибутки. Про ефективне і дбайливе господарювання Терещенків свідчить і те, що поряд із землеробством вони розвивали тваринництво. Якщо в багатьох цукрозаводчиків відходи виробництва пропадали, то у Терещенків жом і патока використовувалися поряд з іншими кормами для відгодівлі худоби. Крім того, ведення тваринницької галузі забезпечувало достатню кількість гною для удобрення полів. Завдяки інтенсивному веденню сільського господарства у своїх маєтках Терещенки отримували значні прибутки, зуміли вигідно вкласти свої капітали у промислове виробництво і стати потужними виробниками цукру та іншої продукції.

Головними бізнесовими інтересами Терещенків було виробництво цукру. Брати Микола і Федір побудували потужні цукрові заводи, їх справу продовжували нащадки. Так, станом на 1913 р. на Андрусівському цукровому заводі Волинської губернії та Андрушківському – Київської губернії (власник М. Терещенко) виробляли в рік майже 1 млн. пудів цукру. О. Терещенку належав один з найбільших в краї – Андрушівський винокурно-

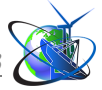
ректифікаційний завод. Активну підприємницьку діяльність вів і Ф. Терещенко. У Червоному Волинської губернії він мав у власності цукровий і винокурно-ректифікаційний заводи, які давали великі прибутки. Крім того, він був членом правління економічно сильного Тульсько-Черкаського товариства цукрових заводів і був співвласником ще 3 цукрових і 1 лісопильного заводів [1].

Як показало опрацювання відомостей значної кількості справ архівного фонду Терещенків, запорукою їх підприємницького успіху був добре налагоджений економічний аналіз господарської діяльності, система обліку прибутків і збитків кожного маєтку, виробничого підрозділу, підприємства [2]. Зокрема, результати господарювання за 1911-1913рр. Ф. Терещенка показують звіти Глушецького, Червоненського, Чорнорудецького маєтків, рахунки прибутків і збитків головної контори [3].

Передові на той час технології у землеробстві і переробній промисловості запроваджували у своїх господарствах графи Браницькі. Зокрема, якщо на Київщині переважала трипільна сівозміна, то в маєтках Браницьких більшість сіл використовували вже дев'ятипільля. Багатопільля було особливо поширеним у Васильківському повіті, де з 92 маєтків багатопільну сівозміну практикували в 31 маєтку [4, с. 46]. Поєднання ефективної сівозміни, якісного насіння та родючих ґрунтів давало можливість збирати високі врожаї. Станом на 1913 р. графи Браницькі, володіючи великими земельними масивами, у власності мали 7 цукрових, 2 винокурних заводи і 8 парових млинів у Київській і Подільській губерніях [1].

Найсучасніші методи господарювання запроваджували у своїх володіннях батько і син Юзеф і Францішек Ярошинські. Ю. Ярошинський до кінця життя скуповував все нові маєтки і став одним з найбільших землевласників Південно-Західного краю і успішним підприємцем. Ф. Ярошинський, успадкувавши свою частку в 2 209 дес. 4626 саж. землі у Вінницькому повіті, сам придбав 1909 р. невеликий маєток 76 дес. 1980 саж. у с. Марківці Брацлавського повіту. У Вінниці в 1911-1912 рр. скупив кілька ділянок, де збудував механічну фабрику взуття «Яструб». Для ефективного ведення господарства імпортував з інших країн техніку, худобу та племінних коней. Мав гранітну копальню в Гнівані. Входив до Вінницької філії Подільського сільськогосподарського синдикату, а коли філія виокремилася як Вінницький сільськогосподарський синдикат – став його віце-головою [5, с. 890-894].

Багатогранною була діяльність відомого подільського промисловця і громадського діяча К. Бушинського, який завдяки праці і знанням перетворив Немерчанський маєток у високопродуктивне господарство. У 1886 р. він створив у Немерчому разом із М. Лонжинським одне з перших на Поділлі селекційно-насіннєве господарство (фірма «К. Бушинський і М. Лонжинський»). У той час місцеві господарі купували насіння за кордоном, витрачаючи значні кошти (хоча іноземні сорти виведені в інших умовах, не завжди відповідали місцевим вимогам). Господарство проводило селекцію цукрових буряків, пшениці, жита, вівса, зокрема тут були виведені

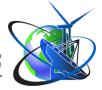
такі відомі сорти озимої пшениці, як «Тріумф Поділля», «Банатка подільська», «Тріумф Поділля новий», «Немерчанська ювілейна», ярової пшениці «Немерчанська ярова» й «Немерчанська ярова чорна», вівса – «Немерчанський найбільш ранній», озимого жита – «Excelsior». Протягом 30 років існування немерчанське насіннєве господарство значно розширило свою діяльність і на початку ХХ ст. було одним з найбільших у Російській імперії. Здобуваючи щораз ширші ринки збуту (Росія, Північна Америка, Італія, Австро-Угорщина, Франція, Румунія, Болгарія, Сербія та ін.), вона успішно конкурувала за кордоном [6, с.8-11].

Маєток у Мощеному (1994 дес. землі, із них орної – 1842 дес.) Гайсинського повіту Подільської губернії належав Б. Ханенку. Починаючи з 1886 р., за рахунок власних ресурсів він перетворив маєток на прибуткове господарство [7, с. 259, 260]. До 1895 р. тут практикували 9-ти пільну сівозміну; а пізніше, коли була прикуплено ще 370 дес., було введено 12-ти пільну сівозміну на площі в 1 672 дес. [8, с. 279]. Цінним є досвід ведення Б. Ханенком городнього насіннєвого господарства на порівняно великій площі 60 дес., зосередженого головним чином у Київській губернії. Про те, що ця справа йшла вдало, свідчать факти про чотириразове нагородження золотими медалями на всеросійських виставках [9, с. 297-298].

У маєтку Берестяги Ф. Закржевського (Подільська губернія, Гайсинський повіт) усього землі було 1677,6 дес. Головний прибуток господарство отримувало від землеробства – від вирощування пшениці і цукрового буряка. У маєтку застосовувалася переважно 10-ти пільна сівозміна: 1) пар з добривом; 2) озима пшениця; 3) цукровий буряк; 4) ярові; 5) пар; 6) озима пшениця; 7) цукровий буряк; 8) пар; 9) озима пшениця; 10) ярові. Щодо тваринництва, то в господарстві налічувалося 90 коней і 150 волів [10, с. 30, 31].

Кваліфіковано і вміло господарювали у своїх маєтках великі землевласники краю Євстафій і Роман Сангушки, які для отримання високих прибутків також поєднували сільськогосподарське і промислове виробництво. Євстафію Сангушку належали маєтки на Волині і в Київській губернії. У його фільварках з кожним роком зростала продуктивність землеробства завдяки запровадженню нових методів обробітку ґрунту, використанню мінеральних добрив, багатопільної сівозміни, застосуванню машин та вдосконалених знарядь праці. Його господарства стали основними постачальниками товарного хліба на внутрішні та зовнішні ринки. Князь розводив знамениті на всю Європу породи коней – арабських скакунів [11, с.228]. Князь Є. Сангушко був власником 3 суконних фабрик і фарфорового заводу. Вагомим внеском князя у розвиток ринкових відносин стало створення за рахунок його коштів перших не тільки в Україні, але й в Російській імперії, кредитних кас у містечках Славута і Білогірودка для допомоги в розвитку дрібної промисловості.

Вмілим підприємцем був і Роман Сангушко, який мав у власності 65 тис. 212 дес. землі, великі плантації цукрових буряків і володів Шепетівським, Клембівським і Кременчуцьким цукровими заводами. Р. Сангушко був

власником містечка Славута, більшості його промислових підприємств (суконних фабрик, винокурень) й одержував значні прибутки. Ним були засновані 4 паперові фабрики, які виробляли папір, картон і були широко відомі на паперовому ринку [11, с.243]. Йому належали також винокурні заводи у містечку Білгородка, та селах Михля і Цвітоха Заславського повіту і у цьому ж повіті млини у м. Заславль, містечку Славута, с. Михново, 45 торгівельних закладів [1, с. 88-91].

Значну кількість сільськогосподарської продукції виробляли на ринок і селянські господарства, опановуючи основи підприємництва. Про кращі зразки господарювання свідчать звіти повітових землевпорядних комісій, які періодично проводили обстеження хутірських і відрубних господарств. Так, у звіті Дубненської повітової землевпорядної комісії за 1908 р. відзначено, що з 55 обстежених хуторів 15 хутірських і відрубних господарств «достатньо стійкі», за розмірами земельної площі не відрізнялися від середнього селянського володіння і мали від 7 до 15 дес. орної землі. В цих господарствах впроваджена покращена сівозміна з багаторічними бобовими травами. Обробіток, догляд і збирання врожаю проводився сільськогосподарськими машинами. Вирощений врожай використовувався для забезпечення сім'ї продуктами харчування, а залишки її реалізовувалися. Це хутірські господарства: Й. Студеного, В. Новака біля с. Молодаво; Ф. Бача, Й. Бачовського біля с. Жорнова; С. Горбового (хутір Марковщина); В. Воляника (хутір Діброва). Відрубні господарства: Й. Кудрни (с. Боцанівка); І. Михаловського та І. Коларжа (с. Ульбарів); К. Лоукотки та В. Берана (с. Озирко); А. Вотави (с. Спасів); А. Гаврилюка та А. Морозова (с. Пащина) [12, арк. 319-343].

У доповідній записці Новоград-Волинській повітській землевпорядній комісії відзначено, що з 55 обстежених хуторів у шести волостях повіту в 11-ти ведеться багатопільне землеробство та впроваджуються більш передові методи господарювання. Це хутори з площею земельних ділянок від 7 до 14 дес. У Городницькій волості с. Лучиці – М. Костюка, Д. Антонюка, Н. Супрунчука; біля урочища Глибокий Рів – Є. Калашника, С. Голяченка. У Корецькій волості с. Олексіївка – В. Горжемського, Й. Трешковського; Старо-Корецьке сільське товариство – Г. Павловського. У Жолобенській волості при с. Стопни – І. Якимчука та с. Закриниччя – Д. Якимчука [12].

Висновки

Становлення та розвиток підприємництва в Україні періоду соціально-економічної модернізації 1861-1914 рр. відбувалося в залежності від природно-кліматичних умов регіонів, правових основ, політичних, економічних й наукових чинників. Так, у Донецько-Криворізькому регіоні підприємці відігравали значну роль у розвитку галузей важкої промисловості (вугільній, металургійній, металообробній, видобувній, хімічній). Підприємці Півдня України, маючи легкий доступ до Чорноморських портів, перетворювали свої підприємства на потужні центри комерційного зернового господарства і тонкорунного вівчарства. На відміну від інших регіонів у Правобережній Україні, зокрема, Київщині, Поділлі і Волині провідну роль у

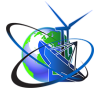

соціально-економічній модернізації відігравали сільські підприємці. Як показало дослідження, основними складовими їх прибуткового господарювання були інтенсифікація виробництва шляхом запровадження передових технологій та диверсифікація – поєднання сільськогосподарського і промислового виробництв. У сільському господарстві модернізаційними практиками стали: застосування обґрунтованих сівозмін, кращого насіння, внесення достатньої кількості органічних добрив, виведення кращих порід худоби і механізація.

Список джерел і літератури

1. Фабрично-заводские предприятия Российской империи / под. ред. Ф. А. Шобер. – [2-е изд.]. – Петроград: Тип. Т-ва под фирмою «Электротипография Н. Я. Стойковой», 1914.
2. Центральний Державний історичний архів України м. Києві (далі – ЦДІАУК). – Ф. 830. – Оп.1. – Спр. 46.; Спр. 59; Спр. 72.
3. ЦДІАУК. – Ф. 830. – Оп.1. – Спр. 1308; Спр. 1366; Спр. 1368; Спр. 1432.
4. Перерва В.С. Графи Браницькі: підприємці та меценати. – Біла Церква: Вид-во Пшонківський О.В., 2010. – 269 с.
5. Материалы по аграрно-экономическому исследованию Юго-Западного края (Уманский, Липовецкий, Звенигородский и Таращанский уезды Киевской губернии и Гайсинский уезд Подольской губернии). – [Изд. Уманско-Липовецкого сельхоз. общ.]. – Гайсин: Тип. У. Л. Шварцман, 1909. – 178 с.
6. Колесник В. Відомі поляки в історії Вінниччини: Біографічний словник. – Вінниця: ВМГО «Розвиток», 2007. – 1008 с.
7. Подольский хозяин. – 1915. – № 8.
8. Земледелие. – 1898. – № 17.
9. Земледелие. – 1898. – № 18.
10. Земледелие. – 1898. – № 19.
11. Романюк Н.Й. Сільські підприємці і підприємництво в Україні: 1861-1914 рр. – Житомир: Полісся, 2012. – 600с.
12. Державний архів Житомирської області (далі – ДАЖО). – Ф. 226. – Оп. 1. – Спр. 47.

Abstract. *The purpose of this study – the role of rural entrepreneurship in the Right-Bank Ukraine, which became an important factor in accelerating the socioeconomic modernization of 1861-1914. . In the realities of that time, under the influence of the reforms of the 1960s and 1970s, especially the abolition of serfdom and Stolypin agrarian reform, it was rural entrepreneurs in the Kyiv, Podillia and Volyn provinces, using the natural climatic conditions of the region, land resources, minerals, wood, entrepreneurial income and capital, have found ways and methods of increasing the volume of rural production, profitable farming, which is so relevant today. The basis of the economic development of the Kyiv, Podil and Volyn provinces was the landowning of enterprising landowners and wealthy peasants, who used the most profitable types of economic activity - growing grain crops, sugar beets, potatoes, hops and processing them at their own enterprises as close to raw materials as possible. The most profitable industries were: sugar, distillery and flour. The production of these industries accounted for most of the total industrial production. And sugar production at the end of the XIX century. accounted for more than half of the total factory production. The region, which included the surveyed provinces, became a powerful*

producer and exporter of sugar to foreign markets. Representatives of multi-field business activity are the Tereshchenko, Khanenko, Symyrenko, Bobrynsky, Pototsky, Branytsky, Balashov, Sangushko, Brodskyi, Yaroshynsky and many other famous businessmen can be an example for contemporary entrepreneurs.

Keywords: *entrepreneurship, modernization, agriculture, industry, profit.*

© Неля Романюк

УДК 811.161. 2

LANGUAGE AS A TOOL OF CULTURAL EXPANSION

ЯЗЫК КАК ОРУДИЕ КУЛЬТУРНОЙ ЭКСПАНСИИ

Kornienko O.M. / Корниенко А.Н.

c.ph.s., as.prof. / к.филос.н., доц.

ORCID: 0000-0001-7320-8601

Kornienko L.M. / Корниенко Л.М.

senior teacher / ст. преподаватель

ORCID: 0000-0002-0727-3250

Sumy National Agrarian University, Sumy, Gerasima Kondratyeva 160, 40021

Сумской национальный аграрный университет, Сумы, Г.Кондратьева, 160, 40021

Abstract. In the article, the authors consider the problem of using language as a means of expansion and subjugation. This problem is analyzed on the example of the educational reform of the British politician T. Macaulay, aimed at the Anglonization of the Indian society of the colonial period. The result of the policy of Macaulayism, which, from the point of view of the authors, is still used today, was the formation of a new class of English-speaking Indian creative elite. The authors, from the standpoint of Humboldt's philosophy of language, give a philosophical analysis of the point of view of Macaulayan policy critics that the English-language Indian philosophy, art and culture as a whole have lost their authenticity.

Keywords: authenticity, english-speaking Indian philosophy, language picture of the world, national identity, Thomas Macaulay.

Introduction.

One of the defining events in the history of colonial India in the 19th century, which influenced the development of the English language in the subcontinent, was the educational reform of T. Macaulay. As you know, Thomas Macaulay (1800-1859), a British statesman, was the author of the reform of the education system under the Governor General of India, Bentinck, the purpose of which was to introduce English into Indian society as the language of education and administration, as well as to create «a class of persons, Indian in blood and colour, but English in taste, in opinions, in morals, and in intellect» [Macaulay 1835: [34]]. The reasons for the necessity of this action were laid out in his work «Minute on Education» of 1835.

Main text.

The content of these arguments, as well as the alleged role of the «Minute» in the passing of the English Education Act of 1835, determined the fate of the English and English-speaking Indians for more than a hundred years to come.

Macaulay advocated the systematic replacement of Sanskrit and Persian, then the official languages of the subcontinent, by English in Indian education and administration.

Macaulay's main argument is that English at that time was the language of advanced world science, philosophy, literature, and culture in general. He perceived the existing Indian culture, which was glorious in the past, as a stagnant, outdated, backward phenomenon that does not meet the challenges of modernity, the locomotive of which, according to Macaulay, is European culture. Macaulay offers a model of modernity for India, a modernity that is mediated by the English language. Therefore, he saw in his reformist activity, first of all, a «civilizing mission».

It should be noted that in 1835 the British Crown did not have legal authority in India at that time; Britain's interests were represented by the private British East India Company, which, by the way, had its own army (similar to today's PMCs), which at that time was the largest army in the world. It was with the help of the East India Company that the British colonization of India and a number of countries of the East was carried out. Crown rule in India began only in 1858. The actual language question related, at first glance, to the policy of the Company itself, but its discussion in the British Parliament already suggests that this is a question of the policy of the state-empire, and not only in relation to the Indian subcontinent, but also to other countries and regions that were in the sphere of interests of Great Britain and, as historical experience shows, the foundations of this policy continue to be established today. Therefore, it can be stated that «Minute» does not lose its relevance even after almost two centuries.

A detailed analysis of Macaulay's arguments in favor of the English language is provided by Smith College philosophy professors Bhushan Nalini and Jay L. Garfield in their book «Minds Without Fear: Philosophy in the Indian Renaissance». The book itself is about the history of English-speaking Indian philosophy of the second phase of the colonial period (1858-1947). Representatives of this philosophy are actually representatives of a new class, who were also called «Macaulay's children». Their philosophy is little known and, according to the authors, undeservedly forgotten; today, for example, none of the most important original works of these philosophers are taught either in India or in the West.

N. Bhushan and D.G. Garfield, criticizing Macaulay's argument, believe that the Anglonization of Indian society played an important role in the life of the subcontinent and, even more, it was, paradoxically, of great importance in the national liberation struggle of the Indian people against the British colonizers. As for the Indian philosophy and art of this period, according to the authors, they remain faithful to the Indian tradition and at the same time correspond to the trends of world philosophy and art, are authentically Indian and cosmopolitan modern. One could agree with the point of view of Bhushan and Garfield, especially after reading another of their anthology books, «Indian Philosophy in English: From Renaissance to Independence». But the fact that «Macaulay's children» themselves do not want to consider the English-speaking philosophy of India as Indian is worth noting. Daya Krishna, one of the most eminent Indian philosophers of the post-independence period, says the following about Indian philosophy: «Anybody who is writing in English is not an Indian philosopher. . . . What the British produced was a strange species - a stranger in his own country. The Indian mind and sensibility and thinking [during the colonial period] was shaped by an alien civilization. [The British] created a new kind of Indian who was not merely cut off from his civilization, but was educated in a different way. The strangeness of the species is that their terms of reference are the West. . . . They put [philosophical problems] in a Western way» [Bhushan, Garfield 2017: 10].

The reason for the denial of Indian authenticity in English-speaking philosophy is that English is a foreign language. As Heidegger was to put it in 1948 in his «Letter on Humanism» «language is the house of being» [Heidegger, 1998: 254].

Vocabulary, a set of lexical resonances, literary history, and perhaps even syntax, encode subtly a way of perceiving and mastering the world. When we study and use language, we live in a certain world.

Language is the most universal significant system, which integrates in the conceptual and figurative system of speech, writing, etc. ethnic worldview in the form of a general. In this respect, language, which is not the only representative of the ethnic, can play the role of a universal feature, as in the linguistic form of national culture is represented in its generality, not just specificity. For example, in our time of mass communications and other global processes that lead to the loss of identity of national cultural features in everyday life and at work, very often the function of national-cultural identification is performed by language. This is due to the specifics of the language form - it is material and ideal, abstract and concrete, figurative and rational at the same time. With such a synthetic functionality, in our opinion, no other element of national culture can compete with language.

Every nation is a native speaker of a certain language, has its own linguistic picture of the world. Linguistic picture of the world – is developed over the centuries, in the process of practical development of reality, human ideas about the world, its experience, fixed, in contrast to theoretical knowledge, not in any systematic and orderly sources, but directly in the living language of the ethnos, in the form of established verbal forms: idioms, inversions, images of folklore, symbols, etc. Linguistic pictures of the world of different peoples differ due to differences in the hierarchy of values that are fixed in them.

According to Humboldt's linguistic theory, which is one of the most productive in the philosophical description of language, the linguistic picture of the world is a way of national representation of the image of objective reality in the linguistic consciousness of any people. Humboldt, based on the key principle of the philosophy of Kant and in general the German classical philosophy of the activity of the subject, formulates a very important idea from a methodological point of view in the approach to the study of language. The idea is that language is not a passive organ that serves to materialize thought, but is an active principle in relation to the mental activity of a nation, and hence in relation to its vision of the world, ie «language is not a product of activity (Ergon), but activity (Energeia)» [Humboldt 1984].

«Language is a kind of general theory that describes and explains the surrounding reality. With its help a person is given the initial classification and understanding of the phenomena of nature and society, and all this is done largely without subjective and personal preferences and is due to a common condition for it with other people - to be a native speaker» [Shynkaruk, Bystrytskyi 1996]. The language acquired by a person in childhood has a unique meaning for a person, it is called native.

The linguistic picture of the world is not a frozen nomenclature. The connection of words with non-linguistic reality occurs both due to the relationship of some language units with the objects of real activity, and due to the connection of words within the language as a whole system.

In the process of language acquisition, children learn not only the names of objects and actions, but also their ethnic and social meaning. This happens due to the

imposition of the linguistic picture of the world of a certain people on reality and the association of semantic units with external objects. Revealing the world of their people to the child, adults, using the methods of taboo and popularization and encouragement of certain actions and deeds, develop in the child one or another attitude towards the objects of the real world. A child's acquaintance with lexical material occurs as the assimilation of value and worldview coordinates. At this stage, the interpretation of the world occurs illogically according to the type of mythical-figurative way of thinking, with the use of binary positions such as «right-wrong», «good-bad», etc.

Later, a person also learns the conceptual and logical method. Those features that determined this or that hierarchy of values in the language picture of the world of a certain nation were transformed in it into certain connections between words, into a certain value coloring of the concepts of living, everyday language. Their assimilation by a person contributes, along with other non-verbal forms, such as a rite, ritual, etc., to the formation of that specific stereotype of behavior that characterizes a representative of a certain ethnic group.

Language is a means of identification for those who possess it, which means a system of symbols, meanings, values around which the human community is consolidated, with clearly expressed, unique features that are unique to it. Through language, each person learns the culture of his people and the relay of spiritual values from generation to generation. By learning the language of his people, a person joins the sources of the unique spirituality of the nation, over time he becomes its bearer and even its creator.

Language is not only an element of culture through which a person learns the values of his nation, language itself is a value, a structural element of national identity. Being a value itself, it can be a means of entering the world of values of national culture. But for this, the language, as well as the culture as a whole, must meet the requirements of the time, the real conditions of the people's life and the level of people's spiritual requests. Existing in the context of the relevant society, the ethnocultural tradition is designed to provide its adherents with the choice of optimal "responses" to the «challenges» of changing circumstances and adequate to the internal demands of the forms of creative self-realization of individuals. When these conditions are not met, there is a crisis of national culture, which can be aggravated by various external circumstances. But the main reason for the crisis of a certain national and cultural tradition is that the value orientations that make up its background and direct the creative search do not correspond to the personal spiritual aspirations of people, their creative intentions, which are definitely related to the real conditions of social and historical life.

Language, performing a nominative function, covers the whole reality with nominative units (words and fixed phrases), like a mosaic. The presence of large gaps, lacunae, unfilled areas in the language, for one reason or another, forces the individual, the people to look at the world through other people's eyes, and violates the national integrity of spiritual culture. This most often happens with "non-prestigious" languages, which did not have the opportunity to lingualize certain spheres of human cognition and activity, lingualized by "prestigious" languages. We

are primarily talking about the sphere of science, technology, production, socio-economic relations, etc.

According to those who criticize the use of English in Indian philosophy, the English language did not develop in the Indian cultural and philosophical environment and therefore encodes completely different ways of asking questions, seeing and answering them. Thus, the presentation of Indian philosophy in English inevitably leads to its distortion. Rabindranath Tagore put the point with characteristic eloquence, in his 1924 lectures in China, «Languages are jealous sovereigns, and passports are rarely allowed for travelers to cross their strictly guarded borders».

According to O.O. Potebnya, language is an activity, an organ that forms thought [Potebnya, 1892]. All human relations to external objects are determined by the way in which these objects appear to him in language. Each nation is defined by the circle of its language, and it can get out of this circle only by moving to another.

Conclusions.

If the language is changed - naturally or artificially - the people are also changed, because their conceptual apparatus, their self-awareness and identity are changed. And precisely this is the goal set by Macaulay in his reform - to bring forth a new class that remains Indian in its external form, but not in its content and spirit. The fate of the new class turned out to be somewhat tragic, its representatives became strangers among their own, but did not become their own among strangers. But did T. Macaulay himself understand this. Probably yes. After all, always quoting his words about a class of people, Indians by blood and skin color, but English by taste, thoughts, morals and intelligence, for some reason the first part of his statement remains overlooked, namely:

«We must at present do our best to form a class who may be interpreters between us and the millions whom we govern» [Macaulay 1835: [34]]. The prospect of being ruled rather than masters of one's land is unacceptable to a healthy portion of any people, but the colonial or neo-colonial rhetoric of politicians casts a shadow over language that is in one way or another linked to the colonial project, which is itself unacceptable. Therefore, the representatives of the Indian national elite are not against the English language as such, but against Macaulayism as a mechanism of British expansion.

References.

1. Bhushan, N., & Garfield, J. L. (2017). *Minds Without Fear: Philosophy in the Indian Renaissance*. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780190457594.001.0001>
2. Bhushan, N., & Garfield, J. L. (2011). *Indian Philosophy in English: From Renaissance to Independence*. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:osobl/9780199769261.001.0001>
3. Heidegger, M (1998). *Pathmaks*. Cambridge: Cambridge University Press. Retrieved from <https://ru.ua1lib.org/book/1106464/a854e1?dsource=recommend>
4. Humboldt, V. (1984). *Selected works on language* (G. V. Ramyshvili, Trans.). [In Russian]. Moscow: Progress.

5. Macaulay, T. B. (1835). Minute on Education. Retrieved from http://www.columbia.edu/itc/meac/ac/pritchett/00generallinks/macaulay/txt_minute_education_1835.html

6. Potebnia, A. (1892). Thought and language. [In Russian]. Kharkiv: Printing house of Adolf Darre, 28 Rybnaya Street.

Retrieved from https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Linguist/poteb/index.php

7. Shynkaruk, V., Bystrytskyi E. (eds.) (1996). The phenomenon of Ukrainian culture: methodological foundations of understanding. National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of Philosophy. [In Ukrainian]. Kyiv: Fenix, 1996.

Аннотация. В статье автор рассматривает проблему использования языка в качестве средства экспансии и подчинения. Даная проблема анализируется на примере образовательной реформы британского политического деятеля Т.Маколей, направленной на англонизацию индийского общества колониального периода. Результатом политики маколейзма, которая, с точки зрения автора, используется и сегодня, было образование нового класса англоязычной индийской творческой элиты. Автор, с позиции философии языка Гумбольдта, дает философский анализ точку зрения критиков политики маколейзма, о том, что англоязычная индийская философия, искусство и культура в целом потеряли свою аутентичность.

Ключевые слова: англоязычная индийская философия, аутентичность, национальная идентичность, Томас Маколей, языковая картина мира.

SEMANTIC AND COGNITIVE APPROACHES TO THE ANALYSIS OF METAPHORICAL MODELS

Kamienieva Iryna

PhD in Philology, Doctor,

ORCID ID: - 0000-0002-5013-3210

Wyższa Szkoła Turystyki i Języków Obcych,

Aleja Prymasa Tysiąclecia 38, 00-999 Warszawa

Abstract. *In modern human-oriented linguistics, the research of the national metaphorical system and its elements is carried out in many directions. The problem of the linguistic world-image is closely connected with the problem of the metaphor as one of the ways of its creation. The metaphor is the best way to explain and to understand abstract concepts. The article is about two main approaches to learning of metaphors, metaphorical models which determine the nature of metaphor and mechanism of formation. There are many directions of metaphor analysis. Theoretical studies have shown that metaphor is considered as language and cognitive phenomenon.*

Keywords: *semantic and cognitive approaches, metaphor, metaphor modeling, concept.*

Introduction

The analysis of works related to the problem of metaphorical modeling showed that two main approaches to modeling the process of metaphorization have been formed. They are cognitive (A.N. Baranov, E.V. Budaev, I.M. Kobozeva, A.P. Chudinov, etc.) and semantic (L.A. Kudryavtseva, O.N. Laguta, M.N. Lapshina, O.B. Ponomareva, G.N. Sklyarevskaya and others), according to which the metaphor is considered respectively as a cognitive and semantic model. A lot of works are devoted to the description of metaphorical models in texts, among which are studies of such linguists like T.S. Vershinin, R.D. Kerimov, E.V. Kolotnina, Yu.V. Kravtsova, A.B. Ryaposova, Yu.B. Fedeneva, I.A. Filatenko, O.M. Chadyuk and others), but many questions remain debatable.

Semantic and cognitive approaches to the analysis of metaphorical models have common points: the unity of the basic concepts of metaphorical modeling, the use of the term «metaphorical model», commonality in identifying the original and new spheres of model metaphorization.

There are many terms for designating metaphorical models that figuratively represent one or another denotative (conceptual) sphere. To designate such modeling, linguists use the terms «archetype» or «metaphorical archetype» (Panchenko, Smirnov), «conceptual metaphor», «basic metaphor» (Lakoff, Johnson), «mental model» (Johnson-Laird), «metaphorical model» (Baranov, Karaulov), «model of regular polysemy» (Shmelev; Chudinov), «metaphorical modeling» (Kravtsova), etc. All these terms have a different internal form that emphasizes the linguistic, general philological, psychological or cognitive aspects of the phenomenon under consideration, reflect the traditions of various scientific schools.

It should be noted that this is primarily due to the fact that the term «metaphorical model» itself is understood by researchers ambiguously. Therefore, there are discrepancies in the principles of classification, description of models. But when describing a metaphor as a cognitive model, such mandatory parameters as the

sphere-source, sphere-target are distinguished, and when characterizing a metaphor as a semantic model, the semantic spheres of producing and derived meanings are distinguished. The understanding of metaphor as a cognitive model is based on the idea of it as «a mental formation that reflects the process of cognition of the surrounding world and is explicated in the language» [5, 35]. These approaches are united by the presence of transference, the transfer of a name based on associative similarity.

Under the metaphorical model we mean «the scheme of verbalization of correlative concepts in the analogous associative plan that exists in the minds of native speakers, which is a three-component structure that includes the original and new denotative-conceptual spheres and a semantic-cognitive formant (associative feature), which is interpreted as a conceptual-associative a semantic element that integrates different entities that are similar in some respect» [5, 129]. The semantic-cognitive formant, which the linguist uses when describing a metaphorical model, reflects the systemic relations of cognitive and linguistic structures, emphasizing the essence of metaphor as a phenomenon of language and thinking.

In traditional linguistic semantics, to designate a semantic component, linguists use various terms for the linking generating and derived meanings of an element: «associative element» (Shmelev), «associative feature» (Novikov), «semantic formant» (Tropina). In our opinion, the term «associative feature», interpreted as a «general content-conceptual component» [8, 203-204] and is an essential motivating feature underlying the metaphorical projection. The study of associative features contributes to a deep understanding of the principles of the formation of lexico-semantic paradigms.

In the monograph by A.P. Chudinov «Metaphorical Mosaic in Modern Political Communication», the following definition of a metaphorical model is given: «A metaphorical model is an existing and emerging in the mind of a native speaker of a connection scheme between conceptual spheres, which can be represented by a certain formula «X is Y» [3, 70]. We will say in our study that X is represented as Y based on a certain associative feature.

The founders of cognitive linguistics J. Lakoff and M. Johnson proposed to consider one of the varieties of the cognitive model, namely the metaphorical model, as the main cognitive operation, the most important way of knowing the world by transferring a concept from a specific sphere to an abstract one. As a result, the structure of the original sphere is transferred to the system of the sphere subjected to metaphorical expansion.

Scientists have also identified several types of metaphorical models based on the relationship between source and target areas, among which a special role is assigned to ontological metaphors. Such metaphors identify human experience with objects or substances. One of the most obvious cases of ontological metaphor is personification. In each such case, the inhuman acquires the properties of the human. The peculiarity of personification is the fact that that in each specific case of metaphorization, different properties of a person are used. Thus, personification is a general category that includes a wide range of metaphors, each of which is based on specific human properties [7, 49–60].

According to A.P. Grishchenko, G.N. Sklyarevskaya, A.P. Chudinov, if we take as a basis the conceptual differentiation of the source areas of metaphorical modeling, we can distinguish five main types of models that are updated in the study, that is, the study of the metaphorization of the concepts of natural phenomena on the material of a poetic text: anthropomorphic, zoomorphic, phytomorphic, naturomorphic and artifact (objective) metaphors [4, 141–145], [Sklyarevskaya, p. 45–60], [3, 238]. These models are cognitive structures of a higher order and are detailed already in specific metaphorical expressions.

In creating poetic texts, it is important not only to convey the subjective worldview embodied in metaphor, but also to include metaphor in the fabric of the work, the compatibility of metaphor. A.N. Baranov argues that the compatibility of metaphorical models is not only a feature of style, but also some patterns of linguistic and cognitive semantics, manifested in the types of compatibility [2, 73–74]. At the level of lexical semantics, lexical and semantic compatibility (according to Yu.D. Apresyan) can serve as an analogue of the joint compatibility of metaphors, and at the cognitive level - the interaction of cognitive structures – knowledge structures. The types of compatibility are explained on the basis of semantic and cognitive principles that affect the formation of thematic fields.

Thematically related fields are «metaphorical models». [2, 77]. Metaphorical models, being more general, can include narrower models, which allows, in the process of metaphorization, to reveal narrower meanings of the phenomenon in question in a poetic text. So, in different metaphorical models of poetic texts, the same associative feature is observed. This is explained by the fact that «the degree of opposition between the linguistic and mental systems in different cases is different and is determined by the number of intermediate associations necessary for the perception of the combination, and the complexity of their formation» [11, 66]. The presence of the same associative feature allows us to talk about the intersection of thematic fields.

Metaphorization is based on metaphorical motivation, which is understood by the author as the ratio of primary meaning and secondary meaning, based on the commonality of the associative feature of different objects of reality, similar in analogous associative terms.

The transfer of associative features in the language takes place through the prism of specific meanings, formed as a result of direct observation and sensation of objects and phenomena associated with them.

In cognitive studies of metaphor, the emphasis is on psychological factors, among which a significant role belongs to associative links.

An analysis of metaphorical nominations built on the basis of the actualization of the associative potential of lexemes reveals the internal mechanism for organizing units in the structure of basic conceptual metaphors, which J. Lakoff and M. Johnson wrote about. In the structure of the basic metaphor, the base of metaphorical association (source area) and the base of the associative figurative potential of the corresponding concept (target area) are metaphorically associatively correlated.

The metaphor actualizes the associative links within the source area of metaphorical naming and makes it possible for basic language metaphors to act as

key text metaphors. On the one hand, the key text metaphor is a variant of the implementation of the basic language metaphor, embodying part of its figurative potential in specific lexical representations. On the other hand, the complexity of the basic metaphor allows the text metaphor to perform the functions of structuring the meaning of either the entire text as a whole or its fragment.

It is important to note that the metaphorical structuring of conceptual areas is not global, not complete, but partial [7, 33]. Human consciousness brings two entities closer together on the basis of some common feature or features caused by associations.

An associative sign or a set of signs that create a single impression, serving as the basis for the process of metaphORIZATION, N.G. Sklyarevskaya calls the transfer symbol. The transfer symbol is defined as «a connotative feature of the original word, transformed in the process of metaphORIZATION into a defining feature of the metaphor» [10, 57–65]. The linguist connects the subject and object of metaphor and presents them as a unity.

Cognitive representations of reality based on the idea of the metaphorical transfer are realized in specific linguistic forms that have certain semantic, emotional, informational and stylistic statuses in the sentence and their own functional characteristics.

Linguist O.N. Laguta, highlights the main features underlying metaphORIZATION: formative; color; taste; weight; sound; temporary; temperature; tactile; consistency; functional; implemented; characterizing the manifestation of the object; dynamic; quantitative; relational; subjective-psychological [6, 137]. In our opinion, this classification reflects the associative links of generating and derived meanings in the case of ordinary metaphORIZATION, which is based on several motivating features, and therefore we will rely on it in the analysis of metaphorical models.

The analysis of the specifics of the metaphorical modeling of a literary text is built on the correlation of the artistic structures of the work and the cognitive potential of the metaphorical nomination: since the metaphorical meaning is always based on a sensual component that works on an unconscious level, a metaphorical expression is able to convey the content by relying on a visual-sensory image. Researcher T.V. Meshchankina shows how a metaphorical model that implements associative-sensory images makes it possible to «compact» the virtual space of the text, to make it more realistic [9, 106–117; 34–37]. It follows from this that the identification of a metaphorical fragment of the language picture of the world was the basis for subsequent studies of basic language metaphorical models conditioned by cognitive specification. The analysis of metaphorical modeling of texts, on the one hand, deepens and expands knowledge about the potential of linguo-cognitive models of metaphor formation, on the other hand, is a contribution to the development of the theory of cognitive modeling.

Taking as a basis the method of constructing metaphorical models by Yu.V. Kravtsova [5], we propose the following cognitive procedure: 1) analysis and systematization of the corpus of metaphorical contexts; 2) construction of basic metaphorical models; 3) definition of associative features; 4) comparison of metaphorical models, identification of patterns of metaphorical modeling; 5)

establishment and description of key metaphorical concepts.

The use of a linguocognitive approach in the analysis of metaphorical models suggests that a metaphor is understood as a mental operation that combines two conceptual spheres. This allows you to use the possibilities of structuring the source sphere when conceptualizing a new sphere. Thanks to the semantic analysis of the metaphor, the basis of metaphorization is established, and the cognitive analysis determines the conceptual spheres involved in the metaphorical projection. A metaphor is a secondary meaning created on the basis of certain associative features. According to the cognitive approach, when analyzing a metaphor, conceptual convergence is perceived as an important factor. For the purpose of an integrated analysis of metaphorical models, the linguocognitive approach is the most appropriate, since due to the combination of semantic and cognitive analysis, uniform modeling parameters and principles for classifying metaphorical models are established.

Conclusion

Consideration of poetry from a cognitive point of view, according to J. Lakoff and M. Johnson, led to the need to study conceptual metaphor and metaphorical conceptual systems in a poetic text, emphasizing that the language of poetry, as well as everyday language, belongs to the spheres of functioning of cognitive metaphor. The study of philosophical lyrics in this aspect will make it possible to identify the features of the functioning of a cognitive metaphor in a poetic text, and will also provide an opportunity to present the subjective worldview of a poet.

References

1. Apresyan Yu.D. Lexical semantics. Volume 1. M.: School «Languages of Culture», 1995. 472 p.
2. Baranov A.N. A cognitive theory of metaphor almost 20 years later. M.: Editorial URSS, 2004. P. 7–21.
3. Chudinov A.P. A Cognitive Study of Political Metaphor (1991 – 2000): Monograph. Ural. state ped. un-t. Yekaterinburg, 2001. 238 p.
4. Glazunova O.I. The logic of metaphorical transformations. St. Petersburg. 2000. 190 p.
5. Grishchenko A.P. Contemporary Ukrainian literary language. K.: Vishcha shkola, 1997. P. 141–145.
6. Kravtsova Yu.V. Metaphorical modeling of the world in a literary text: semantic-cognitive analysis. K.: M.P. Dragomanova Publishing house of NPU, 2014. 320 p.
7. Laguta O.N. Metaphorology: theoretical aspects. Novosibirsk. 2003. Part I. 114 p.
8. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live by. Chicago: University of Chicago Press, 1980. 237 p.
9. Novikov L.A. Antonymy. Semantic analysis of opposites in vocabulary. M., 1973. 155 p.
10. Meshankina N.A. Metaphorical models of sound in the Russian language picture of the world. Metaphorical Fragment of the Russian Linguistic Picture of the World: Key Concepts. Voronezh, 2003, pp. 76–144.

10. Sklyarevskaya G.N. Metaphor in the system of language. St. Petersburg, 1993. 152 p.

11. Stepanchenko I.I. Functionalism as an alternative linguistic paradigm (based on literary texts). Kyiv: «Ukrainian Vidavnitstvo», 2014, pp. 66–67.

УДК 811.124`276.6`22:616.31

TERMINOLOGICAL VERBALIZATION OF CONCEPTS WITH THE SOMATIC COMPONENT «MOUTH» IN LATIN MEDICAL TERMINOLOGY**ТЕРМІНОЛОГІЧНА ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ПОНЯТЬ З СОМАТИЧНИМ КОМПОНЕНТОМ «РОТ» В ЛАТИНСЬКІЙ МЕДИЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ**

Synytsia V. G./Синиця В.Г.

c.philol.s., as.prof./к.філол.н., доц.

ORCID ID 0000 – 0002-4132-7494

*Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, Teatralna Sq., 2, 58000/
Буковинський державний медичний університет, Театральна площа, 2, 58000*

Анотація. Статтю присвячено дослідженню латинських анатомічних та клінічних термінів з денотатом «рот» латинського та грецького походження. Визначено місце досліджуваних компонентів-соматизмів в структурі складних і складених термінів, морфологічну належність однослівних похідних термінів з означеними компонентами, спроможність сполучатися з іншими лексичними одиницями в складі аналітичних номінацій. Встановлено, що сфера функціонування іменника *os, oris n* та терміноелемента *-or(o)* обмежується анатомічною термінологією, а компонент *stomat(o)-* продуктивний у клінічній термінології.

Ключові слова: латинська медична терміносистема, соматичний компонент «рот», анатомічна термінологія, клінічна термінологія, структура складних і складених термінів з соматичним компонентом.

Постановка проблеми.

Соматична лексика на матеріалі різних мов неодноразово викликала зацікавлення мовознавців. Найбільша кількість публікацій пов'язана з дослідженням фразеологічних одиниць з компонентами-соматизмами (Мойсеєнко Л., 2015; Патен І., 2015; Єловська Ю., 2019; Часєнкова О., 2020). Щодо медичної термінології, то, насамперед, треба звернути увагу на низку публікацій Г. Германович (2016, 2017, 2018, 2019, 2021), присвячених медичним термінам з різними соматичними компонентами в українській мові. На жаль, питанню функціонування термінів з соматичним компонентом у латинській медичній термінології приділяється незаслужено мало уваги, незважаючи на визнаний статус латинської мови як мови-донора у формуванні міжнародної медичної термінології.

Мета дослідження.

Дослідити та описати з позиції словотворення анатомічні та клінічні терміни, до складу яких входить соматичний компонент «рот», представлений у латинській медичній термінології двома лексемами: іменником латинського походження *os, oris n* і іменником грецького походження *stoma, atis n*; простежити сферу функціонування термінологічних сполучень з цими субстантивами, їхню етимологію, виокремити можливі синтаксичні конструкції з метою подальшого вивчення засад сучасного термінотворення. Результати дослідження можуть бути використані також для інтенсифікації навчального процесу з дисципліни «латинська мова» для студентів першого-другого курсів медичних факультетів.

Об'єкт дослідження: латинські анатомічні та клінічні терміни з соматичним компонентом «рот».

Використані методи дослідження: суцільна вибірка, описовий, компонентний та етимологічний аналіз.

Фактичний матеріал дібрано з навчального видання за редакції Черкасова В.Г. [1, с. 53-54], українсько-англійського ілюстрованого медичного словника Дорланда [2, с. 2248-2253] та українсько-латинсько-англійського медичного енциклопедичного словника в 4-х томах/укл. Петрух Л., Головка І.[3, с. 473-475].

Виклад основного матеріалу.

Сучасна латинська медична термінологія послуговується двома лексемами на позначення соматичного компонента **рот**. Обидва субстантиви відносяться до середнього роду третьої відміни латинських іменників, однак один із них - **os, oris n** - латинського, інший - **stoma, atis n** - грецького походження. В якості міжнародних компонентів композитних термінів використовуються відповідно **or(o)-** та **stomat(o)-**, які вказують на зв'язок з ротом. Як показало дослідження, сфера функціонування означених вище іменників не пересікається. Термін **os, oris n** в якості самостійної номінативної одиниці або як компонент терміносполуки, а також низка похідних композитних утворень з компонентом **or(o)-** панують в царині анатомічної термінології; інтернаціональний початковий терміноелемент **stomat(o)-** активний в процесі утворення клінічних термінів.

В анатомічній номенклатурі терміни, пов'язані з поняттям рот, зібрані під кодом A05.1.00.001 та вміщують вісім термінологічних сполучень, шість з яких представлені двослівною синтаксичною конструкцією «неузгоджене означення». До них відносяться: **rima oris** (A05.1.00.004) - ротова щілина: зовнішній отвір порожнини рота, обмежений губами», **cavitas oris** (A05.1.00.001) - ротова порожнина: простір у нижній частині лица, який відкривається спереду ротовою щілиною і з'єднується з горлом», **vestibulum oris** (A05.1.00.003) - присінок рота: передня частина порожнини рота, обмежена зовні щокami й губами, зсередини - зубами й комірковими відростками щелеп, **angulus oris** (A05.1.00.013) - кут рота: місце сполучення верхньої губи з нижньою з кожного боку ротової щілини, **labia oris** (A05.1.00.005) - губи рота: дві м'язові складки, що обмежують ротову щілину, **glandulae oris** (A05.1.02.001) - ротові залози.

До анатомічних відносимо низку термінів, складних ад'єктивів, з початковим компонентом **or(o)-**, які вказують одночасно на належність до рота і іншої анатомічної структури: **oronasalis, e**; **oromandibularis, e**; **oromaxillaris, e**; **orotrachealis, e**; **orolingualis, e**; **oropharyngeus, a, um**. За етимологією чотири композитні прикметники є латинського походження (**os, oris n** лат. + **nasus, i m** лат.; **os, oris n** лат. + **mandibula, ae f** лат.; **os, oris n** лат. + **maxilla, ae f** лат.; **os, oris n** лат. + **lingua, ae f** лат.), а два - латино-грецького походження (**os, oris n** лат. + **trachea, ae f** грец.; **os, oris n** лат. + **pharynx, ngis m** грец.).

Відносний прикметник **oralis, e** зафіксований у двох термінологічних сполученнях: двослівному узгодженому означенні **fossa oralis** (ротова ямка) і

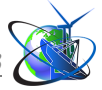

трислівному терміні зі змішаним типом означення *pars oralis pharyngis* (ротова частина горла). Доречно зауважити, що обидва ці терміни мають синонімічні назви, утворені за рахунок використання грецького початкового терміноелемента **stomat(o)-**. Отже, двослівному термінові *fossa oralis* відповідає двокомпонентний грецький композит *stomatodeum* чи його варіантна форма *stomodeum* (*stoma*, *atis n* + *odos*); *pars oralis pharyngis* має дві синонімічні назви: однослівний термін латино-грецького походження *oropharynx* та грецький термін-композит *stomatopharynx*. Погоджуємося з твердженням Ірини Кочан, що «синонімія й варіанти в термінології явище не бажане, але цілком реальне, його існування сприяє унормуванню фахової мови, бо з часом одна з одиниць починає домінувати, відсікаючи іншу на другий план» [4]. На нашу думку, однослівні композити *stomodeum/ stomatodeum* та *oropharynx/ stomatopharynx* є більш вдалим утвореннями, вони є компактними, зручними у спілкуванні, легкими для запам'ятовування, зрозумілими завдяки наявності у їхньому складі міжнародних компонентів.

Аналізуючи Медичний ілюстрований словник Дорналда [2] та українсько-латинсько-англійський медичний енциклопедичний словник [3], ми помітили кілька номінацій з компонентом **or(o)-**, які стосуються клінічної термінології. Вони мають відношення до методів обстеження та апаратури, за допомогою якої ці обстеження здійснюються, і етимологічно є латино-грецького походження: *ogoscopia* – огляд і дослідження ротової порожнини, *oropharyngoscopia* – огляд рота й горла, *ogoscopium* – апарат для огляду і дослідження ротової порожнини, *orodilatator*, *oris m* – пристрій для утримання рота відкритим, розширення входу до ротової порожнини (синонім – *dilatatorium oris*). Латино-грецький термін *oro-septicus*, а, *um* вказує на важкість перебігу патологічного процесу, що походить з ротової порожнини.

Підводячи підсумок, зауважимо, що Медичний ілюстрований словник Дорналда [2] фіксує шість складених термінів з компонентом **or(o)-**; в Українсько-латинсько-англійському медичному енциклопедичному словнику [3] таких термінів налічується дев'ять. За частиномовною належністю сім лексем є прикметниками, із них дві – це композитні прикметники першої групи, у складі яких наявний суфікс *-is-* (вказує на належність до чогось) або *-e-* (вказує на ознаку предмета за його походженням), та п'ять прикметників другої групи, утворених за допомогою суфікса *-al-/ -ar-*, який вказує на відношення до чогось; п'ять – іменниками, із них два відносяться до першої відміни, один – до другої відміни, два – до третьої відміни. Кількість компонентів досліджуваних термінологічних одиниць коливається від двох (дев'ять прикладів) до трьох (три приклади) одиниць.

Грецький іменник *stoma*, *atis n* є пізнаваним у клінічних термінах завдяки функціонуванню його в якості початкового терміноелемента **stomat(o)-**, рідше **stom(o)-**, а також у якості кінцевого терміноелемента *-stomia*, який означає утворення штучного отвору в порожнистому органі або нового отвору між двома такими структурами. Семантика терміноелементів мотивована значеннями слова-донора: 1) рот; 2) отвір або щілина на вільній поверхні; 3) отвір, утворений хірургічним способом під час операції. Діапазон

функціонування композитів з означеними терміноелементами простежується, насамперед, у стоматологічній термінології. Вирізняємо терміни, які позначають різні патологічні процеси, як-от: stomatopathia, stomatomycosis, stomatitis, stomatocace, stomtoglossitis, stomatorrhagia, stomatalgia; хірургічне втручання типу stomatoplastica; способи обстеження та інструментарій: stomatoscopia, stomatoscopium, stomatophylaxia, stomatographia; розділ клінічної медицини та фахівців: stomatologia, stomatologia orthopaedica, stomatologia therapeutica, stomatologus. Найчисленнішою є група термінів на позначення різних хворобливих станів. Для прикладу, словникова стаття [3] на позначення запалення слизової оболонки рота вміщує 20 термінологічних словосполучень, які є двослівними утвореннями типу stomatitis medicamentosa, stomatitis vesicularis, у Медичному Ілюстрованому словнику Дорналда [2] кількість подібних сполучень сягає 26 прикладів.

Резюмуючи викладене, зауважимо, що початковий терміноелемент stomat(o)- поєднується тільки з компонентами грецького походження, нами не виявлено жодного композита, де б одним із компонентів були слова латинського чи іншомовного походження. Серед опрацьованих термінів синонімія є досить частим явищем: до stomatalgia синонімічним є paraesthesia mucosae (cavi) oris; до stomatitis herpetica acuta – stomatitis aphthosa acuta; до stomatitis medicamentosa – stomatitis ulceronecrotisans; до stomatodynia – stomatalgia; до stomatonecrosis – noma; до stomatocace – stomatitis ulcerosa; до stomatitis catarrhalis – stomatitis simplex тощо. Переважна кількість досліджуваних термінів стосується підмови стоматології, але в словниках фіксується кілька термінів, які не мають безпосереднього відношення до ротової порожнини, напр., stomatotomia – розтин вічка матки.

Кінцевий терміноелемент -stomia, приєднуючись до назви певної анатомічної структури, у більшості випадків утворює хірургічний термін, що стосується утворення штучного отвору. Напр., cystostomia – штучне утворення зовнішньої нориці на стінці сечового міхура над симфізом у разі звуження чи непрохідності сечівника, однак у складі терміна sacostomia кінцевий терміноелемент -stomia якраз вказує на належність до ротової порожнини і має значення «поганий запах із рота».

Висновки.

Термінологічна компетенція медика полягає у здатності доречно використовувати коректний фаховий термін у певній ситуації. Тому докладне інтенсивне вивчення медичної термінології з позицій когнітивної лінгвістики, з'ясування специфіки використання тих чи інших компонентів в терміносистемах галузевого профілю має позитивно вплинути на точність вербалізації понять на професійному рівні.

Література.

1. Міжнародна анатомічна термінологія (латинські, українські російські та англійські еквіваленти)/ за ред. проф. Черкасова В.Г. Вінниця: Нова книга, 2010. 392 с.
2. Ілюстрований медичний словник Дорланда у 2-х т. Львів: Наутіліус,

2003. Т.2.2688 с.

3. Українсько-латинсько-англійський медичний енциклопедичний словник: у 4 т./укл. : Л.І.Петрух, І.М.Головко. К.: Медицина, 2016. Т. 3.742 с.

4. Кочан І. Варіанти і синоніми термінів з міжнародними компонентами. *Вісник НУ «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології»*. 2008. № 620. С. 14–19. URL: http://vlp.com.ua/files/03_38.pdf .15. (дата звернення 16.01.2023)

References.

1.Cherkasov, V.H. (2010). *Mizhnarodna anatomichna terminolohiia* (latynski, ukraïnski,rosiïski ta anhliïski ekvivalenty). [International anatomical terminology (Latin, Ukrainian, Russian and English equivalents)]. Vinnytsia: Nova Knyha. [in Ukrainian].

2.Iliustrovanyi medychnyi slovnyk Dornalda u 2-kh tomakh. (2003). [Illustrated medical dictionary in 2 volumes]. Lviv: Nautilus [in Ukrainian].

3.Editor Petrukh L.I. & Editor Holovko I.M. (2016). *Ukrainsko-latynsko-anhliïskyi medychnyi entsyklopedychnyi slovnyk u chotyrok h tomakh*. [Ukrainian-Latin-English medical encyclopedic dictionary in four volumes.] (Vols. 1-4). Kyiv: Medytsyna. [in Ukrainian].

4. Kochan I. (2008) *Varianty i synonimy terminiv z mizhnarodnymi komponentam*. *Visnyk NU «Lvivska politekhnikha»*. *Seriia «Problemy ukrainskoi terminolohii»*, 620. 14–19. Retrieved from: http://vlp.com.ua/files/03_38.pdf .15. [in Ukrainian].

Abstract. *The article is devoted to the study of Latin anatomical and clinical terms with the denotation « mouth» of Latin and Greek origin. The place of the investigated components-somatisms in the structure of complex terms is determined, the morphological belonging of one-word derived terms with defined components, the ability to combine with lexical units as part of analytical nominations. It was established that the sphere of functioning of the noun os, oris n and the term element –or(o) is limited to anatomical terminology, and the component stomat(o)- is productive in clinical terminology.*

Key words: *Latin medical terminology, somatic component « mouth», anatomical terminology, clinical terminology, the structure of complex terms with a somatic component*

УДК : 811.161.2'373.612.2:616.89-008

**SYNDROMES OF PSYCHIATRY:
METAPHORICAL, LINGUISTIC AND CULTURAL COMPONENTS
СИНДРОМИ ПСИХІАТРІЇ: МЕТАФОРИЧНИЙ
ТА ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ КОМПОНЕНТИ**

Teleky M. M. / Телеки М. М.*Ph. D. in Philology, Assoc. Prof. / к. філол. н., доцент**ORCID 0000-0003-4161-4386**Bukovinian State Medical University,**Chernivtsi, Teatralnaya Square, 2, 58000**Буковинський державний медичний університет,**м. Чернівці, Театральна площа, 2, 58000*

Анотація. Для позначення психіатричних синдромів використані моделі метафоричного перенесення. Продуктивною є концептуальна метафора, яка базується на використанні аналогій, асоціацій емоційного, інтелектуального, психічного характеру. Антропоморфні терміни-метафори з власними іменами є вербальною репрезентацією прагматично опрацьованих концептів і висвітлюють лінгвокультурологічний компонент терміна.

Ключові слова: метафоризація, концептуальна метафора, антропоморфні терміни-метафори, лінгвокультурологічний, психіатричний, синдром.

Introduction.

Modern terminology is characterized by anthropocentrism, that is, a concentration of attention on the description of linguistic phenomena associated with a person, his thinking, and perception of the world around him. Sensation and perception (sensory sphere, perception) is the initial stage, the first stage of human cognitive activity – “live observation” of the surrounding reality [1, p. 37]. The study of the mechanism of metaphorization in the creation of terminological units in various fields of medicine to denote new realities, processes and concepts, and especially in such a field of knowledge as psychiatry, is still relevant.

Mental disorders of a person, the treatment of which is provided by psychiatry, disrupt the ability to adequately perceive reality. Its terminology is saturated with metaphorical terms that reflect the conceptual and verbal systems of a person.

The purpose of the study is to analyze anthropomorphic terms-metaphors for the designation of psychiatric syndromes; to determine the donor conceptual spheres of terms-metaphors; interpret the meanings of syndromes, identify linguistic and cultural components in the language of psychiatric terminology.

Research materials and methods: For the analysis and description of metaphor terms, the following dictionaries were selected: Dorland's English-Ukrainian illustrated medical dictionary in 2 volumes [2]; Belyaeva O. M., Zhdan V. M., Tsysyk A. Z. Latin-Ukrainian medical encyclopaedic dictionary: in 2 volumes [3]; Bleicher V. M., Kruk I. V. Interpretive dictionary of psychiatric terms [4]; Dvoretzky I. Kh. Ancient Greek-Russian dictionary (edited by I. I. Sobolevsky). T. 1. A-L; T. 2. M-Ω. [5]; Dictionary of Ancient Mythology (edited by I. Ya. Kozovyyk, O. D. Ponomariv) [6], Whonamed [7].

Research methods: analysis, interpretation, nominative and cognitive, definitional analysis, etymological, descriptive.

Main part. The concept of “linguistic culture” is an achievement of the anthropological paradigm in linguistics. It is part of a culture represented by a set of ideas, concepts, knowledge, associations, and experiences, which lives in dialogue only with other cultures. This complex is accumulated in language, lexical units, texts, phraseology (Kakzanova E. M., 2011). It does not reflect the material component of culture. It is understood as a world outlook that has a semiotic nature. Linguistic culture is transmitted both synchronously and from one generation to another. Each culture has its universal meanings, which are understood in intercultural communication. The semantic nature of linguistic culture reflects cultural meanings embodied in language signs. Thus, in ancient Greece, the concept of “soul” was denoted by a symbol – the letter “ψ” (psi), which somewhat resembles the wings of a fluttering butterfly, with which the Greeks associated the image of the soul. Today, this sign is recognized in many countries of the world. The terms of psychiatry reflect a peculiar picture of a person’s perception of the world in the case of mental disorders.

Metaphorical nomination is based on the use of previously familiar images and symbols of different cultures, the main features of which are transferred to new objects.

Psychiatry is one of the most unique medical sciences related to the concept of “soul”. In addition to the conceptual part, the concept also includes its socio and psycho-cultural part. According to the researchers, it is the carrier of informative knowledge that directly results from the personal and group, socially and nationally determined experience of each speaker of a particular language [8, p. 12]. Conceptual features are revealed through the semantics of the language, are represented with the help of language and speech means. However, a word or phrase in the language can represent only part of the concept, its main features. Our understanding of the material world is partly metaphorical. Thanks to the mechanism of metaphorization, associative schemes are transferred from one conceptual field of knowledge to another. Therefore, metaphor plays an essential role in establishing what is real and true for a person.

With mental disorders, the world of real reality and the unreal, fictional world are intertwined in a person’s imagination. The border between them is quite clear. Reflecting the concept of a painful condition makes it possible to use a metaphor, since its main task is to create a figurative representation of an object or phenomenon.

The mechanism of metaphorization makes it possible to interpret the signs of a mental disorder based on previously known phenomena. To name a set of pathological signs, professional psychiatry uses literary and artistic images and meanings reflected in the conceptual sphere of cultures of different eras, recorded in language. The set of signs of the disease is denoted by the term syndrome lat. syndromum (Greek: συνδρομον, coincidence syndrome, cluster) [2, p. 2261]. Linguistic works describe anthropomorphic terms-metaphors – psychiatric syndromes such as: Munchausen syndrome, Diogenes syndrome, Plyushkin syndrome, Stendhal syndrome, etc.

Proper names, which are part of the metaphorical names of syndromes, are carriers of world perception, emotions, reactions, actions, the main features of which are transferred by analogy to the phenomena of mental disorders.

Let us turn to the analysis and interpretation of the least described anthropomorphic terms-metaphors – phrases, the component of which is the proper name. Thus, *Tantalus-Polyphemus syndrome* highlights the suffering and desires of the characters of ancient Greek mythology, transferred to similar actions in mental disorders. Tantalus (ancient Greek: Τάνταλος) is a Lydian or Phrygian king, the son of Zeus and the nymph Pluto. For the sake of the gods, he was thrown into the underground kingdom of Hades, condemned to eternally suffer from hunger and thirst. Polyphemus (ancient Greek: Πολιφημος) is a Cyclops, the son of Poseidon and the nymph Toosa, who ate people [6, p. 218, 241]. The syndrome has two phases: in the first, patients starve, trying to lose weight; in the second – they eat a huge amount of food [4, p. 1229].

Metaphorization makes it possible to transfer the essence of one kind to the perception of the essence of another kind. Ovid's Roman poem "Metamorphoses" describes the story of Io - the passion of Zeus, who was transformed into a white cow by a thunderbolt at the insistence of a jealous goddess Hera. Suffering from the bite of a lizard sent by Hera, Io had to travel a long way to Egypt, where Zeus returned her human form. The image of Io was used by V. Yonchev in 1979 to denote a type of chronic state of increased motor activity. Patients with Io syndrome experience painful internal urges to move, cover tens of kilometres a day. Disorders occur with organic lesions of the brain as a complication of neuroleptic therapy.

Panic syndrome (ancient Greek πανικός panikos - subconscious terror), was named after the ancient Greek goat-footed and horned god of forests, pastures and livestock, wild nature, inventor of the shepherd's pipe – Pan (ancient Greek Πάν, Πανός Pan, Panos) [5, p. 1226]. If Pan falls asleep at noon, then all nature falls asleep with him. If you disturb his peace during sleep, then the silence is interrupted by a creepy scream or noise. The man felt indescribable horror.

Such unconscious uncontrollable fear, caused by real or imagined danger, is felt by patients with mental disorders, which often leads to mental and functional disorientation.

Undine's curse syndrome (Ondine) is a clinical syndrome when disorders of external breathing occur in connection with the primary insufficiency of the respiratory centre, without the participation of peripheral factors.

As soon as a person falls asleep, the process of oxygen entering the human body stops. There is one case per two hundred thousand newborns. The basis for the transfer was the German fairy tale "Undine's Dream". The water mermaid Undine falls in love with the knight Sir Lawrence, who vows to love her until his last breath, however, betrays her. The mermaid curses him, emphasizing that he will live until he sleeps. As soon as he falls asleep, his breath will be taken away.

Similar manifestations were observed by Dr. D. Severinghaus and R. Mitchell, who first described this syndrome in 1962 and gave it the name [4, p 1221; 3, p. 148].

Undine's syndrome is false – it is one of the forms of respiratory functional disorders in somatized mental pathology. The patient develops thanatophobia (lat.

thanatophobia < ancient Greek. Θάνατος Thanatos means death, god, personification of death, Thanat was the [5, p. 1110]; son of Night, the twin brother of the god of sleep Hypnos + ancient Greek. φόβος fear, terror, fear) [5, p. 1739], because of which he is afraid to fall asleep, so as not to die from respiratory arrest [4, p. 1231].

Mental disorders associated with the modeling of one's discourse, which is constantly changing due to a violation of the perception of reality, are reflected in *Khlestakov's syndrome*. The image of a liar, a braggart with a low intellectual level, who cares about his own benefit, is depicted in the play "Revizor. The Government Inspector" which was written by Russian writer of Ukrainian origin Mykola Gogol. Similar features of the braggart are manifested in patients. They are characterized by expressiveness, a desire for self-assertion. Usually, such mentally ill people, in case of their exposure, easily and quickly find a way out of the situation in which they got into.

The image of the French linguistic culture was chosen as the source of the metaphorical transfer of signs of a mental conflict to designate the Quasimodo syndrome. The hero of Victor Hugo's novel "Notre Dame Cathedral" Quasimodo is not accepted by others because of his bodily deformity. Similar experiences are in persons with physical disabilities (often with congenital defects). The set of personal changes leads to emotional conflict and their social isolation.

It is interesting to know that the name of the hunchbacked bell ringer of the cathedral probably comes from the two original words of the Catholic vow "Quasi modo geniti infantes ... like newborn babies ..." (lat. Quasimodo) [9].

Pickwickian syndrome includes disturbances of consciousness, involuntary sleepiness with muscle twitching, rapid or shallow breathing. The signs of the disease are described in the novel by the English writer C. Dickens (Charles John Huffam Dickens, "The Posthumous Papers of the Pickwick Club", 1836-1837, attacks of which occurred in the episodic character of the work – the servant Joe). Due to excessive consumption of food, he had excess body weight, which led to a decrease in physical activity and manifestations of sleep [10, p. 213].

Mental disorders were described by J. Elliot in 1781, in 1819 by W. Wald. The name of the syndrome was proposed in 1956 by C. S. Burwell, S. D. Robin, R. O. Whaley, and A. G. Bickelman. Today, Pickwickian syndrome is not sufficiently studied. However, the main cause of the disease is considered to be a violation of the central nervous system [10, p. 213].

A vivid example of a distorted perception of reality is "*Alice in Wonderland syndrome*", which combines several symptoms [2, p. 2262]: phenomena of depersonalization, derealization (with a distortion of the idea of space and time), perception of objects (objects can seem much smaller or much larger than they really are); pseudo-hallucinations, other manias and visual illusions, autometamorphopsia (< ancient Greek. αὐτός sam, μετα μεῖς μεῦ, μορφή form, ὄψις vision) – a violation of a person's visual perception of his body or its parts; split personality. British psychiatrist John Todd (John Todd, 1914-1987) [7] called this set of signs of a mental disorder as *Alice in Wonderland syndrome*.

The worldview of the girl was described in the fairy tale "Alice's Adventures in Wonderland" (shortened version of Alice in Wonderland) by the English

mathematician, poet and novelist Charles Lutwidge Dodgson (pseudonym Lewis Carroll, 1865), is similar to a set of signs of mental disorders.

Othello syndrome is a psychopathic disorder characterized by delusions (a pathological state of human consciousness, in particular, disturbed perception and thinking) about infidelity and jealousy [11, p. 467]. A pathological state of a person's consciousness is observed, when there is a discrepancy between reality and painful ideas, reasoning or conclusions, which the patient adheres to and which cannot be corrected.

As a rule, this is due to paranoid jealousy, which does not have any good reasons behind it. The English psychiatrist John Todd used this term for the first time in 1955. Similar behavioral reactions and destructive emotions caused by the baseless assumptions of Othello, a character in the play by the English poet and playwright William Shakespeare (1564-1616) "The Tragedy of Othello, The Moor of Venice" (1603-1604) were used to name the syndrome.

Conclusions. Therefore, it should be noted that the main tendency for the creation of a significant part of metaphor terms for the designation of psychiatric syndromes remains anthroponymization. Models of metaphorical transference are productive. The basis for metaphorization is a conceptual metaphor based on the functional type of analogies and associations of world perception, mental states, behavioral reactions, images, mode of discourse, personality changes. Anthropomorphic metaphor includes nominations formed with proper names that reflect the linguistic and cultural plane of the term.

References:

1. Бітенський В. С., Горячев П. І., Мельник Е. В., Пахмурний В. А., Пустовойт М. М., Сушко В. В., Чернова Т. М. Психіатрія. Курс лекцій / за загальною редакцією лауреата Державної премії України академіка АМН України В. М. Запорожана. Одеса: Одеський державний медичний університет. 2004. 354 с.
2. Англо-український ілюстрований медичний словник Дорланда у 2-х томах. Львів: Наутілус. Том 2. М-З. XXVI. Львів: Наутілус. 2003. С. 1356-2687.
3. Беляєва О. М., Ждан В. М., Цісик А. З. Латинсько-український медичний енциклопедичний словник: у 2-х т. Київ. ВСВ «Медицина». 2020. Т.2. N-W. 456 с.
4. Блейхер В. М., Крук И. В. Толковый словарь психиатрических терминов. НПО «Модэк». Воронеж, 1995. 1524 с.
5. Дворецкий И. Х. Древнегреческо-русский словарь (под ред. И. И. Соболевского). Государственное издательство иностранных и национальных словарей. Москва: 1958. Т. 1 А-Л. 1043 с.; Т. 2. М-Ω. 1904 с.
6. Словник античної мітології / Упоряд. Козовик І. Я., Пономарів О. Д. Тернопіль: Навчальна книга - Богдан, 2006. 312 с.
7. Whonamedit. URL: <https://www.whonamedit.com/doctor.cfm/1676.htm>
8. Венжинович Н. Лінгвокультурологічний аспект мовознавчих досліджень: навчально-методичний посібник до спецкурсу для студентів філологічного факультету. Ужгород: ФОП Сабов А. М., 2015. 267 с.

9. Quasimodo. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki>

10. Тащук В. К., Хребтій Г. І., Злонікова К. М., Меленюк Т. П. Піквікський синдром // Клінічна та експериментальна патологія. 2016. Т. 15. № 1. С. 213-215.

11. Чіпріані Габріеле¹, Ведовелло Марселла, Нуті Анджело, Андреа ді Фіоріно Небезпечна пристрасть: синдром Отелло і деменція. 2012. PMID: 23066764 DOI: 10.1111/j.1440-1819.2012.02386.x С. 467-73. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/23066764/#:~:text=Othello>

References:

1. Bitenskyi, V. S., Horiachev, P. I., Melnyk, E. V., Pakhmurnyi, V. A., Pustovoit, M. M., Sushko, V. V., Chernova, T. M. (2004), *Psykhiiatritia. Kurs lektsii / za zahalnoi redaktsiieiu laureata Derzhavnoi premii Ukrainy akademika AMN Ukrainy V. M. Zaporozhana* [Psychiatry. The course of lectures / according to the general edition of the laureate of the State Prize of Ukraine, Academician of the Academy of Medical Sciences of Ukraine V. M. Zaporozhan]. Odesa: Odeskyi derzhavnyi medychnyi universytet. 354 s. Ukraine.

2. *Anhlo-ukrainskyi iliustrovanyi medychnyi slovnyk Dorlanda u 2-kh tomakh* (2003) [Dorland's English-Ukrainian Illustrated Medical Dictionary in 2th volumes] Vol. 1. A-L. 26 th ed; Vol. 2. M-Z. 26 th ed. Nautilus Publishing House. Lviv. Ukraine. Ukraine.

3. Belyaeva, O. M., Zhdan, V. M., Tsisyk, A. Z. (2020), *Latyns'ko-ukrayins'kyi medychnyy entsyklopedychnyy slovnyk: u 2-kh t.* [Latin-Ukrainian medical encyclopedic dictionary: in 2 volumes: Vol. 1. A-M., Vol. 2. N-W] VSV. "Medicine". Kiev. T. 1. A-M. 344 p., T. 2. N-W. 456 p. Ukraine.

4. Blejher V. M., Kruk I. V. (1995), *Tolkovyj slovar psichiatricheskikh terminov*. [Explanatory Dictionary of Psychiatric Terms]. NPO «Modek». Voronezh. 1524 s. Russia.

5. Dvoreckiy, I. Kh. (1958), *Drevnegrechesko-russkij slovar' (pod red. I. I. Sobolevskogo)* [Ancient Greek-Russian Dictionary (ed. I. I. Sobolevsky)]. Vol. 1. A-L; Vol. 2. M-Ω. Gosudarstvennoe izdatel'stvo inostrannykh i nacional'nykh slovarej. Moskva. Russia.

6. *Slovnyk antychnoi mitolohii / Uporiad. Kozovyk I. Ya., Ponomariv O. D.* [Dictionary of ancient mythology / Edited by. Kozovyk I. Ya., Ponomariv O. D.], (2006). Ternopil: Navchalna knyha – Bohdan. 312 s. Ukraine.

7. Whonamedit. URL: <https://www.whonamedit.com/doctor.cfm/1676.htm>

8. Venzhynovych, N. (2015), *Linhvokulturolohichnyi aspekt movoznavchykh doslidzen: navchalno-metodychnyi posibnyk do spetskursu dlia studentiv filolohichnoho fakultetu* [Linguistic-cultural aspect of linguistic research: educational and methodological guide to a special course for students of the Faculty of Philology]. Uzhhorod: FOP Sabov A. M. 267 s. Ukraine.

9. Quasimodo. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki>

10. Tashchuk, V. K., Khrebtii, H. I., Zlonikova, K. M., Meleniuk, T. P. (2016.), *Pikvikskyi syndrom* [Pickwickian syndrome] // *Klinichna ta eksperymentalna patolohiia*. T. 15. № 1. S. 213-215. Ukraine.

11. Cipriani¹, G., Vedovello, M., Nuti, A., di Fiorino A. (2012 Oct), Dangerous passion: Othello syndrome and dementia. *Psychiatry Clin Neurosci*. 66(6):467-73. doi: 10.1111/j.1440-1819.2012.02386.x. PMID: 23066764.

Abstract. Models of metaphorical transference are used to denote psychiatric syndromes. A conceptual metaphor based on the use of analogies, associations of an emotional, intellectual, and mental nature is productive. Anthropomorphic terms-metaphors with their own names are verbal representations of pragmatically elaborated concepts and highlight the linguistic and cultural component of the term.

Key words: metaphorization, conceptual metaphor, anthropomorphic terms-metaphors, lingvo- and culturological, psychiatric, syndrome.

UDC 81'1:81'373.612.2-047.44(045)

**APPROACHES TO THE ANALYSIS OF METAPHOR
AS AN INSTRUMENT OF LINGUISTIC KNOWLEDGE****ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ МЕТАФОРІ ЯК ІНСТРУМЕНТУ
ЛІНГВІСТИЧНИХ ЗНАНЬ****Avchinnikova H.D. / Авчиннікова Г.Д.***s.p.s, associate prof. / к.п.н., доцент*

ORCID: 0000-0003-0507-4888

*Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, Sadova 2, 20300**Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини,**Умань, Садова 2, 20300*

Abstract. *The purpose of the article is to identify, systematize and characterize approaches to the study of metaphor as a powerful instrument of linguistic knowledge. Despite the many-year history of the study of this component of the problem, the need for this task solution was stressed in linguistic science in order to understand the evolutionary transformations that linguistics underwent during the formation of the metaphorical theory. The dictionary definitions of the term “metaphor” were analyzed and on their basis we made an attempt to suggest an author’s approach to the definition of this concept. The multifacetedness and universality of metaphor as a stylistic and cognitive phenomenon became the driving force for distinguishing three main approaches to its analysis. These approaches are generally accepted in the linguistic community, as they involve a complex analysis of metaphorical history from philosophical, linguistic and cognitive points of view. The philosophical approach was based on the understanding of metaphor as a lexical substitute, a rhetorical tool and the way of the language embellishment. Within the framework of the linguistic approach, researchers focused attention on semantic properties of the metaphor and its direct connection with the thinking process, which led to the identification of a gnoseological function as an autonomous one. This idea gained significant development within the framework of the cognitive approach, which involved expanding the functional spectrum of the metaphor for perception, understanding, categorization, evaluation and response of the linguistic personality to the realities of the surrounding world, which continues unceasing development. Further research prospects in this direction may be seen in the detailed description of the current state of the formation of metaphorical theory in the cognitive light.*

Key words: *metaphor, instrument, linguistic knowledge, philosophy, linguistics, cognitive science, approach, lexicographic analysis.*

Introduction.

There is a famous saying by the Spanish philosopher, essayist, critic, educator and politician José Ortega y Gasset: “La poésie est aujourd’hui l’algèbre supérieure des metaphors” [12] (our translation from French – “Today poetry is a superior algebra of metaphors”). We decided to start the presentation of our research results by giving it in an introductory part of this article on account of it reflects cognitive plane of metaphorical expressions, which are hidden for readers, who are to decode the authors’ ideas.

Nowadays metaphor is mainly interpreted as a stylistic device, but it is investigated not only within the framework of linguostylistics, it is also the subject of research of other linguistic branches dealing with the analysis of human consciousness, conceptual systems, models and thinking mechanisms etc. for characterizing cognitive metaphorical potential. The main reason for growing scientific interest in metaphorical researches is that this figure of speech is widely

used in the creation of texts belonging to various functional styles and thus it makes possible for the author to achieve planned communicative goals. Metaphor is a multifunctional and universal stylistic phenomenon, but the opinions of scholars regarding its nature, approaches to the understanding of its definition and functions differ. Research topicality of a mentioned problem is predetermined by an increasing need for the systematization of approaches to the investigation of metaphor on account of its results will help researchers achieve better systemic understanding of a controversial nature of this stylistic figure.

The object of our study is the metaphor as an instrument of linguistic knowledge.

The subject is represented by systematization of approaches to a complex analysis of metaphor.

There are two key tasks to be carried out:

- 1) to sum up and analyze the approaches to the definition of metaphor;
- 2) to characterize a controversial metaphorical nature from the standpoint of philosophy, linguistics and cognitive science.

The following methods will be used to perform these tasks: the method of dictionary definitions analysis, a comparative analysis, a structural method and the method of cognitive interpretation.

Research results.

We are inclined to think that the thesis on the typology and functions of metaphors in the speeches of modern Turkish politicians by Ukrainian researcher, PhD in Philology O. Poliova [5] is prominent in theoretical background concerning the problem under our analysis. In the chapter “Theoretical foundations of linguistic studies of metaphor in political communication” [5, p. 21] the scholar described three main directions in understanding a complex metaphorical nature. The following definitions were given and analyzed by O. Poliova [5]. We believe that various points of view portrayed in the framework of O. Poliova’s research [5] are also important for our terminological analysis. An editor-in-chief of “Linguistic encyclopedic dictionary” V. Yartseva understood: “... any linguistic expression (a word, a phrase, a sentence, a certain text) with a figurative meaning that serves as a tool of pragmatic influence on the addressee” by the term “metaphor” [5, p. 21; 6, p. 296]. In “The Dictionary of the Ukrainian language: Academic Explanatory Dictionary” this term is interpreted as the means of expression, which consists in a figurative use of a word on the basis of analogy or comparison [5, p. 21; 2, p. 687]. G. Lakoff and M. Johnson suggested the definition, according to which metaphor is a conceptual construction, which occupies a central place in the process of development of thought, in the book “Metaphors We Live By” [5, p. 21; 16]. O. Poliova points out that these definitions represent three main directions, within which metaphor is analyzed as a rhetorical figure, a linguistic and cognitive phenomenon [5, p. 21].

Let us consider the other definitions given in other resources. In “The Encyclopedia of Modern Ukraine” we found such definition: “... a language and thinking phenomenon, which consists in transferring the properties of one object (phenomenon, action) and its linguistic sign to another object (phenomenon, action) according to the principle of analogy or contrast” [3].

Understanding a complex nature of metaphor is impossible without the analysis of lexicographical representation of the term in foreign language dictionary articles.

In “Cambridge Dictionary” we found the dictionary article consisting of the following definitions of metaphor: an expression, often found in literature, that describes a person or object by referring to something that is considered to have similar characteristics to that person or object; an expression that describes a person or object by referring to something that is considered to possess similar characteristics [9].

In “Longman Dictionary of Contemporary English” we found such definitions: 1) a way of describing something by referring to it as something different and suggesting that it has similar qualities to that thing [18]; 2) mixed metaphor – the use of two different metaphors at the same time to describe something, especially in a way that seems silly or funny [19]; 3) something that represents a general idea or quality [18].

The compilers of “Collins Online Dictionary” are under the idea that metaphor is: “... a way of describing someone or something by showing their similarity with something else. For example, the metaphor “a shining light” describes a person who is very skillful or intelligent (in British English); “... a figure of speech in which a term or phrase is applied to something to which it is not literally applicable in order to suggest a resemblance, as in “a mighty fortress is our God” (in American English); something used, or regarded as being used, to represent something else; emblem; symbol (in American English) [10].

In “Merriam-Webster Dictionary” the following definition of the term under analysis may be found: “A figure of speech in which a word or phrase literally denoting one kind of object or idea is used in place of another to suggest a likeness or analogy between them (as in drowning in money)” [20].

We also consulted the online encyclopedic resource “Britannica”: “Metaphor, figure of speech that implies comparison between two unlike entities, as distinguished from simile, an explicit comparison signalled by the words like or as” [13].

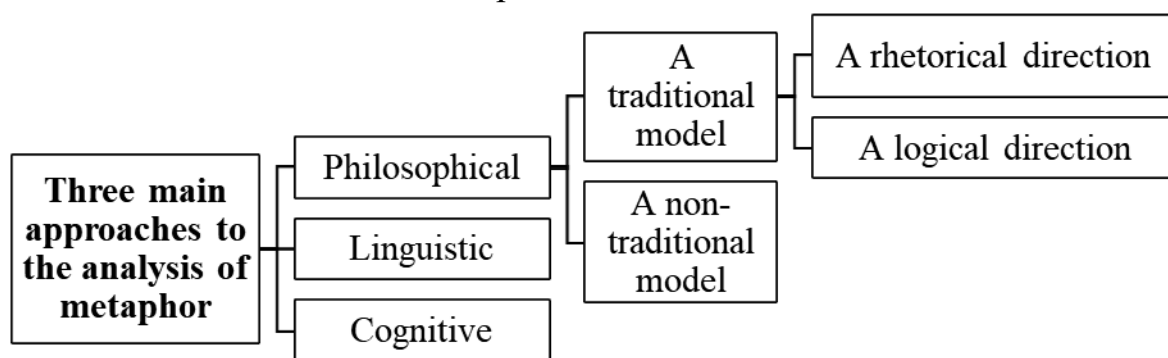
In the French lexicographical resource “Dictionnaire français” metaphor is described as: “Figure de style qui consiste à donner à un mot un sens qu’on attribue généralement à un autre, en jouant sur l’analogie, les ressemblances” [12] (our translation – a figure of speech which consists in giving the meaning that is generally attributed to another by playing on analogy, resemblances for the word). In the French dictionary “Larousse” we found the following definition: “Emploi d’un terme concret pour exprimer une notion abstraite par substitution analogique, sans qu’il y ait d’élément introduisant formellement une comparaison” [17] (our translation – the use of a concrete term to express an abstract notion by analogical substitution without any element formally introducing a comparison).

On the basis of the analysis of given lexicographical approaches, we suggest the following definition of the term “metaphor”: a figure of speech that is oriented on a figurative use of the word on the basis of stylistically rich analogical substitution to represent a symbolic meaning.

As it may be seen from picture 1, there are three main approaches to the analysis

of metaphor: philosophical, linguistic, cognitive. Their number may be explained by a multifaceted nature of the metaphor itself.

Picture 1 - Scheme “Three main approaches to the analysis of metaphor”

Source – the author’s development based on the analysis of researches, given in references

The study of metaphor started with the formulation of a philosophical approach, since the philosophers who belonged to this direction were the first to pay attention to this linguistic phenomenon. The approach was formed around 384–322 BC. Its importance may be proved by the fact that it became a starting point for further metaphorical researches. It was represented by two main models – traditional (the founder was Aristotle) and non-traditional (the main representatives were G. Vico, J. J. Rousseau and Fr. Nietzsche). The first terminological mention of metaphor was in the work called “Poetics” by Aristotle [1]. It laid the foundation for a philosophical approach to the study of metaphor. The concept “metaphor” means a figurative word or a word in a figurative sense [1]. Subsequently, this definition became classic in terms of the philosophical approach. Aristotle pointed out that metaphor correlated with rhetoric and poetics. That’s why, a traditional model of metaphor was divided into rhetorical and logical directions.

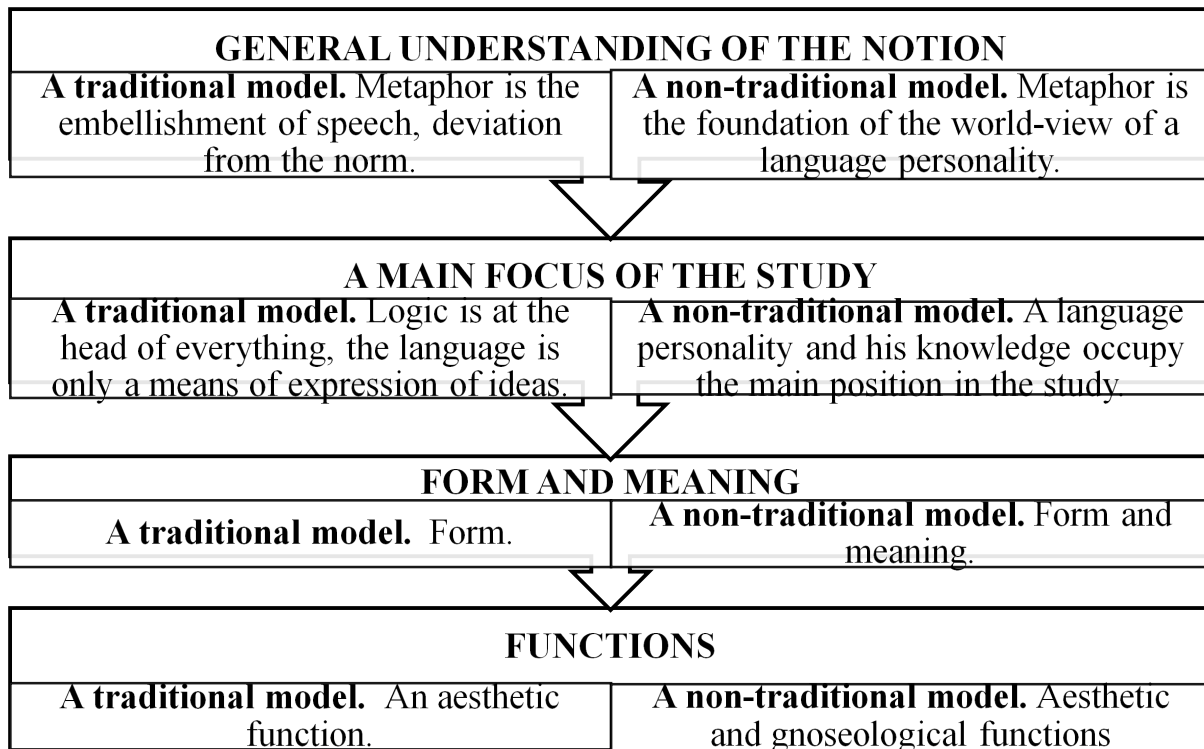
A rhetorical direction was based on the fact that metaphor was a linguistic phenomenon in the form of a simple figure of speech, the main function of which was aesthetic (a linguistic decoration of speech). The metaphor had only form and was devoid of any meaning. Rhetoricians called for the use of words in their direct meaning.

According to a logical direction, the metaphor was studied from the standpoint of abstract thinking, which entailed a negative attitude towards the trope due to its irrational nature, which distanced the metaphor from a real picture of the world. Logicians believed that the language had a connection with thinking, and words should be used in their direct meaning. As a result, the metaphor appeared as the deviation from the norm, which had no cognitive meaning [4]. Followers of this direction denied the need for metaphorical constructions presenting them as deviations from the norm. However, it was they who first emphasized that the metaphor did not refer to a figure of speech.

We compared traditional and non-traditional models, summarized the obtained results in the format of the picture 2. Within the framework of a traditional model metaphor correlates with the embellishment of speech. It was believed that this figure of speech performed only aesthetic function. This model is based on logical relations, while human participation in the process of metaphorization is denied. The metaphor

has both form and meaning in accordance with a non-traditional model. Metaphorical models perform two functions. Moreover, the gnoseological function is prevalent. A language personality is at the head of studying along with thinking and language. This model is close to the anthropocentric paradigm, which was finally formed only at the beginning of the 20th century. It creates an excellent platform for further study of metaphor, since for the first time it establishes the connection between thinking and metaphor and also the first guesses about a gnoseological nature of metaphor.

Picture 2 - Scheme “The comparison of traditional and non-traditional models”

Source – the author’s development based on the analysis of researches, given in references

According to G. Vico’s point of view, all words are inherently metaphorical [23]. That idea was the catalyst for the development of a new model for the study of metaphor, in accordance of which it may be characterized by form and meaning and the connection with thinking. Following G. Vico, another representative of a non-traditional model in terms of the philosophical approach J. J. Rousseau believed that metaphor was to recreate the sensory world of a person, while the language generated that world, dressing it with metaphor [11, p. 226].

A non-traditional model differs in contrast from a traditional one, which is mainly based on logic, in terms of which the language takes the last place and hardly interacts with thinking. It is rather an ordinary tool for reproducing words. Representatives of a new model studied the interaction of language and thinking. Subsequently, such interaction is reflected in the picture of the world that the metaphor reproduces. The main representative of a non-traditional model in the study of metaphor was the German philosopher Fr. Nietzsche. According to Fr. Nietzsche’s conception, metaphor is the foundation which helped people understand the picture of the world by means of the language. He believed that the metaphor reflected a certain mentality of a particular culture [15]. The language personality became the subject of

cognition, the object was his worldview and the metaphor connected it with the picture of the world.

According to the philosophical approach, metaphor was studied separately from the language while in terms of a non-traditional model the problem was approached from a new position, taking into account the language personality as the subject of research.

Let us move on to the description of a linguistic approach. Many metaphorical theories were developed at the beginning of the 20th century. Mentioned theories occupy a central place within the framework of this approach. Let us consider the theory, suggested by its first representative – the English linguist A. Richards. According to him, metaphors appear in language because our thoughts are metaphorical [21]. The linguist believed that there are two ideas in the metaphor: the first is the content (tenor), the second is its form (vehicle). The main idea is perceived by its content and the form is to express this idea [21]. An American representative of the approach under our analysis M. Black studied metaphor from the point of view of the interaction of ideas. He believed that the role of metaphor lied in its ability to reflect the world [8]. Therefore, he rejected the idea that metaphor is connected with simile. In M. Black's point of view, the metaphor contains two ideas that are superimposed on each other, thereby opening up a new possibility of understanding the world realities [8]. American linguist and philosopher M. Beardsley emphasized that the purpose of a metaphor is to reveal additional significant features of an object without taking into consideration its primary characteristics [7]. W. Aldridge, M. Hester and M. Beardsley supported M. Black's point of view concerning the fact that metaphorization is based on imagination. Forming certain images, metaphors open up a new reality. The French linguist P. Ricoeur developed an extended model of the theory of metaphor, according to which in addition to the process of imagination, there is also the process of sensation [22].

In terms of the cognitive approach it is important to analyze the metaphorical theories existing in foreign linguistics in order to identify their main aspects. Let us start our analysis with the work, written by an American scientist J. Jaynes, who drew attention to the nature and potential of metaphor. In the book "The Origin of Consciousness in the Breakdown of the Bicameral Mind" he characterized metaphorical functions, based on shaping the human cognitive system, due to its ability to expand understanding of the world. The researcher was under the idea that abstract concepts are contained in metaphors. In his point of view, the metaphor is to form a human cognitive system [14, p. 84].

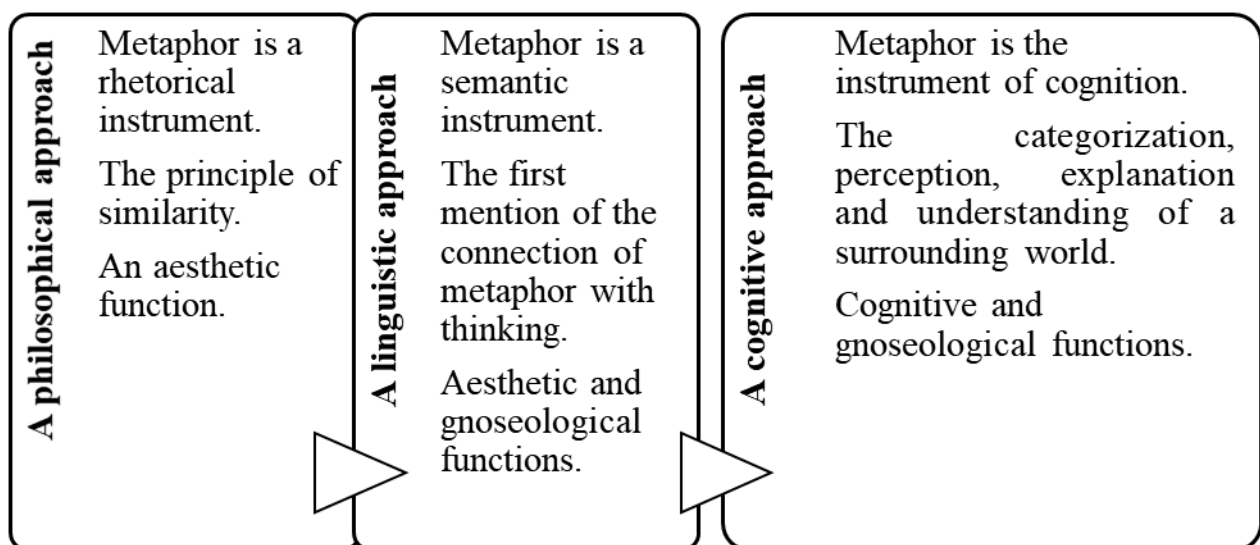
Thus, metaphor must be studied not only as a linguistic phenomenon, but also as a mental one. It is a key idea in terms of a cognitive approach. It may be explained by the fact that metaphorical models are no longer analyzed separately from the individual, language and thinking. They are connecting elements between these three components that are involved in the understanding of the world.

Following J. Janes [14], another American linguist G. Lakoff devoted his research work to metaphor. He and M. Johnson wrote the book "Metaphors we live by" [16], in which the authors described metaphorical models as cognitive elements, pointing to heuristic potential of metaphor. Linguists are convinced that the metaphor

is not limited to a single language area, because the thinking processes are metaphorical by their nature: “Our everyday conceptual system, within which we think and act, is essentially metaphorical” [16].

G. Lakoff believed that metaphorization is based on the relationship of two structures: the cognitive structure of the source and the cognitive structure of the target. A main point of their connection is that the source area is attached to the specific knowledge system of a person obtained by generalizing experience from practice, and the target area is represented by less specific concepts. As a result, a metaphorical transfer occurs, in which the content exists in the area of source and target. Such correspondences between the area of the source and the target, reflected in the linguistic and cultural traditions, are called conceptual metaphors. The emergence of this definition is subsequently referred to as the theory of conceptual metaphor, which later will become widely known and popular in scientific circles.

Picture 3 – “The comparison of approaches to the study of metaphor”

Source – the author’s development based on the analysis of researches, given in references

Conclusions.

We summarized our research results by means of picture 3. The philosophical approach is a starting point in the development of the system of metaphorical study. According to it, the metaphor is based on the principle of similarity. In terms of the next approach, metaphorical properties are determined, its connection with the language is indicated and its functions such as aesthetic and gnoseological are pointed out. This approach was decisive because there was the first mention of the connection of metaphor with thinking.

If before the metaphor was close to a stylistic means capable of generating images due to its dual nature and the principle of similarity, in terms of the cognitive approach the angle of consideration of the metaphor was changed. In the modern direction, metaphor is not just a linguistic phenomenon, it is a mental instrument of cognition, categorization, perception, explanation and understanding.

Further research prospects in this direction may be seen in the detailed description of the current state of the formation of metaphorical theory in the cognitive light.

References:

1. Аристотель. Поэтика // *Аристотель. Сочинения* : В 4 т. Т. 4. Перев. и ред. А. И. Доватура. М. : Мысль, Философское наследие, 1983. 830 с.
2. Білодід І. К., Бурячок А. А., Гнатюк Г. М., Доценко П. П. Словник української мови : Академічний тлумачний словник (1970–1980) : в 11 томах (І-М). Т. 4. Київ : Наукова думка, 1973. 840 с.
3. Кравець Л. В. Метафора. Енциклопедія Сучасної України : онлайн-версія / редкол. : І. М. Дзюба та ін. ; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2018. URL: <https://esu.com.ua/article-66695> (дата звернення: 13.02.2023).
4. Локк Дж. Соч. : в 3 т. Т. 1. М., 1985. 622 с.
5. Польова О. С. Метафора у промовах сучасних турецьких політиків: типологія і функції : дис. ... д-ра філософії : 035 – Філологія. Київ : Київський національний лінгвістичний університет, 2022. 261 с.
6. Ярцева В. Н. Лингвистический энциклопедический словарь. Москва : Советская энциклопедия, 1990. 682 с.
7. Aagaard-Mogensen L. Text, Literature, and Aesthetics in Honor of Monroe S. Beardsley. Amsterdam, 1986. 232 p.
8. Black M. Models and Metaphors: Studies in Language and Philosophy. Ithaca : Cornell University Press, 1962. No. 2. 67 p
9. Cambridge Dictionary. Metaphor. URL: <https://dictionary.cambridge.org/ru/%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%80%D1%8C/%D0%B0%D0%BD%D0%B3%D0%BB%D0%B8%D0%B9%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9/metaphor> (Last accessed: 15.02.2023).
10. Collins Online Dictionary. Metaphor. URL: <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/metaphor> (Last accessed: 15.02.2023).
11. De Man P. Theory of Metaphor in Rousseau's "Second Discourse". *Studies in Romanticism*. Vol. 12, No. 2, Aspects of European Romanticism (Spring, 1973). The Johns Hopkins University Press, 1973. P. 475–498.
12. Dictionnaire français. Métaphore. URL: <https://www.linternaute.fr/dictionnaire/fr/definition/metaphore/#citation> (Last accessed: 15.02.2023).
13. Encyclopedia Britannica. URL: <https://www.britannica.com/art/metaphor> (Last accessed: 15.02.2023).
14. Jaynes J. The Origin of Consciousness in the Breakdown of the Bicameral Mind // A Mariner Book Houghton Mifflin Company. Boston – N. Y., 2000. P. 84–100.
15. Kofman S. Nietzsche and Metaphor / Transl. by Large D. Stanford : Stanford University Press, 1994. 288 p.
16. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. Chicago : The University of Chicago Press, 2008. 256 p.
17. Larousse. Métaphore. URL: <https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/m%C3%A9taphore/50889> (Last accessed: 15.02.2023).

18. Longman Dictionary of Contemporary English Online. Metaphor. URL: <https://www.ldoceonline.com/dictionary/metaphor> (Last accessed: 15.02.2023).
19. Longman Dictionary of Contemporary English Online. Mixed metaphor. URL: <https://www.ldoceonline.com/dictionary/mixed-metaphor> (Last accessed: 15.02.2023).
20. Merriam-Webster Dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/metaphor> (Last accessed: 15.02.2023).
21. Richards I. A. The philosophy of rhetoric. New York : Oxford University Press, 1965. 138 p.
22. Ricoeur P. The Rule of Metaphor: The creation of meaning in language / Transl. by Czerny R., Mc Laughlin K. and C. John, SJ. Psychology Press, 2003. 454 p.
23. Vico G. Vico: Selected Writings / ed. L. Pompa. Cambridge : Cambridge University Press, 1982. 279 p.

Анотація. Метою статті є виокремлення, систематизація та характеристика підходів до вивчення метафори як потужного інструменту лінгвістичних знань. Попри багаторічну історію дослідження цієї складової проблеми в лінгвістичній науці об'єктивувалася потреба до її вирішення задля осмислення еволюційних трансформацій, яких зазнала лінгвістична наука під час становлення метафоричної теорії. Проаналізовано словникові дефініції терміну «метафора» та на основі них було зроблено спробу запропонувати авторський підхід до визначення цього поняття. Багатогранність та універсальність метафори як стилістичного й когнітивного феномену стала рушійною силою для виокремлення трьох основних підходів до її аналізу. Означені підходи є загальноприйнятими у лінгвістичній спільноті, оскільки передбачають комплексний аналіз метафоричної історії під філософським, лінгвістичним та когнітивним кутами зору. Філософський підхід ґрунтувався на осмисленні метафори як лексичної заміни, риторичного інструменту та способу прикрашання мови. У межах лінгвістичного підходу дослідники акцентували увагу на семантичних властивостях метафори та її безпосередньому зв'язку з процесом мислення, що й зумовило виокремлення гносеологічної функції у якості автономної. Ця ідея набула значного розвитку в рамках когнітивного підходу, який передбачає розширення функціонального спектру метафори до сприйняття, осмислення, категоризації, оцінки та реагування мовної особистості на реалії оточуючого світу, який продовжує невпинний розвиток. Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі вбачаємо в детальній характеристиці сучасного стану становлення метафоричної теорії у когнітивному світлі.

Ключові слова: метафора, інструмент, лінгвістичні знання, філософія, лінгвістика, когнітивна наука, підхід, лексикографічний аналіз.

The article was sent: 16.02.2022

© Avchinnikova H.D.

УДК 39(=161.2):316.61:78.071(045)

**KOBZARS AND LYRNIKS ARE CARRIERS OF CULTURAL MARKERS
OF THE ETHNIC IDENTITY OF UKRAINIANS****КОБЗАРІ І ЛІРНИКИ – НОСІЇ КУЛЬТУРНИХ МАРКЕРІВ ЕТНІЧНОЇ
ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ****Sivachuk N. P./ Сивачук Н. П.***s.p.s., professor / к.п.н., проф.*

ORSID: 0000-0002-1279-5424

*Uman State Pedagogical University named after Pavlo Tychyna,**Uman, Sadova street, 2, 20300**Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини,**Умань, вул. Садова, 2, 20300*

Анотація. Лірники і кобзарі в Україні користувалися великою повагою, їх іменували «панотець», як священика, вони були носіями прадавніх знань і високої моралі. Творчим доробком українських бардів цікавилися В. Боржковський, В. Гнатюк, Б. Горленко, Б. Грінченко, Л. Жемчужников, К. Квітка, Ф. Колесса, М. Лисенко, П. Мартинович, О. Міллер, В. Нолл, О. Русов, М. Сумцов, Леся Українка, М. Хай Т. Шевченко, Д. Яворницький та ін. Діячі культури минулого прагнули не лише зберегти кобзарство та лірництво, а й поліпшити життєві умови і соціальний захист співців.

Українські кобзарі та лірники – це носії культурних маркерів етнічної ідентичності, а саме: мови, традицій, звичаїв, усної історії, міфології, релігії, фольклору, родинних цінностей. Творчість лірників та кобзарів спричинила піднесення хвилі національного визволення, спонукала українців до боротьби за незалежність.

Ключові слова: кобзарі, кобза, лірники, ліра, репертуар кобзарів і лірників, «Устинські книги», мистецтво кобзарів і лірників, емоційний світ українців, мандрівне життя, мандрівні співці, історичні пісні, думи, визвілка.

Вступ.

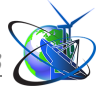
Упродовж століть емоційний світ українців формувався під впливом творчості бандуристів, кобзарів і лірників – величних гомерів свого часу. Вони завжди були носіями прадавніх знань, високої моралі та обов'язку.

Мета статті – дослідити творчість кобзарів і лірників як носіїв культурних маркерів етнічної ідентичності українців.

Основний текст.

Лірники і кобзарі в Україні користувалися великою повагою, їх іменували «панотець», як священика, вони були носіями прадавніх знань і високої моралі. Сучасний учений Л. Залізняк вбачає генетичні корені кобзарської та лірницької традиції в арійських гімнах Рігведи, яка була створена в ті часи, коли панував культ слова.

Сила вождя і його війська залежала від кількості священних гімнів, складених і прочитаних поетом-жерцем на їхню честь. Крім того, вважалося, що боги відкривають істину поетам-брахманам (*ṛiṣi*). Стародавні арії вірили, що ріші самі не створюють поетичних картин, а лише переливають у слова істину, яку відкривають їм боги в момент божественного натхнення. Поет-брахман впадав у натхненний стан теж з волі богів і за допомогою священного наркотичного напою *соми*. Тому військові поети ріші в Рігведі виступають ніби посередниками між богами та людьми. Віра в божественне походження

поетичного таланту та натхнення – один із найбільш стійких стереотипів європейської поезії. Скальди стародавніх вікінгів склали величезну кількість *vis* – віршів на славу варязьких конунгів. Конунги винагороджували скальдів сріблом та золотом, що, як і слово, мали магічну силу. Відбувалося своєрідне передавання частини сили та удачі вождя скальду-дружиннику. Щоб зберегти силу та щастя у матеріалізованому вигляді, нерідко скарб закопували в землю або ж просто топили в болоті чи в морі [1, с. 137].

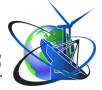
Д. Яворницький писав, що козаки були великими шанувальниками пісень та дум і рідної музики взагалі.

«Запорожці любили послухати своїх баянів, сліпців-кобзарів, іноді самі складали пісні та думи і самі брались за кобзу, яка у них була улюбленим музичним інструментом. Кобзар, той же французький трувер, німецький майстерзінгер, сербський сліпак-співак, завжди був бажаним гостем у них, тому “він усюди вештається та на кобзі грає”. Окрім того, кобзар у запорожців був хранителем заповітних переказів, живописателем “лицарських подвигів”, іноді перший лікар хворих і поранених, визволитель невільників з полону, часто підбурювач до воєнних походів і славних подвигів низових сміливців. Кобзу, на думку козаків, придумав сам Бог і його святі, тому вона і була у них у такій шані. Одинокому запорожцю, який часто блукає безлюдними степами і не має можливості впродовж багатьох днів ні до кого промовити слова, кобза була справжньою подругою, дружиною вірною. Кобзі він довіряв свої думи, за допомогою неї розганяв печаль-тугу» [17, с. 238].

Емоційний світ українців формувався під впливом кобзарів і лірників. Слухачів вражали не тільки глибинний зміст співаного, а й чудова мелодія (саме вона переповнювала чашу почуттів, вводила в транс). Слухання співців було не забавою, а своєрідним тренінгом, який примушував душу трудитися, не давав їй зачерствіти, закам’яніти від горя, злиднів, неволі і безпросвітної праці. (До речі, таку саму місію – розжалобити до сліз – у духовному житті українців мають голосіння). Втрата цих цінностей породжує байдужість до чужого горя, нетерпимість, жорстокість. Душа повсякчас повинна бути в духовній напрузі, аби не піти манівцями чужої моралі, чужих цінностей, чужих пісень, чужих ідеалів.

Особливе значення в мандрівному житті народних співців мала дорога, яку вони сприймали як спосіб життя, а не як засіб досягнення мети. У цьому їхня психологія відрізняється від ремісницької чи селянської і наближається до циганської. Можливо, мандрівні співці – діти того прадавнього часу, коли якась частина нашого народу ще не була осілою. Крім того, з певністю можемо сказати, що колись це були нащадки жрецької традиції, які за допомогою слова і звуків уміли керувати людською свідомістю (згадаймо містичні східні школи).

Старий заховавсь
В степу на могилі, щоб ніхто не бачив,
Щоб вітер по полю слова розмахав,
Щоб люде не чули, бо то Боже слово,
То серце на волі з Богом розмовля,

То серце щебече Господнюю славу,
А думка край світа на хмарі гуля, –

писав Т. Шевченко в поемі «Перебендя» [16].

Про вплив лірників на слухачів В. Боржковський пише так: «У цьому році мені довелося бути на “отпусті” в Браїлові... Зосередження тут народу та лірників буває велике. Останніх тут було 15 душ. Частина їх була у містечку (біля костюлу не було жодного лірника), а частина на полі, на дорогах перед Браїловим. З боку полустанку їх було троє... Біля нас зупинилися послухати пісню богомольці з Ямпільського повіту. З них хто дав лірнику шматок хліба, хто пиріг, хто копійку. Селяни з великою увагою прислуховувались до співу. В цей час проїжджали якісь дами і насмішкувато дивились у наш бік.

“Сміється, а не знає того, що цей сліпець може у сто разів достойніший у Бога і від них, і від нас!” – говорить упівголоса мені старенький селянин [3, с. 680].

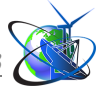
Про своє враження від лірницького співу відомий учений В. Горленко писав: «Дивне відчуття охоплює, коли проникаєш за допомогою пам'яті сліпого співця, так зримо, в цей втрачений світ. Здається, що стоїш на кладовищі, над розритими могилами. Навколишнє життя, з його новими потребами та інтересами, новим ладом, таке далеке від того своєрідного, бойового світу, що почувши знову голоси, ніби прокидаєшся від сну. А доведеться знову почути ніби донесені з вічності ці відгуки минувшини, і знову декілька годин мариш у дійсності під тужливі звуки ліри» [5, с. 641].

Учені стверджують, що сліпі співці творили в Україні впродовж 200 років і наприкінці XIX ст. їх було понад 10 000.

Творчим доробком українських бардів цікавилися В. Боржковський, В. Гнатюк, Б. Горленко, Б. Грінченко, Л. Жемчужников, К. Квітка, Ф. Колесса, М. Лисенко, П. Мартинович, О. Міллер, В. Нолл, О. Русов, М. Сумцов, Леся Українка, М. Хай Т. Шевченко, Д. Яворницький та ін. Діячі культури минулого прагнули не лише зберегти кобзарство та лірництво, а й поліпшити життєві умови і соціальний захист співців. Т. Шевченко навіть свою книгу назвав «Кобзарем». Образи народних співців є провідними в таких його творах, як «Перебендя», «Великий льох», «Тарасова ніч», «Гайдамаки», а їхній репертуар підказав поетові багато сюжетів та образів («Невольник», «Гамалія» та ін.).

Уперше питання про життя і творчість кобзарів та лірників офіційно було порушене на XII Археологічному з'їзді, який відбувся в Харкові 1902 р. На пропозицію професора М. Сумцова з'їзд ухвалив: «Звернутися до пана міністра внутрішніх справ з проханням подбати про кобзарів та лірників, оскільки вони не жебраки, а, будучи незрячими заробляють хліб виконанням пісень релігійного, історичного та побутового характеру» [12, с. 39].

За вказівкою Міністерства внутрішніх справ Київський губернський статистичний комітет у квітні 1903 р. дав доручення мировим посередникам і начальникам поліції подати відомості про кобзарів та лірників, які жили на теренах Лівобережної України. Зібрані дані, відредаговані В. Доманицьким, опублікував журнал «Киевская старина» з короткою передмовою М. Василенка.

Недоліком цієї роботи М. Сумцов вважав «повне замовчування даних про репертуар лірників та кобзарів репертуар кобзарів і лірників справді вимагає особливого дослідження, за особливою програмою, людьми зі спеціальною підготовкою» [12, с. 39].

За порадою голови Київського товариства Нестора Літописця професора М. Дашкевича організатори харківського з'їзду зацікавилися кобзарями та лірниками. Під час цього зібрання прозвучало кілька рефератів про народних співців, а також відбувся їхній концерт.

З'їзд також ухвалив порушити перед міністром внутрішніх справ клопотання про допомогу кобзарям і лірникам, оскільки вони є «хранителями старовини в її кращих музичних та поетичних залишках», накреслив шляхи для полегшення життя нещасних співців, котрі добувають собі скромні засоби до життя музикою та співом, привернув увагу до вивчення їхнього матеріального становища, порушив питання про облаштування спеціальної музичної школи, яка повинна сприяти збереженню найкращих мотивів і мелодій, поліпшити їхню виконавську техніку, полегшити їм засвоєння музичного репертуару, підняти рівень заробітку [12, с. 13].

Готуючи до XII Археологічного з'їзду, його комітет розробив докладну «Програму по збиранню відомостей про кобзарів та лірників», яка, на жаль, не передбачала питання про репертуар.

У постанові Полтавської губернської управи було висловлено думку про те, що бандуристи і лірники зі своїми піснями заслуговують схвалення і підтримки, що необхідно прийти їм на допомогу: «Слід уберегти їхній репертуар від вторгнення фабричної пісні. А з цією метою треба дати їм зрозуміти, що засвоєне ними від дідів-прадідів значно дорожче і благородніше засвоюваного ними тепер від парубків, які побували у місті чи на заробітках. Поки ще чисті ці народні співці, поки ще не торкнулася їх руйнівна рука сліпої моди, треба допомогти їм вибрати правильний шлях. У даний час бандуристи і лірники віддані самі собі, воли вчать все, з чим зустрінуться. Треба підтримати те краще, що ще не піддалося впливу темних сторін життя, Управа, керуючись такими благородними почуттями, запропонувала побудувати школу для сліпих з надією, що школа здатна буде багато в чому зарадити. Під керівництвом завідуючого школою бандуристи будуть вчити сліпих своєму мистецтву, передадуть їм знання дум, псалмів, релігійних пісень і таким чином допоможуть і їм самим, і тим, хто замість “милой Параши” будуть слухати високоморальну чисту пісню» [4, с. 141].

Одним із перших про кобзарів і лірників написав В. Горленко в журналі «Киевская старина» (1884): «Досить розповсюдженою є думка про те, що запас народної малоросійської творчості вичерпано збирачами і що зберігати і записувати більше немає чого. Стосовно історичних пісень і дум з цим погоджуються всі. Декілька особистих моїх зустрічей дещо змінили у мене цю впевненість і в пошуках за останніми рештками старої історичної поезії я схильний терпіти багато невдач за невеличку удачу, у можливість якої усе ще вірю. Пошуки за історичними піснями дадуть, можливо, небагато нових відкриттів, натомість багато з'ясують по свіжих слідах, для фізіології цього

зникаючого явища, яке років дванадцять-тринадцять тому представляло ще величні руїни. Процес змін, що відбулися у цих піснях, самі їхні уламки допоможуть з'ясувати те, що зникло» [5, с. 21].

Автор подає багатий етнографічний матеріал з життя та побуту кобзарів і лірників, здійснює порівняльний аналіз регіональних особливостей їхнього репертуару, справедливо вважаючи, що нагромадження такого матеріалу в майбутньому дасть можливість визначати межі побутування того чи того твору. Так, варіант «Думи про азовських братів», записаний від баші, виявився дуже близьким до варіанта, записаного від кряківського кобзаря з-під Яготина... Варіанти «Коновченка» і «Чорноморської бурі» дуже близькі до списків, уміщених у збірнику Лукашевича, записаних також поблизу, Крім того, автор зауважує, що до лірницького репертуару входять псалми, моралізаторські вірші; жартівливі пісні. В. Горленко підкреслює суттєву відмінність між кобзою і лірою: «З лірою спів значно повільніший. Цей інструмент крикливий, неповороткий. З бандурою дума, наприклад, співається швидко, як речитативне оповідання, відтінене переливами голосу і струнними акордами. З лірою вона викрикується повільно, до того ж між деякою кількістю рядків співається “програш”» [5, с. 654].

Особливою цінністю публікації є те, що дослідник подає опис ліри разом з ілюстрацією та коментує складники музичного інструмента, а також народні назви його частин.

Відомий український дослідник В. Гнатюк на основі матеріалів, зібраних 1895 р. у Бучацькому повіті, написав працю «Лірники». Відомості про народних співців, їхнє життя, репертуар автор записав зі слів лірника Якова Златарського на прізвище *Москвина*, зберігши при цьому всі діалектні особливості мови респондента. У книжці вміщено «Словарь лірницького говору», жебранки, молитви, пісні, псалми, є посилання на фольклорні збірники з варіантами пісень лірницького репертуару. Крім того, дослідник опублікував у Записках Наукового товариства ім. Тараса Шевченка жебрацькі благальниці, які звучали на базарі в Умані (їх 1911 р. передав йому Данило Щербаківський).

В. Гнатюк вважає, що перше місце в дослідженні побуту й творчості лірників та кобзарів належить «Киевской старине», на сторінках якої було надруковано статті М. Лисенка, О. Русова про Остапа Вересая, дослідження В. Боржковського «Лірники» і «Дві лірницькі пісні», замітка А. Малинки «Кобзар Петро Герасько та лірник Максим Грищенко», праці Л. М. «Малорусские нищенские причитания», В. Василенка «По вопросу о призрении слепых и всяких нищих», П. Житецького «Творці і співці малоруських народних дум», Є. Єфименка «Братства та спілки старечі», Хр. Яшуржинського «Народні пісні про чоловіків-п'яниць», В. Горленка «Три псалми», Є. Чикаленка «Лірник Василь Мороз» тощо.

Непересічне значення має праця В. Доманицького «Кобзарі і лірники Київської губернії», надрукована в «Пам'ятній Книзі Київської губернії» 1904 р. Тут міститься, зокрема, список лірників і кобзарів Уманщини, вказується місце їхнього проживання, вік, власність, що їм належить, з якого віку займався співець своїм ремеслом. Важливо, що автор пише про відмінності інструментів:

«Кобза за своєю конструкцією нагадує арфу, гітару, звуки її тихі, мелодійні. Ліру можна порівняти з фортепіано в його первинному, зародковому вигляді. І тут, і там гра відбувається шляхом перебирання клавіш. Звуки ліри різкі, верескливі» [7, с. 9].

В. Доманицький застерігає: дані про кобзарів і лірників, зібрані Губернським статистичним комітетом, можуть мати неточності, оскільки укладачі «не завжди усвідомлювали різницю між кобзарями та лірниками і без особливої потреби підводили їх під одну групу ліро-кобзарів». Дослідник визначає також суттєву відмінність між репертуаром кобзарів і лірників: кобзарі, крім пісень, відомих також лірникам, співають ще й думи, однак «трапляються кобзарі, які знають історичних пісень, і лірники, яким відомі деякі думи».

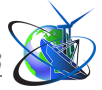
Автор передмови до цієї праці М. Василенко акцентує увагу на тому, що в Київській губернії «кобзарі майже зникли, замінили їх лірники. У переважній більшості лірники – народ бідний і лірництвом займаються з метою здобування засобів до життя, але іноді лірниками бувають люди заможні, внаслідок своєї сліпоти нездатні до землеробської праці. Сліпота – звичайна причина для селянина стати лірником» [4].

У праці В. Доманицького немає відомостей про репертуар кобзарів і лірників, оскільки це питання не входило до програми Київського губернського статистичного комітету. Обробляючи дані збирачі додержували певних вимог. Про кожного лірника чи кобзаря групувалися всі відомості – і поліції, і мирових посередників. В. Доманицький робить висновок, що в Київській губернії, зокрема на Уманщині, кобзарське мистецтво поступово витісняється лірництвом.

1903 р. вийшла у світ книжка П. Демуцького «Ліра та її мотиви», яка стала помітним явищем у дослідженні феномену лірництва. Це найбільша збірка псалмів і кантів, що їх виконували лірники. Вона зберегла для нас 52 мелодії з текстами. На думку американського дослідника В. Нолла, її істотний недолік той, що вміщені записи мелодій є компіляціями (кожна мелодія складається з різноманітних виконань). Більшу цінність, вважає вчений, мають розшифровки псалмів, зроблені з валиків (воскових циліндрів), тобто з одного виконання. Взагалі до останньої чверті ХІХ ст. більшість збирачів фольклору записували лише тексти творів, не даючи жодної інформації про їх музичний зміст. Мабуть дехто з них керувався інтересом до створення образу національної свідомості, побудованої на історичних епосах і героїчних піснях, національної поезії, яку можна було порівняти з подібними жанрами інших частин Європи [11, с. 20].

Міська інтелігенція в ХІХ ст. цікавилася народними співцями як носіями національної культури, тому організовувались експедиції, поїздки в села, записувалися тексти пісень, біографії кобзарів і лірників. Деякі дослідники навіть жили їхнім життям. Наприклад, Л. Жемчужников мандрував селами в 1850-х рр., а О. Сластьон навчався з полтавськими народними співцями.

Основоположник української класичної музики М. Лисенко впродовж багатьох років невтомно вивчав репертуар, манеру виконання, творчі особливості кобзарів і лірників. Він влаштував у Києві концерт Остапа Вересая,

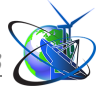
а Г. Хоткевич, знавець української культури, організував концерти сільських музикантів для науковців-учасників з'їзду Імператорського археологічного товариства в 1902 р. В Умані 26 лютого 1907 р. вперше було влаштовано публічний вечір, присвячений Т. Шевченкові, в якому взяв участь бандурист Терешко Пархоменко з Чернігівщини.

Більшість тогочасних дослідників ігнорували репертуар релігійного змісту. До того ж вони надавали перевагу кобзарському репертуару перед лірницьким та українському епосу, присвяченому періоду козацтва. В. Нолл звертає увагу на лист етномузикознавця К. Квітки до фольклориста Ф. Колесси, написаний 1908 р. У листі обговорюються умови їхньої угоди, згідно з якою Колесса мав поїхати до Полтавщини і записати на воскові циліндри музику кобзарів. Квітка повідомляє, що таємний благодійник, який фінансує експедицію (тобто Леся Українка), хоче, щоб Колесса відшукував саме кобзарів, а не лірників і щоб записував виключно думи. Було також дано вказівку не звертати уваги на репертуар лірників, так само, як на псалми, козачки і таке інше.

Коли на теренах України запанувала радянська влада з її антирелігійною ідеологією, для лірників настали страшні часи. Основою лірницького репертуару були канти та псалми, які йшли врозріз з ідеологічним офіціозом. Тому покірних деморалізували підкупом і «батьківською» увагою, пенсіями та почесними званнями; непокірних морили голодом, засиляли до Сибіру, знищували фізично. Після кобзарського з'їзду, проведеного в Харкові взимку 1938 р., було знищено 200 кобзарів і лірників. А в 1939 р. в журналі «Народна творчість» М. Нагорний писав: «... мало захоплюватись кобзарями, їх історією, мало вивчати їх і писати про них. Їм, кобзарям, нашим сучасникам, треба допомагати, треба працювати з ними. А треба прямо сказати, що у великій справі створення нашого нового епосу, наших нових дум і пісень, над якими працюють кобзарі і лірники, вони досі були залишені самі собі. Ніхто з ними не працював, ніхто не цікавився. Організації, яким у першу чергу належало про це дбати, – Спілка письменників, Спілка композиторів та до останнього часу Інститут фольклору, – вважали, що їм тут нічого робити» [9, с. 55].

Згодом, через 30 років, А. Гуменюк у праці «Українські народні музичні інструменти» підкреслив вірність лірників автентичній традиції, які не бажали змінювати репертуар, іти на компроміс із владою. У складних умовах авторитаризму вони не звели свою творчість до абсурду [6, с. 112], «пустопорожнього сценічного авторсько-композиторського виконання» [13, с. 38].

У науку до лірника віддавали слабозорих або сліпих хлопців, іноді з якоюсь іншою фізичною вадою. Лірницьке мистецтво не успадковувалось. Інвалідність, зокрема й сліпота, найчастіше були результатом випадкового каліцтва. У народній свідомості лірники вважалися людьми Божими, та все ж – старцями. «...Бачачи певну принизливість свого становища і, разом з тим, будучи не простими волоцюгами, а маючи, як правило, своє господарство і певний достаток, лірники й кобзарі всіляко намагалися, щоб їх діти не перейняли у них кобзарсько-лірницьке ремесло» [8, с. 115].

Винятків було небагато. Серед лірників Уманщини лише Ананій Береговий навчився грати у свого батька Семена Берегового і цим ремеслом займався «через брак засобів до існування» [7, с. 56].

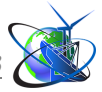
Тривалість навчання лірників, зокрема й на Уманщині, залежала від віку, здібностей і пам'яті учня. Та й починали вчитися в різному віці. Наприклад, Трифон Тринчук – у 25 років, а Василь Заєць – у 10. Згідно з даними Губернського статистичного комітету за 1903 р., більшість лірників починали самостійно займатися лірництвом у 18 років. Учень не тільки вдосконалював мистецтво гри на лірі, вивчав молитви, псалми, канти, пісні, думи, займався вокалом, а й ознайомлювався з традиціями кобзарсько-лірницького братства, етикетом таємною мовою сліпих бардів. Особливо здібних високоморальних учнів майстер вводив у світ езотеричних знань. Учні називали *челяддю*, *хлопцями*, *підмайстрами*. Дід (учитель) застосовував різні прийоми та методики навчання гри на лірі.

Після закінчення навчання відбувався обряд ініціації (посвячення) в лірники. Екзамен проходив у хаті вчителя-майстра вночі, «коли небо відкрите», «до третіх півнів». Значущий час дії: «ніч могутніша», «природніша», «космічніша» від дня, тому вона й більш відповідальна для «найважливіших» подій у житті людини [10, с. 112]. Ніч (передранкові години «до третіх півнів»), за даними медицини, найкритичніші для організму людини. Зауважимо: амбівалентно кризові (час найімовірнішої смерті, загострення хвороб, але й час зламу на краще). Отож не дивно, що посвята в лірники відбувалася саме вночі, і майстер у своєму благословенні бажав учневі: «В добрий час!». Ніч – це та сакральна мить, коли народжується майстер. Сакральність, особливість події підсилювалася також молитвою, яку промовляли, заходячи до хати старі лірники і яка була важливою частиною ритуалу посвячення. А «ритуал – це драматизація міфу, його “розігрування” в особах і предметах. Міф – це вербалізація ритуалу, його втілення й тлумачення в слові» [10, с. 113], тому слову, молитві надавалось особливого значення, вона була «вселенським діалогом» людини з Космосом. Дід читав молитви 12 разів, щоб закликати сили природи бути прихильними, сприяти тому, аби майстри добре ставилися до учня.

До хати заходило цехове лірницьке «начальство» і розміщувалося за столом. Майстер представляв шановній громаді учня, просив прийняти його до лірницького цеху. Учень називав своє ім'я, коротко розповідав про себе і свій рід.

Під час іспиту перевіряли вміння грати на інструменті, знання пісенного репертуару, таємної мови, лірницького етикету. Толова лірницького цеху або майстер-учитель обов'язково запитував про те, чи не чув хтось із присутніх про негідну поведінку екзаменованого. Якщо хтось розповідав про якийсь прикрий факт, то юнакові «давали прочуханки». Іноді екзамен тривав п'ять годин, тобто всю ніч. Успішно склавши екзамен, учень ставав навколішки і складав присягу:

Присягаюсь перед судною радою і панотцями та всією панібратією додержуватись усіх цехових звичаїв та чемноти, яка має між всією просящою панібратією з віків давніх і до часу пришествя правди на землю [2, с. 113].

Присяга мала такі пункти:

1. Почитати панотців старших, не робити їм злого.
2. Слово панотця-цехмейстра є слово всієї просящої панібрати.
3. Чтю суд між нами радний і по ділу між своєю просящою панібратією шлюсь тільки до свого суду. Якщо суд між нами радний мене не радує, шлюсь до панотця-цехмейстра. Слово його є конче.
4. Не посрамлю просящої панібратії і честі сліпецької.
5. Жінки і Сестри нашої просящої братії – хай будуть їхні. Я ж не помислю духом і не дерзну блудом плотським на безчестя їх. За провину в цьому судитиме мене суд радній.
6. У недобру годину помагатиму чим зможу своїм побратимам і їхньому страждуючому роду.
7. Буду чемний і справедливий.
8. Не поганити діла майстерського, з пісні-думи слова не викидати й свого не добавляти. Те, що стане мені після присяги звісно, хай буду знати тільки я. Упом'ятую те, що мені скаже суд радній із «Книг Устинських» і збережу його до смерті своєї.
9. Як будуть або є в мене діти, хай зрять світ білий і унаслідують життя мирське-світське.
10. Соту частину мого прибутку віддам по совісті моїй цеховому казначею через окружного старшину на діло громадське.
11. По близькому часу до смерті моєї відкрию тайники мудрості моєї – «Книг Устинських» – тому, кому довірюсь серцем моїм і хто унаслідує діло моє.
12. По пришествію в Царство Боже душа моя хай моле за братію страждаючу незрячу. Призвані мною святі [далі називалися імена матері і батька] і ви, панотці, будьте свідетелі в присязі моїй. Хрест на мені і совість моя спасить мене од скушення [2, с. 113].

Після екзамену учень дякував учителеві за науку з хлібом і сіллю. Учитель брав хліб і сіль, благословляв ним учня. Хліб передавали не голими руками, а в хустині. Учень відрізав від буханки хліба три цілушки, одну з них посипав сіллю і клав за пазуху, – ця дія називалася *визвілкою* і була найважливішою в обряді, бо після цього юнак вважався справжнім лірником [3, с. 658].

Затим учитель вішав ліру на себе, потім піднімав полу своєї светки – учень накривав ліру своєю полою; учитель знімав ремінь зі своєї шиї і накладав його на шию учневі. Таким чином ліра передана. Врешті вчитель благословляє молодого лірника, кидає йому в ліру на щастя кілька монет і відпускає його в самотійне життя [3, с. 658].

«Прикривання музичного інструмента полами одягу, спочатку старого, а потім нового власника, означало розривання зв'язку між інструментом і його старим володільцем і встановлення зв'язку з новим. Адже речі, як вважали в традиційному українському суспільстві, були пов'язані з їх власниками зв'язком, аналогічним особистісному, міжлюдському. Щоб розірвати або встановити такий зв'язок з речами, люди здійснювали особливі ритуали. А покривання полою одягу якраз і означало покровительство, владу над кимось

або чимось. Вручення учителем ліри чи кобзи учневі символізувало передачу знань і навиків співецької науки. <...> Майстер-вчитель також благословляв учня при цьому: “Дай, Боже, щоб ти був здоров, як вода, а багатий, як земля. І хай у тебе не поменшає ні воли, ні роси. Гряди во ім’я Господнє”» [2, с. 115].

Після іспиту відбувалася ритуальна трапеза, яку влаштовував майбутній майстер для екзаменаторів за свій кошт. Коли майстер набував певного авторитету серед братії, йому відкривали зміст так званих «Книг Устинських». Ці книги склалися з 12-ти розділів, містили знання з репертуару, етикету, поведінки, ритуалів та звичаїв, таємної мови, традицій сліпих співців, а також легендарної історії України й кобзарсько-лірницької корпорації.

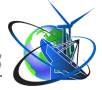
Завдяки невтомній праці окремих ентузіастів ХІХ ст. та їхніх наступників у ХХ ст. ми чимало знаємо про неповторне мистецтво мандрівних співців. Проте сподіваємося, що нас чекає ще не одне відкриття в цій царині.

Висновки.

Кобзарі та лірники справіку формували громадську думку в Україні, емоційну сферу, моральні імперативи, були носіями інформації. Вони мали неперевершене значення у консолідації нації, збереження етнічної єдності українців, оскільки були носіями маркерів культурної ідентичності, а саме: мови, релігії, історії, звичаїв, традицій, фольклору, моралі, ментальності народної педагогіки.

Література

1. Залізняк Л. Первісна історія України: Навч. посібник. – Київ, 1999.
2. Балущок В. Обряди ініціації українців та давніх слов’ян. – Л.; Нью-Йорк, 1998.
3. Боржковський В. Лірники // Киевская старина – 1889. – Т. 9.
4. Василенко В. До питання про опікування сліпими і різними жебраками // Киевская старина. – 1904. – Т. 86.
5. Горленко В. Кобзарі і лірники // Киевская старина – 1884. – Т. 10.
6. Гуменюк А. Українські народні музичні інструменти. – К, 1967.
7. Доманицький В. Кобзарі і лірники Київської губернії // Памятная Книга Киевской губернии. – К., 1904. – Отд. IV.
8. Квітка К. До витоків побуту лірщів // Первісне громадянство та його пережитки на Україні. – 1928. – Вин. 3.
9. Нагорний М. Українські народні співці – кобзарі і лірники // Народна творчість. – 1939. – № 1.
10. Новикова М. Про світ українських замовлянь // Українські замовляння. – К., 1993.
11. Нолл В. Моральний авторитет та суспільна роль сліпих бардів в Україні // Родовід. 1993. – №6.
12. Сумцов М. Вивчення кобзарства // Киевская старина – 1904. – Т. 87.
13. Хай М. Лірницька традиція як феномен української духовності // Родовід. – 1993. – №6.
14. Цит. за: Лавров Ф. Кобзарі: Нариси з історії кобзарства України. К., 1980.

15. Шевченко Т. Перебендя // Повне зібр. тв.: У 12 т. – Київ. 2001. – Т. 1.
16. Шлемкевич М. Душа і пісня // Українська душа. – Київ, 1992.
17. Яворницький Д. Історія запорозьких козаків: У 3 т. – Київ, 1990. – Т. 1.

Abstract. *Lyrnicks and kobzars in Ukraine have always enjoyed great respect, were carriers of ancient knowledge, moral imperatives, keepers of customs and traditions, carriers of folk pedagogy, ethics, secret knowledge, magic of creativity, language programming, psychotherapy, as they were descendants of an ancient priestly tradition. They had a significant impact on the formation of the emotional sphere of Ukrainians. The genetic roots of their art go back to the times when the cult of the Word reigned and the gods themselves revealed the truth to the Brahmin poets.*

The works of Ukrainian bards were interested in: V. Borzhkovsky, V. Hnatyuk, B. Horlenko, B. Grinchenko, L. Zhemchuzhnikov, K. Kvitka, F. Kolessa, M. Lysenko, P. Martynovych, O. Miller, V. Noll, O. Rusov, M. Sumtsov, Lesya Ukrainka, M. Hai, T. Shevchenko, D. Yavornytskyi, and others. Cultural workers of the past sought not only to preserve kobzarstvo and lyre-making, but also to improve the living conditions and social protection of singers.

Zaporozhian Cossacks were great admirers of the art of kobzars and lyreniks, for whom they were the custodians of "knightly feats". Ukrainian kobzars and lyrnicks are carriers of cultural markers of ethnic identity, namely: language, traditions, customs, oral history, mythology, religion, folklore, family values. The creativity of lyrnicks and kobzars caused the rise of a wave of national liberation, encouraged Ukrainians to fight for independence.

Key words: *kobzars, kobza, lyrnicks, lyre, repertoire of kobzars and lyrnicks, "Ustyna books", art of kobzars and lyrnicks, emotional world of Ukrainians, traveling life, traveling singers, historical songs, dumas, liberation.*

Стаття відправлена: 20.02.2023 р.

© Сивачук Н. П.

УДК 398:2-162.6(=16)Мок(045)

SLAVIC GODDESS MOKOSHA: LINGUOCULTURAL DIMENSION
СЛОВ'ЯНСЬКА БОГІНЯ МОКОША: ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ВИМІР**Tsyhanok O. O. / Циганок О. О.***s.p.s., Associate Professor / к.п.н., доц.*

ORSID: 0000-0003-0898-6882

Sanivskyi O. M. / Санівський О. М.*s.p.s., Associate Professor / к.п.н., доц.*

ORSID: 0000-0002-9312-9369

*Uman State Pedagogical University named after Pavlo Tychyna,**Uman, Sadova street, 2, 20300**Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини,**Умань, вул. Садова, 2, 20300*

Анотація. У роботі розглядається лінгвокультурологічний вимір образу слов'янської богині Мокоші. Проаналізовано літописні та літературні джерела, на основі енциклопедичних, літературознавчих, міфологічних та фольклористичних джерел з'ясовано етимологію імені Мокоша та виділено основні функції богині як покровительки достатку та врожаю, покровительки вівчарства та корів, опікунки домашніх жіночих ремесел, передусім ткацтва, покровительки тілесного кохання, покровительки криниць, вологи, дощу, божества дощу і благодатної вологи, богині долі, породілля та пологів.

Ключові слова: Мокоша, культ Богині, Велика Богина, пантеон князя Володимира, літописи, легенди, міфи, культ.

Вступ.

Культ Богині Макоши, за своїми функціями і легендами подібний до культів Великий Богинь, які існують у міфологіях практично всіх народів світу. Символіка цих Богинь вказує на чітко сформовані у свідомості давніх людей уявлень про світобудову, а символи, знаки, сакральні писмена того часу, не тільки засвідчують, але й підтверджують велику роль Богинь у духовному становленні і житті народів.

Основний текст.

У «Повісті временних літ» згадується, що богиня Мокоша входила до пантеону Володимира: «І почав Володимир один княжити в Києві, і поставив кумири на горі за тереновим двором: дерев'яного Перуна зі срібною головою і золотими вусами, і Хорса, Даждбога, Стрибога, Симаргла і Мокошу» [7, с. 57]. Тут богиня згадується після священної собаки Семаргла.

Вона також згадується майже у всіх повчаннях проти язичництва, що датуються XI – XVI століттями. У «Слові про ідолів» читаємо: «...тем же богам требу кладуть и творять и словенський язык: вилам и Мокошьи диве, Перуну, Хърсу...» [13, с. 510]. У пастирських настановах рекомендувалося священникам при сповіді запитувати жінок, чи не ходять вони до Мокоші. В «Уставі преподобного Сави» теж наголошується на необхідності кожній жінці признатися священникові на сповіді: «Чи сплутала (зблудила) еси з бабами богомерзкі розпусти, чи молилася еси Вілам, чи Роду і Рожаницям, Перуну, Хорсу і Мокоші, пила і їла?» [14, с. 38].

Про пошану до цієї богині йдеться і у «Слові святого Григорія»: «Мокошу

шанують і Малакию вельми почитають» [14, с. 39]. «Слово Св. Григорія Богослова» називає цю богиню серед першорядних: «І нині по українцях (по окраїнах) моляться єму, проклятому богу Перуну, Хорсу, Мокоші» [8, с. 109]. У «Слові Івана Златоуста» згадується, що «моляться під овинами огню і вилам, і Мокоші, і Симу, і Рїглу, і Перуну, і Волосу» [14, с. 39].

Отже, богиня Мокоша посідала важливе місце у духовному житті тогочасного суспільства, особливо жіноцтва. У вже згадуваному пантеоні Володимира вона посідала шосте місце серед верховних богів, що посилює думку про важливість цієї богині і про особливу повагу до неї князя.

Образ богині Мокоші, за літописами та історичними документами був багатofункціональним, що стало предметом дослідження багатьох учених: істориків, етнографів, фольклористів, філософів, мовознавців.

І. Огієнко висловив думку, що Мокош може бути чоловічим ім'ям, оскільки у чехів є «дощавий бог» Мокош. Л. Нідерле проводив аналогію між Афродитою, Астартою та Мокошею і зауважив: «Свідченням того, що ця київська богиня не була лише літературною фікцією, є також те, що в північноросійському фольклорі вона утрималася і понині, хоча уявлення про неї, зрозуміло, значно змінилися. Мокоша – це як чарівна істота, яка з'являється в традиціях пасхальних посиденьок» [10, с. 312].

В. Скуратівський підкреслює широкі повноваження Мокоші і пише: «Зводячи у своєму пантеоні скульптуру Мокоші, князь, очевидно, мав на меті передати їй все духовне опікунство, яке досі належало жіночим богиням-берегиням. Окрім домашніх промислів і ремесел (ткацтво, вишивка, писанкарство), охорони криниць і джерел, щедрості врожаїв, а також збереження домашнього вогнища, під владу Мокоші підпадали благословення й покровительство князеві і його дружині, коли вони вирушали в похід» [14, с. 39].

Я. Боровський вважає, що Мокоша «була найтісніше пов'язана з вівчарством та зі сферою жіночого господарювання і вважалася супутницею Велеса у народному побуті» [1, с. 29].

В «Українській міфології» В. Войтовича та роботах Г. Лозко (виступає також під псевдонімом Волхвиня Зореслава) Мокоша характеризується як богиня, пов'язана з жіночою сферою в господарстві: рукоділлям, прядінням, тканням. У давніші часи вона була богинею землеробства й родючості, життєвої сили, достатку, покровителькою полів і домашніх тварин. Через те, що від урожаю й родючості залежала доля давніх русів, то Мокоша вважалася також богинею долі [2; 8].

Давні літописи та дослідження вчених дають можливість означити функції богині Мокоші у духовному житті наших пращурів, а також осмислити присутність відгуків про цей культ у сучасному побуті і фольклорі українського народу.

Ім'я богині Мокоші має дуже древнє походження, що значно ускладнює визначення його етимології.

Чеський історик і етнограф Л. Нідерле у імені богині вбачав зв'язок з грецьким словом «малакія», яке означає поняття «слабість», цілком чітко

пояснював його походження від кореня *мок, мочити* [9].

В етимологічному словнику української мови ім'я Мокоші пов'язують зі словом «мокнути», а також з рослинами лататтям, лотосом, маком [5, с. 499–500].

На основі ретельного аналізу літератури, можна виділити наступні функції Мокоші:

1. Мокоша – покровителька достатку та врожаю. Образ великої Матері був в особливій пошані у слов'янських народів, Мати-сира-земля стійко асоціювалася з вегетативною силою землі [12, с. 41], яка дає людям усе необхідне, від неї залежить достаток. До неї зверталися з молитвою, її називали «святою», «матір'ю», «праведною», «щедрою», «святою», вона була мірилом усіх людських чеснот. Слова «мати», «земля», «божество» – рівнозначники» [4, с. 85], – пише Докія Гуменна. Мокоша – покровителька вівчарства та корів. Мокошу називають супутницею бога Велеса і пов'язують її ім'я з вівчарством, яке вона освячувала своєю присутністю, богиня пряла не тільки нитки льону та коноплі, але й вовняні. Цьому передували певні ритуали, однак більшість із них не дійшли до нашого часу. Можливо, що від Мокоші залежав приплід тварин у господарстві.

2. Мокоша – опікунка домашніх жіночих ремесел, передусім ткацтва. Богиня опікувалася домашніми промислами та ремеслами, зокрема, ткацтвом, вишиванням, шиттям. Ці функції з часом вона передала напівхристиянській, напівязичницькій богині Параскеві П'ятниці.

3. Мокоша – покровителька тілесного кохання. Деякі вчені, на основі повчань проти язичництва, аналогій до західноєвропейської міфології, вказують на відношення богині до тілесного кохання. Так, В. Скуратівський стверджує, що Мокоша була уособленням гріховного жіночого перелюбу, тому кожна жінка мусила на сповіді зізнатися священикові: «Чи сплутила (зблудила) еси з бабами богомерзкі розпусти, чи молилася еси Вілам, чи Роду і Рожаницям, Перуну, Хорсу і Мокоші, пила і їла?» [14, с. 39].

4. Мокоша – покровителька криниць, вологи, дощу. Етнографами було зафіксовано звичай приносити жертву Мокоші – кидати до криниці прядиво, куделю з льону, випрядені нитки та овечу вовну. Обряд поєднує в собі прядиво, яким опікується богиня, і вологу, субстанцію, в якій вона є повелителькою. Занурення у воду в українській народно-поетичній творчості співвідноситься з «повінню почуттів». На це вказує сучасна дослідниця Елеонора Гаврилюк. Вона підкреслює, що мається на увазі саме «неконтрольована згубна пристрасть» [3, с. 49]. На думку М. Жуйкової, потоптання в міфологічному мисленні українців рівнозначне заплідненню жіночого лона [6]. Про зв'язок цієї богині з водою свідчить і західнослов'янський матеріал. Наприклад, чехи шанували Мокошу як божество дощу і благодатної вологи і зверталися до неї під час великої засухи. На українському ґрунті це виявляється у звичаї, зафіксованому у XIX столітті, кидати до криниці куделю під час засухи. Деякі вчені вважають, що культ Мокоші закорінений у поклоніння великій Богині-Матері, чи навіть богині Дані, яку ще Геродот назвав матір'ю усього живого, богинею родючості. Покровительство воді та цілющим джерелам у

християнські традиції перехопила у Мокоші Парскева-П'ятниця, комплекс вірування якій включає поняття священної вологи. Параскева, наступниця Мокоші у християнському контексті, – покровителька цілющих джерел.

5. Мокоша – богиня долі. Мокоша близька до грецьких мойр, німецьких норм, що прядуть нитку людської долі. Вона асоціюється з нитками, волоссям, вовною, клоччям, а також з прядінням, плетивом, вишиванням, шиттям, усім тим, що передбачає скручування, закручування, переплетіння нитки, зав'язування у вузол. У слов'янській традиції володаркою Нитки Життя була язичницька богиня-пряля Мокоша [11, с. 169].

6. Богиня породілля та пологів. У володінні Мокоші всі прояви життя: сила росту рослин, життєва енергія тварин. Вона стоїть біля витоків життя на Землі. Мокоша присутня у момент народження всього живого, саме вона посилає на землю з небес душі людей у вигляді птахів, коли народжується дитина. І понині в Україні існує звичай розв'язувати всі вузли, розпускати волосся породіллі, щоб не розіслати богиню Мокошу і таким чином сприяти пологам.

Функції давньої богині Мокоші свідчать, що вона була всюдисуща, всевидюща, багатолика.

Література:

1. Боровський Я.Є. Світогляд давніх киян. – Київ : Наук, думка, 1992. – 176 с.
2. Войтович В. М. Українська міфологія. – Київ: Либідь, 2002. – 662 с.
3. Гаврилюк Е. Еротичні імплікації рослинної символіки в українській календарній обрядовості // Студії з інтегральної культурології 2. Ритуал (Спецвипуск «Народознавчих зошитів», Львів, 1999.
4. Гуменна Д. Благослови, Мати!: Казка-есеї. – К.: Вид. дім «КМ Academia», 1994. – 288 с.
5. Етимологічний словник української мови: В 7 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Редкол. О. С. Мельничук (головний ред.) та ін. – К. : Наук. Думка, 1983. Т. 3.: Кора – М / Укл.: Р. В. Болдирєв та ін. – 1989. – 552 с.
6. Жуйкова М. Номінація смерті та архаїчне мислення//Студії з інтегральної культурології 1. Танатос (Спецвипуск «Народознавчих зошитів»), Львів, 1996.
7. Златоустрій. Древня Русь X – XII вв. – М.: Мол. гвардия, 1990.
8. Іларіон (Огієнко І.; митрополит). Дохристиянські вірування українського народу : історично-релігійна монографія / Митрополит Іларіон (І. Огієнко). – Київ: Обереги, 1992. – 424 с.
9. Лозко Г. С. Українське язичництво як джерело побутового релігійного синкретизму [Текст] : дис... канд. філос. наук: 09.00.11 / Лозко Галина Сергіївна ; НАН України, Ін-т філософії. – К., 1996. – 147 с.
10. Мифы народов мира. [В 2-х т.] – М., 1980. – Т.1 – 671с. 1982. – Т.2 – С.169.
11. Нидерле Л. Славянские древности. – М.: Алатай, 2000.
12. Попович М. В. Нарис історії культури України : [посібник]; Міжнар.

фонд «Відродження». – Київ: АртЕк, 1998. – 727 с.

13. Рыбаков Б.А. Язычество древних славян. – М.: Русское слово, 1997.

14. Скуратівський В.Т. Русалії. – К.: Довіра, 1996. – 734 с.

Abstract. *The paper examines the linguistic and cultural dimension of the image of the Slavic goddess Mokoshi. Historical and literary sources were analyzed, the etymology of the name Mokosha was clarified on the basis of encyclopedic, literary, mythological and folkloristic sources. Her name is closely associated with moisture, the birth of a child, a life-giving source. The name of the goddess Mokosha is mentioned in the "Tale of Timeless Years", "Words about Idols", "Statute of Saint Sava", "Words of St. Gregory", "Words of St. Gregory the Theologian", "Words of John Chrysostom" and other teachings against paganism.*

I. Ohienko, V. Skurativskiy, Y. Borovskyi, V. Voytovych, H. Lozko, L. Niederle, V. Dahl, etc. wrote about the goddess Mokosha, her cult, functions, and the etymology of the origin of the name.

Based on a careful analysis of the literature, the following functions of Mokosha were identified: patroness of abundance and harvest, patroness of sheep and cows, patroness of women's home crafts, primarily weaving, patroness of carnal love, patroness of wells, moisture, rain, goddess of fate, goddess of childbirth.

The functions of the ancient goddess Mokoshi indicate that she was omnipresent, all-seeing, many-faced.

Key words: *Mokosha, the cult of the Goddess, the Great Goddess, the pantheon of Prince Volodymyr, chronicles, legends, myths, cult.*

SPECIFICS AND WAYS OF TRANSLATION OF TOPONYMS (BASED ON ENGLISH AND RUSSIAN)

Terekhova S.I. / Терехова С.И.

*Doctor of Philology Professor / доктор филологических наук, профессор
Kyiv National Linguistic University, State Trade-Economic University
Kyiv, Ukraine*

Abstract. *The present paper is devoted to the multi-paradigmatic aspects of translation of toponyms in English and Russian. Specifics of the language units under analyses and their translation are characterized in it. The term toponym is used here in its wide meaning. Following I.I. Revzin and V.Yu. Rozentsveyg, the definition of ways of translation was given here. The monograph chapter contains the description of ways of translation of toponyms in Russian and English in texts of different*

Key words: *toponyms, contrastive multi-paradigmatic analyses, translation studies, ways of translation, translator's transformations*

Introduction

Nowadays the problems of translation of toponyms (i.e., geographical names), in particular, in frames of the world languages, languages of international communications, such as English and Russian, have become rather topical despite they have been analyzed by linguists and translation theorists for decades. They stay rather burning predominantly due to the further development of areal linguistics and mapping.

There are many toponyms, existing in the languages under analyses as internationalisms, even as multi-disciplinary lexis. The spheres of their usage is mainly extended by texts of official and business language as well as texts of the publicistic style. In the middle of the XXth century most of these nominations were translated into the languages of the UN member countries and, as a result, unified in this way. At the same time, the further development of the system of toponyms in the languages has been going on due to recent social processes of processes of globalization and integration in the world, economic development, changing of the world market, also COVID-pandemic, social and political crisis in some countries of the world, wars, etc. That's what keeps toponyms as special language units on the wave of topicality up to now.

1. The aim of the research, its material, sources, key terms, methodology and procedure

The present work is *aimed* to define specifics of toponyms in English and Russian and characterize ways of their translation in texts of different discourses. In this connection, *text* is considered as “any verbalized (i.e. expressed by means of human language) communicative event performed via ... human language, no matter whether this communication is performed in written or in oral mode” [Maksimov 2006, p. 7], and discourse – as “a complex communicative phenomenon, which includes, besides the text itself, other factors of interaction (such as shared knowledge, communicative goals, cognitive system of participants, their cultural competence, etc.), i.e. all that is necessary for successful production and adequate interpretation (comprehension and translation) of the text” [Maksimov 2006, p. 8].

There is no the only approach of modern linguists concerning the notion of the term *toponym*. Taking into consideration the main definitions of it, it is necessary to distinguish the narrow and wide meanings of this term. In its narrow meaning toponym is understood (as usual) as any geographical name (i.e., names of seas, oceans, hills, mountains, bays, rivers, etc.). In its wide meaning toponym means a word or word combination denoting a geographical name, or a name of administrative-territorial place, name of a planet, a star, a galaxy, etc.¹

The *material* of the research is represented by English and Russian toponyms (in the wide meaning of the term) taken from both texts of different functional styles (see [www.bbc.com, www.yahoo.com], etc.) as well as English and Russian dictionaries of the contemporary languages [Murray 1970; Горская 1994; Жданова 2008] which were used as the *sources* of the research. Totally more than 5000 nominations have been analyzed.

The research was conducted in frames of the *complex, contrastive multi-paradigm analyses* (see its *methodology* and *procedure* in detail in [Terekhova, Chen, Chzhan 2022; Терехова 2012; Терехова, Чень, Чжан, Лю 2022a]).

2. Specifics of Translation of Toponyms in a Discourse

The problems of translation of toponyms in texts of official and business style as well as in the publicistic texts are partially predetermined by the specifics of the corresponding discourses.

Depending on the type and genre of the text the ways of conveying of toponyms may be more or less exact: e.g. (1) engl. *The aircraft crash took place in 10 km to the airport Gatwick* – rus. *Авиакатастрофа произошла в 10-ти километрах от аэропорта Гэтвик* and (1) engl. *It happened near Gatwick* – rus. *Это случилось возле Гэтвика*.

In the given example (1) the information is referred to Mass Media texts presenting official information. Example (2) contains the way of presenting the info in the Internet, non-official sources, fictional texts, etc. In both examples engl. *Gatwick* – rus. *Гэтвик* is used in its main – nominative function. The word is stylistically neutral, both in the source language (further referred to as SL) and the target language (further – TL) as well. This toponym is well-known all over the world, so there is no reason to follow it with the name of the country of its location (GB). For less famous nominations it is necessary for all official and publicistic sources.

The most often used and well spread toponyms are unified and fixed in special lists of names of countries, capitals, etc. in dictionaries (see, for example, Oxford, Cambridge, Longman issues, multitrans.ru, etc.). For less well-known units most probably it will be necessary for a translator create the equivalent nomination in the TL or use translator's transformations, among which transliteration, transcription and their mixed-type are most often used: e.g. rus. *река Днепр, Крымские горы, Гибралтарский пролив* – engl. *the Dnipro River, the Crimean Mountains, the Gibraltar bay*, etc.).

¹ The given wide definition of a toponym is referred to linguistics. In Medical Science this term is also used to denote a part of a human or an animal body separated in anatomic analyses. This particular notion is not used in the present research as it is out of the subject of it.

Official and publicistic texts, say, Internet-articles, press-release, interview, etc. are created and refreshed every day. This is the type of texts where toponyms are used regularly. That's why it is important for a translator to stratify toponyms in the text as a particular language units and be ready to apply translator's transformations to convey them from the SL to the TL. It is essential to do it in frames of literary norms of the TL.

Toponyms belonging to the nationally based lexicon can become a challenge for a translator, e.g.: engl. *fork* – rus. *место слияния двух или более рек*, engl. *high-tide-shoreline* – rus. *береговая линия при полной воде, приливе*, engl. *high energy coast* – rus. *берег (береговая линия) высокой волновой активности*, etc.). As one can see from the given examples, the descriptive translation or complex transformations are the most appropriate for such language units.

A special attention in translation is also should be paid to linguistic and cultural texts containing toponyms of different types, such as oiconyms, hydronyms, etc. [Латфуллина, Фомина 2008; 2012]. Complex transformations is the best solutions for it. The following models of complex transformations are preferable here: “transcription + descriptive translation / additional explication”, “transliteration + descriptive translation / additional explication”, “transcription + semantic translation + descriptive translation / additional explication”, “transliteration + semantic translation + descriptive translation / additional explication”. Let's see them in detail.

3. Ways of Translation of Toponyms from English to Russian

In works of modern theorists of translation a lot of different definitions are given to denote the term *ways of translation*. In the present paper the one by I.I. Revzin and V.Yu. Rozentsveyg is used. These authors define a way of translation as transition, transforming of SL units into the TL ones [Ревзин, Розенцвейг 1959].

Upon the analyses of more than 5000 SL non-fictional and fictional texts in English and their translations into Russian, the following ways of translation were found out as the most often used ones:

1) transliteration, for example: engl. *London* – rus. *Лондон*, engl. *Canada* – rus. *Канада*, engl. *Albania* – rus. *Албания*, engl. *India* – rus. *Индия*, engl. *Andorra* – rus. *Андорра*, etc.; engl. *lake Ontario* – rus. *озеро Онтарио*, engl. *lake Onega* – rus. *озеро Онега*, engl. *lake Glubokoe* – rus. *озеро Глубокое*, engl. *the Gibraltar (bay)* – rus. *Гибралтар*, etc.;

2) transcription, for example: engl. *the Rocky* – rus. *(горы) Роки*, engl. *Lewis* – rus. *Льюис*, engl. *Wick* – rus. *Уик*, etc.;

3) translator's transcription, for example: engl. *Bejin* – rus. *Пекин*, engl. *Leghorn* – rus. *Ливорно*, rus. *Крым* – engl. *the Crimea*, rus. *Карпаты* – engl. *the Carpatheans*, etc.;

4) translator's transliteration, for example: rus. *Москва* – engl. *Moscow*; engl. *the Andes* – rus. *Анды*, engl. *the Arctic* – rus. *Арктика*, engl. *the Equator* – rus. *Экватор*, engl. *Cyprus* – rus. *Кипр*, etc.;

5) literal translation, for example: engl. *the North Sea* – rus. *Северное море*, engl. *Shetland island* – rus. *о. Шетленд*, engl. *the Black Sea* – rus. *Черное море*, engl. *the Red Sea* – rus. *Красное море*, etc.;

6) synonymous substitution, for example: engl. *Everest* – rus. *Эверест* – *Джомолунгма*, *Святая Мать* [www.4sport.ua], engl. *K2* – rus. *K2* – *Чогори*, *Большая гора*, engl. *Mākālu Shān* – *Makaru*, *Makalungma* – rus. *Макалу* – *Черный великан* [www.4sport.ua], engl. *Manasa* – rus. *Манаса* – *Кутанг*, etc.;

7) equivalent translation, for example: engl. *the English Channel* – rus. *Ла Мани*, engl. *tarn* – rus. *ледниковое озеро*, engl. *the Middle East* – rus. *Ближний Восток*, engl. *the Strait of Dover* – rus. *Па-де-Кале*, etc.;

8) discriptional translation, or additional explication, for example: engl. *the Alps* – rus. *Альпийские горы*, engl. *the Carpathians* – rus. *Карпатские горы*, engl. *Midlands* – rus. *Мидлендс (графство, расположенное в центральной части Англии, Великобритания)*, engl. *Buckingham Palace* – rus. *Букингемский дворец (резиденция королевской семьи Великобритании)*, engl. *Pembrokeshire Coast* – rus. *Пемброкширский национальный парк (побережье Уэльса, Великобритания)*, etc.;

9) complex transformations, or mixed-type translation, including omission (for example, the article is often omitted while translating from English to Russian), grammatical, logical, or stylistic inversion, grammar form change or grammar category change. For example: engl. *the Bahamas* – rus. *Багамские острова* (here complex transformation includes omission of the article + translator's transliteration + additional explication), engl. *the Caucasus* – rus. *Кавказ* (the article omission + translator's transcription), engl. *the South of Africa* – rus. *Юг Африки* (omission of the article and preposition + semantic translation + literal translation), etc.

Thus, translator's transformations are the best ways to pass over the problem of untranslatability in translation and convey the SL toponyms of different types into the TL. Even having faced in the text translation such toponyms – “milestones” as words of nationally based lexicon, cultural language units, etc., it will not be a problem to translate them using complex contrastive multi-paradigmatic analyses and translator's transformations, in particular, as its part. Due to it the problem of untranslatability in translation (see more in [Влахов, Флорин 1980]) can be solved.

Conclusions

Modern non-fictional texts are tended to include both artefact and mentafact features, especially the ones of different genres of the publicistic style. Toponyms, regularly used in them, can be conveyed in some different ways, more or less exact, that corresponds to the stylistic features of the text, its content and closely connected with the intention of the author (or the speaker). The choice of a particular way of translation is also predetermined by the genre of the text, its communicative and pragmatic aims, communicative situation and the type of translation, as well. To make it more exact and adequate, the complex, contrastive multi-paradigmatic analyses was used as the most appropriate one.

The term *toponym* is used in the present research in its wide meaning. It denotes a word or word combination denoting a geographical name, or a name of administrative-territorial place, name of a planet, a star, a galaxy, etc. Toponyms make a text more exact, informative, sometimes bring more local or national and cultural connotations, expressiveness.

The following ways of translation are mainly used to convey toponyms from

English to Russian and vice versa: transliteration, transcription, synonymous substitution, literal translation and complex transformations (i.e., “transcription + descriptive translation / additional explication”, “transliteration + descriptive translation / additional explication”, “transcription + semantic translation + descriptive translation / additional explication”, “transliteration + semantic translation + descriptive translation / additional explication”). Less used are practical transcription, practical transliteration and descriptive translation.

Further investigation of toponyms and ways of their translation are foreseen in the fields of linguistics of translation, contrastive linguistics, psycholinguistics, linguistics and culture studies.

Bibliography:

1. Горская, М.В. (1994). *Англо-русский и русско-английский словарь географических названий*. Москва: Русский язык. 272 с.
2. Жданова, И.Ф. (2008). *Англо-русский и русско-английский словарь географических названий*. Москва: Русский язык. 1169(1) с.
3. Латфуллина, И.Д., Фомина, Е.В. (2012). Перевод географических реалий при работе со страноведческими текстами. *II Всеукраїнська науково-практична конференція «Актуальні проблеми преподавания иностранных языков для профессионального общения»*. Т. 3. URL: http://confcontact.com/2012edu/tom3/16_Latfullina.htm (дата обращения – 07.11.2022 г.).
4. Максимов, С.Є. (2006). Практичний курс перекладу: англійська і українська мови. Київ. Вид. КНЛУ. 157 с.
5. Кубрякова, Е.С., Александрова, О.В. (1997). Виды пространства, текста, дискурса. *Категоризация мира: пространство и время: материалы науч. конф.* Москва: Диалог. С. 19-20.
6. Публицистический дискурс ... (2012). *Публицистический дискурс как фактор коррелирования редакции и аудитории*. Санкт-Петербург. URL: <http://jf.spbu.ru/files/file/> (дата обращения – 20.03.2022 г.).
7. Ревзин, И.И., Розенцвейг, В.Ю. (1959). *Основы общего и машинного translationa*. Москва: Просвещение. 243 с.
8. Речицкая, С.В. (2018). Понятие «дискурс» в современной лингвистике. *Философия и наука в культурах Запада и Востока*. Томск: Изд. ТГУ. 2018. С. 107-108.
9. Терехова, С.І. (2012). *Референція в системі орієнтаційних репрезентацій української, російської та англійської мов (поліпарадигмальне дослідження)* : дис. ... докт. філол. н. / 10.02.17. Київ. 537 арк.
10. Терехова, С.І., Чень, Ц., Чжан, Б., Лю, Ц. (2022а). Поліпарадигмальне вивчення мовних підсистем, їх репрезентацій та способів перекладу (на матеріалі англійської та російської мов). *The XXXV International Scientific and Practical Conference «Science, Development and the Latest Development Trends»*, Sept., 06-09th, 2022. Paris, France. 2022. Рр. 316-318.
11. Ткаченко, Н.Д. (2020). *Функціонально-семантичне поле «space» у британському та американському варіантах англійської мови: лінгвокультурологічний підхід*: дис. ... канд. філол. н. / 10.02.04. Київ.

12. Murray, J.A.H. (ed.). (1970). *Oxford English Dictionary*. In 13 vol. Oxford.
13. Terekhova, S., Chen, Ts., Chzhan, B. (2022). Multy-Paradigmatal Analyses of Lexis: Methodology and Procedure (based on English, Russian and Ukrainian). *The XIX International Scientific and Practical Conference «Modern Problems in Science»*. Vancouver, 17-20, 2022. *Proceedings*. Vancouver. Pp. 630-633.
14. www.bbc.com/
15. www.yahoo.com
16. www.wikipedia.org

УДК 398.831

THE USE OF CHILDREN'S FOLKLORE AND FOLKLORE FOR CHILDREN IN THE FORMATION OF THE LINGUISTIC AND CULTURAL COMPETENCE OF FOREIGN STUDENTS DURING THE STUDY OF THE UKRAINIAN LANGUAGE

ВИКОРИСТАННЯ ДИТЯЧОГО ФОЛЬКЛОРУ ТА ФОЛЬКЛОРУ ДЛЯ ДІТЕЙ У ФОРМУВАННІ ЛІНГВОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Kolomytseva M.O./ Коломицева М.О.

c. philol.s., as.prof. / к.філол.н., асист.

ORCID: 0000-0002-6268-3105

Marchun O.V./ Марчун О.В.

c. philol.s., as.prof. / к.філол.н., доц.

ORCID: 0000-0002-7272-7773

Taras Shevchenko National University of Kyiv,

Kyiv, Volodymyrska, 60, 01033

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,

Київ, Володимирська, 60, 01033

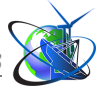
Анотація. У статті проаналізовано ефективність використання дитячого фольклору та фольклору для дітей у формуванні лінгвокультурної компетентності іноземних студентів під час вивчення української мови. Звернено увагу на такі жанри, як колискова пісня, забавлянка, скороговка, загадка, лічилка та страшилка. Встановлено, що формування лінгвокультурологічної компетенції на матеріалі українського дитячого фольклору – процес непростий, але необхідний, оскільки з фольклорною спадщиною іноземний студент не лише вивчає українську мову, а й пізнає культуру, історію і традиції українського народу, що викликає ще більший інтерес до подальшого навчання.

Ключові слова: фольклор, дитячий фольклор, фольклор для дітей, фольклорні жанри, українська мова як іноземна, лінгвокультурна компетентність, колискова пісня, забавлянка, скороговка, загадка, лічилка, страшилка.

Вступ. Інтерес до української мови у світі з кожним роком посилюється. Мабуть, такий сплеск популярності пояснюється повномасштабною війною та висвітленням подій у всіх світових ЗМІ. Протягом року Україна з'являється на перших сторінках світових ЗМІ. Багато хто, які раніше не знали про нашу Україну, зацікавилися її культурою, мистецтвом та традиціями. Зокрема, багато іноземців почали вивчати українську, щоб висловити солідарність з народом, який гідно бореться за свободу та демократичні цінності.

У результаті, методика викладання української мови як іноземної стала одним із нових і пріоритетних напрямів української лінгводидактичної науки. З'являються нові методи і прийоми у вивченні української мови як іноземної, які максимально допомагають іноземцям вивчити українську мову.

Вивчення іноземної мови – це не лише освоєння лексики, граматики і фонетики, а й знайомство з культурою, культурними кодами, трансльованими нею. У мові знаходять свій відбиток традиції, звичаї, особливості менталітету, ціннісні установки, світогляд, релігія народу, тому вивчення української як іноземної – це безперервний процес розуміння культурних особливостей України.

Фольклор відіграє особливу роль у трансляції культурних кодів, оскільки в ньому, як відомо, відображені характерні для української культури реалії, уявлення про добро і зло, про моральність, кохання, дружбу, ставлення до старших, до праці і т. д. Саме усна народна творчість стає провідником на нелегкому шляху розуміння особливостей комунікації в україномовному середовищі, встановлених тут правил і традицій. Іноземні студенти з великим захопленням приступають до вивчення української історії, культури, мистецтва, а звичаї та традиції українського народу викликають у них непідробний інтерес.

Будь-який жанр фольклору безпосередньо пов'язаний з українською культурою і відтворює її. У цій статті проаналізуємо використання саме дитячого фольклору та фольклору для дітей на уроках української мови як іноземної, а саме: колискових пісень, забавлянок, скоромовок, загадок, лічилок та страшилок [2].

Основний текст. Культуру дитинства розглядають у різних аспектах, оскільки значущість дитячих переживань для становлення особистості людини важко переоцінити. Етнічні й культурні аспекти мають суттєве значення, адже перетинаються з багатьма соціальними і психологічними питаннями та становлять практичну цінність для багатьох наукових дисциплін.

Український дитячий фольклор – яскрава ділянка народної творчості: особливості дитячого мислення й емоційна природа дитини породжують відмінне від дорослих сприйняття художнього образу. Цим зумовлені визначальні риси дитячого фольклору – своєрідність відображення в ньому реального життя, органічне сплетення елементів реальності й фантастики, потяг до гри словом, його змістом, звучанням, до таємничості та загадковості [2].

Складність визначення категорії «дитячий фольклор» часто призводить до того, що дослідники не подають його дефініції, обмежуючись окресленням кола проблем або типології текстів за різними ознаками. Так, С. Росовецький, зауважуючи, що «дитячий фольклор звучить для дітей», одразу подає кваліфікацію текстів: «Його тексти чітко поділяються на три групи:

- твори, що їх виконують дорослі (головним чином, жінки) для дітей;
- твори дорослих, які виконують самі діти;
- твори, що їх діти виконують самі, без утручання дорослих» [3].

Один з найулюбленіших жанрів фольклору для дітей, знайома усім з дитинства, – це колискова пісня. Генеза колискової пісні безпосередньо пов'язана з міфопоетичними уявленнями давніх слов'ян (і глибше – індоєвропейців). Це яскраво відслідковується на функціональному рівні тексту колискових та їх генетичній спорідненості із замовляннями.

Коліскові пісні мають універсальні історії, ми знаходимо багато спільного в них: невеликі розміри, проста мова, позитивні образи, зазвичай є магічні істоти, сприяють заспокоєнню немовляти, вчать добру, терпінню та здатності цінувати поради старших.

Ознайомившись з українськими колисковими, іноземні студенти занурюються в новий мовний простір для них і приєднуються до концептуальної картини світу: важливо для розуміння української культури

концепція «доля», «сон», «добро», «зло». Читання колісанки іноземними студентами неможливо без мовного-культурного аналізу мовних одиниць: імена персонажів (*котик, гулі, перепілонька, шпак, собака, теляточка, волики, коні, бабай, Сон, Дрімота*), зменшувальні та пестливі форми слів (*хатка тепленька, дитина маленька, веселенька, здоровенька, бабай сіренький*), епітети (*квіточки зросливії, сонливії, щасливії, барівончок хрещатий, добрий розум, запашний василечок*), заклики (*Ей сину, мій сину/ Ой люлю, малий Івасеньку*), порівняння (*як квіт червоніло, очка – як тернина*) тощо. Переклад такого роду лексичних одиниць стає складним завданням, оскільки досить важко знайти бажаний еквівалент і не втратити національний дух [2].

Ще одним яскравим жанром фольклору для дітей є забавлянки. Традиційні народні забавлянки є практично виваженим засобом передавання наступним поколінням первинних норм культури українського народу, створеної за всю його багатовікову історію. Це подекуди твори невеликого розміру, зручні для оперативного використання дитиною у відповідних їхньому функціональному призначенню обставинах. Вони якнайбільше відповідають психологічним можливостям дитини. Динамічні за змістом невеликі твори діти швидко запам'ятовують і тому активно застосовують у години дозвілля. Вони достатньо поширені в дитячому середовищі й донині [2].

Тематика забавлянок охоплює майже всі процеси повсякденного буття дитини: харчування, купання, одягання, перші самостійні кроки, найпростіші розваги й фізичні вправи. Вони сприяють розширенню світогляду дитини і вивченню нових понять. Для іноземних студентів знайомство із забавлянками – це перш за все засвоєння нового лексичного матеріалу, адже в забавлянках використовують прості та зрозумілі слова, які використовуються в повсякденному житті дитини. Відповідно до лексичної теми, яку проходять іноземні студенти можна використовувати відповідну лексико-семантичну групу забавлянок. О. Грайворонська вирізняє чотири лексико-семантичні групи забавлянок [1]:

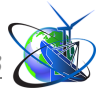
1. Назви органів та частин тіла людей і тварин:

*Летіла пчола коло чола – бумц!
Летіла оса коло носа – бумц!
Летіла мушка коло ушка – бумц!
Летів жук – в оцьо – бух!*

2. Назви рослин, тварин, риб, птахів, комах:

*Гойда, гойда, гойдаша,
І кобила, і лоша,
І семеро поросят,
І восьмеро овечат...
Тосі, тосі,
А свині в горосі...
Телята в капусті...
Аби були тлусті.*

3. Назви предметів довколишнього побуту, переважно пов'язаних із господарською діяльністю людини:

*Куй, куй, чобіток,
Подай, бабо, молоток.
Тому дала в мисочку,
Тому в горщикок,
Тому в черепочок...*

4. Власні назви казкових персонажів:

*Був собі чоловік Тяжка,
На нім була сермяжка.
Був дід Монька,
Тримав сі злегонька.*

Ще одна група текстів дитячого фольклору – твори, що їх діти виконують самі, без утручання дорослих. Скоромовки, загадки, страшилки і т. д. яскраво відтворюють народну мудрість, зберігають уявлення народу про себе.

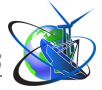
Скоромовка – невеликий твір, що часто складається з однієї фрази, побудований на поєднанні (повторенні) слів і звуків. Для вимови ускладнених. Зазвичай має форму ритмізованої прози, іноді римованої. Побутує головним чином у дитячій аудиторії. Розважальність скоромовки сприяє реалізації практичних функцій розвитку мовних органів людини [2].

У практиці викладання української як іноземної широко використовуються спеціальні фонетичні ігри та вправи, які дозволяють ввести студентів у світ української мови, сприяють виробленню та закріпленню вимовних навичок. Ще одним засобом, що сприяє постановці та орфоепічній корекції звуків, є використання скоромовок під час вивчення української мови в іноземній аудиторії.

Для корекції фонетичних труднощів обрано ряд скоромовок, що відповідає принципу від простого до складного. Як правило, та сама синтаксична одиниця може використовуватися при роботі над декількома орфоепічними проблемами:

- ❖ редуція голосних (*кіт котив котка по току, коток понав на лапу котику*);
- ❖ твердість-м'якість приголосних (*у чотирьох черепашок четверо черепашеньят, черепашиці з черепашеньятами, важко змагатися із жабенятами*).
- ❖ дзвінкість-глухість (*свинка плащика купила, з нього гудзика згубила, свинка твалту наробила, поки гудзика змінила*).
- ❖ сонорні звуки (*на возі коза, під возом лоза/ обережний хитрий лис до нори вечерю ніс*).
- ❖ лабіальні та лабіодентальні (*усі бобри для своїх бобрят добрі / водовіз віз воду з-під водопроводу*).
- ❖ шиплячі та свистячі (*хоче залізити в шафу кішка, шарудить у шафі мишка/ дзижчить над житом жвавий жук, бо жовтий він вдягнув кожух*).
- ❖ асиміляція (*став на горіх — упав на поріг*).

На заняттях української мови як іноземної рекомендується певний алгоритм роботи зі скоромовкою. Спочатку викладач вимовляє скоромовку сам, демонструючи, за допомогою зорової наочності нові лексичні одиниці. Другий

етап – повільне читання скоромовки студентами, із чіткою артикуляцією кожного звуку. Третій етап – дуже гучна декламація: студенти мають прокричати скоромовку так, ніби викладач слабо чує. Потім пропонується кілька разів практично беззвучно прошепотіти один одному фразу, не забуваючи про артикуляційну чіткість. Наступний етап – «сценічні маски», на якому пропонується прочитати скоромовку так, як читає улюблений артист: «з інтонаціями здивування, гніву, смутку». Після всього вищезазначеного, фахівці рекомендують прочитати скоромовку у русі: пострибати, побоксувати, потанцювати. Вдома іноземним слухачам пропонується вивчити скоромовку напам'ять. Можна також дати завдання – скласти з нових лексичних одиниць уроку власну скоромовку, щоб провести наступному занятті конкурс [2].

Наступним жанром дитячого фольклору, який яскраво та цікаво використовується на уроках української мови як іноземної є загадка. Унікальність загадки як художньої структури полягає в тому, що її текстова природа має два плани вираження: перший – експліцитний – власне загадуваний текст, другий – імпліцитний, що становить відгадку і у своїй денотативній основі може бути представлений певним об'єктом (суб'єктом), певною ознаковістю, статичною, процесуальною [2].

Розглянемо приклади українських загадок, які можна використовувати на заняттях української мови як іноземної: *З премудрої птиці печені не спечеш, А з премудрого цвіту вінка не сплетеш* (бджола, житній цвіт); *Впаде з неба – не розіб'ється, Впаде в воду – розпливеться* (сніг); *Хохотень, як локотень, Хохотиця, як дойниця* (капуста); *Іде в поле – додому се диве, Іде додому – в поле се диве* (коса); *Серед моря-моря стоїть червона комора* (сонце); *Сюди ник, туди ник, Під лавою медяник* (брус); *Прийшов мох до моха: «Помохаймось троха!»* (щітки); *Трах-тарарах, город на горах* (млин). *Мур мурований, цеп цепований, посередині пан похований* (губи, зуби, язик); *Мур мурований, склеп склепований, А в тім склепу живий похований* (слимак); *Мур мурований, склеп склепований, Ще не вмер, а вже похований* (бджоли і вулик); *Цеп цепований, мурмурований, а посередині дядько сидить* (горщик у печі) [2].

Відгадування загадок – це гра, а у грі, як відомо, всі рівні. Тому всі студенти невимушено виявляють мовну самостійність. У результаті на заняттях виникає спонтанне спілкування, коли навчальна ситуація перетворюється на природну. У цьому знімається психологічний бар'єр страху перед мовною помилкою. Тому, вирішуючи таку комунікативну задачу як відгадування загадок, заохочується спільна робота студентів (наприклад, розбивка студентів на команди). Робота у групах (командах) є основною складовою комфортного психологічного клімату заняття. Для розвитку комунікативних навичок можна використовувати такі види ігор-загадок:

- студенти поділяються на 2-4 групи. Ведучому (одному із студентів) дається картинка із зображенням предмета. Щоб відгадати, що зображено на малюнку, кожен член групи по черзі повинен поставити щонайменше 3 питання, відповідями на які будуть або «так», або «ні». Виграє та група, яка швидше відгадає, що зображено на картинці.

- викладач дає коротку інформацію про предмет, зображений на закритій картинці. Потім він просить студентів ставити питання, щоб дізнатися більше інформації про загаданий предмет.

- студенти поділяються на невеликі групи (4-5 осіб). Кожна група отримує аркуш зі списком предметів (явлень), яких вона має придумати загадки. По черзі кожен гурт озвучує по одній своїй загадці всім іншим групам. Виграє та група, яка більше за інших відгадала загадок.

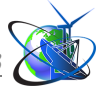
- студенти також поділяються на невеликі групи. Кожна група отримує аркуш із уже написаними загадками. По черзі кожен гурт озвучує за однією своєю загадкою всім іншим групам. Але на відміну від попереднього варіанта завдання групи не озвучують відповіді, а пишуть свої передбачувані відповіді на дошці. Після того, як усі загадки озвучені, починається перевірка написаних на дошці варіантів відповідей. Замість того щоб сказати, які з написаних варіантів є правильними або неправильні відповіді, всі групи повинні проголосувати за той варіант відповіді, який їм здається вірним, аргументуючи свою відповідь. Виграє та група, яка мала більше збігів із правильними відповідями [4].

Таким чином, використання загадок на заняттях спрямоване на оволодіння рецептивними видами мовної діяльності (аудіювання, усний переклад), та продуктивними видами мовної діяльності (говоріння, читання, усний переклад).

Використання загадок у викладанні іноземних мов є ефективним методом комунікативного навчання. Загадки як форма ігрової ситуації роблять процес навчання української мови захоплюючим, підвищують навчальну мотивацію, сприяють розвитку навичок мислення українською мовою та націлені на покращення комунікативної компетенції [2].

Для якісного засвоєння числівників іноземною аудиторією можна використовувати лічилки. Лічилки – жанр народного фольклору, який виник дуже давно. Нині лічилки, як правило, розглядаються в межах дитячого фольклору. Зараз доволі складно визначити, які лічилки є первинними, а які з'явилися зовсім недавно: цей жанр анітрохи не застарів і не втратив свою актуальність. Лічилки, як і раніше, допомагають дітям розподіляти ролі у грі таким чином, щоб усім було весело і нікому не образливо. Наведемо приклади лічилок, які можуть бути використанні під час вивчення української мови як іноземної:

- *Сів метелик на травичку,
і сказав якусь дурничку.
раз, два, три –
це, напевно, будеш ти!*
- *Раз, два, три, чотири, п'ять,
Бігло п'ятеро хлоп'ят
А ще братики у них
Ми полічимо усіх.
Шість, сім, вісім, дев'ять, десять!
Рівно десятеро їх!
А полічимо твоїх?*

Дитячий фольклор – явище, яке постійно оновлюється, поряд із найдавнішими жанрами в ньому існують порівняно нові форми. Як правило, це жанри дитячого міського фольклору, наприклад, страшилки [2].

Страшилки – це невеликі історії з напруженим сюжетом і страшаючим фіналом. Як правило, для страшилок характерні стійкі мотиви: «чорна рука», «кривава пляма», «зелені очі», «труна на коліщатах» тощо. Таке оповідання складається з декількох речень, із напруженим сюжетом, а у фінальній фразі – кульмінація. Розповідаються страшилки, як правило, у великих компаніях, у темряві зі страхітливим шепотом. Страшилок бояться лише до певного віку. Наведемо приклад української страшилки, яка побутує серед українських дітей:

Жили-були собі чоловік і жінка, і все в них було добре, поки не з'явилася перед хатою в них велика яма, де проживало чудовисько з величезними очима, як у сови. І забрало те страховисько їх і побігло у печеру до брата. Віддало воно йому чоловіка, а собі забрало жінку. Хотів він на ній одружитися, та жінка не хотіла. І тоді чудовисько сказало: «Або ти одружишися зі мною, або я тебе викину у річку, або з'їм!».

Злякалася жінка, поки чудовисько спало, втекла вона в печеру до брата його, щоб знайти чоловіка. Погналося за нею і страховисько з очима, як у сови. Прибігло до брата і питає, чи не прибігала жінка. А брат йому відповідає: «Так я ж уже всіх з'їв!». І побачило чудовисько кістки, які перетворювалися на страшні скелети [2].

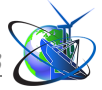
Через те, що страшилки є невеликим за обсягом прозовим текстом їх можна використовувати в іноземній аудиторії для таких завдань:

- читання тексту страшилки;
- співвіднесення тексту з питаннями плану;
- формування навичок артикуляції;
- діалог-розпитування щодо змісту страшилки;
- написання власної страшилки на прикладі проаналізованої;
- виконання лексичних та граматичних завдань, наприклад: підібрати антоніми та синоніми до прикметників використаних у тексті страшилки, виявити епітети, складні оповідальні сентенції, порівняння, пряму мову і т.д.

Тут необхідно згадати про деякі труднощі і, звичайно, про позитивні моменти у цьому виді роботи. Працюючи з фольклорними текстами в іноземній аудиторії викладач стикається з низкою труднощів, серед яких «нечутливість» іноземця до стилю народного тексту, нерозуміння образів та її задуму.

Певною мірою подолати ці труднощі допомагають ілюстрації, що виступають як різновид інтерпретації художнього твору. Ілюстрація відбиває деякі основні моменти сюжету твору, дозволяє глибше поринути у задум фольклорного твору, побачити образи згадувані у дитячому фольклорі та фольклорі для дітей. Залучення ілюстрацій допомагає зробити роботу на заняттях з української мови більш різноманітною та емоційною.

Знайомство з деякими сторонами життя і побуту українського народу та порівняння їх з національними звичаями та традиціями студентів конкретної національної групи дозволяє швидше засвоїти українську мову та ознайомитися

з культурою українського народу. Поряд із відображенням особливостей національного характеру в усній народній творчості різних етнічних спільнот можна виявити багато спільного, адже основні цінності представників всіх народів тотожні.

Висновки.

У ХХІ ст. дитинство поступово стає об'єктом вивчення комплексу гуманітарних і суспільних наук. Деякі з них сформували свої наукові концепції дитинства, в інших такі дослідження епізодичні. Однак нині ми з повним правом можемо констатувати, що інтерес наукових кіл до проблеми дитинства не випадковий, він зумовлений підвищенням уваги до дитинства та дітей у світовій спільноті. Студенти – це люди, які ще вчора були дітьми, тому для них особливо цікаво вивчати українську мову з такими близькими текстами родом із дитинства, хоча формування лінгвокультурологічної компетенції на матеріалі українського дитячого фольклору – процес непростий, але необхідний, оскільки з фольклорною спадщиною іноземний студент зустрічається досить часто: фольклорні елементи можна почути в художніх фільмах, побачити у творах класиків, та й у повсякденному житті українці часто використовують твори усної народної творчості та фольклорні образи, наприклад, у рекламі, в якості ергонімів, в назвах продуктів і т.д.

Використання фольклорної спадщини дозволяє збагачувати словниковий запас студентів, освоювати нюанси чужої граматики. Важливою є роль вивчення усної народної творчості і для розвитку комунікативної компетенції, оскільки вивчення основних фольклорних жанрів дає можливість студенту переосмислити інформацію про систему цінностей, що існують у свідомості носіїв лінгвокультури, що вивчається. При цьому в усній народній творчості різних етнічних угруповань можна виявити багато спільного. І це дозволяє відчувати точки дотику своєї та чужої культур, які існують завдяки наявності загальнолюдських цінностей, надає іноземцю відчуття комунікативної рівності та додає впевненості у спілкуванні.

Таким чином, використання дитячого фольклору та фольклору для дітей на уроках української мови як іноземної дозволяє значно підвищити рівень лінгвокультурологічної та загальнокультурної компетенції іноземних студентів та полегшує процес проходження акультурації.

Література:

1. Грайворонська О. В. Мова дитячого фольклору. Структурний та прагматичний аспекти (Віршовані жанри): автореф. дис.канд. філол. наук. Харків, 2000. 16 с.
2. Марчун О.В. Жанрова параметризація дитячого фольклору: навч. посіб., упорядник фольклорних текстів М. О. Коломицева. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2019. 250 с.
3. Росовецький С. К. Український фольклор у теоретичном у висвітленні: посіб. для ун-тів: у 2-х ч. Ч. 2: Жанри. Київ: Вид-во Укр. фітосоціолог. центру, 2007. С. 207.

4. Яремчук С. М. Вивчення українського фольклору на заняттях з української мови як іноземної. Електронний ресурс: <https://int-konf.org/uk/2013/suchasna-nauka-v-merezhi-internet-25-27-02-2013-r/82-yaremchuk-s-m-vivchennya-ukrajinskogo-folkloru-na-zanyattyakh-z-ukrajinskoji-movi-yak-inozemnoji>

Abstract. *The article analyzes the effectiveness of using children's folklore and folklore for children in the formation of linguistic and cultural competence of foreign students while studying the Ukrainian language. Attention is drawn to such genres as lullaby, joke, tongue-in-cheek, riddle, counter, and horror story. It has been established that the formation of linguistic and cultural competence based on the material of Ukrainian children's folklore is a difficult but necessary process, since with folklore heritage a foreign student not only learns the Ukrainian language, but also gets to know the culture, history and traditions of the Ukrainian people, which arouses even greater interest in further studies.*

Key words: *folklore, children's folklore, folklore for children, folklore genres, Ukrainian language as a foreign language, linguistic and cultural competence, lullaby, joke, tongue twister, riddle, counter, horror story.*

Стаття відправлена: 26.02.2023 р.
© Коломицева М.О., Марчун О.В

CONTENTS

Innovations in Pedagogy, Psychology and Sociology

- <http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit25-03-004> 3
RESEARCH OF THE LEVEL OF FORMATION OF THE DIALOGICAL
COMPETENCE OF THE FUTURE PSYCHOLOGIST
Teslyuk V.M., Samoilenko O.M.
- <http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit25-03-005> 8
THE ACADEMIC SELF-EFFICACY OF GENERAL PRACTITIONERS –
FAMILY DOCTORS
Bashkirova N., Karlova G., Kramarchuk V.
- <http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit25-03-008> 13
PROSPECTS OF INTRODUCTION OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES
IN THE TRAINING OF INTERNAL DOCTORS DURING THE STUDY
OF THE MODULE “EMERGENCY STATES”
Myronyk O.V., Davydenko O.M.
- <http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit25-03-014> 17
SOCIAL TENSION IN SOCIETY AND ITS IMPACT ON LIFE
Spytska L.
- <http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit25-03-018> 23
NATIONAL-AESTHETIC IDEAS OF INTERPRETATION OF THE
IMAGE OF THE HERO IN SCHOOL TEXTBOOKS ON UKRAINIAN
LITERATURE 1991-1999
Yovenko L.I.
- <http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit25-03-020> 29
ENTREPRENEURSHIP EDUCATION IN SECONDARY EDUCATION:
A REVIEW OF THE US CONTENT
Slipenko V.O.
- <http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit25-03-021> 34
SCIENTIFIC RESEARCH NARRATIVES IN HIGHER EDUCATION:
TEACHING MODERN LANGUAGES AND LITERATURE AND
HISTORICAL DISCOURSES IN CONDITIONS OF UNCERTAINTY
Bodyk O.P., Salahub L.I.
- <http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit25-03-024> 43
PROFESSIONALISM OF THE FUTURE TEACHER OF CHEMISTRY
AS A CRITERIA OF THE QUALITY OF HIS METHODOLOGICAL
TRAINING
Sovhira S.V.

http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit25-03-027	51
TOURIST ACTIVITIES AND METHODS OF ORGANIZING A TOURIST TRIP <i>Shutiak I.A.</i>	
http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit25-03-030	59
INTEGRATING INFORMATION TECHNOLOGY INTO ESP CLASSES: USE OF DIGITAL LEARNING TOOLS TO SUPPORT FORMATIVE ASSESSMENT <i>Konoplianyk L.M., Pryshupa Yu.Yu.</i>	
http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit25-03-035	67
DEVELOPMENT OF ARTISTIC AND PICTORIAL THINKING OF STUDENTS IN LITERATURE LESSONS <i>Safarian S.I.</i>	
http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit25-03-037	74
TECHNICAL CHARACTERISTICS OF ELECTRIC CURRENT <i>Anisimov N.V.</i>	
http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit25-03-038	79
USING TBL FOR FORMING CRITICAL THINKING IN TEACHING ENGLISH <i>Soloviova N. D.</i>	
http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit25-03-039	85
DIDACTIC MODEL OF COMPUTER LEARNING OF CHEMISTRY <i>Dushechkina N.Yu.</i>	
http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit25-03-045	94
PARALLEL TRAINING LINES IN THE FORMATION OF HIGHER SCHOOL STUDENTS' PROFESSIONAL READINESS. <i>Kulaeva Z. A., Hryshchuk I.A.</i>	
http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit25-03-046	102
THE FEATURES OF PARALLEL TRAINING SYSTEM AT HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN THE MODE OF STUDENTS' INDEPENDENT WORK <i>Kulaeva Z. A., Hryshchuk I.A.</i>	
http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit25-03-047	110
A SYNERGETIC APPROACH IN ART AND PEDAGOGICAL EDUCATION IN UKRAINE UNDER THE STATE OF WAR CONDITIONS <i>Kozii O. M., Tarasyuk L. M.</i>	

http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit25-03-053	115
CLOUD-ORIENTED LEARNING TOOLS IN THE PROCESS OF DESIGN AND TECHNOLOGICAL ACTIVITY OF STUDENTS	
<i>Dannik L.A., Peregudova V.I.</i>	
http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit25-03-062	121
CREATION AND USE OF VISUAL DIDACTIC TOOLS IN EDUCATIONAL ACTIVITIES	
<i>Parshukova L.M., Parshukov S.V.</i>	
http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit25-03-065	128
INNOVATION IN THE FORMATION OF SINGING SKILLS OF PRESCHOOL CHILDREN ON THE BASIS OF FOLK SONG REPERTOIRE	
<i>Varnavska L.I., Viktorova M.V., Serhieieva V. M.</i>	
http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit25-03-120	135
SELF-MANAGEMENT AS ONE OF THE TOOLS FOR FORMING MOTIVATION FOR THE FUTURE ACTIVITIES OF FOOD INDUSTRY PROFESSIONALS	
<i>Biletska H. A., Tkach L.V.</i>	
http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit25-03-125	141
THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF THE DEVELOPMENT OF THE PSYCHOLOGICAL CONCEPT OF MANAGEMENT	
<i>Cherusheva G. B., Parkhomenko V. V.</i>	
http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit25-03-126	147
COACH AS AN INNOVATIVE TECHNOLOGY FOR IMPROVING THE PROFESSIONAL SKILL OF A TEACHER	
<i>Mohyliasta S.M.</i>	
Innovative philosophical and historical perspective	
http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit25-03-001	151
MODERNIZATION PRACTICES IN THE AGRICULTURE OF RIGHT BANK UKRAINE: 1861-1914.	
<i>Romaniuk N.</i>	
http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit25-03-061	158
LANGUAGE AS A TOOL OF CULTURAL EXPANSION	
<i>Kornienko O.M., Kornienko L.M.</i>	

Innovations in philology and linguistics

<http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit25-03-007> 164

SEMANTIC AND COGNITIVE APPROACHES TO THE ANALYSIS
OF METAPHORICAL MODELS

Kamienieva I.

<http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit25-03-009> 170

TERMINOLOGICAL VERBALIZATION OF CONCEPTS WITH
THE SOMATIC COMPONENT «MOUTH» IN LATIN MEDICAL
TERMINOLOGY

Synytsia V. G.

<http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit25-03-026> 175

SYNDROMES OF PSYCHIATRY: METAPHORICAL,
LINGUISTIC AND CULTURAL COMPONENTS

Teleky M. M.

<http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit25-03-041> 181

APPROACHES TO THE ANALYSIS OF METAPHOR
AS AN INSTRUMENT OF LINGUISTIC KNOWLEDGE

Avchinnikova H.D.

<http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit25-03-067> 190

KOBZARS AND LYRNIKS ARE CARRIERS OF CULTURAL
MARKERS OF THE ETHNIC IDENTITY OF UKRAINIANS

Sivachuk N. P.

<http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit25-03-069> 201

SLAVIC GODDESS MOKOSHA: LINGUOCULTURAL DIMENSION

Tsyhanok O. O., Sanivskyi O. M.

<http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit25-03-074> 206

SPECIFICS AND WAYS OF TRANSLATION OF TOPONYMS
(BASED ON ENGLISH AND RUSSIAN)

Terekhova S.I.

<http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit25-03-124> 212

THE USE OF CHILDREN'S FOLKLORE AND FOLKLORE FOR
CHILDREN IN THE FORMATION OF THE LINGUISTIC AND
CULTURAL COMPETENCE OF FOREIGN STUDENTS DURING
THE STUDY OF THE UKRAINIAN LANGUAGE

Kolomyitseva M.O., Marchun O.V.

International periodic scientific journal

MODERN ENGINEERING AND INNOVATIVE TECHNOLOGIES

Heutiges Ingenieurwesen und
innovative Technologien

Indexed in
INDEXCOPERNICUS
high impact factor (ICV: 87.25)

Issue №25
Part 3
February 2023

Development of the original layout - Sergeieva&Co

Signed: February 28, 2023

Sergeieva&Co
Lußstr. 13
76227 Karlsruhe
e-mail: editor@modern techno.de
site: www.modern techno.de

Articles published in the author's edition

www.moderntechno.de

e-mail: editor@moderntechno.de